

С.М.СИНЧУК, В.Я.БУРАК

ПРАВО
СОЦІАЛЬНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
УКРАЇНИ

*Навчальний
посібник*

Друге видання

С.М.СИНЧУК, В.Я.БУРАК

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

2-ге видання, перероблене і доповнене

ІБ ІІУС

695736

Київ

"Знання"

2006

УДК 349.3(477)(075.8)

ББК 67.99(4)73

С38

А в т о р и — доценти кафедри трудового, аграрного та екологічного права Львівського національного університету ім. І. Франка, кандидати юридичних наук С.М. Синчук — теми 1, 2, 3, 4, 6, 7, 10, В.Я. Бурак — теми 5, 6, 7, 8, 9.

Рекомендовано вченою радою юридичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка (протокол № 7 від 30 квітня 2003 р.)

Рецензенти:

З.Я. Козак, кандидат юридичних наук;

П.Д. Пулипенко, доктор юридичних наук;

Г.П. Семків, начальник відділу реабілітації та обслуговування інвалідів, ветеранів війни та праці головного управління праці та соціального захисту Львівської державної адміністрації

Синчук С.М., Бурак В.Я.

С38 Право соціального забезпечення України: Навч. посіб. / Заред. С.М. Синчук. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2006. — 318 с.

ISBN 966-346-119-5

Цей посібник написано відповідно до програми курсу “Право соціального забезпечення України” для студентів юридичних спеціальностей. У книзі подаються програма курсу, плани семінарських занять і методичні вказівки до їх вивчення. До кожної теми наводяться також найважливіші теоретичні положення, список основної і додаткової літератури та перелік нормативно-правових документів. Друге видання перероблено і доповнено з урахуванням останніх нормативно-правових актів у сфері соціального забезпечення.

Розраховано на студентів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, працівників органів праці та соціального захисту, всіх, хто цікавиться правом соціального забезпечення.

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

код 02125206

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

УДК 349.3(477)(075.8)

ББК 67.99(4)73

© С.М. Синчук, В.Я. Бурак, 2003

© С.М. Синчук, В.Я. Бурак,

зі змінами, 2006

ISBN 966-346-119-5

© Видавництво “Знання”, 2006

ЗМІСТ

Передмова	5
Тема 1. Поняття, предмет, метод і система права соціального забезпечення	7
Тема 2. Соціально-забезпечувальні правовідносини	26
Тема 3. Соціальні ризики	72
Тема 4. Організаційно-правові форми соціального забезпечення в Україні	99
Тема 5. Страхові пенсії за законодавством України	120
Тема 6. Правове регулювання спеціальних пенсій в Україні	150
Тема 7. Система страхових допомог в Україні	179
Тема 8. Державні соціальні допомоги	208

Тема 9. Соціальні пільги	244
Тема 10. Соціальне обслуговування	268
Програма курсу “Право соціального забезпечення” для студентів юридичного факультету	308
I. Загальна частина	308
II. Особлива частина	314

ПЕРЕДМОВА

Право соціального забезпечення України є однією з провідних галузей національної системи права. Воно регулює надзвичайно важливу сферу суспільних відносин. Це передусім відносини щодо формування соціальних фондів, надання пенсій та різного виду допомог; відносини з приводу надання соціальних пільг чи соціального обслуговування.

Останніми роками право соціального забезпечення динамічно розвивається на основі нових концепцій та принципів, охоплює сфери відносин, які раніше перебували за рамками правової регламентації. Необхідність удосконалення правового регулювання відносин щодо соціального забезпечення в сучасних умовах, поява нових організаційно-правових форм та соціальних інститутів, формування недержавної системи соціального забезпечення підвищують значимість вивчення курсу “Право соціального забезпечення”.

У посібнику зроблено спробу використати комплексний підхід до застосування методів і прийомів навчання. Цей *навчально-методичний посібник* спрямований на вивчення теоретичних понять права соціального забезпечення, а також на практичне застосування законодавства про соціальне забезпе-

чення при вирішенні казусних конкретних життєвих ситуацій. Кожна тема містить основні теоретичні та додаткові контрольні питання, задачі, нормативно-правову базу та перелік спеціальної літератури. У зв'язку з недостатньою кількістю вітчизняної навчальної літератури з права соціального забезпечення методичні рекомендації запропоновані дещо розширено.

Перелік та зміст тем посібника подані відповідно до програми навчального курсу “Право соціального забезпечення України”, тому найбільш корисним посібник буде для студентів юридичних навчальних закладів. Разом з тим він буде у пригоді науковцям, аспірантам, практичним працівникам, широкому колу читачів. Законодавчі та нормативні акти подаються станом на 1 січня 2006 року.

Тема 1

ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, МЕТОД І СИСТЕМА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Основні питання

1. Соціальне забезпечення: поняття, функції.
2. Соціально-забезпечувальні відносини та їх види в Україні. Відносини, що тісно пов'язані з соціально-забезпечувальними відносинами: процедурні, процесуальні, соціально-страхові.
3. Поняття та предмет права соціального забезпечення.
4. Метод права соціального забезпечення.
5. Система права соціального забезпечення.
6. Функції права соціального забезпечення.
7. Принципи права соціального забезпечення.
8. Джерела права соціального забезпечення України: загальна характеристика.
9. Державні соціальні стандарти та соціальні гарантії у сфері права соціального забезпечення.

Додаткові контрольні питання

1. Сформулюйте визначення та з'ясуйте співвідношення по-

нять “соціальна політика”, “соціальне забезпечення”, “соці-
альний захист”, “соціальне страхування”.

2. Чи виступатиме Генеральна угода між Кабінетом Мініст-
рів України, Конфедерацією роботодавців України та всеукраїн-
ськими профспілками і профоб'єднаннями на відповідний рік
джерелом права соціального забезпечення?

3. Проаналізуйте Закон України “Про державний бюджет”
на відповідний рік. Чи виступатиме він джерелом права соці-
ального забезпечення?

4. Назвіть основний критерій для визначення сфери соціаль-
но-забезпечувальних відносин і відмежування їх від відносин,
які становлять предмет суміжних галузей права (фінансового,
цивільного, трудового).

5. Які відносини, крім матеріальних, становлять предмет
права соціального забезпечення?

6. Визначте співвідношення предмета права соціального
забезпечення та предмета науки.

7. Обґрунтуйте публічний або приватний характер права
соціального забезпечення.

8. У чому виявляються єдність і диференціація джерел пра-
ва соціального забезпечення?

9. Сформулюйте особливості джерел права соціального за-
безпечення.

10. Назвіть локальні нормативно-правові акти як джерела
права соціального забезпечення.

11. Сформулюйте ваше бачення концепції соціальної дер-
жави.

12. Проаналізуйте еволюцію реформи державної системи соці-
ального забезпечення на підставі нормативних актів, що визна-
чали зміст реформи.

13. Сформулюйте дефініції понять: прожитковий рівень, про-
житковий мінімум, межа малозабезпеченості, мінімальний
споживчий бюджет, межа бідності.

14. Проаналізуйте теорії соціально-забезпечувальних від-
носин.

15. У чому полягає нормативний метод обчислення прожит-
кового мінімуму в Україні?

16. Яке значення рівня забезпечення прожиткового мініму-

му (гарантованого мінімуму) для здійснення соціального забезпечення громадян в Україні?

17. Визначте правову природу соціально-страхових відносин.

18. Чи є колективний договір джерелом права соціального забезпечення?

Соціальне забезпечення — це форма розподілу матеріальних благ з метою задоволення життєво необхідних індивідуальних потреб громадян при настанні соціального ризику за рахунок спеціальних соціальних фондів або за рахунок бюджетів різних рівнів (державного та місцевих) у випадках та на умовах, встановлених у законі. Воно є одним із напрямків соціальної політики України.

Функції соціального забезпечення:

1) *економічна* (полягає в компенсації заробітку, втраченого у зв'язку з віком, непрацездатністю, втратою годувальника; часткової компенсації особі додаткових видатків при настанні визначених законом життєвих обставин; наданні мінімальної грошової допомоги чи соціальних послуг малозабезпеченим громадянам);

2) *політична* (сприяє підтриманню соціальної стабільності в суспільстві, для якого характерний значний розрив у рівні життя різних груп населення);

3) *демографічна* (покликана стимулювати відновлення народонаселення, необхідного для нормального розвитку держави);

4) *соціально-реабілітаційна* (спрямована на відновлення громадянського статусу інвалідів та інших соціально незахищених громадян).

Теорії соціально-забезпечувальних відносин. Предмет будь-якої галузі права становлять якісно відособлені суспільні відносини, що характеризуються певною внутрішньою єдністю. Правове забезпечення таких відносин досягається за допомогою норм певної галузі.

Вперше теоретичні засади формування системи соціально-забезпечувальних відносин дослідив В.С. Андреев у 1966 р. Він обґрунтував особливості цих відносин: 1) аліментарний характер; 2) специфічний суб'єктний склад (громадяни та державні органи); 3) фінансове джерело — суспільні фонди; 4) підстава виникнення — особа не працює через непрацездатність або звільнена державою від цього обов'язку*.

Згодом у галузевій правовій літературі сформувалися декілька концепцій обґрунтування сфери соціально-забезпечувальних правовідносин, що давали змогу виокремити такі відносини в окрему галузь права. Найбільш поширеними є чотири: *непрацездатності; соціальної аліментарності; індивідуальної форми розподілу; соціального ризику.*

Концепція непрацездатності (автори: В.С. Андреев, Я.М. Фогель): відносини соціального забезпечення — це відносини щодо надання допомоги за рахунок суспільних фондів лише непрацездатним громадянам. Непрацездатність — це неспроможність людини здійснювати суспільно корисну діяльність за станом здоров'я, за віком та з інших причин.

Концепція непрацездатності є дещо застарілою в сучасних умовах; вона не зовсім повно визначає систему соціально-забезпечувальних відносин. Адже за рахунок соціальних фондів також здійснюється фінансування соціальних виплат і працездатним громадянам. Зокрема, ця теорія не дає можливості віднести до предмета права соціального забезпечення відносини щодо забезпечення сімей з дітьми державними допомогоюми; відносини щодо надання населенню субсидій, щодо надання матеріальної адресної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Концепція соціально-аліментарного характеру соціально-забезпечувальних правовідносин (А.Д. Зайкін, Р.І. Іванова, А.Е. Пашерстник, В.К. Субботенко, О.Є. Мачульська): соціально-аліментарний характер відносин полягає в тому, що матеріальне забезпечення та послуги за рахунок державних позабюджетних фондів соціального призначення, державного чи міс-

---

* Андреев В.С. Конституционные основы советского права социального обеспечения // Вопросы теории и практики социального обеспечения. — М.: НИИ труда, 1978. — С. 7—8.

цевих бюджетів здійснюються безоплатно, поза зв'язком з трудовою діяльністю чи сплатою страхових внесків, безеквівалентно, але з урахуванням трудового (страхового) стажу, чи частково нееквівалентно, як правило на недоговорній основі.

Як видається, соціальна аліментарність є переважаючою, однак не визначальною особливістю правової природи соціально-забезпечувальних правовідносин, а тому не може бути основним критерієм обґрунтування предмета права соціального забезпечення. Так, спираючись на концепцію соціальної аліментарності, неможливо розмежувати правову природу відносин щодо надання державних допомог та відносин у сфері державної форми навчання.

За концепцією *індивідуальної форми розподілу* (автор В.Ш. Шайхатдинов) відносинами щодо соціального забезпечення є відносини щодо безпосереднього матеріального (грошового) забезпечення конкретного громадянина (наприклад, надання пенсії). Таке обґрунтування відносин соціального забезпечення небезспірне. Індивідуальна форма розподілу не може стати визначальним критерієм при визначенні системи відносин соціального забезпечення, оскільки одним із видів соціального забезпечення є соціальне обслуговування. Соціальне обслуговування — це колективна форма споживання соціальних фондів (до його системи входять: соціальне обслуговування громадян в будинках-інтернатах, будинках престарілих тощо), а відтак зрозуміло, що індивідуальна чи колективна форма споживання не може стати визначальним критерієм окреслення предмета права соціального забезпечення.

Ми обстоюємо позицію, що систему соціально-забезпечувальних відносин доцільно визначати за допомогою *теорії соціального ризику*. Більшість вчених у сучасній галузевій літературі (Н.Б. Болотіна, О.Є. Мачульська, В.Д. Роїк) правовою підставою виникнення в особи права на соціальне забезпечення називають саме соціальний ризик — подію, коли особа втрачає засоби до існування через незалежні від неї обставини*.

---

* Детальніше про соціальний ризик див. у відповідному розділі посібника.

Предмет права соціального забезпечення. Основу права соціального забезпечення становлять соціально-забезпечувальні відносини. *Соціально-забезпечувальні відносини* — це відносини з приводу матеріального забезпечення громадян (членів їх сімей) чи надання соціальних послуг у разі настання обставин, які суспільством та державою визнані соціально значимими. У сучасній галузевій науці такі обставини називають соціальними ризиками. Соціально-забезпечувальні відносини можна поділити на дві групи: відносини щодо матеріального забезпечення (з приводу надання пенсій і т. ін.); відносини щодо надання соціальних послуг (соціальне обслуговування інвалідів тощо).

Крім того, до предмета права соціального забезпечення належать процедурні та процесуальні, а також соціально-страхові відносини.

Процедурні та процесуальні відносини пов'язані з встановленням юридичних фактів, а також реалізацією і захистом права на той чи інший вид соціального забезпечення.

Процедурні відносини — це відносини щодо встановлення юридичних фактів, необхідних для виникнення матеріальних правовідносин чи вирішення спорів у позасудовому порядку. Роль процедурних відносин є доволі значною, оскільки порушення процедури може призвести до відмови у призначенні того чи іншого виду соціального забезпечення.

Процесуальні правовідносини виникають при розв'язанні питань соціального забезпечення у судовому порядку.

Вказані відносини, як правило, передують (процедурні), супроводжують (процедурні та процесуальні) або впливають (процесуальні) із соціально-забезпечувальних правовідносин.

Соціально-страхові — це відносини у сфері загальнообов'язкового соціального страхування, які охоплюють такі відносини: щодо збирання та акумуляції страхових внесків з платників; щодо розподільчої діяльності соціальних страхових фондів при визначенні виду та розміру соціальних виплат і соціальних послуг; щодо організації соціального страхування (управління соціальним страхуванням, розпорядчою та наглядовою діяльністю). Звичайно, для соціально-страхових відносин характерні ознаки фінансових чи управлінських, однак ці відносини істотно відрізняються від інших видів відносин,

які становлять предмет фінансового чи адміністративного права (забезпечують акумуляцію цільових соціальних коштів, які спрямовані виключно на фінансування соціальних виплат чи послуг громадянам у випадку настання соціальних ризиків).

Право соціального забезпечення — це система правових норм, що регулюють комплекс якісно однорідних, планово-організованих розподільчих відносин щодо матеріального забезпечення громадян (членів їх сімей) у разі настання соціальних ризиків за рахунок коштів спеціальних соціальних фондів чи бюджетів різних рівнів та похідних від них організаційних (процедурних, процесуальних, соціально-страхових) відносин.

За своєю природою та соціальним призначенням право соціального забезпечення має гуманістичний характер.

Метод права соціального забезпечення — це сукупність прийомів та засобів, за допомогою яких держава забезпечує необхідну поведінку учасників правовідносин. Юридична наука визначає низку ознак, які характеризують метод правового регулювання окремої галузі права залежно від того, як ці ознаки виявляються. Такими ознаками є: порядок виникнення, зміни, припинення правовідносин; правовий стан учасників правовідносин; характер встановлення прав та обов'язків; засоби забезпечення виконання обов'язків (санкції).

Порядок виникнення, зміни та припинення правовідносин. Соціально-забезпечувальні правовідносини виникають на підставі юридичного фактичного складу, який містить три елементи — юридичні факти: соціальний ризик; волевиявлення особи — суб'єкта права на соціальне забезпечення (без звернення особи про необхідність призначення їй певного виду соціального забезпечення матеріальне забезпечення надаватись не буде); рішення уповноваженого державою органу про призначення того виду соціального забезпечення, на який претендує особа.

Правове становище суб'єктів правовідносин (громадяни та уповноважені державою органи чи організації) характеризується перш за все тим, що між ними немає ні відносин рівності, ні відносин взаємного підпорядкування. Право на матеріальне забезпечення мають громадяни (члени їх сімей), які самостійно і вільно вирішують питання про необхідність його реалізації.

Уповноважені державою органи чи організації виступають зобов'язаними суб'єктами, діяльність яких врегульована виключно шляхом категоричних приписів, тобто вони не можуть на власний розсуд вирішувати, призначати (виплачувати) чи не призначати (не виплачувати) певний вид соціального забезпечення.

Характер встановлення прав та обов'язків. Більшість відносин щодо соціального забезпечення мають недоговірну природу. Правове регулювання відносин у сфері соціального забезпечення здійснюється в централізованому порядку; умови, порядок, види соціального забезпечення визначаються законами та не можуть бути змінені на рівні договору.

Договірне регулювання можливе в рамках конкретного підприємства як на рівні колективно-договірного (у колективному договорі підприємства може бути передбачений підвищений розмір допомог сім'ям з дітьми), так і індивідуально-договірного регулювання (сторони трудового договору можуть домовитись про щорічне безоплатне санаторно-курортне лікування працівника за рахунок роботодавця). У рамках договірної регулювання визначаються умови соціального забезпечення поза державною системою соціального забезпечення.

Санкції за правом соціального забезпечення. Специфіка санкцій, застосовуваних до правопорушників, полягає в тому, що майнове стягнення може бути звернене тільки до громадян, які винні у проведеній перевиплаті їм соціальних виплат. До уповноваженого державою органу таку санкцію не застосовують. У випадку недоотримання матеріального забезпечення відновлення прав здійснюється шляхом виплати громадянам належних сум. Санкції за правом соціального забезпечення мають правовідновлюючий, а не штрафний характер. Одним із елементів методу правового регулювання є порядок вирішення спорів. Законодавством передбачено адміністративний та судовий порядок вирішення спорів. Будь-яка особлива процедура відсутня.

Система права соціального забезпечення — це науково обґрунтована, об'єктивно існуюча послідовність зв'язку правових інститутів та норм права соціального забезпечення, які в цілому утворюють єдину галузь права.

Систему права соціального забезпечення можна поділити на дві частини: Загальну та Особливу.

До Загальної частини галузі права соціального забезпечення належать правові норми, які вказують на дію та предмет правового регулювання; виражають основні права громадян у сфері соціального забезпечення; врегульовують державні соціальні стандарти, соціальні гарантії; соціальні ризики; організаційно-правові форми соціального забезпечення; принципи права соціального забезпечення; форми права соціального забезпечення; організація загальнообов'язкового державного соціального страхування.

До Особливої частини належать норми, які врегульовують умови, підстави та порядок надання окремих видів соціального забезпечення. Ці групи норм утворюють інститути права соціального забезпечення: систему страхових та державних (нестрахових) пенсій; систему страхових та державних допомог; соціальні пільги та соціальне обслуговування.

Принципи права соціального забезпечення — це керівні засади, які визначають сутність цієї системи правових норм, які закріплені у правових нормах чи прямо з них випливають.

До *галузевих принципів* потрібно віднести такі:

- поширення права соціального забезпечення на всіх громадян незалежно від громадянства, форми та виду суспільно-корисної діяльності;
- здійснення забезпечення на рівні не нижче встановлених у державі соціальних стандартів;
- здійснення забезпечення у випадку настання соціального ризику. Універсальність соціального забезпечення;
- державна гарантованість права на соціальне забезпечення;
- принцип справедливості та неупередженості;
- принцип поєднання солідарної та індивідуальної відповідальності;
- диференціація умов та обсягів соціального забезпечення;
- принцип ефективності. Адресний характер соціального забезпечення.

Джерела права соціального забезпечення. Джерела права соціального забезпечення як самостійної галузі права такі:

1) нормативно-правові акти: закони, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти міністерств і відомств та органів місцевого самоврядування;

2) нормативно-правові договори: міжнародні договори, Генеральні, галузеві та регіональні угоди та колективні договори.

Перш ніж характеризувати джерела права соціального забезпечення, необхідно виділити особливості, що вирізняють їх з-поміж нормативно-правових актів інших галузей права.

По-перше, в Україні відсутній єдиний кодифікований акт, який би врегулював весь комплекс суспільних відносин, які становлять предмет права соціального забезпечення. Це зумовлено об'єктивними причинами. Система законодавства у сфері соціального забезпечення перебуває у стадії реформування. На сьогодні чинне законодавство характеризується великою нестабільністю, безсистемністю, суперечливістю та дублюванням положень; у різних законах одне і те ж поняття тлумачиться по-різному.

По-друге, зростає роль актів органів місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування приймають нормативно-правові акти, якими регулюють окремі питання соціального забезпечення громадян (надання субсидій на житлово-комунальні послуги, надання соціальних пільг окремим категоріям населення і т. д.) Зростання ролі актів органів місцевого самоврядування серед джерел права соціального забезпечення зумовлено двома причинами:

- розширенням компетенції органів місцевого самоврядування у сфері регулювання відносин соціального забезпечення;
- збільшенням кількості виплат соціального забезпечення, що здійснюються за рахунок місцевих бюджетів.

По-третє, особливе місце серед джерел права соціального забезпечення належить актам Міністерства праці та соціальної політики України. Це зумовлено тим, що серед основних зав-

дань цього міністерства є участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері зайнятості, соціального захисту населення, соціального страхування, оплати праці, пенсійного забезпечення і соціального обслуговування населення. Нормативно-правові акти міністерства сприяють правильному та однаковому застосуванню законодавства про соціальне забезпечення.

По-четверте, для джерел права соціального забезпечення характерні акти органів соціального страхування. Це акти, які приймаються керівними органами соціальних страхових фондів.

По-п'яте, для джерел права соціального забезпечення характерна галузева спрямованість. Це зумовлено відсутністю єдиного кодифікованого акта на зразок основ законодавства чи кодексу. Основна маса джерел права соціального забезпечення регулює лише певну групу відносин якогось виду соціального забезпечення.

По-шосте, особлива роль серед джерел права соціального забезпечення належить законам про державний бюджет на поточний рік.

По-сьоме, джерела права соціального забезпечення характеризуються значним ступенем диференціації у правовому регулюванні окремих видів соціального забезпечення залежно від попередньої діяльності, від суб'єктів, які потребують окремих видів соціального забезпечення.

Таким чином, під джерелами права соціального забезпечення потрібно розуміти нормативно-правові акти, що приймаються компетентними державними та іншими уповноваженими органами для врегулювання суспільних відносин, які становлять предмет правового регулювання права соціального забезпечення.

Джерела права соціального забезпечення можна класифікувати за різноманітними критеріями

1) за сферою дії нормативно-правові акти можна поділити на загальні та локальні. До загальних відносять закони, ~~КА~~

постанови Кабінету Міністрів, нормативно-правові акти міністерств і відомств. До локальних відносять нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування, місцевих органів державної виконавчої влади, а також нормативно-правові акти, які приймаються на підприємствах, в установах, організаціях;

2) за видами відносин, які регулюють нормативно-правові акти: такі, що регулюють відносини загальнообов'язкового державного соціального страхування; щодо пенсійного забезпечення; щодо надання страхових і державних допомог; щодо надання пільг і забезпечення соціальним обслуговуванням.

Але найбільш поширений поділ джерел права соціального забезпечення за їхньою юридичною силою — на закони і підзаконні нормативно-правові акти. Закони, у свою чергу, можна поділити на загальні (про державну службу, про статус суддів) і спеціальні (про пенсійне забезпечення, про державну допомогу сім'ям з дітьми). Підзаконні акти поділяються на акти Президента України, Кабінету Міністрів України, відомчі нормативно-правові акти й акти локально-правового характеру.

Державні соціальні стандарти — це встановлені на кожний визначений період мінімальні розміри матеріальних та інших благ, які гарантують соціально-прийнятний рівень їх споживання та призначені для встановлення обов'язкового мінімуму витрат (бюджетних, коштів підприємств) на такі цілі.

Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” подає таке визначення державного соціального стандарту: встановлена законами, іншими нормативно-правовими актами, соціальна норма і норматив або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій (ст. 1).

Державні соціальні гарантії — це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму.

Під *соціальними нормами і нормативами* розуміють показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами.

Державні соціальні стандарти і нормативи встановлюють з метою:

1) визначення механізму реалізації соціальних прав та державних соціальних гарантій громадян, визначених Конституцією України;

2) визначення пріоритетів державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах та фінансових ресурсів для їх реалізації;

3) визначення та обґрунтування розмірів видатків державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, соціальних фондів на соціальний захист і забезпечення населення та утримання соціальної сфери.

Державні соціальні стандарти і нормативи формуються за такими принципами:

1) забезпечення визначених Конституцією України соціальних прав та державних соціальних гарантій достатнього життєвого рівня для кожного;

2) законодавчого встановлення найважливіших державних соціальних стандартів і нормативів;

3) диференційованого за соціально-демографічними ознаками підходу до визначення нормативів;

4) наукової обґрунтованості норм споживання та забезпечення;

5) соціального партнерства;

6) гласності та громадського контролю при їх визначенні та застосуванні;

7) урахування вимог норм міжнародних договорів України у сфері соціального захисту та трудових відносин.

Державні соціальні стандарти і нормативи формуються, встановлюються та затверджуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України за участю та погодженням з інши-

ми сторонами соціального партнерства, якщо інше не передбачено Конституцією України та законами України.

Відповідно до Закону України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” (ст. 6) **базовим державним соціальним стандартом в Україні є прожитковий мінімум**, встановлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров’я та освіти.

Прожитковий мінімум — вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров’я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

В Україні прожитковий мінімум визначається нормативним методом з розрахунку на місяць на одну особу. Визначальним принципом обчислення прожиткового мінімуму є диференціація його вартісної величини залежно від вікового критерію або від соціальної та демографічної групи особи: для дітей віком до 6 років; для дітей віком від 6 до 18 років; для працездатних осіб; для осіб, які втратили працездатність. Такий поділ зумовлений особливостями людського організму, його потреб залежно від віку, стану, активності.

Вартісна величина прожиткового мінімуму визначається відповідно до Закону України про державний бюджет на поточний рік.

Прожитковий мінімум на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення, за поданням Кабінету Міністрів України визначається відповідно до Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення (затв. наказом Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства економіки України, Державного комітету статистики України від 17 травня 2000 р.); щорічно затверджується Верховною Радою України до початку розгляду державного бюджету України і періодично переглядається відповідно до зростання індексу споживчих цін разом з уточненням показників державного бюджету України та публікується в офіційних виданнях.

Задачі

1. 28 червня 2002 р., перебуваючи у щорічній відпустці, громадянин С. втопився. На утриманні громадянки С. (його дружини) залишилося двоє дітей: син Володя — 6 років та дочка Оксана — 1 рік. Нині громадянка С. перебуває у відпустці у зв'язку з доглядом за дитиною до трьох років. Проаналізуйте ситуацію та дайте відповіді на такі запитання: хто виступатиме суб'єктом на пенсію у зв'язку з втратою годувальника? До якого державного органу необхідно звернутися громадянці С.?

2. Полковник К. (50 років) прослужив 30 років у Прикордонних військах. 15 вересня 2002 р. він вийшов у відставку. Вкажіть, на який вид соціального забезпечення матиме право К.? До якого органу він повинен звернутися за його призначенням? Вкажіть джерело фінансування соціальних виплат, що надаються військовослужбовцям.

3. Громадянка К. займається адвокатською діяльністю. У жовтні 2001 р. вона народила дитину. Вкажіть, на який вид соціального забезпечення має право громадянка К.? До якого органу повинна звернутися громадянка К. для його призначення? За рахунок яких джерел фінансується цей вид соціального забезпечення?

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. — К., 1996.

2. Концепція соціального забезпечення населення України: Затв. Постановою Верховної Ради України від 21 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 6. — Ст. 31.

3. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 23. — Ст. 121.

4. Закон України "Про прожитковий мінімум" від 15 липня 1999 р. № 966-XIV // Офіційний вісник України. — 1999. — № 33. — Ст. 1702.

5. Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” від 5 жовтня 2000 р. // Офіційний вісник України. — 2000. — № 44. — Ст. 1876.

6. Закон України про затвердження прожиткового мінімуму на поточний рік.

7. Закон України про Державний бюджет України на відповідний рік.

8. Указ Президента України “Про Стратегію подолання бідності” від 15 липня 2001 р. № 637/2001 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 33. — Ст. 1525.

9. Постанова Кабінету Міністрів України “Про науково-громадську експертизу набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів і набору послуг для встановлення прожиткового мінімуму” від 24 вересня 1999 р. № 1767 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 39. — Ст. 1946.

10. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження типових положень про головне управління праці та соціального захисту населення обласної, Київської міської державної адміністрації і управління праці та соціального захисту населення Севастопольської міської державної адміністрації і про управління праці та соціального захисту населення районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації” від 29 вересня 2000 р. № 1498 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 40. — Ст. 1698.

11. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення” від 14 квітня 2000 р. № 656 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 16. — Ст. 675.

12. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства економіки України, Державного комітету статистики України “Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення” від 17 травня 2000 р. № 109/95/157 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 24. — Ст. 1028.

13. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України,

Державного комітету статистики України, Національної академії наук України “Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності” від 5 квітня 2002 р. № 171/238/100/149/2нд // Офіційний вісник України. — 2002. — № 18. — Ст. 952.

14. Загальна декларація прав людини (ООН, 1948) // Права людини. Міжнародні договори України. Декларації, документи: Збірник. — К., 1992.

15. Європейська соціальна хартія // ІАЦ Ліга.

16. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права людини і громадянина // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1976. — № 17. — Ст. 291.

17. Конвенція МОП № 102 “Про мінімальні норми соціального забезпечення” // Міжнародне законодавство про охорону праці і Конвенції та рекомендації МОП. — К.: Основа, 1997. — Т. 3. — С. 249.

18. Конвенція МОП № 128 “Про допомоги по інвалідності, по старості і у випадку втрати годувальника” // Міжнародне законодавство про охорону праці і Конвенції та рекомендації МОП. — К.: Основа, 1997. — Т. 3. — С. 249.

Література

1. Андреев В.С. Право социального обеспечения в СССР. — М., 1987. — Гл. I.

2. Болотіна Н.Б. До питання про модель соціального забезпечення в Україні // Державність. — 1993. — № 2.

3. Болотіна Н.Б. До питання про структуру системи права соціального забезпечення України // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали I регіональної наук. конф. — Л., 1995.

4. Болотіна Н.Б. Концепція кодифікації законодавства України про соціальне забезпечення // Право України. — 1996. — № 7. — С. 51—53.

5. Болотіна Н.Б. Право соціального забезпечення: системно-структурний аналіз // Право України. — 2001. — № 5. — С. 24—29.

6. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. — К.: Знання, 2005. — 381 с.

7. *Болотіна Н.Б.* Соціальне право України: окремі теоретичні проблеми формування та розвитку // *Право України.* — 2000. — № 12. — С. 16—20.

8. *Гущин И.В.* Советское право социального обеспечения. — М.: Наука и техника, 1982. — С. 176.

9. *Єрмоловська О.Ю.* Соціальний захист як фактор стабілізації житлового рівня населення в умовах трансформаційної економіки: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. — Х., 1996.

10. *Иванова Р.И., Тарасова В.А.* Предмет и метод советского права социального обеспечения. — М.: Наука и техника, 1982. — 176 с.

11. *Козлов А.Е.* Социальное обеспечение в СССР. — М., 1981. — Гл. I.

12. *Куницький Р.Й.* Соціальний захист населення в умовах переходу до ринкової економіки: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. — Л., 1995.

13. *Мачульская Е.Е.* Право социального обеспечения. — М.: МЦФР, 1999. — С. 1—75.

14. *Мигович І.* Історичні корені й традиції благодійництва // *Соціальний захист.* — 1996. — № 4. — С. 77.

15. *Паламарчук В.* Соціально-економічні права // *Права людини в Україні.* — К., 1998. — С. 74—80.

16. *Право соціального забезпечення України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. ВНЗ / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук та ін.; За ред. П.Д. Пилипенка.* — К.: Концерн “Видавничий дім “Ін Юре”, 2006

17. *Прилипка С.* Розмежування права соціального забезпечення і трудового права // *Право України.* — 1999. — № 10. — С. 58—60.

18. *Приходько С.* Держава і соціальний захист громадян // *Право України.* — 1999. — № 9. — С. 22—26.

19. *Прокопова Т.С.* Деякі питання законодавства про соціальне забезпечення та страхування // *Концепція розвитку законодавства України: Матеріали наук.-практ. конф.* — К., 1996. — С. 324—326.

20. *Смирнов Д., Суслов Р.* Право на достатній життєвий рівень: Конституція і діяльність // *Український часопис прав людини.* — 1997. — № 2. — С. 31—33.

21. *Стаховська Н.М.* Соціальне забезпечення чи захист // Предпринимательство, хозяйство и право. — 2000. — № 8. — С. 54—57.

22. *Сташків Б.І.* Поняття права соціального забезпечення // Право України. — 2000. — № 5. — С. 24—26.

23. *Сташків Б.І.* Предмет права соціального забезпечення: погляд на проблему // Право України. — 2000. — № 9. — С. 71—75.

24. *Сташків Б.І.* Судовий захист — соціальним правам громадян // Право України. — 1996. — С. 30—34.

Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб. — К.: Знання, 2005. — 405 с.

25. *Сташків Б.І.* Функції права соціального забезпечення: вимоги сьогодення // Право України. — 2001. — № 7. — С. 66—70.

26. *Теренс М. Ганслі.* Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. — К., 1996.

Тема 2

СОЦІАЛЬНО-ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Основні питання

1. Поняття та види соціально-забезпечувальних правовідносин.

2. Суб'єкти соціально-забезпечувальних правовідносин.

2.1. Громадяни як суб'єкти соціально-забезпечувальних правовідносин:

- а) загальні;
- б) спеціальні.

2.2. Уповноважені державою органи та організації як суб'єкти соціально-забезпечувальних правовідносин:

- а) державні органи;
- б) соціальні фонди;
- в) інші державні організації, підприємства та установи.

3. Об'єкти соціально-забезпечувальних правовідносин:

- а) пенсії;
- б) допомоги;
- в) соціальне обслуговування;
- г) соціальні пільги.

4. Зміст соціально-забезпечувальних правовідносин.
5. Юридичні факти, які зумовлюють виникнення, зміну чи припинення соціально-забезпечувальних правовідносин.
6. Поняття, ознаки та види стажу, як умови виникнення права на соціальне забезпечення.

Додаткові контрольні питання

1. Визначте критерії класифікації правовідносин у сфері соціального забезпечення.
2. Сформулюйте визначення та з'ясуйте співвідношення понять “соціально-забезпечувальні правовідносини” та “правовідносини у сфері соціального забезпечення”.
3. Чи є, на вашу думку, процесуальні правовідносини у сфері соціального забезпечення?
4. У чому полягають особливості юридичних фактів, що породжують, змінюють чи припиняють соціально-забезпечувальні правовідносини?
5. Чи може договір бути підставою виникнення, зміни чи припинення соціально-забезпечувальних правовідносин?
6. Як ви оцінюєте введення правового поняття “страховий стаж” замість поняття “трудоий стаж” у ринкових відносинах? Яка відмінність між “трудоим стажем” і “страховим стажем”?
7. Назвіть випадки пільгового обчислення трудового стажу.
8. Які особливості обчислення загального трудового стажу членам колгоспів?
9. Чи зараховуються до загального трудового стажу періоди участі працівника у страйках?
10. Чи зараховується до загального (спеціального) стажу роботи за спеціальністю (Список № 1) період, протягом якого особа здійснювала догляд: а) за дитиною до досягнення нею шести років; б) за дитиною-інвалідом?
11. Чи входить до трудового стажу для призначення пенсії за віком час перебування на інвалідності від загального захворювання протягом 8 років?
12. Вкажіть порядок підтвердження трудового стажу працівниками, які працюють за трудовим договором у фізичних осіб.

13. Визначте зміст правосуб'єктності громадян за правом соціального забезпечення.

14. У чому особливість правового становища соціальних страхових (державних) фондів?

15. Чи є, на вашу думку, недержавні пенсійні фонди суб'єктами соціально-забезпечувальних правовідносин (або цивільних)? А страхові організації?

16. Чи може сім'я бути суб'єктом соціально-забезпечувальних правовідносин?

17. Чи може приватне підприємство виступати суб'єктом соціально-забезпечувальних правовідносин?

Правовідносини за правом соціального забезпечення — це врегульовані нормами права соціального забезпечення соціально-забезпечувальні відносини громадян (членів їх сімей) з уповноваженими державою органами чи установами з приводу надання матеріального забезпечення або надання соціальних послуг громадянам у випадку настання соціального ризику та відносини, тісно пов'язані з ними спільною метою (процедурні, процесуальні, соціально-страхові).

Правовідносини у сфері соціального забезпечення є прости-ми (за кількісним складом суб'єктів), оскільки суб'єктивні права і обов'язки розподілені між двома сторонами шляхом поіменної персоніфікації; активними (за характером дії зобов'язаного суб'єкта); односторонніми (залежно від розподілу прав та обов'язків між сторонами), оскільки їх центр перебуває в конкретно-необхідному обов'язку, обсяг і порядок виконання якого завжди передбачено законом або договором.

У соціально-забезпечувальних правовідносинах реалізуються право на відповідне матеріальне забезпечення громадян за умови настання соціальних ризиків і обов'язки відповідних уповноважених державою органів, спеціальних соціальних фондів щодо забезпечення цього права, а тому саме вони становлять ядро системи правовідносин у сфері соціального забезпечення. Процедурні та процесуальні правовідносини є допоміж-

ними. Вони перебувають в особливому часовому зв'язку з матеріальними: можуть передувати виникненню матеріальних правовідносин (правовідносини щодо встановлення юридичних фактів), діяти паралельно з основними матеріальними правовідносинами (правовідносини щодо зміни групи інвалідності), приходити на зміну матеріальним правовідносинам (правовідносини, пов'язані зі зміною виду соціального забезпечення). Всі правовідносини спрямовані на досягнення єдиного результату — реалізацію особою права на соціальне забезпечення. Таким чином, видове багатоманіття правовідносин у сфері соціального забезпечення узгоджується з їх спільною метою.

Специфічною ознакою *соціально-забезпечувальних правовідносин* є те, що вони відбуваються як конкретні видові правовідносини. Видів правовідносин у сфері соціального забезпечення стільки, скільки видів соціального забезпечення. Система соціального забезпечення об'єднує в собі низку підсистем: грошове забезпечення пенсіями чи допомогами; надання певних побутових чи культурних благ тощо, які у правовій літературі традиційно називають видами соціального забезпечення. Тому право на соціальне забезпечення означає право на конкретний вид цього забезпечення, яке може бути реалізоване тільки через відповідний вид правовідносин.

Соціально-забезпечувальні правовідносини за своєю економічною сутністю є розподільчими, оскільки полягають у задоволенні потреб певного кола членів суспільства за рахунок коштів бюджетів (державного, місцевих та спеціально створених фондів).

Важливою рисою соціально-забезпечувальних правовідносин є їх персоніфікація. Це означає, що обсяг права на соціальне забезпечення конкретної особи (наприклад, розмір пенсії) обумовлюється сумарним періодом її трудової діяльності, розміром її середнього заробітку, відсотком втрати працездатності, сімейним станом, кількістю утриманців.

Суб'єкти соціально-забезпечувальних правовідносин. Правовідносини з державного соціального забезпечення мають простий суб'єктний склад; у них законодавчо передбачені лише дві сторони, які є носіями юридичних прав і обов'язків: це грома-

дяни або члени їхніх сімей та відповідні державні органи чи установи, покликані забезпечити реалізацію права на соціальне забезпечення.

Управомоченою стороною соціально-забезпечувальних правовідносин є фізичні особи (громадяни України, особи без громадянства, іноземні громадяни).

Фізична особа як суб'єкт соціально-забезпечувальних правовідносин характеризується наявністю правосуб'єктності, зміст якої виражається у двох елементах: правоздатності та дієздатності. Правоздатність означає здатність особи мати права та обов'язки і виникає в особі з моменту народження, а тому є рівною та однаковою за своїм змістом для всіх людей. Під дієздатністю в загальній теорії права розуміють здатність особи своїми діями набувати прав та виконувати обов'язки. Законодавством про соціальне забезпечення встановлено спеціальні правила настання дієздатності залежно від виду соціально-забезпечувальних правовідносин за змістом та організаційно-правовою формою соціального забезпечення.

Залежно від соціальних ризиків, які визначають зміст дієздатності, можна виділити загальних та спеціальних суб'єктів соціально-забезпечувальних правовідносин.

До загальних суб'єктів потрібно віднести фізичних осіб, дієздатність яких зумовлена настанням загальносоціальних (досягнення пенсійного віку, настання повної, часткової втрати працездатності і т. ін.) чи професійних (втрата працездатності внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання) соціальних ризиків.

В окремих правовідносинах (щодо забезпечення в разі втрати годувальника, щодо користування соціальними пільгами) суб'єктом можуть виступати члени сім'ї померлого годувальника.

До спеціальних суб'єктів відносять: ветеранів війни, ветеранів військової служби, військовослужбовців та членів їх сімей, ветеранів праці, осіб, віднесених до реабілітованих репресованих громадян, біженців та осіб, яким Україна надала притулок, жертв нацистських репресій.

Правовий статус ветеранів війни визначено Законом України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" (від 22 жовтня 1993 р.)

Правовий статус ветеранів праці визначається Законом України “Про основні засади соціального захисту громадян похилого віку в Україні” (від 16 грудня 1993 р.)

Правовий статус ветеранів військової служби визначається Законами України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” (від 20 грудня 1991 р.) та “Про статус ветеранів військової служби і ветеранів органів внутрішніх справ та їх соціальний захист” (від 24 березня 1998 р.).

Правовий статус жертв нацистських репресій визначається Законом України “Про жертви нацистських переслідувань” (від 23 березня 2000 р.)

Правовий статус осіб, віднесених до реабілітованих репресованих громадян, визначається Законом України “Про реабілітацію жертв політичних репресій” (від 17 квітня 1991 р.)

Другою, зобов'язаною стороною соціально-забезпечувальних правовідносин виступають різноманітні *уповноважені державою органи та установи*. Систему їх утворюють: Міністерство праці та соціальної політики України; обласні та районні управління праці та соціального захисту населення; фонди соціального забезпечення; органи охорони здоров'я; територіальні центри соціального обслуговування.

Міністерство праці та соціальної політики України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері зайнятості, соціального захисту населення, соціального страхування, оплати, нормування та стимулювання праці, охорони і умов праці, пенсійного забезпечення, соціального обслуговування населення, соціально-трудових відносин, трудової міграції*.

Основні завдання Міністерства праці та соціальної політики України такі:

1) участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері зайнятості, соціального захисту населення, соціального страхування, оплати, нормування та стимулюван-

---

* Положення про Міністерство праці та соціальної політики України: Затв. Указом Президента України від 30 серпня 2000 р., зі змін. і доп. // Офіційний вісник України. — 2000. — № 35.

ня праці, охорони і умов праці, пенсійного забезпечення, соціального обслуговування населення, соціально-трудова відносин, трудової міграції;

2) керівництво діяльністю державної служби зайнятості, проведення заходів, пов'язаних з ефективним функціонуванням ринку праці, сприяння раціональній, продуктивній і вільно обраній зайнятості, підвищенню якості та конкурентоспроможності робочої сили;

3) розроблення і здійснення заходів для посилення мотивації до праці, вдосконалення її оплати, організації та нормування;

4) забезпечення через систему підпорядкованих йому органів реалізації права громадян на соціальний захист шляхом своєчасного та адресного надання соціальної підтримки, в тому числі державної допомоги малозабезпеченим громадянам у разі втрати роботи, працездатності, досягнення пенсійного віку тощо;

5) забезпечення розвитку соціально-трудова відносин та захисту прав працюючих громадян шляхом здійснення державного нагляду за додержанням роботодавцями вимог законодавства про працю;

6) розроблення заходів, спрямованих на реалізацію політики грошових доходів населення.

Безпосередньо роботу з соціального захисту населення виконують спеціально створені для цього **обласні та районні управління праці та соціального захисту населення**. Правове підґрунтя їхньої діяльності становлять відповідні Типові положення про головне управління праці та соціального захисту населення обласної, Київської міської державної адміністрації і управління праці та соціального захисту населення Севастопольської міської державної адміністрації, а також про управління праці та соціального захисту населення районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації (затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2001 р.)

Основні завдання обласних управлінь такі: забезпечення на відповідній території реалізації державної політики у сфері соціально-трудова відносин, безпечної життєдіяльності, оплати, охорони і належних умов праці, зайнятості, пенсійного за-

безпечення, соціального захисту та обслуговування населення, в тому числі громадян, які потребують допомоги та соціальної підтримки з боку держави; забезпечення у межах своїх повноважень дотримання законодавства про працю та охорону праці, зайнятість, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, пенсійне забезпечення та соціальний захист населення.

До повноважень районного управління відповідно належать такі:

1) забезпечення реалізації заходів, спрямованих на посилення мотивації до праці, удосконалення її організації, оплати та нормування;

2) аналіз ситуації в соціально-трудовій сфері на відповідній території;

3) участь у розробленні та забезпечення разом з іншими структурними підрозділами районної, районної у містах Києві та Севастополі держадміністрації, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян здійснення заходів регіональної програми з питань охорони праці, впровадження регіональної системи запобігання травматизму невинного характеру; сприяння впровадженню безпечних виробничих процесів і устаткування;

4) вивчення стану використання трудових ресурсів, аналіз розвитку процесів, що відбуваються на ринку праці, забезпечення здійснення територіальної програми зайнятості населення, заходів, спрямованих на реалізацію довгострокової державної політики розвитку трудового потенціалу;

5) забезпечення діяльності комісії з розгляду питань, пов'язаних з наданням статусу учасника війни;

6) здійснення державного контролю за охороною праці, додержанням законодавства про соціальний захист населення, своєчасну і не нижче визначеного державою мінімального розміру виплату заробітної плати;

7) участь у розслідуванні групових, а також смертельних нещасних випадків, професійних захворювань і аварій відповідно до законодавства; організація розслідування, облік та аналіз нещасних випадків невинного характеру;

8) організація роботи з надання пільг інвалідам, ветеранам війни та праці, забезпечення надання населенню субсидій для

відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива;

9) аналіз стану реалізації комплексних програм, здійснення заходів соціальної підтримки малозабезпечених верств населення, надання встановлених законодавством пільг соціально незахищеним громадянам та подання голові районної, районної у містах Києві та Севастополі держадміністрації пропозицій з цих питань;

10) забезпечення надання адресної цільової грошової допомоги малозабезпеченим громадянам, а також сім'ям з дітьми;

11) здійснення компенсаційних виплат інвалідам на бензин, технічне обслуговування та ремонт автомобіля, транспортне обслуговування інвалідів, а також вартості санаторно-курортного лікування;

12) формування банку даних одержувачів соціальної допомоги за категоріями сімей та видами допомоги;

13) забезпечення цільового використання бюджетних асигнувань, передбачених на соціальний захист населення;

14) організація роботи соціальних інспекторів;

15) видача пенсійних посвідчень, посвідчень ветеранів війни, "Ветеран праці";

16) подання пропозицій органам місцевого самоврядування щодо встановлення нормативів робочих місць, призначених для працевлаштування інвалідів, сприяння створенню виробництв, цехів і дільниць для використання їхньої праці, професійно-технічному навчанню і перекваліфікації інвалідів, перевірка на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності умов праці інвалідів;

17) організація матеріально-побутового обслуговування інвалідів, ветеранів війни та праці, їх санаторно-курортного лікування, надання протезно-ортопедичної допомоги, забезпечення інвалідів транспортними засобами;

18) створення мережі та організація роботи територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів та інвалідів, контроль якості та своєчасності надання ними соціальних послуг;

19) забезпечення у разі потреби влаштування до будинків-інтернатів (пансіонатів) громадян похилого віку та інвалідів, надання допомоги в організації роботи зазначених закладів;

20) сприяння благодійним, релігійним організаціям, окремим громадянам та їх об'єднанням у наданні соціальної допомоги інвалідам, ветеранам війни та праці і громадянам похилого віку.

Спеціально уповноваженими органами, які здійснюють керівництво та управління окремими видами соціального забезпечення та фінансують їх надання, є відповідні фонди. Національне законодавство не містить єдиного поняття для позначення цих суб'єктів. Ми використовуємо термін *соціальні фонди*, оскільки саме так відображено їх цільове призначення: ефективна реалізація соціальних завдань, а саме фінансування соціальних виплат (пенсій, допомог тощо), соціальних послуг та соціальних пілг.

Кошти соціальних фондів використовуються виключно за цільовим призначенням і вилученню не підлягають. Всі соціальні фонди за способом утворення можна поділити на страхові (позабюджетні) та нестрахові (бюджетні). Основними джерелами коштів страхових соціальних фондів є внески роботодавців і застрахованих осіб. Нестрахові фонди утворюються у складі державного бюджету. Їх кошти зараховуються на окремий рахунок державного бюджету.

Основним нормативно-правовим актом, який урегулює правове становище страхових соціальних фондів є Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування (від 14 січня 1998 р.).

Відповідно до законодавства страхові соціальні фонди є органами, які здійснюють керівництво та управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, провадять збирання та акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечують фінансування виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та виконують інші функції.

За правовою природою страхові соціальні фонди є цільовими, позабюджетними, централізованими страховими фондами; некомерційними самоврядними організаціями, які наділені правами юридичної особи.

Цільовий характер фондів означає, що вони не можуть займатись іншою діяльністю, крім тієї, для якої їх створено, та

використовувати свої кошти на цілі, не пов'язані з цією діяльністю.

Кошти соціальних страхових фондів не включаються до складу державного бюджету; використовуються виключно за їх прямим призначенням і зараховуються на єдиний централізований рахунок відповідного фонду в установах банків, визначених Кабінетом Міністрів України для обслуговування коштів державного бюджету України, або спеціалізованого банку, який обслуговує фонди соціального страхування.

Специфіка страхових соціальних фондів визначається їх самоврядним статусом: ними управляють держава та представники суб'єктів загальнообов'язкового державного соціального страхування на паритетних засадах, вони не підпорядковані Кабінету Міністрів України та набувають прав юридичної особи з моменту реєстрації їхніх статутів, що затверджуються їх правліннями.

Страхові соціальні фонди наділені правом нормотворчості: правові акти компетентних органів цих фондів є обов'язковими до виконання всіма страхувальниками та застрахованими особами на всій території України.

До соціальних страхових фондів належать:

- 1) Пенсійний фонд України;
- 2) Фонд соціального страхування від нещасних випадків;
- 3) Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;
- 4) Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.
- 5) Накопичувальний фонд України;
- 6) недержавні пенсійні фонди”

Завдання страхових соціальних фондів випливають з їх призначення та природи — нести зобов'язання щодо збирання страхових внесків (забезпечувати збирання та акумуляцію коштів) та надавати застрахованим особам матеріальне забезпечення чи соціальні послуги (фінансувати витрати на ці цілі) при настанні страхових випадків. Кожен з цих фондів як єдина в Україні спеціалізована установа бере участь у формуванні та реалізації держав-

ної політики у сфері конкретного виду загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також здійснює контроль за використанням страхових коштів. Залежно від специфіки самого фонду його завдання дещо конкретизуються. Розглянемо особливості правового становища кожного з названих фондів.

Правове становище *Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття* визначено Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" (від 2 березня 2000 р. № 1533-III).

Джерела формування коштів фонду такі:

- 1) страхові внески страхувальників;
- 2) асигнування державного бюджету;
- 3) суми фінансових санкцій, застосованих до роботодавців за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів фонду, недотримання законодавства про зайнятість населення, а також суми адміністративних штрафів, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за такі порушення;
- 4) прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів фонду, у тому числі резерву коштів фонду, на депозитному рахунку;
- 5) благодійні внески юридичних та фізичних осіб;
- 6) інші надходження.

Кошти фонду використовуються для таких цілей:

1. Виплата забезпечення та надання соціальних послуг, передбачених статтею 7 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття".

Видами забезпечення є: допомога в разі безробіття, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності; допомога в разі часткового безробіття; матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного; матеріальна допомога у разі безробіття, одноразова матеріальна допомога безробітному та непрацездатним особам, які перебувають на його утриманні; допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

До соціальних послуг, передбачених Законами України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” та “Про зайнятість населення” належать: професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації та профорієнтація: пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю допомоги на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних та фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних; інформаційні та консультаційні послуги, пов’язані з працевлаштуванням.

2. Відшкодування Пенсійному фонду України витрат, пов’язаних із достроковим виходом на пенсію осіб до досягнення ними пенсійного віку відповідно до Закону України “Про зайнятість населення”.

3. Фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності виконавчої дирекції фонду та її робочих органів, управління фондом, розвиток його матеріальної та інформаційної бази.

4. Створення резерву коштів фонду (сума, необхідна для виплати допомоги на випадок безробіття в розрахунку на місяць).

Видатки бюджету фонду щодо забезпечення виплати допомоги в разі безробіття є захищеними. Фінансування цих видатків проводиться у першочерговому порядку.

Фінансування *Фонду соціального страхування від нещасних випадків* здійснюється за рахунок (Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV):

1) внесків роботодавців: для підприємств — з віднесенням на валові витрати виробництва, для бюджетних установ та організацій — з асигнувань, виділених на їх утримання та забезпечення;

2) капіталізованих платежів, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників;

3) прибутку, одержаного від тимчасово вільних коштів фонду на депозитних рахунках;

4) коштів, одержаних від стягнення відповідно до законодавства штрафів і пені з підприємств, а також штрафів з працівників, винних у порушенні вимог нормативних актів з охорони праці;

5) добровільних внесків та інших надходжень, отримання яких не суперечить законодавству.

Умови, порядок обслуговування, гарантії збереження коштів фонду соціального страхування від нещасних випадків визначаються договором між банком, виконавчою дирекцією цього фонду та Кабінетом Міністрів України.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків зобов'язаний у встановленому законодавством порядку:

1) своєчасно та в повному обсязі відшкодовувати шкоду, заподіяну працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті, виплачуючи йому або особам, які перебували на його утриманні:

а) допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

б) одноразову допомогу в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого;

в) щомісяця грошову суму в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого;

г) пенсію в разі інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

д) пенсію у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

е) грошову суму за моральну шкоду за наявності факту заподіяння такої шкоди потерпілому;

є) допомогу дитині, яка народилась інвалідом внаслідок професійного захворювання матері під час вагітності;

2) організувати поховання померлого, відшкодувати вартість пов'язаних з цим ритуальних послуг відповідно до місцевих умов;

3) сприяти створенню умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання;

4) організувати цілеспрямоване та ефективне лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних закладах з метою якнайшвидшого відновлення здоров'я застрахованого;

5) забезпечити потерпілому разом із відповідними службами охорони здоров'я за призначенням лікарів повний обсяг постійно доступної, раціонально організованої медичної допомоги, яка має включати:

а) обслуговування вузькопрофільними лікарями та лікарями загальної практики;

б) догляд медичних сестер удома, в лікарні або в іншому лікувально-профілактичному закладі;

в) акушерський та інший догляд удома або в лікарні під час вагітності та пологів;

г) утримання в лікарні, реабілітаційному закладі, санаторії або в іншому лікувально-профілактичному закладі;

д) забезпечення необхідними лікарськими засобами, протезами, ортопедичними, коригуючими виробами, окулярами, слуховими апаратами, спеціальними засобами пересування, зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів).

б) вжити всіх необхідних заходів для підтримання, підвищення та відновлення працездатності потерпілого;

7) забезпечити згідно з медичним висновком домашній догляд за потерпілим, допомогу у веденні домашнього господарства (або компенсувати йому відповідні витрати), сприяти наданню потерпілому, який проживає в гуртожитку, ізольованого житла;

8) відповідно до висновку лікарсько-консультаційної комісії або медико-соціальної експертної комісії проводити навчання та перекваліфікацію потерпілого у власних навчальних закладах або на договірній основі в інших закладах перенавчання інвалідів, якщо внаслідок ушкодження здоров'я або заподіяння моральної шкоди потерпілий не може виконувати попередню роботу; працевлаштовувати осіб зі зниженою працездатністю;

9) організовувати робочі місця для інвалідів самостійно або разом з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування чи з іншими заінтересованими суб'єктами підприємницької діяльності; компенсувати при цьому витрати виробництва, які не покриваються коштами від збуту виробленої продукції, за рахунок фонду;

10) у разі невідкладної потреби надавати інвалідам разову грошову допомогу, допомогу у вирішенні соціально-побутових питань за рахунок інвалідів або за рішенням виконавчої дирекції фонду та її регіональних управлінь — за рахунок фонду;

11) сплачувати за потерпілого внески на медичне та пенсійне страхування;

12) організовувати залучення інвалідів до участі у громадському житті.

Усі види соціальних послуг та виплат надаються застрахованому та особам, які перебувають на його утриманні, незалежно від того, чи зареєстровано підприємство, на якому стався страховий випадок, у Фонді соціального страхування від нещасних випадків.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків здійснює заходи, спрямовані на запобігання нещасним випадкам, усунення загрози здоров'ю працівників, викликані умовами праці, у тому числі:

1) надає страхувальникам необхідні консультації, сприяє у створенні та реалізації ними ефективної системи управління охороною праці;

2) бере участь:

— у розробленні центральними органами виконавчої влади національної та галузевих програм поліпшення стану безпеки, умов праці й виробничого середовища та їх реалізації;

— навчанні, підвищенні рівня знань працівників, які вирішують питання охорони праці;

— організації розроблення та виробництва засобів індивідуального захисту працівників;

— здійсненні наукових досліджень у сфері охорони та медицини праці;

3) перевіряє стан профілактичної роботи та охорони праці на підприємствах, бере участь у розслідуванні групових нещасних випадків, нещасних випадків зі смертельними наслідками та можливою інвалідністю, а також професійних захворювань;

4) веде пропаганду безпечних та нешкідливих умов праці, організовує створення тематичних кінофільмів, радіо- і телепередач, видає та розповсюджує нормативні акти, підручники, журнали, іншу спеціальну літературу, плакати, пам'ятки тощо з питань соціального страхування від нещасного випадку та охорони праці;

5) бере участь у розробленні законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці;

6) вивчає та поширює позитивний досвід створення безпечних та нешкідливих умов виробництва;

7) надає підприємствам на безповоротній основі фінансову допомогу для розв'язання особливо гострих проблем з охороною праці;

8) виконує інші профілактичні роботи.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків забезпечує фінансування заходів, передбачених національною, галузевими, регіональними програмами поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища, планами наукових досліджень з охорони та медицини праці, навчання і підвищення кваліфікації відповідних спеціалістів з питань охорони праці, організації розроблення і виробництва засобів індивідуального та колективного захисту працівників, розроблення, видання, розповсюдження нормативних актів, журналів, спеціальної

літератури, а також інших профілактичних заходів відповідно до завдань страхування від нещасних випадків.

Джерела формування коштів *Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності* (Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” від 18 січня 2001 р. № 2240-III) такі:

1) страхові внески страхувальників-роботодавців і застрахованих осіб;

2) суми не прийнятих до зарахування витрат страхувальника за загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, пені, штрафів та інших фінансових санкцій, застосованих до страхувальників та посадових осіб відповідно до вказаного закону та інших актів законодавства;

3) благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;

4) асигнування з державного бюджету України;

5) прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів фонду, в тому числі резерву страхових коштів фонду, на депозитному рахунку;

6) інші надходження відповідно до законодавства.

Кошти загальнообов’язкового державного соціального страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, спрямовуються:

1) на виплату застрахованим особам допомоги в разі тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів, при народженні дитини та для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, на поховання;

2) фінансування санаторно-курортного лікування та оздоровлення застрахованих осіб і членів їх сімей;

3) утворення резерву страхових коштів у розрахунку на місяць для фінансування матеріального забезпечення застрахованих осіб;

4) забезпечення поточної діяльності та утримання органів фонду, розвиток його матеріально-технічної бази.

Правове становище *Пенсійного фонду України* визначається Положенням про Пенсійний фонд України (затв. Указом Президента України від 1 березня 2001 р.). На відміну від інших страхових соціальних фондів, Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Основні завдання Пенсійного фонду України такі:

1) участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального страхування;

2) забезпечення збирання та акумулювання коштів, призначених для пенсійного забезпечення, повного і своєчасного фінансування витрат на виплату пенсій та інших соціальних виплат, що здійснюються з коштів Пенсійного фонду України;

3) ефективне використання коштів Пенсійного фонду України, здійснення в межах своєї компетенції контрольних функцій, удосконалення методів фінансового планування, звітності та системи контролю за витрачанням коштів Пенсійного фонду України.

Пенсійний фонд України відповідно до покладених на нього завдань:

1) у межах своєї компетенції бере участь у розробленні прогностичних показників економічного і соціального розвитку України та проекту державного бюджету України;

2) планує доходи та видатки Пенсійного фонду України, розробляє проект бюджету Пенсійного фонду України та подає його на затвердження Кабінетові Міністрів України, складає звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України;

3) прогнозує і моделює надходження коштів до бюджету Пенсійного фонду України та ефективний розподіл фінансових ре-

сурсів Пенсійного фонду України для забезпечення соціальних виплат;

4) розробляє і в установленому порядку подає пропозиції щодо встановлення або зміни ставок збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

5) організовує, координує та контролює роботу органів Пенсійного фонду України щодо:

— забезпечення додержання підприємствами, установами, організаціями та громадянами законодавства про пенсійне забезпечення;

— повного та своєчасного обліку платників збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

— забезпечення збирання та акумулювання збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, інших надходжень до бюджету Пенсійного фонду України відповідно до законодавства;

— стягнення у передбаченому законодавством порядку своєчасно не сплачених сум збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

— забезпечення повного та своєчасного фінансування витрат на виплату пенсій та інших соціальних виплат, що здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України;

— проведення перевірок правильності сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, призначення та виплати пенсій, інших виплат, що фінансуються за рахунок коштів Пенсійного фонду України;

— обліку коштів Пенсійного фонду України, ведення статистичної та бухгалтерської звітності;

6) здійснює в межах своїх повноважень контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду України;

7) здійснює перерозподіл коштів Пенсійного фонду України між регіонами з метою забезпечення фінансування виплати пенсій, інших виплат, що фінансуються за рахунок його коштів;

8) організовує та забезпечує персоніфікований облік відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, забезпечує автоматизовану обробку інформації в системі Пенсійного фонду України;

9) здійснює відповідно до законодавства та міжнародних договорів України переказування пенсій громадянам, які виїхали на постійне місце проживання за кордон, та виплати пенсій пенсіонерам іноземних держав, які постійно проживають в Україні;

10) співпрацює в межах своєї компетенції з міжнародними організаціями, організовує міжнародне співробітництво у сфері пенсійного забезпечення, готує пропозиції та бере участь у підготовці та укладенні міжнародних договорів України в цій сфері.

Пенсійний фонд України має право:

1) отримувати в установленому порядку від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій усіх форм власності, громадян та їх об'єднань інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань;

2) вимагати від посадових осіб підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, які є платниками збору на обов'язкове державне пенсійне страхування або використовують кошти Пенсійного фонду України, усунення порушень законодавства щодо сплати цього збору і використання коштів Пенсійного фонду України;

3) стягувати у безспірному порядку не внесені своєчасно суми збору на обов'язкове державне пенсійне страхування разом з нарахованою пенею, а також застосовувати фінансові санкції відповідно до законодавства;

4) перевіряти правильність призначення та виплати пенсій і допомог, витрачання коштів Пенсійного фонду України;

5) проводити в установленому порядку на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форми власності планові та позапланові перевірки фінансово-бухгалтерських документів, звітів, планів, кошторисів та інших документів щодо правильності обчислення та сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, інших платежів до Пенсійного фонду України, а також використання його коштів;

6) накладати адміністративні стягнення у порядку, передбаченому законодавством;

7) порушувати питання про притягнення до передбаченої законодавством відповідальності посадових осіб підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та фізичних осіб, винних у порушенні порядку сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, інших платежів до Пенсійного фонду України, порядку витрачання його коштів, а також у несвоєчасному поданні відповідної звітності;

8) одержувати кредити у банківських установах.

Бюджет Пенсійного фонду України формується за рахунок таких джерел:

1) збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, що сплачується підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами в порядку, визначеному законодавством;

2) коштів державного бюджету України та місцевих бюджетів;

3) коштів, що надходять за регресними вимогами;

4) добровільних внесків підприємств, установ, організацій та громадян;

5) сум пені, фінансових санкцій, штрафів, передбачених за порушення порядку сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

6) банківських кредитів;

7) інших не заборонених законодавством надходжень.

Кошти Пенсійного фонду України спрямовуються:

1) на фінансування виплати державних пенсій та інших соціальних виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України, в тому числі громадянам, які виїхали на постійне місце проживання за кордон;

2) погашення банківських кредитів та відсотків за їх використання;

3) створення та функціонування системи персоніфікованого обліку відомостей у системі обов'язкового державного пенсійного страхування;

4) утримання центрального апарату та органів Пенсійного фонду України, розвиток їх матеріально-технічної бази;

5) організацію роз'яснювальної роботи серед населення та здійснення інших заходів відповідно до завдань Пенсійного фонду України.

Відповідно до Закону “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” планується створення Накопичувального фонду — цільового позабюджетного фонду, який акумулює страхові внески застрахованих осіб, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках та інвестуються з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб, пенсійні активи якого використовуються для оплати договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам (членам їхніх сімей чи спадкоємцям) та на інші цілі, передбачені законом.

До соціальних страхових фондів також належать недержавні пенсійні фонди. Правове становище недержавних пенсійних фондів визначається Законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 9 липня 2003 р. Недержавний пенсійний фонд є юридичною особою, що має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства). Він функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам названого фонду у визначеному законом порядку. Недержавне пенсійне забезпечення є для цих фондів виключним видом діяльності, провадження ними іншої діяльності забороняється.

Недержавні пенсійні фонди за типами поділятимуться на відкриті, корпоративні та професійні.

Відкриті пенсійні фонди створюються юридичними особами, а їх учасниками стають громадяни, які добровільно перераховують до них пенсійні внески. Корпоративні пенсійні фонди створюються роботодавцями та особами, що перебувають з ними у трудових правовідносинах. При створенні корпоративних пенсійних фондів роботодавці беруть на себе безумовне зобов’язання сплачувати додаткові пенсійні внески на користь своїх працівників, які і є учасниками цих фондів. Професійні пенсійні фонди створюються об’єднаннями громадян або юридичних осіб

за професійною ознакою. Учасниками таких фондів будуть громадяни що, пов'язані за своєю професійною діяльністю.

До нестрахових соціальних фондів в Україні можна віднести такі:

- 1) Фонд для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення;
- 2) Фонд соціального захисту інвалідів.

Чорнобильський фонд здійснює свою діяльність на підставі Закону України "Про формування, порядок надходження і використання коштів Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення" (від 10 лютого 2000 р.) та Порядку використання коштів Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення (затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 р.).

Чорнобильський фонд утворюється у складі державного бюджету України. Порядок формування дохідної частини і напрямки використання фонду визначаються законом про державний бюджет України на відповідний рік.

Розпорядником коштів Чорнобильського фонду є Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (МНС).

Кошти Чорнобильського фонду витрачаються виключно на фінансування заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення, що передбачені Законами України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" і "Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи".

Цільове використання коштів Чорнобильського фонду контролюють МНС, Мінфін, Державне казначейство і Головне контрольно-ревізійне управління, міністерства виконавчої влади, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації у межах їх компетенції.

Фонд соціального захисту інвалідів є урядовим органом державного управління, який діє у складі Мінпраці та підпо-

рядковується йому. Правовою базою діяльності фонду є Положення про Фонд соціального захисту інвалідів (затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2002 р. № 1434).

Повноваження цього фонду такі:

1) здійснення заходів щодо соціальної, трудової, фізкультурно-спортивної та професійної реабілітації інвалідів, залучення їх до суспільно-корисної діяльності;

2) забезпечення реєстрації в територіальних відділеннях фонду юридичних осіб, на яких працюють 15 і більше чоловік та одержання від них звітності про зайнятість та працевлаштування інвалідів;

3) контроль своєчасності перерахунку сум штрафних санкцій, що надходять від юридичних осіб за недодержання ними нормативів робочих місць для забезпечення працевлаштування інвалідів;

4) узагальнення практики застосування законодавства у сфері соціального захисту інвалідів, розробка пропозицій щодо вдосконалення такого законодавства;

5) сприяння створенню робочих місць для працевлаштування інвалідів, професійному навчанню непрацюючих інвалідів;

6) організація збирання благодійних внесків для забезпечення соціального захисту інвалідів;

7) контроль цільового використання коштів, переданих для здійснення заходів щодо соціального захисту інвалідів;

8) виконання інших функцій.

Фонд утримується за рахунок державного бюджету в межах коштів, передбачених на утримання Міністерства праці та соціальної політики.

Правовий статус територіальних центрів соціального обслуговування закріплено Типовим положенням про територіальний центр соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян (затв. наказом Міністерства соціального захисту населення України від 1 квітня 1997 р. № 44).

Територіальний центр соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян є спеціальною державною установою, що надає послуги пенсіонерам, інвалідам,

одиноким непрацездатним громадянам та іншим соціально незахищеним громадянам вдома, в умовах стаціонарного, тимчасового та денного перебування, які спрямовані на підтримання їхньої життєдіяльності та соціальної активності.

До складу територіального центру можуть входити такі структурні підрозділи (не менше двох):

1) відділення соціальної допомоги вдома, в тому числі спеціалізовані — для обслуговування інвалідів з порушенням рухової активності, сліпих, глухих та ін. (створюється для обслуговування не менше 80 одиноких непрацездатних громадян, що потребують побутової, медико-соціальної допомоги в домашніх умовах за висновками лікарів закладів охорони здоров'я);

2) відділення організації надання грошової та натуральної адресної допомоги малозабезпеченим непрацездатним громадянам (створюється у разі необхідності та за наявності не менше ніж 500 осіб малозабезпечених непрацездатних громадян, що потребують, за актами обстеження матеріально-побутових умов проживання, грошової та різних видів натуральної допомоги);

3) відділення соціально-побутової реабілітації (створюється для забезпечення не менше 30 відвідань на день з метою проведення соціально-оздоровчих заходів, соціально-психологічної, трудової реабілітації, консультацій лікарів та інших спеціалістів, дозвілля тощо);

4) відділення медико-соціальної реабілітації (створюється за наявності 50 відвідань на день або 25 ліжко-місць для проведення медико-соціальної реабілітації одиноких громадян похилого віку шляхом використання медичних, психологічних, соціальних методів реабілітації);

5) стаціонарне відділення для постійного або тимчасового проживання (створюється за наявності не менше 10 одиноких непрацездатних громадян, які втратили рухову активність, не можуть обслуговувати себе самостійно, потребують постійного стороннього догляду, надання побутової і медичної допомоги);

6) спеціальні житлові будинки для одиноких непрацездатних громадян з комплексом служб соціально-побутового і медичного обслуговування (будуються у разі необхідності для по-

ліпшення умов проживання та соціально-побутового, медичного обслуговування одиноких непрацездатних громадян);

7) лікувально-виробничі майстерні, спеціальні цехи, дільниці, підсобні господарства, також на госпрозрахунковій основі (створюються для проведення трудової терапії, забезпечення потреб малозабезпечених непрацездатних громадян);

8) їдальні, магазини, що діють на основі госпрозрахунку (їдальні — створюються у разі необхідності для організації харчування, магазини — для забезпечення продуктовими, промисловими та господарськими товарами малозабезпечених громадян).

У разі необхідності, за погодженням з місцевими органами виконавчої влади, можуть створюватись інші підрозділи, дільниці, діяльність яких спрямована на соціальний захист непрацездатних громадян.

Територіальний центр утримується за рахунок коштів, що виділяються з місцевих бюджетів на соціальний захист населення, інших надходжень, у тому числі у вигляді прибутку від діяльності структурних підрозділів територіального центру, а також коштів благодійних фондів, пожертвувань окремих громадян, підприємств, установ тощо.

Основні завдання територіального центру такі:

1) виявлення одиноких непрацездатних громадян, які потребують соціально-побутового і медико-соціального обслуговування та допомоги, обстеження разом з представниками закладів охорони здоров'я, житлово-комунальних контор, громадських організацій їх матеріально-побутових умов проживання і визначення потреб у необхідності надання різних видів послуг;

2) встановлення зв'язків з підприємствами, установами, організаціями, незалежно від форм власності, з питань соціального обслуговування та надання допомоги непрацездатним громадянам.

Територіальний центр через свої підрозділи забезпечує якісне надання різних видів соціально-побутових, комунальних та медико-соціальних послуг непрацездатним громадянам відповідно до висновків лікарів про ступінь втрати здатності до самообслуговування, а саме:

— придбання та доставку продовольчих, промислових та господарських товарів за рахунок обслуговуваних громадян, приготування їжі, доставку гарячих обідів, годування;

— виклик лікаря, придбання та доставку медикаментів, відвідування хворих у закладах охорони здоров'я, здійснення лікувально-оздоровчих, профілактичних заходів та соціально-психологічної реабілітації, госпіталізацію, консультивання у лікарів та інших спеціалістів, створення умов для посильної праці;

— допомогу в прибиранні приміщення, пранні білизни;

— оформлення документів на отримання житлових субсидій, оплату платежів і т. ін.

Правовий статус МСЕК закріплено Положенням про медико-соціальну експертизу (затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 1992 р. № 83).

Медико-соціальні експертні комісії утворюються, реорганізуються і ліквідуються Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями. Медико-соціальні експертні комісії формують з урахуванням чисельності обслуговуваного населення, кількості оглянутих зазначеними комісіями хворих протягом року, в тому числі інвалідів.

Залежно від рівня, структури захворюваності та інвалідності утворюються такі медико-соціальні експертні комісії: загально-го профілю; спеціалізованого профілю — для огляду хворих на туберкульоз, осіб з психічними розладами, захворюваннями органів зору, органів кровообігу тощо.

Міські, районні комісії утворюються, як правило, з розрахунку одна комісія на 100 тис. осіб віком 16 років і старше, міжрайонні — у районах, містах з меншою кількістю населення. Обласна, центральна міська комісія утворюється з розрахунку на п'ять міських, міжрайонних, районних комісій. У м. Севастополі утворюється одна центральна міська комісія. Міські, міжрайонні, районні медико-соціальні експертні комісії утворюються у складі трьох лікарів-експертів (терапевта, хірурга, невропатолога), фахівця з медико-соціальної реабілітації (ліка-

ря-реабілітолога), психолога, представника Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, а також представника військово-медичної служби СБУ — у разі розгляду медичних справ пенсіонерів з числа військовослужбовців СБУ. До складу комісії спеціалізованого профілю входять два лікарі, спеціальність яких відповідає профілю комісії, і терапевт чи невропатолог, а у разі розгляду медичних справ пенсіонерів з числа військовослужбовців СБУ — лікар військово-медичної служби СБУ відповідного профілю.

Міські, міжрайонні, районні медико-соціальні експертні комісії:

а) визначають ступінь обмеження життєдіяльності людини, у тому числі стан працездатності, групу, причину і час настання інвалідності, а також ступінь втрати професійної працездатності працівників, які одержали каліцтво чи інше ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням своїх трудових обов'язків;

б) встановлюють потребу інвалідів у соціальній допомозі, що була б спрямована на полегшення наслідків погіршення здоров'я (протезування, засоби пересування, робочі пристосування, постійний догляд тощо);

в) розробляють заходи медико-соціальної реабілітації й індивідуальні програми реабілітації та адаптації інвалідів, здійснюють контроль за їх реалізацією. У разі невиконання підприємствами, установами й організаціями цих заходів і програм приймають рішення про відрахування ними відповідних коштів до Фонду України соціального захисту інвалідів;

г) вивчають структуру і динаміку інвалідності за групами, причинами, окремими захворюваннями, територіальними ознаками, в розрізі окремих підприємств тощо;

д) разом з лікувально-профілактичними закладами вивчають результати диспансеризації, переважно осіб, які часто й тривалий час хворіють, та інвалідів;

е) вивчають наслідки подовження строків тимчасової непрацездатності на період відновного лікування, переогляду інвалідів з метою виявлення ефективності реабілітаційних заходів, визначення реабілітаційного потенціалу;

ж) надають консультативну допомогу лікарям лікувально-профілактичних закладів з питань медико-соціальної реабілітації інвалідів;

з) разом з лікувально-профілактичними закладами, підприємствами, установами, організаціями, профспілками аналізують умови праці з метою виявлення факторів, що небезпечно впливають на здоров'я й працездатність працівників, а також визначення умов та видів праці, робіт і професій для хворих та інвалідів;

і) оцінюють стан здоров'я населення, прогнозують динаміку первинної інвалідності;

к) інформують органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, профспілкові органи та громадськість про рівень інвалідності, її причини, заходи медико-соціальної реабілітації;

л) визначають причини смерті інваліда на підставі лікарського свідчення про смерть у випадках, коли законодавством передбачається надання пільг сім'ї померлого.

Об'єкти соціально-забезпечувальних правовідносин. Під об'єктом соціально-забезпечувальних (матеріальних) правовідносин розуміють конкретне благо, з приводу якого вони виникають, тобто конкретний вид соціального забезпечення.

Види соціального забезпечення такі: пенсії, соціальні допомоги, соціальні пільги, соціальне обслуговування. Кожний вид соціального забезпечення має низку характерних особливостей, які дають змогу відрізнити його від інших виплат чи послуг.

Пенсія — це щомісячна довгострокова виплата, яка призначається та виплачується особі у випадку настання пенсійного віку, інвалідності, втрати годувальника чи вислуги років за рахунок коштів Пенсійного фонду України чи бюджетів різних рівнів та є основним джерелом доходу особи.

За правовою природою можна виділити такі види пенсій: страхові та державні.

Під страховою пенсією розуміють щомісячні страхові виплати, які надаються застрахованим громадянам при досягненні пенсійного віку, у разі інвалідності чи втрати годуваль-

ника з коштів соціальних страхових фондів у порядку і розмірах, визначених Законом України “Про пенсійне забезпечення”. Ознаки страхових пенсій такі: вони виплачуються із соціальних страхових фондів за рахунок страхових внесків; перелік страхових пенсійних випадків визначений законами “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” та “Про недержавне пенсійне забезпечення”, а також Законом “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням, які спричинили втрату працездатності”; розмір пенсії співвідносний попередньому заробітку застрахованої особи; основною умовою призначення такої пенсії є наявність страхового стажу.

Залежно від страхового випадку можна виділити такі види страхових пенсій: за віком (на загальних та пільгових підставах), у випадку інвалідності, у випадку втрати годувальника. Накопичувальна обов’язкова система передбачає виплату довічної пенсії або одноразової пенсійної виплати, а система недержавного пенсійного забезпечення — довічної пенсії, пенсії на визначений період або одноразової пенсійної виплати.

Під державними пенсіями розуміють пенсії, які призначаються громадянам у зв’язку з роботою на певних посадах, пов’язаних з виконанням державних обов’язків, і виплачуються, як правило, з державного чи місцевого бюджетів.

Правові ознаки державних пенсій такі: вони виплачуються за рахунок державного чи місцевих бюджетів; виплата їх пов’язана з наявністю спеціального стажу, пов’язаного з виконанням державних обов’язків; вони виплачуються, як правило, у підвищеному розмірі, порівняно із страховими пенсіями; умови призначення їх, а також розміри та категорії осіб, що мають на них право, регулюються спеціальними законами; вказані пенсії призначаються після звільнення громадян з посад, на яких вони виконували державні обов’язки.

Соціальна допомога — це короткострокова (одноразова або періодична) виплата, цільовим призначенням якої є компенсація втраченого заробітку чи додаткова підтримка громадян у випадку настання соціального ризику за рахунок коштів соціальних страхових фондів чи бюджетів різних рівнів.

Розрізняють страхові та державні (нестрахові) соціальні допомоги.

Страхові допомоги — одноразові або періодичні грошові чи натуральні виплати короткострокового характеру, які здійснюються за рахунок коштів соціальних страхових фондів при настанні страхового випадку.

Ознаки страхових допомог такі: вони виплачуються за рахунок коштів соціальних страхових фондів; право на них мають застраховані громадяни, а незастраховані — лише у випадках, передбачених законом; основним їх призначенням є компенсація втраченого заробітку, внаслідок настання страхового випадку; розмір страхових допомог є співвідносним середньому заробітку застрахованої особи.

Під державними допомогоюми розуміють періодичні або одноразові виплати грошового чи іншого характеру при настанні соціального (нестрахового) випадку незастрахованим особам з державного або місцевого бюджетів.

Основні ознаки державних (нестрахових) допомог такі: право на них мають незастраховані особи, перелік яких визначений законами, що регулюють виплату конкретної допомоги; допомоги фінансуються за рахунок державного або місцевого бюджетів, чи за рахунок дотацій або субвенцій; основне призначення державних допомог — матеріальна підтримка осіб, що їх потребують.

Соціальна пільга — це передбачене законодавством повне або часткове звільнення певних категорій громадян від виконання обов'язку або надання додаткових прав при настанні соціального ризику.

Соціальне обслуговування — це діяльність державних органів чи уповноважених державою установ щодо надання громадянам соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг та матеріальної допомоги, проведення їх соціальної адаптації та реабілітації.

Форми соціального обслуговування такі:

1) соціальні послуги (соціальні послуги, що надаються за рахунок коштів соціальних страхових фондів; соціальне обслуговування громадян похилого віку та одиноких непрацездатних громадян

на дому; стаціонарне соціальне обслуговування громадян похилого віку; стаціонарне соціальне обслуговування інвалідів, з числа звільнюваних з місць позбавлення волі; соціальне обслуговування дітей; соціальна реабілітація та адаптація інвалідів; санаторно-курортне лікування; забезпечення протезно-ортопедичними виробами; забезпечення засобами пересування;

2) матеріальна підтримка (надання особі, яка перебуває у важкій життєвій ситуації, матеріальних благ: речей, одягу, засобів пересування тощо).

У процедурних правовідносинах об'єктом виступають дії — рішення уповноважених державою органів про призначення конкретного виду соціального забезпечення, без якого неможлива реалізація матеріальних правовідносин. У процесуальних правовідносинах щодо вирішення спорів об'єктом виступає дія — рішення суду щодо суті спору.

Зміст правовідносин у сфері соціального забезпечення становлять права та обов'язки суб'єктів.

Зміст матеріальних правовідносин становить суб'єктивне право фізичної особи на конкретний вид соціального забезпечення у встановленому законом розмірі та у визначені строки, а також обов'язок державного органу прийняти рішення про їх надання чи про відмову та уповноваженої державою установи здійснити цей вид забезпечення.

Зміст процедурних правовідносин становлять суб'єктивне право фізичної особи на встановлення юридичних фактів, необхідних для виникнення права на конкретний вид соціального забезпечення, і обов'язок держави провести перевірку та винести акт рішення про задоволення суб'єктивного права громадянина або про відмову в цьому.

Зміст процесуальних правовідносин становлять суб'єктивне право на відновлення порушеного права і відповідний обов'язок державного органу розглянути сутність спору та прийняти рішення.

Юридичні факти — це передбачені законодавством конкретні обставини, з якими пов'язані виникнення, зміна та припинення правовідносин щодо соціального забезпечення.

Для права соціального забезпечення характерний фактичний юридичний склад. Елементи фактичного юридичного складу такі: об'єктивні обставини; волевиявлення особи — суб'єкта права на соціальне забезпечення; рішення державного органу про надання конкретного виду соціального забезпечення.

Об'єктивні факти — це передбачена юридичними нормами сукупність конкретних соціальних обставин, необхідних для виникнення в особи права на той чи інший вид соціального забезпечення. Абсолютно об'єктивним (таким, що не залежить від волі людини) є соціальний ризик, який визначає вид соціально-забезпечувальних правовідносин. Відносно об'єктивними є конкретні обставини, наявність чи відсутність яких залежить від волі суб'єктів правовідносин. Сюди слід віднести: трудовий стаж особи, страховий стаж особи, факт постійного проживання в Україні.

Страховий стаж — це період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та сплачуються внески (нею, роботодавцем) на страхування, якщо інше не передбачено законодавством.

Страховий стаж є правостворюючим юридичним фактом (оскільки необхідний для призначення різних видів соціальних виплат) та правозмінюючим (його збільшення веде до зміни і перегляду суми вже призначених пенсій).

Особливості обчислення страхового стажу з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування визначаються відповідними законами України: про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку тимчасової втрати працездатності, та витратами, пов'язаними з народженням та похованням (ст. 6, 7); про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від безробіття (ст. 4, 5); про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності (ст. 8—11); про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (ст. 11, 12).

Загальний страховий стаж є юридичним фактом, необхідним для призначення всіх пенсій у солідарній пенсійній системі, допомоги в разі тимчасової непрацездатності та допомог з безробіття.

Спеціальний страховий стаж — це тривалість роботи в певних умовах праці чи на посадах, з якою законодавець пов'язує пільгове (або за особливими правилами) забезпечення пенсіями.

Залежно від правових наслідків спеціальний страховий стаж умовно можна поділити на два підвиди. Перший — спеціальний стаж, який дає право на призначення пільгового пенсійного забезпечення в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування на підставі Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”. З урахуванням правил обчислення тут розрізняють: стаж на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, зайнятість в яких повний робочий день дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, визначених Списком № 1* ; стаж працівників, які безпосередньо зайняті на роботах із шкідливими і важкими умовами праці, зайнятість в яких повний робочий день дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, визначених Списком № 2** ; період трудової діяльності, яка здійснювалась у районах Крайньої Півночі та місцевостях до них прирівняних; період трудової діяльності на територіях радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи***.

Другим видом спеціального страхового стажу є вислуга років. Це — період виконання особливого роду трудової діяльності або державної служби, коли від особи, яка її здійснює вимагають особливі вікові, а також підвищені психічні та фізичні вимоги, і при тривалому виконанні якої особа втрачає відповідну професійну працездатність****. Вона є основною чи однією з основних (поряд із віком та (або) стажем) підставою, що зумовлює право на пенсію.

---

*Постанова КМУ “Про затвердження списків виробництв, робіт, професій, посад і показників, зайнятість в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах” від 16 січня 2003 р.

** Там само.

*** Закон України “Про статус і соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 28 лютого 1991 р. № 796-ХІІ.

**** *Иосифиди Д.Г.* Право соціального забезпечення Российской Федерации: Учеб. для вузов / Под. ред. проф. А.И. Бобылева. — М.: Право и государство, 2003. — С. 232.

Вислугу років можна класифікувати за спеціальним суб'єктом, якому таку вислугу років треба здобути. Правом вислуги років користуються:

1) військовослужбовці та особи начальницького та рядового складу органів внутрішніх справ (Закон “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ”);

2) державні службовці та привіряні до них посадові особи (Закон “Про державну службу”; Порядок обчислення стажу державної служби закріплений постановою Кабінету Міністрів України від 3 травня 1994 р.) До державної служби привіряється трудова діяльність: 1) працівників Національного банку, які безпосередньо беруть участь у виконанні його функцій та займають посади, передбачені штатним розписом (Закон “Про Національний банк України”); 2) журналістів державних і комунальних засобів масової інформації (Закон “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів”); 3) митників (Митний кодекс України); 4) посадових осіб органів місцевого самоврядування (крім виконання обов'язків на виборних посадах) (Закон “Про службу в органах місцевого самоврядування”); 5) помічників-консультантів народних депутатів (Положення про помічника-консультанта народного депутата України); 6) працівників державних спеціалізованих установ судових експертиз (Закон “Про судову експертизу”); 7) дипломатичних працівників (Закон “Про дипломатичну службу”); 8) народних депутатів (Закон “Про статус народного депутата”).

3) судді та прокурорсько-слідчі працівники (закони “Про статус суддів” та “Про прокуратуру”).

4) науково-педагогічні працівники вищих державних навчальних закладів III і IV рівнів акредитації (Закон “Про наукову і науково-технічну діяльність”)

Окремим видом спеціального страхового стажу є військова строкова служба. Період проходження загального військового обов'язку зараховується до стажу будь-якого виду.

Задачі

1. У лютому 4-річний син М. отримав важку травму, а через два роки був визнаний дитиною-інвалідом. М. звільнилася з роботи для догляду за сином, який згідно з медичним висновком потребував постійного стороннього догляду. Громадянка М. звернулася до органів праці та соціального захисту із заявою про призначення їй відповідних допомог, а також до районного відділення Пенсійного фонду для призначення пенсії.

Чи є син М. суб'єктом соціально-забезпечувальних правовідносин? Які правовідносини і між ким виникли у цьому випадку? Що є об'єктом вказаних відносин? Визначте компетенцію органу праці та соціального захисту у сфері соціального забезпечення.

2. У громадянки Л. у 2002 р. помер чоловік, який працював токарем на заводі. В неї залишилося двоє дітей: дочка 14 років і син — студент очної форми навчання — 20 років. Після похорону Л. звернулася до районного органу праці та соціального захисту із заявою про виплату допомоги на поховання, а також про призначення їй пенсії в разі втрати годувальника.

Хто в цьому випадку виступає суб'єктом права на допомогу і на пенсію? Які органи призначають допомогу на поховання і пенсію в разі втрати годувальника? Назвіть джерела фінансування виплати допомоги на поховання та пенсії за наведеною фабулою задачі.

3. Громадянин К. працював на заводі 26 років. У 2002 р. йому виповнилося 59 років. У зв'язку зі скороченням чисельності працівників його було звільнено з роботи. К. звернувся до відділення Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття із заявою про реєстрацію його безробітним і виплату допомоги в разі безробіття. У фонді відмовили, з поясненням, що К. є громадянином передпенсійного віку і має право на пенсію.

Які завдання Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття? Чи правомірна відмова фонду? Куди можна оскаржити відмову фонду?

4. Громадянинові М. (вік 42 роки) було встановлено III групу інвалідності внаслідок загального захворювання. Він звернувся до районного відділення Пенсійного фонду із заявою про призначення пенсії в разі інвалідності. У Пенсійному фонді заявнику відмовили, мотивуючи тим, що для призначення пенсії в разі інвалідності у нього недостатньо трудового стажу (лише 8 років), та порадили звернутися до районного органу праці та соціального захисту для призначення йому допомоги як малозабезпеченому, оскільки М. проживає сам.

Які завдання Пенсійного фонду? На які види соціального забезпечення має право М.?

5. Громадянин Ф. надавав медичну допомогу в Поліському районі Київської області особам, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС з 10 по 16 травня 1986 р. У 1996 р. стан його здоров'я значно погіршився, і за висновком МСЕК йому було встановлено II групу інвалідності внаслідок виконання робіт, пов'язаних з аварією на ЧАЕС. Ф. звернувся до обласного управління праці та соціального захисту про визначення йому статусу учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. В управлінні Ф. відмовили у видачі такого посвідчення, оскільки вважали, що Ф. не працював у зоні відчуження, адже, як впливало з архівної довідки, евакуація населення з тих населених пунктів, де працював Ф., проводилася лише з 10 травня, а не з 26 квітня 1986 р. Ф. оскаржив відмову в суді, але суд не задовольнив його позовних вимог.

Хто є учасником ліквідації аварії на ЧАЕС? Яка територія є зоною відчуження? Чи правомірне рішення суду?

6. Державна податкова інспекція наклала адміністративний штраф на громадянина Ш. за несплату земельного податку за земельну ділянку, яка належала йому на праві власності. Ш. оскаржив дії податкової інспекції в суді, оскільки вважав, що звільнений від сплати земельного податку як ветеран праці. Він все життя працював трактористом у місцевому колективному сільськогосподарському підприємстві. Представник відповідача заперечив, вказуючи на те, що Ш. не належить до ветеранів праці, оскільки має лише 36 років трудового стажу.

Які категорії осіб є ветеранами праці? Чи правильно відмовили Ш. у наданні пільги щодо звільнення від сплати земельного податку? Яке рішення повинен винести суд?

7. Громадянин В. з 1 вересня 1975 р. по 30 червня 1978 р. навчався в професійному училищі, яке готує робітників для підземних робіт. У 1977 і 1978 рр. по два місяці (протягом липня і серпня) він проходив виробничу практику на підземних роботах. З 1 лютого 1979 по 31 січня 1989 р. він працював на шахті кріпильником. З того часу до грудня 1990 р. він не працював. З 1 січня 1991 до 31 грудня 1998 р. В. займався підприємницькою діяльністю та сплачував страхові внески у Пенсійний фонд України. Обчисліть загальний і спеціальний трудовий стаж В.

8. З 31 березня 1963 р. по 31 грудня 1969 р. громадянка К. перебувала разом із сім'єю в Угорщині, куди був відряджений її чоловік. У жовтні 1964 р. в неї народився син, у зв'язку з чим вона не могла працевлаштуватися. З 1 січня 1963 р. до 31 грудня 1964 р. вона працювала вчителькою в школі м. Будапешта. При призначенні пенсії за віком в Україні їй не зарахували до загального трудового стажу вказані 6 років проживання в Угорщині. Проаналізуйте ситуацію та вкажіть, чи правильні дії органів праці та соціального захисту.

9. Громадянка І. з 1 вересня 1982 р. до 30 серпня 1986 р. навчалась у Вищій партійній школі. З 1 вересня 1986 р. до 30 серпня 1987 р. перебувала у відпустці для догляду за дитиною. З 25 вересня 1987 р. до 25 травня 1991 р. працювала інструктором райкому партії. Потім працювала бібліотекарем та одночасно була депутатом районної ради до 30 березня 1996 р. Із січня 1997 р. перейшла на роботу інспектора районного відділу освіти. В січні 1999 р. І. звернулася за призначенням пенсії. Обчисліть тривалість стажу державної служби громадянки І.

10. Капітан судна Чорноморського пароплавства К. 31 грудня 1998 р. звернувся до відділу праці та соціального захисту населення із заявою про призначення йому пенсії за вислугу років. К. народився в січні 1943 р.; 30 червня 1966 р. закінчив вище мо-

реплавне училище. Після закінчення училища працював 4 роки на суднах річкового флоту (з 1 серпня 1966 р. до 1 серпня 1970 р.), потім 5 років старшим помічником капітана на риболовецькому судні (з 2 серпня 1970 р. до 2 серпня 1975 р.); капітаном теплоходу (до 5 січня 1978 р.), а решту часу — диспетчером порту. Обчисліть загальний стаж і вислугу років капітана К.

11. Громадянка О. була звільнена за скороченням штатів і 18 місяців була безробітною, з них 2 місяці за нею зберігався середній заробіток на підприємстві, 9 місяців вона отримувала допомогу в разі безробіття і 4 місяці — стипендію у зв'язку з навчанням за направленням служби зайнятості. Які з вказаних періодів зараховуються до загального трудового стажу, що дає право на пенсію за віком?

12. Громадянин Ч. працював з 1943 р. на окупованій німцями території. Після визволення її — в колгоспі. Чи зараховується стаж роботи на окупованій території? Як оформляються документи для зарахування такого стажу? Хто видає такі документи? Чи можна підтвердити стаж роботи за допомогою свідків? Дайте роз'яснення.

13. Громадянин Л., 57 років, має 31 рік 10 днів загального стажу роботи, із них 7 років 11 місяців працює машиністом автогудронатора в шляховому експлуатаційному управлінні. Ця робота передбачена Списком № 2. Адміністрація атестації робочого місця не проводила. Крім того, заявник з 1963 до 1969 р. перебував у місцях позбавлення волі (працював електрозварником), і просить зарахувати цей період у стаж для призначення пенсії. Протягом періоду з 1963 р. він не підлягав державному соціальному страхуванню. Обчисліть тривалість загального та спеціального стажу Л. (для призначення пенсії). Чи передбачені у законодавстві випадки зарахування до трудового стажу особи роботи під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі?

14. Громадянин К. з 1978 р., будучи співробітником органів внутрішніх справ, працював в одній з установ МВС майстром,

старшим майстром, начальником цеху. У березні 1994 р. був обраний сільським головою, де працює досі. Громадянин К. звернувся за консультацією з питання, чи зараховуються роки служби в органах внутрішніх справ до стажу державної служби? Яким законодавством передбачено, що посада сільського голови належить до державної служби? Дайте юридичну консультацію.

15. Дружина військовослужбовця проживала з чоловіком 25 років у різних військових частинах, де вона не могла працювати за спеціальністю. За цей період вона народила і виховала трьох дітей. Визначте тривалість трудового стажу дружини військовослужбовця.

16. Громадянин Н. отримав трудове каліцтво та був визнаний інвалідом I групи. Протягом 6 років він не міг працювати за станом здоров'я. Потім йому було встановлено III групу інвалідності. Коли Н. досяг пенсійного віку, він звернувся за призначенням пенсії за віком. Чи зарахують період інвалідності до трудового стажу, що дає право на пенсію за віком?

17. Громадянин З. з січня 1942 р. до березня 1945 р. працював в індивідуальному сільському господарстві в тилу. В 2001 р. він звернувся до районної комісії для розгляду питань, пов'язаних з установленням статусу учасника війни відповідно до Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" при районному органі праці та соціального захисту населення для встановлення статусу учасника війни. У комісії йому відмовили, оскільки у З. відсутні необхідні документи. Які документи необхідні для підтвердження факту роботи в роки війни? В якому порядку громадянин З. може підтвердити свою роботу для набуття статусу учасника війни?

Нормативно-правові акти

1. Закон України "Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ" від 9 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 29. — Ст. 399.

2. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 1 грудня 1998 р. № 284-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 2—3. — Ст. 20.

3. Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” від 21 березня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 21. — Ст. 252.

4. Закон України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”, від 20 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 15. — Ст. 190.

5. Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” від 22 жовтня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 45. — Ст. 425.

6. Закон України “Про статус ветеранів військової служби і ветеранів органів внутрішніх справ та їх соціальний захист” від 24 березня 1998 р. // Офіційний вісник України. — 1998. — № 15. — Ст. 564.

7. Закон України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні” від 16 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 4. — Ст. 18.

8. Закон України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” від 17 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 22. — Ст. 262.

9. Закон України “Про жертви нацистських переслідувань” від 23 березня 2000 р. // Офіційний вісник України. — 2000. — № 16. — Ст. 652.

10. Закон України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 28 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 16. — Ст. 200.

11. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 23 вересня 1999 р. // Офіційний вісник України. — 1999. — № 42. — Ст. 2080.

12. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 2 березня 2000 р. // Офіційний вісник України. — 2000. — № 13. — Ст. 505.

13. Закон України “Про формування, порядок надходження і використання коштів Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення” від 10 лютого 2000 р. // Офіційний вісник України. — 2000. — № 10. — Ст. 365.

14. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та втратами, зумовленими народженням та похованням” від 18 січня 2001 р. // Офіційний вісник України. — 2001. — № 8. — Ст. 310.

15. Закон України “Про біженців” від 21 червня 2001 р. № 2557-III // Офіційний вісник України. — 2001. — № 29. — Ст. 1292.

16. Положення про Міністерство праці та соціальної політики: Затв. Указом Президента України від 30 серпня 2000 р. № 1035/2000 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 35. — Ст. 1482.

17. Положення про Пенсійний фонд України: Затв. Указом Президента України від 1 березня 2001 р. № 121/2001 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 9. — Ст. 350.

18. Положення про Фонд соціального захисту інвалідів: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України № 1434 від 26 вересня 2002 р. // Офіційний вісник України. — 2002. — № 39. — Ст. 1818.

19. Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їхніх сімей” № 393 від 17 липня 1992 р. // Зібрання постанов Уряду України. — 1992. — № 7. — Ст. 182.

20. Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок обчислення стажу державної служби” від 3 травня 1994 р. № 283 // Зібрання постанов Уряду України. — 1994. — № 8. — Ст. 213.

21. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження нормативних актів з питань пенсійного забезпечення” від

12 жовтня 1992 р. № 583 // Зібрання постанов Уряду України. — 1992. — № 11. — Ст. 271.

22. Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 1992 р. // Зібрання постанов Уряду України. — 1992. — № 9. — Ст. 211.

23. Порядок підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1993 р. № 637 // Зібрання постанов Уряду України. — 1993. — № 12. — Ст. 273.

24. Про затвердження положень щодо застосування Закону України “Про зайнятість населення”: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1998 р. № 578 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 17. — Ст. 635.

25. Типове положення про управління праці та соціального захисту населення районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2000 р. № 1498 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 40. — Ст. 1698.

26. Про затвердження Положення про комісії для розгляду питань, пов’язаних із встановленням статусу ветеранів війни та визначенням осіб, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”: Затв. наказом Міністра оборони України від 26 липня 1996 р. № 208 // ІАЦ Ліга.

27. Роз’яснення Міністерства соціального захисту України “Про порядок призначення в період до 1996 р. дострокових пенсій залежно від умов праці за результатами атестації робочих місць” від 25 жовтня 1994 р. // Законодавство про пенсійне забезпечення. — Л., 2002. — С. 241.

28. Інструкція про порядок ведення трудових книжок на підприємствах, в установах і організаціях: Затв. Наказом Міністерства праці України, Міністерством юстиції України, Міністерством соціального захисту України від 29 липня 1993 р. // Людина і праця. — 1993. — № 9—10.

29. Про порядок застосування Списків № 1 і 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, що дають право на пенсію

за віком на пільгових умовах: Роз'яснення Міністерства соціального захисту населення України та Міністерства праці України від 10 травня 1994 р. № 01-3/406-02-2 // Бібліотечка голови профспілкового комітету. — 2003. — № 2—3.

30. Типове положення (взірцеве) про територіальний центр соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян: Затв. наказом Міністерства соціального захисту населення України від 1 квітня 1997 р. № 44 // Офіційний вісник України. — 1997. — Число 39. — Ст. 57.

31. Рішення Конституційного Суду “У справі за конституційним зверненням громадянки Стешиної Рити Анатоліївни щодо офіційного тлумачення положення пункту 1 частини другої статті 2 Закону України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” (справа про зону відчуження)” № 12-рп/2000 від 25 жовтня 2000 р. // Вісник Конституційного Суду України. — 2000. — № 5.

Література

1. Андрійв В. До питання про трудовий стаж у пенсійному забезпеченні // Право України. — 1997. — № 8.

2. Андрійв В.Т. Особливості підтвердження стажу за показаннями свідків // Соціальний захист. — 1997. — № 1 — С. 59.

3. Батыгин К.С. Правоотношения по социальному страхованию // Государство и право. — 1972. — № 11.

4. Безуглая Я.М. Трудовой стаж и его юридическое значение. — К.: Знання, 1979.

5. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. — К.: Знання, 2005. — 381 с.

6. Болотіна Н.Б. Соціально-забезпечувальні правовідносини // Актуальні проблеми формування правової держави // Вісник Львів. держ. ун-ту імені Івана Франка. — Сер. юрид. — Вип. 32. — Л., 1995. — С. 51—53.

7. Зайкин А.Д. Правоотношения по пенсионному обеспечению. — М., 1974.

8. Иванова Р.И. Правоотношения по социальному обеспечению в СССР. — М.: Изд-во МГУ, 1986.

9. *Кульчицька О.І.* Зміст правосуб'єктності громадян за правом соціального забезпечення // *Держава і право: Зб. наук. праць.* — Юрид. і політ. науки. — Вип. 21. — К.: Ін-т д-ви і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. — С. 281—287.

10. *Право соціального забезпечення України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. ВНЗ / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук та ін.; За ред. П.Д. Пилипенка.* — К.: Концерн "Видавничий дім "Ін Юре", 2006.

11. *Сивак С.М.* Правові підстави пенсійних правовідносин і пенсійна реформа // *Держава і право: Щорічник наук. праць молодих вчених.* — Вип. 2. — К.: Ін Юре, 1999. — С. 268—275.

12. *Сивак С.М.* Страховий стаж як пенсійний юридичний факт // *Вісник Львівського держ. ун-ту імені Івана Франка.* — Сер. юрид. — Вип. 36. — Л., 2001. — С. 404—407.

13. *Сташків Т.І.* Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб. — К.: Знання, 2005. — 405 с.

14. *Сташків Б.І.* Факти, що мають значення для забезпечення пенсіями // *Соціальный захист.* — 1997. — № 2. — С. 66.

15. *Тарасова В.А.* Юридические факты в области пенсионного обеспечения. — М., 1974.

Тема 3

СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ

Основні питання

1. Поняття та правові ознаки соціального ризику.
2. Класифікація соціальних ризиків.
3. Непрацездатність як соціальний ризик. Види непрацездатності.
4. Юридичні факти, що зумовлюють постійну непрацездатність.
5. Поняття, ознаки та причини інвалідності.
6. Поняття та порядок розслідування нещасного випадку на виробництві.
7. Поняття та порядок підтвердження та розслідування професійного захворювання.
8. Поняття, порядок встановлення та підтвердження тимчасової втрати працездатності.
9. Поняття безробіття (часткового безробіття). Порядок визнання громадянина безробітним.
10. Втрата годувальника як соціальний ризик.
11. Поняття, критерії та порядок підтвердження малозабезпеченості. Співвідношення з бідністю. Межа бідності.

Додаткові контрольні питання

1. Обґрунтуйте ваше ставлення до необхідності підвищення пенсійного віку в процесі проведення пенсійної реформи.
2. Складіть акт про нещасний випадок за формою Н-1.
3. Яке співвідношення між соціальним і страховим ризиком?
4. Порівняйте соціальний ризик, передбачений Конституцією України, “старість” і вид пенсії, передбачений Законом України “Про пенсійне забезпечення”. Чи не вбачаєте ви тут невідповідності?
5. Чи всі соціальні ризики мають правове значення?
6. Сформулюйте правове поняття “бідність”.
7. Сформулюйте поняття випадків втрати роботи з незалежних від застрахованого обставин. Чи не вбачаєте ви невідповідності з КЗпП України?
8. Техногенні та екологічні катастрофи — це соціальний ризик чи ні?
9. Порівняйте перелік утриманців відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення” і відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”.
10. Які нещасні випадки визнаються непов’язаними з виробництвом?
11. Який порядок розслідування нещасного випадку зі студентами навчальних закладів, який стався під час проходження виробничої практики?
12. Назвіть правовий наслідок відмови роботодавця скласти акт за формою Н-1 про нещасний випадок.
13. Який порядок розслідування причин професійних захворювань на підприємстві?

Поняття соціального ризику за правом соціального забезпечення базується на вузькому розумінні цієї групи ризиків як власне соціальних, тобто таких, які об'єктивно порушують життєдіяльність особи та пов'язані з соціально-економічними чинниками в державі.

Ознаками соціального ризику як інституту права соціального забезпечення можна назвати такі:

1. Мають виключно об'єктивний характер: вони настають незалежно від волі особи та не можуть бути усунені нею самостійно через зовнішні чинники, а не з будь-яких суб'єктивних причин.

2. Обмежують (чи порушують) життєдіяльність людини та зумовлюють її соціальну незабезпеченість.

3. Закріплені національним законодавством як обставини, внаслідок настання яких особа може потребувати допомоги держави чи суспільства.

4. Є потенційно закономірними для кожної людини: обов'язково або як правило трапляються або можуть трапитися за певних обставин.

Соціальний ризик — це закріплена законодавством та визнана суспільством соціально значимою обставина об'єктивного характеру, з настанням якої громадяни (члени їх сімей) можуть втратити тимчасово або назавжди засоби до існування чи потребують додаткового матеріального забезпечення та не можуть самостійно їх уникнути.

Правова природа соціального ризику зумовлює особливу природу права соціального забезпечення та визначає такі функції: попередження можливих матеріальних негараздів особи або надання допомоги особі чи членам її сім'ї, які перебувають в особливому матеріальному чи соціальному становищі.

Система соціальних ризиків не є сталою, вона динамічно змінюється залежно від розвитку держави та проголошених нею цінностей. Сучасний перелік соціальних ризиків, що зумовлюють право особи на соціальне забезпечення, визнаний

міжнародним співтовариством (Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Європейська соціальна хартія (1961 р.), Конвенції Міжнародної організації праці) та закріпленій у національному законодавстві (ст. 46 Конституції України).

За критерієм організаційно-правової форми соціального забезпечення соціальні ризики можна класифікувати на страхові, тобто ті, які забезпечуються в рамках системи соціального (державного та недержавного) страхування, та нестрахові — забезпечуються за програмою соціальної державної підтримки.

За змістом можна виділити такі основні соціальні ризики: непрацездатність, безробіття (часткове безробіття), втрата годувальника та малозабезпеченість.

Непрацездатність — соціально-фізіологічний стан людини, який визначається об'єктивною втратою працездатності чи зменшенням природних функцій організму або зниженням кваліфікації, значним зменшенням обсягу чи припиненням трудової діяльності.

Зміст та вид непрацездатності визначаються законодавчо закріпленими обставинами, які зумовлюють її настання. Непрацездатність може бути наслідком різних за природою юридичних фактів:

1) загальносоціальних: притаманні кожній людині, оскільки зумовлені її фізіологічною та соціальною природою (наприклад, старість, вагітність та пологи, травма, не пов'язана з виробництвом, і т. ін.);

2) професійних: є наслідком чи пов'язані з трудовою діяльністю, яку виконувала особа (нещасний випадок на виробництві, професійне захворювання);

3) публічних: є наслідком економічних, технічних, соціальних подій у конкретній державі (техногенні катастрофи, воєнні конфлікти тощо).

Потрібно розрізняти об'єктивно-фізіологічну непрацездатність, тобто за станом здоров'я чи при неповнолітті, та об'єктивно-юридичну, тобто, коли закон дозволяє вже не працювати незалеж-

но від того, може чи не може особа виконувати певну трудову діяльність. Непрацездатність можна класифікувати також на реальну та презюмовану. Реальна відображається у відсотках втрати працездатності та визначається МСЕК. Презюмована непрацездатність настає при досягненні законодавчо визначеного віку. Презумпція вікової непрацездатності лежить в основі пенсії за віком; презумпція втрати професійної працездатності лежить в основі призначення пенсії за вислугу років, а також пенсії за віком, яка призначається на пільгових умовах.

За тривалістю непрацездатність можна поділити на постійну, стійку, тимчасову.

Юридичним фактом, який презюмує постійну непрацездатність особи є старість (пенсійний вік).

Конституція України закріплює право громадян на соціальний захист у разі старості (ч. 2 ст. 46). Проте медична наука не знайшла критерію правильного нормування чи припинення праці відповідно до фізіологічного стану і біологічної активності людини. Дослідження доводять, що ступінь старіння (відповідно рівень здоров'я) суттєво залежить від різного роду соціальних чинників: відмінностей у рівні та якості життя міського і сільського населення, належності до певної соціальної групи; ставлення особи до свого здоров'я; особливостей харчування тощо. Фізіологічний та медико-біологічний стан визначається індивідуальними темпами старіння організму, психологічний — самооцінкою особи. Отож старість — це природний стан організму, який часто не збігається з календарним віком особи. Саме тому виникнення в особи права на соціальне забезпечення пов'язують із настанням такого юридичного факту, як загальний пенсійний вік: для чоловіків — 60 років, для жінок — 55 років.

Спеціальний пенсійний вік встановлюється окремими законами для призначення пенсії з більш раннього періоду у зв'язку з виконаннями особою певного виду робіт або за станом здоров'я. Це стосується, зокрема, осіб, які працювали на підземних роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за Списком № 1. Тут пенсійний вік становить 50 років для чоловіків та 45 для жінок. А для осіб, які виконували роботи, що визначені Списком № 2, пенсійний вік становить 55 років для чо-

ловіків та 50 для жінок. За спеціальними правилами обчислюється пенсійний вік для інвалідів зору I групи (сліпих) та інвалідів з дитинства I групи, для жінок, які народили п'ятеро дітей та виховали їх до 8-річного віку, тощо.

Законодавством також передбачено збільшення пенсійного віку для призначення державних допомог особам, які не мають права на пенсію. Зокрема, право на таку допомогу мають чоловіки при досягненні віку 63 роки та жінки — 58 років.

Спеціальний пенсійний вік може визначатися у так званому пенсійному контракті, яким регулюється призначення пенсії у недержавній пенсійній системі. Тут пенсійний вік визначається учасником недержавного пенсійного фонду, але при цьому він не може бути меншим або перевищувати загальний пенсійний вік більш як на 10 років.

Наступним видом непрацездатності є стійка, яка традиційно в законодавстві визначається поняттям “інвалідність”.

Інвалідністю вважається соціальна недостатність (дезадаптація) внаслідок обмеження життєдіяльності людини, яка викликана порушенням здоров'я зі стійким розладом функцій організму, що призводить до необхідності соціального захисту і допомоги. При цьому соціальна недостатність (дезадаптація) визначається як нездатність людини виконувати звичайну для її становища роль у суспільстві. Вона може бути зумовлена обмеженням життєдіяльності з урахуванням віку, статі, місця проживання, освіти тощо. Особа стає нездатною до самостійного проживання, позбавляється можливості налагоджувати соціальні зв'язки, потребує допомоги інших осіб та матеріальної підтримки.

Можна виділити дві ознаки інвалідності:

1) професійну — повна чи значна втрата професійної працездатності. Під професійною працездатністю розуміють здатність працівника до трудової діяльності за своєю професією та кваліфікацією чи за іншою адекватною професією;

2) непрофесійну — істотні порушення життєдіяльності людини, які пов'язані не лише з її трудовою діяльністю. Сюди потрібно віднести: здатність до самообслуговування, пересування, спілкування, навчання, контролю за поведінкою і т. ін.

Ступінь обмеження життєдіяльності людини, причину, час настання, групу інвалідності визначає медико-соціальна експертиза, яка проводиться на підставі Порядку організації та проведення медико-соціальної експертизи втрати працездатності (затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 4 квітня 1994 р.)

Направлення хворого для огляду до МСЕК здійснюють ЛКК лікувально-профілактичних закладів за місцем проживання або лікування у разі наявності стійкого чи необоротного характеру захворювання, а також тоді, коли хворий був звільнений від роботи протягом чотирьох місяців з дня настання тимчасової непрацездатності чи протягом п'яти місяців у зв'язку з одним і тим самим захворюванням за останні дванадцять місяців, а при захворювання на туберкульоз — протягом десяти місяців з дня настання непрацездатності.

Підставою для встановлення I групи інвалідності* є стійкі, значно вираженої важкості функціональні порушення в організмі, зумовлені захворюванням, травмою або уродженим дефектом, що призводять до значного обмеження життєдіяльності людини, неспроможності до самообслуговування і викликають потребу в постійному, такому, що не регулюється, сторонньому нагляді, догляді чи допомозі.

Підставою для встановлення II групи інвалідності є стійкі, вираженої важкості функціональні порушення в організмі, зумовлені захворюванням, травмою або уродженим дефектом, що призводять до значного обмеження життєдіяльності людини, при збереженій здатності до самообслуговування, та не викликають потреби в постійному сторонньому нагляді, догляді чи допомозі.

До II групи інвалідності можуть належати також особи, які мають дві або більше хвороби, що призводять до інвалідності, наслідки травми або уроджені дефекти та їх комбінації, що в сукупності функціональних порушень призводять до значного

---

* Про встановлення груп інвалідів: Інструкція Міністерства охорони здоров'я України: Затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 7 квітня 2004 р. — № 183 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 22 квітня 2004 р. за № 516/9115).

обмеження життєдіяльності людини та її працездатності. Друга група визначається інвалідам з дитинства (учням, студентам закладів освіти I—IV рівнів акредитації) за наявності ознак інвалідності на період навчання; після закінчення навчального закладу надається довідка про придатність їх до роботи внаслідок набуття професії.

Інваліди II групи можуть виконувати ту чи іншу роботу в спеціально створених умовах: у спеціальних для інвалідів цехах, де забезпечується організація особливого режиму праці (скорочення робочого дня, індивідуальні норми виробітку, додаткові перерви у роботі, суворе дотримання санітарно-гігієнічних норм, медичний нагляд і систематична лікарська допомога і т. ін.), на спеціально створених робочих місцях, у надомних умовах з індивідуальним ритмом роботи без обов'язкових норм виробітку, з доставкою в необхідних випадках сировини додому та прийманням вдома готової продукції.

Інваліди II групи можуть виконувати не протипоказані їм види праці, в тому числі й висококваліфікованої, у будь-яких установах і на підприємствах різних форм власності, де адміністрація забезпечує спеціальні умови (наприклад, ненормований робочий день, невеликий обсяг роботи, необхідні перерви в роботі, режим харчування, окремі приміщення і т. ін.).

Підставою для встановлення III групи інвалідності є стійкі, помірної важкості функціональні порушення в організмі, зумовлені захворюванням, наслідками травм або уродженими дефектами, що призвели до помірно вираженого обмеження життєдіяльності, в тому числі працездатності, які потребують соціальної допомоги і соціального захисту.

Помірно виражене обмеження життєдіяльності визначається частковою втратою можливостей до повноцінної трудової діяльності (втрата професії, значне зниження кваліфікації або зменшення обсягу трудової діяльності; значне утруднення в набутті професії чи в працевлаштуванні): значне зменшення (більше ніж на 25 %) обсягу трудової діяльності; втрата професії чи значне зниження кваліфікації; значне утруднення в набутті професії чи в працевлаштуванні в осіб, що раніше ніколи не працювали та не мають професії.

Датою встановлення інвалідності вважається день надходження до МСЕК документів, необхідних для огляду хворого. Інвалідність встановлюється до першого числа, місяця, наступного за місяцем, на який призначено черговий переогляд хворого.

У разі нестійких, зворотних морфологічних змін і порушень функцій органів і систем організму інвалідність встановлюється на певний визначений термін. Періодичний огляд інвалідів проводиться через 1—3 роки.

Законодавством передбачено три випадки, коли інвалідність встановлюється без зазначення строку переогляду:

- 1) особам, які досягли пенсійного віку (відповідно чоловікам — 60 років, жінкам — 55 років);
- 2) інвалідам, у яких строк переогляду настає після досягнення пенсійного віку;
- 3) при анатомічних дефектах, стійких, необоротних морфологічних змінах та порушеннях функцій органів і систем організму, неефективності реабілітаційних заходів, неможливості відновлення соціальної адаптації, несприятливому прогнозі динаміки працездатності з урахуванням реальних соціально-економічних обставин у районі проживання інваліда.

Встановлення групи інвалідності на визначений термін (чи безстроково) не позбавляє особу права пройти освідчування достроково, якщо стан здоров'я її погіршився.

Одночасно з фактом інвалідності МСЕК встановлює її причину. Причина інвалідності визначає вид соціального забезпечення, умови та порядок його надання.

Причинами інвалідності можуть бути:

- 1) нещасний випадок на виробництві;
- 2) професійне захворювання;
- 3) загальне захворювання чи травма, не пов'язана з виробництвом.

Законодавством України можуть бути встановлені інші причини інвалідності.

Нещасний випадок — це обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть*. Інвалідність вважається такою, що настала внаслідок трудового каліцтва, якщо нещасний випадок, який зумовив втрату працездатності, стався за обставин та умов, передбачених виключно у національному законодавстві. Всі ці обставини можна поділити на дві групи.

Перша група — це обставини, які безпосередньо пов'язані з виконанням особою трудової діяльності. Трудовою діяльністю вважаються всі види роботи, які зараховуються до трудового (страхового) стажу роботи (наприклад, виконання роботи за цивільно-правовими договорами і т. ін.), оскільки в період їх виконання громадяни підлягають усім видам загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Перелік обставин, за яких настає страховий випадок державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2001 р.

Нещасний випадок вважається таким, що стався на виробництві, якщо він настав під час:

1) виконання трудових (посадових) обов'язків, у тому числі у відрядженні;

2) перебування на робочому місці, на території підприємства або в іншому місці роботи протягом робочого часу, починаючи з моменту приходу на підприємство до виходу, який повинен фіксуватися відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку, або за дорученням роботодавця в неробочий час, під час відпустки, у вихідні та святкові дні;

3) приведення в порядок знарядь виробництва, засобів захисту, одягу перед початком роботи і після її закінчення, виконання заходів особистої гігієни;

---

* Частина перша статті 14 Закону України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що зумовили втрату працездатності”.

4) проїзд на роботу чи з роботи на транспортному засобі підприємства або на транспортному засобі іншого підприємства, яке надало згідно з договором (заявкою), за наявності розпорядження роботодавця;

5) використання власного транспортного засобу в інтересах підприємства з дозволу або за дорученням роботодавця відповідно до встановленого порядку;

6) провадження дій в інтересах підприємства, на якому громадянин працює, тобто дій, які не входять до його виробничого завдання чи прямих обов'язків;

7) ліквідація аварій, пожеж та наслідків стихійного лиха на виробничих об'єктах і транспортних засобах, що використовуються підприємством;

8) надання підприємством шефської допомоги;

9) перебування на транспортному засобі або на його стоянці, на території вахтового селища, у тому числі під час змінного відпочинку, якщо причина нещасного випадку пов'язана з виконанням трудових (посадових) обов'язків або з дією небезпечних чи шкідливих виробничих факторів або середовища;

10) прямування до (між) об'єкта (ми) обслуговування за затвердженими маршрутами або до будь-якого суб'єкта за дорученням роботодавця;

11) прямування до місця відрядження та у зворотному напрямку відповідно до завдання про відрядження;

12) настання природної смерті під час перебування на підземних роботах або після виходу на поверхню внаслідок гострої серцево-судинної недостатності;

13) вчинення самогубства, пов'язаного з перевищенням строку перебування у рейсі, обумовленого договором, або настання природної смерті внаслідок впливу психофізіологічних, небезпечних та шкідливих виробничих факторів на суднах морського та рибпромислового флотів.

Заподіяння шкоди зародку внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання жінки під час її вагітності, у зв'язку з чим дитина народилась інвалідом, прирівнюється до нещасного випадку, який трапився із застрахованим.

Другу групу обставин передбачено Законом України "Про пенсійне забезпечення". Зокрема, пункти д, е ст. 26 цього Зако-

ну передбачають інвалідність, що вважається такою, що настала внаслідок трудового каліцтва, якщо нещасний випадок, який спричинив інвалідність, стався при виконанні державних або громадських обов'язків, дій щодо рятування людського життя, щодо охорони власності (незалежно від її форми), а також щодо охорони правопорядку.

Трудовим каліцтвом визнається втрата працездатності в усіх перелічених вище випадках незалежно від факту наявності чи відсутності вини особи, яка втратила здоров'я. Трудовим каліцтвом вважаються не тільки прямі та безумовні наслідки травм, а й всі ускладнення чи віддалені її наслідки.

Положення про порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2001 р. У цьому положенні закріплено єдиний порядок розслідування та обліку нещасних випадків на виробництві, обов'язковий для всіх юридичних осіб незалежно від форми власності.

Кожний нещасний випадок оформляється актом про нещасний випадок на виробництві за формою Н-1. Акт складається щодо кожного потерпілого окремо.

Інвалідність вважається такою, що настала внаслідок професійного захворювання, якщо захворювання, яке її зумовило, визнається професійним.

До професійного захворювання належить захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності застрахованого та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою. Професійне захворювання є страховим випадком також у разі його встановлення чи виявлення в період, коли потерпілий не перебував у трудових відносинах з підприємством, на якому захворів.

Перелік таких захворювань закріплено у Постанові Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку професійних захворювань" (від 8 листопада 2000 р. № 1662). Кодування діагнозів професійних захворювань проведено на підставі Міжнародної класифікації хвороб і споріднених проблем, впроваджен-

ня якої для використання органами і закладами охорони здоров'я затверджено наказом МОЗ України від 8 жовтня 1998 р. В окремих випадках Фонд соціального страхування від нещасного випадку на виробництві може визнати страховим випадком захворювання, не внесене до переліку професійних захворювань, якщо на момент прийняття рішення медична наука має нові відомості, які дають підстави вважати це захворювання професійним. Професійний характер захворювання визначається експертною комісією у складі спеціалістів лікувально-профілактичного закладу, якому надано таке право МОЗ України. У разі необхідності до роботи експертної комісії залучаються спеціалісти (представники) підприємства, робочого органу виконавчої дирекції фонду, профспілкової організації, членом якої є потерпілий. Віднесення захворювання до професійного проводиться відповідно до Порядку встановлення зв'язку захворювання з умовами праці.

Зв'язок професійного захворювання з умовами праці працівника визначається на підставі клінічних даних і санітарно-гігієнічної характеристики умов праці, яка складається відповідною установою (закладом) державної санітарно-епідеміологічної служби за участю спеціалістів (представників) підприємства, профспілок та робочого органу виконавчої дирекції фонду. У спірних випадках для остаточного вирішення питання про наявність професійного захворювання хворий направляється до Інституту медицини праці Академії медичних наук (м. Київ), рішення якого у разі незгоди хворого або роботодавця щодо встановлення діагнозу і зв'язку захворювання зі впливом шкідливих виробничих факторів і трудового процесу оскаржується в судовому порядку.

Загальне захворювання, хоч і є найбільш поширеною причиною інвалідності, визначається за залишковим принципом: якщо інвалідність не є наслідком жодної з перелічених вище причин, то її причиною визнається загальне захворювання. До загального захворювання також потрібно відносити каліцтво особи, не пов'язане з нещасним випадком на виробництві.

Під нещасними випадками невиробничого характеру слід розуміти не пов'язані з виконанням трудових обов'язків травми, у тому числі отримані внаслідок заподіяних тілесних ушко-

дження іншою особою, отруєння, самогубства, опіки, обмороження, утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою, травмами, отримані внаслідок стихійного лиха, контакту з тваринами тощо, які призвели до ушкодження здоров'я потерпілих*.

Показаннями для встановлення інвалідності у дітей є патологічні стани, які виникають при вроджених, спадкових, здобутих захворюваннях та після травм**. Перелік медичних показань, що надають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 18 років, затверджено спільним наказом Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства фінансів України від 8 листопада 2001 р.

Медичні показання для визнання дитини інвалідом віком до 16 років устанавлюються ЛКК дитячих обласних, багатопрофільних міських лікарень, спеціалізованих лікарень, диспансерів, де діти перебувають на диспансерному обліку та спеціалізованому лікуванні, Української дитячої спеціалізованої лікарні "Охматдит", Українського центру медичної реабілітації дітей з органічним ураженням нервової системи, клінік науково-дослідних установ МОЗ України та Академії медичних наук України після стаціонарного та амбулаторного обстеження.

Переогляд дитини-інваліда має здійснювати ЛКК дитячого лікувально-профілактичного закладу за місцем проживання не пізніше 1 місяця до закінчення медичного висновку про дитину-інваліда до 16 років. Дата переогляду зазначається у медичному висновку про дитину-інваліда. Не пізніше одного місяця до виповнення 16 років дитина-інвалід направляється до МСЕК.

Під *тимчасовою непрацездатністю* розуміємо неспроможність особи здійснювати трудову діяльність внаслідок короткочасних обставин об'єктивного характеру.

Юридичні факти, що зумовлюють тимчасову непрацездатність громадянина, можна поділити на три групи.

---

* Порядок розслідування та обліку нещасних випадків невинного характеру: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 22 березня 2001 р. № 270.

** Порядок видачі медичного висновку про дитину-інваліда віком до 18 років: Затв. наказом МОЗ України від 4 грудня 2001 р. № 482.

Перша визначає фізичну нездатність особи виконувати трудові обов'язки. До неї належать такі:

- 1) хвороба особи (загального або професійного захворювання);
- 2) травма, як пов'язана, так і не пов'язана з нещасним випадком на виробництві;
- 3) вагітність та пологи.

Друга визначає неможливість виконувати роботу через необхідність догляду за іншим членом сім'ї, а саме:

- за хворою дитиною;
- хворим членом сім'ї;
- дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 16 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною;
- дитиною до трьох років.

Третю групу становлять обставини, викликані певними діями державних органів. Сюди потрібно віднести тимчасову непрацездатність внаслідок карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби.

Порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян, затверджено Інструкцією про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян (затв. наказом МОЗ України від 13 листопада 2001 р. № 455).

Тимчасова непрацездатність особи засвідчується листком непрацездатності.

Право видачі листків непрацездатності надається лікуючим лікарям державних і комунальних закладів охорони здоров'я, стаціонарів протезно-ортопедичних установ системи Міністерства праці та соціальної політики України, туберкульозних санаторіїв, а також фельдшерам у місцевостях, де відсутній лікар, чи на плаваючих суднах. Не мають права видачі листків непрацездатності лікарі туристичних баз, станції швидкої медичної допомоги, санітарно-профілактичних закладів, закладів судово-медичної експертизи, станцій переливання крові, приватні, приватних закладів охорони здоров'я і т. ін.

Листок непрацездатності у разі захворювання чи травми видається на весь період тимчасової непрацездатності до її відновлення або до встановлення групи інвалідності МСЕК. Лікуючий лікар в амбулаторно-поліклінічних закладах може видавати листок непрацездатності особисто терміном до 5 календарних днів (з наступним продовженням до 10 календарних днів), або спільно із завідувачем відділення — до 30 днів. Лікарсько-консультативна комісія продовжує листок непрацездатності надалі з періодичністю комісійного огляду хворого не рідше одного разу на 10 днів, але не більше терміну, встановленого для направлення до МСЕК.

У разі лікування в стаціонарі листок непрацездатності видається за весь період стаціонарного лікування, а в разі протезування у стаціонарі протезно-ортопедичного підприємства листок непрацездатності видається на час протезування та проїзду до стаціонару і назад.

У разі тимчасової непрацездатності громадян, які шукають роботу, і безробітних, враховуючи період їх професійної підготовки та перепідготовки, а також осіб, які проходять обстеження в лікувально-профілактичних закладах за направленням військових комісаріатів, видається довідка довільної форми.

Листок непрацездатності у зв'язку з вагітністю та пологами видається за місцем спостереження за вагітною з 30 тижнів вагітності водночас на 126 календарних днів (70 календарних днів до передбачуваного дня пологів і 56 — після); для жінок, які належать до категорій 1—4 постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС, — з 27 тижнів вагітності тривалістю 180 календарних днів.

Якщо вагітна не спостерігалася з приводу вагітності до дня пологів, листок непрацездатності видається з дня пологів на період тривалості післяпологової відпустки.

У разі передчасних пологів до 30 тижнів вагітності, якщо жінка виписується з живою дитиною, листок непрацездатності видається лікувально-профілактичним закладом, де відбулись пологи, на 140 календарних днів (70 днів — у випадку смерті дитини).

У зв'язку з операцією штучного переривання вагітності на бажання жінки листок непрацездатності видається на 3 дні з

урахуванням дня операції. У випадках переривання вагітності з інших причин (за медичними або соціальними показаннями) листок непрацездатності видається з дня госпіталізації жінки на весь період непрацездатності.

Для догляду за хворим членом сім'ї листок непрацездатності видається лікуючим лікарем одному з працюючих членів сім'ї або іншій особі, що фактично здійснює догляд. Термін листка непрацездатності залежить від суб'єкта, за яким здійснюється догляд:

— для догляду за дорослим членом сім'ї та хворою дитиною, старшою 14 років, при лікуванні в амбулаторно-профілактичних умовах — до 3 днів (як виняток за рішенням ЛКК — до 7 календарних днів);

— для догляду за хворою дитиною до 14 років — не більше 14 календарних днів; якщо дитина — постраждала внаслідок аварії на ЧАЕС — на весь період хвороби, включаючи санаторно-курортне лікування; на двох і більше дітей, які хворіють одночасно, видається один листок непрацездатності;

— у разі стаціонарного лікування: дітей віком до 6 років — на весь період перебування у стаціонарі разом з дитиною; важкохворих дітей 6—14 років — на період, коли дитина потребує індивідуального догляду (про це видається довідка довільної форми, засвідчена підписом головного лікаря та печаткою лікувально-профілактичного закладу);

— у випадку хвороби матері (опікуна, іншого члена сім'ї, який перебуває у відпустці для догляду за дитиною віком до 3 років, виховує дитину-інваліда віком до 16 років) — на період, коли вона за висновками лікаря не може здійснювати догляду за дитиною.

Якщо мати або інша працююча особа, яка доглядає за хворою дитиною, перебуває в цей час у щорічній відпустці, відпустці у зв'язку з навчанням або творчій відпустці, у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку чи без збереження заробітної плати, листок непрацездатності видається з дня, коли ця особа стане до роботи.

На період тимчасового відсторонення від роботи осіб, робота яких пов'язана з обслуговуванням населення, які перебували в

контакті з інфекційними хворими або є бактеріоносіями, у разі неможливості здійснення тимчасового переведення за їхньою згодою на іншу роботу, не пов'язану з ризиком поширення інфекційних хвороб, листок непрацездатності видається інфекціоністом або лікуючим лікарем згідно з висновком лікаря-епідеміолога територіальної СЕС.

Визначення *безробіття* як соціального ризику ні в законодавстві, ні в науковій літературі не подається. Пункт 9 статті 1 Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” замість поняття “безробіття” легалізує поняття “втрата роботи з незалежних від застрахованих осіб обставин”. Незалежними від особи обставинами припинення трудового договору визнаються такі: за угодою сторін; у зв’язку з призовом або вступом на військову службу; за ініціативою працівника у разі неможливості продовження роботи, а також невиконання роботодавцем умов колективного чи трудового договору; розірвання строкового договору з ініціативи працівника в разі хвороби або інвалідності, які перешкоджають виконанню роботи за договором; у зв’язку зі змінами в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства, перепрофілювання підприємства, скорочення чисельності або штату працівників; у зв’язку з виявленою невідповідністю працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров’я, які перешкоджають продовженню роботи; у зв’язку з нез’явленням на роботу протягом більш як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки у зв’язку з вагітністю та пологами; внаслідок поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу. Однак аналіз положень зазначеного Закону та Закону України “Про зайнятість населення” показав: безробіття є дещо ширшим за змістом поняттям та не охоплюється ознакою “втрата роботи з незалежних від особи обставин”. Так, безробітними можуть визнаватись особи, які припинили трудовий договір за власним бажанням без поважних причин чи, наприклад, були звільнені за прогул. Відсутність незалежних обставин припинення трудового договору впливає лише на умови та порядок отримання особою до-

помоги на випадок безробіття (детальніше див. відповідний розділ цього посібника).

Безробіття — втрата працездатною особою працездатного віку роботи з об'єктивних чи суб'єктивних причин, яка призвела до втрати заробітної плати або інших, передбачених законодавством, доходів.

Громадяни, зареєстровані як безробітні, отримують допомогу як у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, так і в системі державної підтримки. Тому безробіття є страховим і нестраховим соціальним ризиком.

Факт безробіття констатується на підставі Положення про порядок реєстрації, перереєстрації та ведення обліку громадян, які шукають роботу, і безробітних, виплати допомоги у разі безробіття, а також умови подання матеріальної допомоги в період професійної підготовки (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1998 р. № 578).

Реєстрацію та облік громадян, які звертаються за сприянням у працевлаштуванні, здійснює державна служба зайнятості за місцем постійного проживання за умови пред'явлення паспорта і трудової книжки, а у разі потреби — військового квитка, документа про освіту або документів, які їх замінюють. Іноземні громадяни чи особи без громадянства можуть бути зареєстровані як безробітні за умови постійного проживання в Україні. Звичайно, громадяни можуть зареєструватись як безробітні за власним бажанням у будь-який час.

Під *частковим безробіттям* розуміють вимушене тимчасове скорочення нормальної або встановленої законодавством України тривалості робочого часу, перерва в одержанні заробітку або скорочення його розміру через тимчасове припинення виробництва без припинення трудових відносин з причин економічного, технологічного, структурного характеру.

Втрата годувальника як соціальний ризик є підставою для призначення пенсії в разі втрати годувальника чи щомісячних страхових виплат у випадку смерті годувальника від нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання.

Право на соціальну виплату певного виду мають непрацездатні члени сім'ї померлого годувальника. Непрацездатними членами сім'ї померлого годувальника відповідно до законодавства є такі:

— діти, які не досягли 16 років (сюди також належать дитина померлого, яка народилась протягом не більше як 10-місячного строку після його смерті); діти з 16 до 18 років, які не працюють, або старші за цей вік, але через вади фізичного чи розумового розвитку самі не спроможні заробляти; діти які є учнями, студентами (курсантами, слухачами, стажистами) денної форми навчання — до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ними 23 років;

— жінки, які досягли 55 років; і чоловіки, які досягли 60 років, якщо вони не працюють;

— інваліди — члени сім'ї потерпілого на час інвалідності;

— неповнолітні діти, на утримання яких померлий виплачував або був зобов'язаний виплачувати аліменти;

— непрацездатні особи, які не перебували на утриманні померлого, але мають на це право;

— один з подружжя або один з батьків померлого чи інший член сім'ї, якщо він не працює та доглядає дітей, братів, сестер або онуків померлого, які не досягли 8-річного віку.

Члени сім'ї померлого вважаються такими, що перебували на його утриманні, якщо вони перебували на його повному утриманні або одержували від нього допомогу, яка була для них постійним і основним джерелом засобів до існування, або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання. Не вважаються такими, що перебували на утриманні, члени сім'ї, які мали самостійні джерела засобів до існування (одержували заробітну плату, пенсію тощо).

Малозабезпеченість як соціальний ризик визначає неспроможність особи чи сім'ї з огляду на об'єктивні чинники забезпечити середньомісячний сукупний дохід на рівні прожиткового мінімуму в державі.

Середньомісячний сукупний дохід сім'ї — обчислений у середньому за місяць дохід усіх членів сім'ї з усіх джерел надходжень протягом шести місяців, що передують місяцю звернення за призначенням державної соціальної допомоги.

Малозабезпеченість є нестраховим соціальним ризиком, оскільки фінансується за рахунок асигнувань, які враховані в розрахунках розміру коштів, передбачених з державного бюджету України до бюджетів Автономної Республіки Крим, обласних, міст Києва і Севастополя у вигляді дотацій та нормативів відрахувань від загальнодержавних податків та зборів (ст. 11 Закону). Вперше цей соціальний ризик набув законодавчого закріплення у Законі України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям”.

Задачі

1. Працівник підприємства Л. отримав травму на виробництві, про що було складено акт про нещасний випадок на виробництві. Після двомісячного лікування в лікарні він знову став до роботи, однак через поганий стан здоров’я попросив про переведення на легшу роботу, у чому йому було відмовлено у зв’язку з тим, що підприємство зазнає фінансових труднощів і частина працівників працюють на умовах неповного робочого тижня, а медичний висновок, згідно з яким необхідно Л. перевести на легшу роботу, у нього відсутній. Л. звернувся до адвоката, котрий пояснив, що після лікування Л. повинен був звернутися до МСЕК для встановлення ступеня втрати працездатності, яка і мала дати рекомендації щодо можливого його переведення на легшу роботу.

Який соціальний ризик має місце у цьому випадку? Який порядок його встановлення? Чи може працівник самостійно звернутися до МСЕК для огляду?

2. З громадянином Б. на заводі стався нещасний випадок. У березні 2000 р. він звернувся до МСЕК для встановлення групи інвалідності. Таку інвалідність йому було встановлено. Наступний термін переосвідчення був визначений на березень 2002 р. Б. у березні 2002 р. на переосвідування не з’явився, оскільки в грудні 2001 р. йому виповнилося 60 років і він вважав, що інвалідність його стала безстроковою.

На який термін встановлюється інвалідність? Які наслідки нез’явлення громадянина на переосвідування МСЕК у встанов-

лений термін? В яких випадках інвалідність встановлюється безстроково?

3. У березні поточного року на підприємстві проводилися зміни в організації виробництва і праці, внаслідок чого у частини працівників змінилися істотні умови трудового договору. Громадянин Ц. відмовився працювати у зв'язку з новими умовами праці, через що трудовий договір з ним було припинено. Він звернувся до центру зайнятості з заявою про реєстрацію його як безробітного на пільгових умовах, передбачених для осіб, які втратили роботу з незалежних від них обставин. Однак йому відмовили в такій реєстрації, пояснивши, що Ц. пропустив встановлений термін для реєстрації в центрі зайнятості. Ц. пояснив, що після звільнення на другий день захворіла 7-річна донька, яку він змушений був доглядати, оскільки виховує її без матері.

Які обставини визнаються втратою роботи з незалежних від працівника причин? Який порядок реєстрації громадян як безробітних? Чи правомірні дії центру зайнятості?

4. У результаті нещасного випадку працівник сталеварного цеху М. отримав травму лівого ока. Відповідно до висновку МСЕК він втратив 35 % професійної працездатності терміном на два роки. В наступні роки стан здоров'я М. погіршився. МСЕК встановила йому II групу інвалідності внаслідок загального захворювання, пояснивши, що втрата зору в М. пов'язана з віковими змінами в організмі.

Які критерії встановлення II групи інвалідності? В яких випадках інвалідність вважається такою, що настала внаслідок нещасного випадку? Куди можна оскаржити рішення МСЕК?

5. При наданні допомоги підшефній школі С. отримав травму, внаслідок якої лікувався в місцевій лікарні 1,5 місяця. При розслідуванні було виявлено, що С. отримав травму не зі своєї вини. Потерпілий після закінчення лікування звернувся на підприємство за виплатою йому допомоги в разі тимчасової непрацездатності. Страховий стаж С. — 2 роки. Йому було призначено таку допомогу в розмірі 60 %. С. оскаржив таке рішення, оскільки вважав, що має право на призначення допомоги в разі

тимчасової непрацездатності внаслідок нещасного випадку, а не внаслідок загального захворювання.

Які обставини вважаються нещасним випадком на виробництві? Відповідно до якого законодавства повинна призначатися допомога в разі тимчасової непрацездатності М.?

6. Громадянин З., рятуючи від пожежі майно підприємства, на якому працював, загинув. Його сім'я звернулася за призначенням пенсії в разі втрати годувальника. Неповнолітньому братові З. було відмовлено у призначенні такої пенсії.

Які особи вважаються утриманцями? Чи правомірно відмовили братові З. у призначенні цієї пенсії?

7. Сім'я Г. складається з чотирьох осіб: чоловік — працює бухгалтером у ТзОВ “Бригада” та отримує заробітну плату 300 грн; дружина — перебуває у відпустці для догляду за дитиною до 3 років; два сини — віком 2 і 4 роки. Сім'я має земельні ділянки для ведення особистого підсобного господарства площею 0,25 та 0,85 га. Проаналізуйте ситуацію і дайте відповідь на запитання: чи має право сім'я Г. на визнання її малозабезпеченою? Який порядок визнання осіб (сімей) малозабезпеченими?

8. Громадянин Р. звернувся до районного органу праці та соціального захисту із запитанням: чи має він право на допомогу як малозабезпечений громадянин, якщо живе окремо від батьків в іншому місці, в гуртожитку? Його сукупний дохід за розрахунковий період є меншим від законодавчо встановленого (стипендія), однак він навчається на юридичному факультеті ЛНУ ім. І. Франка на платній формі навчання.

9. Громадянка П. звернулася за роз'ясненням до виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання: “Моєму чоловікові через професійне захворювання було встановлено втрату професійної працездатності 50 %. З травня 2002 р. він помер. Судово-медичною експертизою було встановлено причинний зв'язок його смерті з професійним захворюванням. На день смерті чоловіка, хоч мені не виповнилось 55 років, я була вже

на пенсії за віком, призначеній за 1,5 року до пенсійного віку через скорочення штатів, тобто фактично перебувала на утриманні чоловіка. Чи матиму я право на відшкодування шкоди у зв'язку зі смертю годувальника після досягнення 55-річного віку?"

10. Громадянка Л. працює продавцем у ТзОВ "Карамель". З 1 до 10 квітня 2003 р. вона була відсутня на роботі у зв'язку з хворобою, про що принесла довідку від лікаря приватної поліклініки "Медик". Розглянувши цю довідку, комісія із соціального страхування товариства відмовила їй у призначенні допомоги в разі тимчасової непрацездатності.

Чи правомірна відмова? Який порядок підтвердження тимчасової непрацездатності особи?

Нормативно-правові акти

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254 к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

2. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р. № 16/98-ВР // Офіційний вісник України. — 1998. — № 6. — Ст. 219.

3. Закон України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 21. — Ст. 252.

4. Закон України "Про пенсійне забезпечення" від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 3. — Ст. 10.

5. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" від 23 вересня 1999 р. № 1105-ХІV // Офіційний вісник України. — 1999. — № 42. — Ст. 2080.

6. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" від 2 березня 2000 р. № 1533-ІІІ // Офіційний вісник України. — 2000. — № 13. — Ст. 505.

7. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” від 18 січня 2001 р. № 2240-III // Офіційний вісник України. — 2001. — № 8. — Ст. 310.

8. Закон України “Про державну соціальну допомогу мало-забезпеченим сім’ям” від 1 червня 2000 р. № 1768-III // Офіційний вісник України. — 2000. — № 26. — Ст. 1078.

9. Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III // Офіційний вісник України. — 2000. — № 44. — Ст. 1876.

10. Указ Президента України “Про Стратегію подолання бідності” від 15 липня 2001 р. № 637/2001 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 33. — Ст. 1525.

11. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про медико-соціальну експертизу і Положення про індивідуальну програму реабілітації та адаптації інваліда” від 22 лютого 1992 р. № 83, зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів від 1 червня 2002 р. № 738 // Зібрання постанов Уряду України. — 1992. — № 3. — Ст. 68.

12. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку організації та проведення медико-соціальної експертизи втрати працездатності” від 4 квітня 1994 р. № 221 // Зібрання постанов Уряду України. — 1994. — № 8. — Ст. 190.

13. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліку професійних захворювань” від 8 листопада 2000 р. № 1662 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 45. — Ст. 1940.

14. Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві” від 21 серпня 2001 р. № 1094 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 35. — Ст. 1625.

15. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження положень щодо застосування Закону України “Про зайнятість населення” від 27 квітня 1998 р. № 578, із змінами і доповненнями, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2000 р. № 1190 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 17. — Ст. 635.

16. Наказ Міністерства охорони здоров'я України "Про затвердження Порядку встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків" від 22 листопада 1995 р. № 212 // ІАЦ Ліга.

17. Про встановлення груп інвалідів: Інструкція Міністерства охорони здоров'я України: Затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 7 квітня 2004 р. № 183 (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 22 квітня 2004 р. за № 516/9115).

18. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України "Про затвердження Порядку надання допомоги по безробіттю, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітними підприємницької діяльності" від 20 листопада 2000 р. № 307 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 51. — Ст. 2237.

19. Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Академії медичних наук України, Міністерства праці та соціальної політики України "Про затвердження Інструкції про застосування переліку професійних захворювань" від 29 грудня 2000 р. № 374/68/338 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 5. — Ст. 199.

20. Наказ Міністерства охорони здоров'я України "Про затвердження Інструкції про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян" від 13 листопада 2001 р. № 455 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 49. — Ст. 2216.

21. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики України, Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України "Про затвердження Методики обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги" від 15 листопада 2001 р. № 486/202/524/455/3370 (зі змінами, внесеними наказом від 24 липня 2002 р. № 334/213/580/279/544) // Офіційний вісник України. — 2002. — № 6. — Ст. 272.

22. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Державного комітету статистики України, Національної академії наук України “Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності” від 5 квітня 2002 р. № 171/238/100/149/2 нд // Офіційний вісник України. — 2002. — № 18. — Ст. 952.

Література

1. *Андреев В.С.* Право социального обеспечения в СССР. — М., 1987.
2. *Зайкин А.Д.* Правоотношения по пенсионному обеспечению. — М., 1974.
3. *Иванова Р.И.* Правоотношения по социальному обеспечению в СССР. — М.: Изд-во МГУ, 1986.
4. *Иванова Р.И., Тарасова В.А.* Предмет и метод советского права социального обеспечения. — М., 1983.
5. *Мачульская Е.Е.* Право социального обеспечения: Учеб. пособие. — М.: Книжный мир, 1999.
6. Право социального обеспечения: Учеб. пособие / Под ред. К.Н. Гусова. — М.: Проспект, 1999.
7. *Прокопова Т.С.* Питання соціального страхування та забезпечення в Україні // Удосконалення трудового законодавства в умовах ринку / Відпов. ред. Н.М. Хуторян. — К.: Ін Юре, 1999. — С. 143—168.
8. *Сивак С.М.* До питання про соціальний ризик // Вісник Львівського нац. ун-ту імені Івана Франка. — Сер. юрид. — Вип. 37. — Л., 2002. — С. 367—372.
9. *Синчук С.М.* Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення // Право України. — 2003. — № 3. — С. 55—59.
10. *Сташків Б.* Загальна характеристика юридичних фактів у пенсійному забезпеченні // Право України. — 1998. — № 1. — С. 115—119.
11. *Тарасова В.А.* Юридические факты в области пенсионного обеспечения. — М., 1974.

Тема 4

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Основні питання

1. Поняття, види та особливості організаційно-правових форм соціального забезпечення.

2. Поняття соціального страхування, його види та організаційні засади. Відмінність соціального страхування від цивільно-правового договору страхування.

3. Організація пенсійного страхування в Україні:

а) *солідарна система пенсійного страхування*;

б) *обов'язкова накопичувальна система пенсійного страхування*;

в) *недержавна система пенсійного страхування*.

4. Організація обов'язкового соціального страхування у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю та витратами, зумовленими народженням та похованням.

5. Соціальне страхування на випадок безробіття.

6. Соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

7. Відповідальність платників обов'язкових страхових внесків за ухилення від реєстрації і сплати внесків.
8. Асигнування з бюджету як організаційно-правова форма соціального забезпечення.
9. Інші організаційно-правові форми соціального забезпечення.

Додаткові контрольні питання

1. Запропонуйте свій варіант визначення організаційно-правових форм соціального забезпечення.
2. У чиєму віданні, на вашу думку, мають перебувати соціальні фонди: держави, профспілок, громадськості чи бути самоврядними організаціями?
3. Чи повинна держава виступати гарантом виплат громадянам із соціальних фондів у ринкових відносинах? У перехідний період до ринкової економіки? В чому, на вашу думку, має полягати принцип державного гарантування в системі загальнообов'язкового соціального страхування.
4. Який порядок добровільної участі громадян у солідарній системі пенсійного страхування?
5. Назвіть умови запровадження обов'язкової накопичувальної системи пенсійного страхування.
6. Які суть і завдання обов'язкової накопичувальної системи пенсійного страхування?
7. Як ви ставитесь до запровадження персоніфікованих розрахункових рахунків для обліку та витрачання внесків на соціальне страхування?
8. Чи буде мати право на виплату пенсії та соціальних допомог громадянин, котрий не сплачував протягом періоду здійснення суспільно корисної діяльності страхові внески на соціальне страхування (пенсійне, медичне, від безробіття, від нещасних випадків на виробництві)?
9. Яке ваше ставлення до недержавних пенсійних фондів?
10. Яка, на вашу думку, роль недержавного соціального страхування в ринкових умовах? Чи потрібне воно в перехідний період?
11. Перелічіть фінансові санкції за ухилення від реєстрації платника збору на загальнообов'язкове соціальне страхування.

12. Обчисліть розмір страхових внесків роботодавця на різні види соціального страхування, якщо його фактичні витрати на оплату праці становлять 50 тис. грн і на підприємстві не виявлено жодного нещасного випадку та професійного захворювання. Підприємство займається видобутком дорогоцінних металів.

13. Обчисліть розмір страхових внесків до соціальних фондів підприємця, який не використовує працю найманих працівників за вересень 2002 р., якщо в цьому місяці він отримав дохід 3800 грн. Підприємець бере участь у страхуванні на випадок безробіття та у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності на добровільних засадах.

14. Який порядок сплати внесків на обов'язкове соціальне страхування платників фіксованого та єдиного податку?

15. Що таке міжбюджетні трансферти?

Під організаційно-правовими формами соціального забезпечення розуміють способи його фінансування і здійснення. Організаційно-правові форми соціального забезпечення розрізняють за такими ознаками:

1) спосіб акумуляції грошових засобів, за рахунок яких здійснюється соціальне забезпечення;

2) коло суб'єктів, які отримують соціальне забезпечення за рахунок вказаного фінансового джерела;

3) види забезпечення за рахунок певної організаційно-правової форми;

4) система органів, які надають соціальне забезпечення.

Значення організаційно-правових форм соціального забезпечення полягає в тому, що вони дають змогу найбільш раціонально розподіляти через систему соціального забезпечення грошові засоби на основі принципу соціальної справедливості.

Розрізняють такі організаційно-правові форми соціального забезпечення:

1) соціальне страхування;

2) асигнування з бюджету;

3) інші форми соціального забезпечення.

Залежно від джерел утворення соціальних страхових фондів та з огляду на їх правове становище розрізняють два види соціального страхування: державне загальнообов'язкове соціальне страхування та недержавне соціальне страхування.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування — це система правовідносин щодо акумуляції коштів, а також щодо надання матеріального забезпечення і соціальних послуг за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхових внесків роботодавцями, а у випадках, передбачених законами, і особами, на користь яких здійснюється страхування, при настанні страхового випадку в розмірах і порядку, передбачених законом.

Основним призначенням загальнообов'язкового державного соціального страхування є компенсація втраченого заробітку при настанні страхового випадку, або компенсація інших витрат, пов'язаних з цим.

Суб'єктами загальнообов'язкового державного соціального страхування є застраховані особи, страхувальники і страховики.

Застрахованими є фізичні особи, на користь яких здійснюється страхування. Ними є особи, які працюють на умовах трудового договору в юридичних та фізичних осіб; особи, які забезпечують себе роботою самостійно; інші особи, передбачені законами про окремі види загальнообов'язкового державного соціального страхування. Застрахованими вони стають або з моменту укладення трудового договору, або з моменту реєстрації у відповідних соціальних страхових фондах. Застраховані особи одержують свідоцтво про загальнообов'язкове державне страхування, яке є єдиним для всіх видів страхування і підтверджує право застрахованої особи на одержання послуг та матеріального забезпечення при настанні страхового випадку. Обов'язок щодо виготовлення та видачі свідоцтв покладено на Пенсійний фонд України.

Страхувальниками є особи, які сплачують внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Ними є роботодавці, а у випадках, передбачених законами про окремі види загальнообов'язкового соціального державного страхування, і самі застраховані. Страхувальники-роботодавці зобов'язані

зареєструватись як платники страхових внесків у відповідних соціальних страхових фондах.

Страховиками є соціальні страхові цільові фонди*.

Об'єктом загальнообов'язкового державного соціального страхування є страховий випадок. Під страховим випадком розуміють визначену законом подію, з настанням якої у застрахованої особи виникає право на отримання матеріального забезпечення або соціальних послуг за рахунок соціальних страхових фондів.

Види загальнообов'язкового державного соціального страхування такі:

- 1) пенсійне страхування;
- 2) страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;
- 3) страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;
- 4) страхування на випадок безробіття;
- 5) медичне страхування.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування є одним з видів системи страхових відносин, однак воно має низку особливостей, за якими відрізняється від цивільно-правового особистого страхування. Соціальне страхування є виключно імперативним за характером: умови та порядок його здійснення передбачені законом і не можуть бути змінені за угодою сторін, натомість особисте — здійснюється на основі договору. При соціальному страхуванні перелік страхових ризиків законодавчо встановлений, тоді як у рамках особистого страхування вони визначаються договором. Соціальне страхування переважно здійснюється за принципом обов'язковості, тоді як особисте є добровільним.

Соціальному страхуванню властива деперсоніфікація страхової суми, яка не виступає об'єктом приватної власності застрахованої особи, а тому за умови смерті такої особи чи ненастання стра-

---

* Детальніше про соціальні страхові фонди див. у темі 2 посібника "Соціально-забезпечувальні правовідносини".

хового випадку використовується іншими учасниками страхування. Для системи соціального страхування характерна солідарна (колективна) відповідальність за індивідуальні страхові ризики, яка полягає в перерозподілі грошових ресурсів між застрахованими особами у міру необхідності при настанні страхових випадків. Страхове відшкодування в системі соціального страхування є співвідносним середній заробітній платі застрахованої особи та узгоджується з прожитковим мінімумом у державі.

Правовою основою здійснення *пенсійного страхування* є Закони України “Про збір на обов’язкове пенсійне страхування” та “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” від 9 липня 2003 р.

Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” від 9 липня 2003 р. систему пенсійного страхування в Україні поділено на три рівні.

— солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених Законом “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”;

— накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка ґрунтується на принципі накопичення коштів застрахованих осіб у спеціальному Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом;

— третій рівень це система недержавного пенсійного страхування, яка полягає у добровільній участі громадян, роботодавців та їх об’єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Громадяни України можуть бути учасниками пенсійного страхування одночасно всіх трьох рівнів.

Для певних категорій громадян законами України можуть встановлюватися відмінні від загальнообов’язкового державного пенсійного страхування умови, норми і порядок їх пенсійного

забезпечення. Це, зокрема, стосується тих осіб, які отримують пенсії в системі державного пенсійного забезпечення за рахунок коштів бюджетів різних рівнів.

Основними суб'єктами солідарної системи пенсійного страхування закон називає: застрахованих осіб (а в окремих випадках — членів їхніх сімей та інших осіб), страховальників, Пенсійний фонд, уповноважений банк, а також підприємства, установи, організації (далі — організації), що здійснюють виплату і доставку пенсій. Застрахованими особами відповідно до статей 11 і 12 Закону “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” у системі загальнообов’язкового державного пенсійного страхування є ті, що обов’язково підлягають пенсійному страхуванню, та особи, які беруть у ньому добровільну участь. Ці категорії осіб можуть обирати солідарну чи накопичувальну систему пенсійного страхування або брати участь одночасно в обох системах.

Добровільна участь у загальнообов’язковому державному пенсійному страхуванні передбачає укладення договору про таку участь із Пенсійним фондом на термін не менше одного року.

Іншим суб'єктом загальнообов’язкового державного пенсійного страхування є *страховальники*. Ними вважаються особи і органи, які сплачують страхові внески, перелік яких визначено статтею 14 Закону “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

Страховиком є Пенсійний фонд. Він здійснює акумуляцію страхових внесків на пенсійне страхування, а також призначає та здійснює виплату страхових пенсій.

Страховими випадками є: досягнення застрахованим загального або спеціального пенсійного віку, визначеного законом для даної категорії громадян, втрата годувальника, інвалідність.

Крім вказаних, суб'єктами солідарної системи пенсійного страхування є уповноважений банк, який провадить розрахунково-касові операції з коштами Пенсійного фонду, а також підприємства, установи, організації, що здійснюють виплату і доставку пенсій.

Обов’язкову накопичувальну систему пенсійного страхування буде запроваджено в Україні лише за наявності умов, визна-

чених Законом “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”. Основними її суб’єктами є застраховані особи, страхувальники, страховик (накопичувальний фонд), а також юридичні особи, які здійснюють адміністративне управління накопичувальним фондом та управління його пенсійними активами, зберігач і страхові організації.

За певними винятками застрахованими особами та страхувальниками в обов’язковій накопичувальній системі є ті ж особи, що визначені такими у солідарній системі страхування.

Накопичувальний пенсійний фонд — це самостійний суб’єкт пенсійного страхування, що в накопичувальній системі виконує роль *страховика*. Це цільовий позабюджетний фонд, який здійснює акумулювання страхових внесків застрахованих осіб, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках та інвестуються з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб.

Іншими суб’єктами обов’язкової накопичуваної системи пенсійного страхування є юридичні особи, які здійснюють адміністративне управління Накопичувальним фондом, зберігач, страхові організації.

Кошти Накопичувального фонду формуються за рахунок страхових внесків, інвестиційних доходів, що утворюються внаслідок розміщення та інвестування коштів, а також з надходжень сум від фінансових санкцій, застосованих до юридичних і фізичних осіб за порушення встановленого законодавством порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків.

Розмір страхових внесків до Накопичувального фонду визначається Верховною Радою України як величина у відсотках від розміру внеску на пенсійне страхування. Страховим випадком є досягнення пенсійного віку.

Страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням. Страховими випадками тут є тимчасова непрацездатність внаслідок захворювання або травми, не пов’язаної з нещасним випадком на виробництві; вагітність та пологи, а також необхідність догляду за дитиною; догляд за хворим членом сім’ї; каран-

тин. Страховиком виступає Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Застрахованими є особи, які працюють на умовах трудового договору на підприємствах та у фізичних осіб, члени колективних підприємств та інших виробничих кооперативів. Добровільно можуть застрахуватися особи, які забезпечують себе роботою самостійно. Страхувальниками є роботодавці та застраховані особи. Вони зобов'язані зареєструватися у фонді та сплачують внески на цей вид страхування із сум, які спрямовуються на оплату праці, або із сукупного оподаткованого доходу.

Страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності. Страховими випадками при цьому виді страхування є нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому фізичну чи психічну травму*.

Страховиком є Фонд соціального страхування від нещасних випадків, з якого виплачуються страхові допомоги для відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті, а також фінансуються соціальні послуги потерпілому. Страхувальниками є роботодавці, які реєструються у фонді та сплачують внески на цей вид соціального страхування з коштів, які спрямовуються на оплату праці.

Застрахованими є особи, які працюють на умовах трудового договору в юридичних та фізичних осіб; учні, студенти, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти; особи, які утримуються у виправних, лікувально-трудовах, виховно-трудовах закладах та залучаються до трудової діяльності. Добровільно можуть застрахуватися священнослужителі та інші особи, які працюють у релігійних організаціях на виборних посадах; особи, які забезпечують себе роботою самостійно, у тому числі суб'єкти підприємницької діяльності.

---

* Детальніше визначення нещасного випадку та професійного захворювання див. у темі 3 "Соціальні ризики".

Страховання на випадок безробіття. Страховим випадком при такому виді страхування є втрата роботи працівником і реєстрація його в органах зайнятості як безробітного. Залежно від причин, внаслідок яких втрачено роботу, закон встановлює різні умови здійснення страхових виплат.

Страховиком є Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, з якого здійснюються такі страхові виплати: допомога в разі безробіття, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності; допомога у разі часткового безробіття; матеріальна допомога у разі безробіття, одноразова матеріальна допомога безробітному та непрацевдатним особам, які перебувають на його утриманні; матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного; допомога на поховання безробітного. З цього фонду також фінансуються соціальні послуги, які надаються безробітним: професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації безробітного; пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні; інформаційні та консультативні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

Страховальниками є роботодавці та застраховані особи, які сплачують страхові внески з коштів, що спрямовуються на оплату праці, або з оподаткованого доходу. Застрахованими є особи, які працюють на умовах трудового договору. Не підлягають страхуванню на випадок безробіття працюючі пенсіонери та особи, які мають право на пенсію, іноземці, які тимчасово працюють в Україні. Особливістю цього виду страхування є те, що право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги мають також незастраховані особи — військовослужбовці Збройних Сил України та інших військових формувань, Служби безпеки України, органів внутрішніх справ України, звільнені з військової служби у зв'язку зі скороченням чисельності або штату без права на пенсію, та особи, які вперше шукають роботу, а також інші незастраховані особи у випадку реєстрації їх як безробітних.

Крім загальнообов'язкового державного соціального страхування є також недержавне соціальне страхування. Воно здійснюється на підставі договору, який укладається між страховаль-

ником та страховиком. У договорі визначаються конкретні умови страхування відповідно до законодавства.

На сьогодні в Україні розвивається недержавне пенсійне страхування, яке врегульоване Законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 9 липня 2003 р. Воно здійснюється недержавними пенсійними фондами банківськими установами, а також страховими організаціями.

Основу системи недержавного пенсійного страхування становлять недержавні пенсійні фонди, які за типами поділяються на відкриті, корпоративні та професійні.

До суб’єктів недержавного пенсійного страхування відносять: недержавні пенсійні фонди; страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті; банківські установи, що уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків; вкладники та учасники пенсійних фондів; вкладники пенсійних депозитних рахунків; фізичні та юридичні особи, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті; засновники пенсійних фондів; роботодавці — платники до корпоративних пенсійних фондів; самоврядні організації суб’єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення; органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення; адміністратори пенсійних фондів; компанії з управління активами; зберігачі; аудитори та особи, які надають консультаційні й агентські послуги.

Застрахованими особами в системі недержавного пенсійного страхування є фізичні особи, на користь яких сплачуються пенсійні внески на умовах і в порядку, визначених пенсійним контрактом, договором страхування або договором про відкриття пенсійного депозитного рахунку.

До страхувальників у системі недержавного пенсійного страхування належать особи, які сплачують внески на цей вид страхування. Передусім це самі вкладники недержавних пенсійних фондів. Страхувальниками можуть бути й роботодавці-платники, які сплачують пенсійні внески на користь учасника фонду шляхом перерахування коштів до фонду, як це передбачено умовами пенсійного контракту. Страхувальниками вважаються та-

кож особи, які сплачують внески на цей вид страхування до страхової організації або на пенсійний депозитний рахунок до банківської установи.

У системі недержавного пенсійного страхування страховиками виступають недержавні пенсійні фонди, страхові організації, а також банківські установи.

Відповідно до Закону “Про недержавне пенсійне забезпечення” всі недержавні пенсійні фонди поділяються на відкриті, корпоративні та професійні й відрізняються залежно від кола осіб, які можуть бути їхніми засновниками та учасниками.

Відкритий пенсійний фонд передбачає участь у ньому будь-яких фізичних осіб незалежно від місця та характеру їхньої роботи.

Засновником корпоративного пенсійного фонду є одна або декілька юридичних осіб — роботодавців, до яких можуть приєднуватися також роботодавці-платники. Учасниками цього фонду можуть бути лише фізичні особи, що перебувають або перебували у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками та роботодавцями — платниками до цього фонду.

Професійний пенсійний фонд може бути заснований об’єднаннями юридичних осіб — роботодавців, об’єднаннями фізичних осіб або фізичними особами, що пов’язані за їх професійною діяльністю. Учасниками такого фонду можуть бути лише фізичні особи, що мають спільні професійні інтереси, визначені у статуті фонду.

Пенсійні внески до недержавного пенсійного фонду сплачуються у розмірах та в порядку, встановлених пенсійним контрактом, відповідно до умов обраних пенсійних схем. Страховим випадком є досягнення пенсійного віку, який визначається у пенсійному контракті.

Наступна організаційно-правова форма соціального забезпечення — *асигнування з бюджету*. Під такими асигнуваннями розуміють виділення коштів на соціальне забезпечення з державного бюджету України, а також з місцевих бюджетів. Деякі види соціального забезпечення фінансуються з державного або місцевих бюджетів, інші — за допомогою міжбюджетних трансфертів. Під міжбюджетним трансфертом розуміють кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до

іншого. На соціальне забезпечення кошти в основному передаються з державного до місцевих бюджетів шляхом дотацій або субвенцій. Під дотацією розуміють міжбюджетний трансферт на вирівнювання дохідної спроможності бюджету для ліквідації перевищення видатків бюджету над його доходами. Під субвенцією розуміють міжбюджетні трансферти для використання за цільовим призначенням у порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенції.

За рахунок коштів бюджетів здійснюється соціальне забезпечення незастрахованих осіб у системі соціального страхування. Коло цих осіб визначається спеціальними законами, які регулюють порядок надання окремих видів соціального забезпечення. Специфіка кола осіб, які отримують соціальне забезпечення за рахунок бюджетних джерел, полягає в тому, що воно охоплює, по-перше, осіб, які отримують соціальне забезпечення у зв'язку з певною суспільно корисною діяльністю (в період якої вони не підлягають соціальному страхуванню); по-друге, все населення держави, яке отримує соціальне забезпечення без будь-якого зв'язку з працею. Основним призначенням соціального забезпечення за рахунок бюджетних коштів є матеріальна підтримка осіб, в яких при настанні соціального ризику знижуються доходи, або підвищення доходів осіб, в яких вони нижчі за прожитковий мінімум.

З державного бюджету України здійснюються видатки на державні пенсійні програми незастрахованих осіб у системі пенсійного страхування, на виплату державних допомог біженцям, програм соціального захисту інвалідів, щорічні разові допомоги ветеранам Великої Вітчизняної війни та ін. З місцевих бюджетів фінансуються видатки на забезпечення програм місцевого значення стосовно дітей, молоді, жінок та сім'ї, а також місцевих програм соціального захисту окремих категорій населення.

Всі інші види соціального забезпечення здійснюються за рахунок міжбюджетних трансфертів.

До інших організаційно-правових форм соціального забезпечення відносять локальні форми соціального забезпечення за рахунок коштів самих роботодавців. Умови такого соціального забезпечення визначаються у колективних або трудових договорах. До них також можна віднести благодійну діяльність громадян та юридичних осіб.

Задачі

1. Громадянка Т. працювала у хлібопекарні контролером якості готової продукції. 10 березня 2001 р. директор попередив її письмово про наступне звільнення з 10 квітня 2001 р. у зв'язку зі скороченням чисельності працівників, оскільки на підприємстві ліквідується відділ, в якому Т. працює. 1 квітня 2001 р. Т. звернулась до директора із заявою про надання їй відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами з 2 квітня 2001 р. і про виплату відповідної допомоги. Директор хлібопекарні роз'яснив працівниці, що відпустку їй буде надано, а допомогу по вагітності і пологах буде виплачувати орган соціального захисту за місцем проживання, оскільки вона попереджена про майбутнє вивільнення, а отже, внески на соціальне страхування на неї вже не сплачуються.

Хто підлягає загальнообов'язковому соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності? Який порядок сплати внесків на цей вид страхування? З яких коштів буде виплачуватись допомога у зв'язку з вагітністю і пологами? Чи правильно відповів директор?

2. Директор ТзОВ “Орланд”, яке зареєстроване 10 червня, станом на 1 липня не зареєстрував його в районному відділенні Пенсійного фонду. Районне відділення Пенсійного фонду звернулося до банку, який обслуговував назване ТзОВ, з вимогою стягнення з рахунка останнього 340 грн, як відповідальність за несвоєчасну реєстрацію у районному відділенні Пенсійного фонду. Банк відмовився стягувати вказану суму з рахунка ТзОВ. Несвоєчасну реєстрацію директор пояснив тим, що ТзОВ ще не почало своєї діяльності.

Проаналізуйте дії районного відділення Пенсійного фонду. Яка відповідальність передбачена за несвоєчасну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності?

3. Громадянина К. віком 63 роки, було прийнято на роботу вахтером. Пропрацювавши півроку, він був звільнений у зв'язку з відмовою продовжувати працювати через зміну істотних

умов праці. К. звернувся у центру зайнятості з заявою про реєстрацію його як безробітного і виплату допомоги у разі безробіття. У центрі зайнятості йому пояснили, що не зможуть зареєструвати як безробітного і виплачувати допомогу у разі безробіття, оскільки він не підлягає загальнообов'язковому соціальному страхуванню на випадок безробіття. К. вважав, що оскільки він звільнений з незалежних від нього обставин, то він повинен отримувати допомогу у разі безробіття.

Визначте коло осіб, які підлягають загальнообов'язковому соціальному страхуванню на випадок безробіття. Що таке втрата роботи з незалежних від застрахованих осіб обставин? Вирішіть спір.

4. Громадянин М. працював обліковцем у колективному сільськогосподарському підприємстві (КСГП) за трудовим договором. За сумісництвом він також працював завгоспом у місцевій школі. У зв'язку з реорганізацією КСГП М. було звільнено за скороченням штатів. Через два місяці його було звільнено й з посади завгоспа школи у зв'язку з ліквідацією такої посади. М. звернувся до служби зайнятості з заявою про реєстрацію його як безробітного і виплату допомоги у разі безробіття. У центрі зайнятості йому відмовили, мотивуючи тим, що К. працював за сумісництвом і на нього не сплачувались внески на страхування на випадок безробіття. К. звернувся до адвоката за роз'ясненням.

Виступіть у ролі адвоката.

5. Громадянин К. із Полтави звернувся до Полтавського обласного управління Пенсійного фонду України за роз'ясненням: "Працюю на заводі, а у вільний від роботи час займаюсь підприємницькою діяльністю. Окрім того, я пенсіонер. Отримав два листи від Пенсійного фонду, який вимагає, щоб я сплачував внески від підприємницького доходу. На мою думку, я не повинен сплачувати внески, оскільки я пенсіонер, крім того, завод за мене сплачує 32 % до фонду, а також з мого заробітку вираховують 1 % до фонду. Чи законна вимога працівників Пенсійного фонду?"

Складіть роз'яснення, посилаючись на чинне законодавство.

6. Товариство створено у червоний місяць цього року з метою надання юридичних консультацій. У зв'язку з цим членом товариства Т. Ю. запитання: чи нараховуються страхові внески на суму зарплати за червень, отриманої засновниками внаслідок розподілу чистого прибутку за червень? Підготуйте юридичну консультацію.

7. До юридичної фірми надійшли запитання з приводу нарахування внесків на соціальне страхування:

1. Чи нараховуються страхові внески до Пенсійного фонду на благодійні виплати?

2. Чи нараховуються страхові внески на доплати і надбавки до державних пенсій працівникам підприємств, установ та організацій? А непрацюючим пенсіонерам за рахунок підприємств та організацій? А також за рахунок Пенсійного фонду?

3. Для кого встановлено пільговий тариф щодо сплати страхових внесків?

4. Чи нараховуються обов'язкові страхові внески до Пенсійного фонду на суму дивідендів за продаж інтелектуальної власності?

Підготуйте відповіді на запитання з посиланням на відповідне законодавство.

8. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України визначив на наступний рік розмір страхового тарифу у розмірі 4 % до фондів витрат на оплату праці найманих працівників. Бухгалтер підприємства заперечував проти встановленого розміру страхового тарифу, вважаючи, що фонд повинен був застосувати тарифу страхового внеску, оскільки на підприємстві не допущено дії жодного нещасного випадку та професійного захворювання. Керівник фонду пояснив, що знижка страхового внеску неможлива, оскільки фонд здійснює страхові виплати двом працівникам підприємства. Бухгалтер пояснив, що вказані працівники прийняті на роботу недавно, а нещасні випадки сталася на попередній роботі. Хто підлягає цьому виду страхування? Який порядок встановлення стра-

хових тарифів на загальнообов'язкове соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності? Які показники враховуються при застосуванні знижки чи надбавки до страхового внеску? Вирішіть спір.

9. Робітнику В., віком 62 роки, нарахована заробітна плата за вересень у розмірі 900 грн, доплата за особливий характер роботи — 500, премія за високі досягнення у роботі — 300, компенсаційні виплати — 450 грн. Обчисліть розмір внесків з його заробітної плати на різні види загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254 к/96-ВР (ст. 46) // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X (ст. 165-1, 244-2, 230¹) // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1984. — Додаток до № 51. — Ст. 1122.

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (ст. 212) // Офіційний вісник України. — 2001. — № 21. — Ст. 920.

4. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 р. № 2542-III // Офіційний вісник України. — 2001. — № 29. — Ст. 1291.

5. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р. № 16/98-ВР // Офіційний вісник України. — 1998. — № 6. — Ст. 219.

6. Закон України “Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування” від 26 червня 1997 р. № 400/97-ВР // Офіційний вісник України. — 1997. — Число 30. — Ст. 8.

7. Закон України “Про фіксований сільськогосподарський податок” від 17 грудня 1998 р. № 320-XIV // Урядовий кур'єр. — 1999. — 6 січня. — № 2—3.

8. Закон України “Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування” від

11 січня 2001 р. № 2213-III // Офіційний вісник України. — 2001. — № 8. — Ст. 309.

9. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” від 18 січня 2001 р. № 2240-III // Офіційний вісник України. — 2001. — № 8. — Ст. 310.

10. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV // Офіційний вісник України. — 1999. — № 42. — Ст. 2080.

11. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 2 березня 2000 р. № 1533-III // Офіційний вісник України. — 2000. — № 13. — Ст. 505.

12. Закон України “Про страхові тарифи на загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 22 лютого 2001 р. № 2272-III // Офіційний вісник України. — 2001. — № 12. — Ст. 481.

13. Закон України “Про благодійництво та благодійні організації” від 16 вересня 1997 р. № 531/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 46. — Ст. 292.

14. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про організацію персоніфікованого обліку відомостей у системі загальнообов’язкового державного пенсійного страхування” від 4 червня 1998 р. № 794 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 22. — Ст. 809.

15. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку видачі та зразка свідоцтва про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 22 серпня 2000 р. № 1306 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 34. — Ст. 1452.

16. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку визначення страхових тарифів для підприємств, установ та організацій на загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та

професійного захворювання” від 13 вересня 2000 р. № 1423 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 37. — Ст. 1588.

17. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Переліку видів оплати праці та інших виплат, на які не нараховується збір на обов’язкове державне пенсійне страхування та які не враховуються при обчисленні середньомісячної заробітної плати для призначення пенсії” від 18 травня 1998 р. № 697 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 20. — Ст. 741.

18. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку перерахування дотації вирівнювання та субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам, коштів, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів, а також міжбюджетних трансфертів між бюджетами” від 11 квітня 2002 р. № 490 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 15. — Ст. 807.

19. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України “Про затвердження Інструкції про порядок обчислення і сплати внесків на загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття та обліку їх надходження до Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття” від 18 грудня 2000 р. № 339 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 4. — Ст. 140.

20. Постанова Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України “Про затвердження Інструкції про порядок перерахування, обліку та витрачання страхових коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України” від 20 квітня 2001 р. № 12 // Все про бухгалтерський облік. — 2003. — № 35. — Квітень.

21. Постанова Правління Пенсійного фонду України “Про затвердження Інструкції про порядок обчислення і сплати підприємствами, установами, організаціями та громадянами збору на обов’язкове державне пенсійне страхування, інших платежів, а також обліку їх надходження до Пенсійного фонду України” від 19 жовтня 2001 р. № 16-6 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 49. — Ст. 2211.

22. Постанова Правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності “Про затвердження Інструк-

ції про порядок надходження, обліку та витрачання коштів Фонду” від 26 червня 2001 р. № 16 // Все про бухгалтерський облік. — 2003. — № 35. — Квітень.

Література

1. *Аронов Д.* Страхові гарантії соціального захисту населення // Україна: аспекти праці. — 1995. — № 1-2. — С. 37—41.
2. *Базилевич В.Д., Базилевич К.С.* Страхова справа. — К.: Т-во “Знання”, КОО, 1997. — С. 66—98.
3. *Барчук В.В.* Пенсионный фонд России сегодня // Экономика и жизнь. — 1995. — № 29. — С. 11.
4. *Бобков В.Н.* Развитие социального страхования в Российской Федерации // Общество и экономика. — 1995. — № 9. — С. 102—110.
5. *Боднарук М.І.* Соціальне страхування в Україні: правові аспекти становлення та розвитку. — Чернівці: Рута, 2002. — 247 с.
6. *Бондар І.* Проблеми реформування системи соціального захисту малозабезпечених верств населення // Праця і зарплата. — 1997. — № 9.
7. *Дегтяров Г.* О социальном страховании из личных заработков работников // Общество и экономика. — 1995. — № 9. — С. 119—129.
8. *Зуб І.* Проблеми реформування соціального страхування в Україні // Профспілкові відомості. — 1995. — № 4.
9. *Миронова Т.* Профессиональное пенсионное страхование // Дело и право. — 1996. — № 4. — С. 54—57.
10. *Надточій Б.* Соціальне страхування: його необхідно реформувати // Урядовий кур’єр. — 1996. — 12 березня.
11. *Полянская Я.* Продажа страховых полисов: как это организовано в США // Экономика и жизнь. — 1994. — № 43. — С. 15.
12. *Пташек Я.* Реформирование системы социального страхования в Польше // Проблемы теории и практики управления. — 1996. — № 4. — С. 96—101.

13. *Романенко С.* Чому Україні необхідно реформувати систему соціального захисту? // Праця і зарплата. — 1997. — № 6.

14. *Роик В.* Организация социального страхования в России // Проблемы теории и практики управления. — 1996. — № 4. — С. 90—95.

15. *Роик В.* Социальное страхование перед новыми проблемами // Общество и экономика. — 1995. — № 9. — С. 110—119.

16. *Сивак С.М.* Пенсійне страхування та пенсійна реформа: теоретичні основи // Право України. — 1999. — № 10. — С. 61—63.

17. *Сивак С.М.* Організаційно-правові основи недержавного пенсійного забезпечення // Право України. — 1999. — № 1. — С. 119—121.

18. *Сивак С.М.* Професійні недержавні пенсійні системи // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали VIII регіональної наук.-практ. конф. — Л., 2002. — С. 235—237.

19. Социальная политика: реформа социального страхования (Россия) // Общество и экономика. — 1995. — № 10-11. — С. 49—81.

20. *Четыркин Е.М.* Пенсионные фонды: зарубежный опыт для отечественных предприятий. — М., 1993. — 99 с.

Тема 5

СТРАХОВІ ПЕНСІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Основні питання

1. Поняття, види та ознаки страхових пенсій.
2. Пенсії в солідарній системі:
  - а) пенсії за віком;
  - б) пенсії в разі інвалідності;
  - в) пенсії у зв'язку з втратою годувальника.
3. Порядок призначення пенсій у солідарній системі.
4. Пенсійні виплати в обов'язковій накопичувальній системі:
  - а) довічна обумовлена пенсія;
  - б) довічна пенсія з обумовленим періодом;
  - в) довічна пенсія подружжя;
  - г) одноразова пенсійна виплата.
5. Порядок призначення та здійснення виплат в обов'язковій накопичувальній системі.
6. Пенсійні виплати в недержавній пенсійній системі.

Порядок призначення та здійснення виплат у недержавній пенсійній системі.

Додаткові контрольні питання

1. Назвіть принципи функціонування солідарної, накопичувальної державної та недержавної систем пенсійного забезпечення.

2. У чому полягає особливість призначення та виплати пенсії в разі інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання?

3. Дайте характеристику професійної пенсійної системи. Які принципи участі громадян та (або) їхніх роботодавців у цій системі?

4. Що таке пенсійний контракт?

5. Який, на вашу думку, оптимальний пенсійний вік необхідно встановити в законодавстві України? На які держави має орієнтуватись Україна у плані перейняття досвіду в цьому питанні?

6. Як, на вашу думку, повинен реалізовуватись принцип соціальної справедливості у пенсійному забезпеченні? Чи повинні бути передбачені пенсійні пільги? Якщо так, то спробуйте запропонувати власні критерії пільгового пенсійного забезпечення.

7. Які документи необхідні для призначення кожного виду пенсій?

8. Чи має право на пенсію в разі втрати годувальника онука за померлого дідуся, якщо її мати визнана інвалідом II групи, а батько — інвалідом III групи?

9. Крюлова після закінчення інституту працювала 4 роки економістом, згодом за сімейними обставинами змушена була звільнитись і до 55 років не працювала. Чи має вона право на пенсію за віком?

10. Які напрями реформування пільгового пенсійного забезпечення передбачено в Україні? Що можете запропонувати ви?

11. Складіть фабулу задачі та підготуйте документи, необхідні для призначення відповідних страхових пенсій (індивідуально, за вказівкою викладача).

Страхове пенсійне забезпечення в Україні здійснюється за трирівневою системою.

Перший рівень передбачає виплату пенсій за рахунок загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Пенсійні виплати тут здійснюються за рахунок страхових внесків, які обов'язково чи добровільно сплачуються працюючими громадянами (їх роботодавцями) та акумулюються у Пенсійному фонді України. Пенсійні кошти не є об'єктом приватної власності осіб, що їх сплачують, а тому в разі смерті цих осіб використовуються іншими учасниками фонду.

Другий рівень становить накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. В її основу покладено акумулювання коштів застрахованих осіб у так звану Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат.

На третьому рівні є система недержавного пенсійного забезпечення. Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється: пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів; страховими організаціями, які укладають договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду; банківськими установами, що укладають договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Основу системи недержавного пенсійного забезпечення становлять недержавні пенсійні фонди, які за типами поділяються на відкриті, корпоративні та професійні.

Правовою основою для призначення та виплати страхових пенсій є закони “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, “Про загальнообов'язкове державне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинило втрату працездатності”.

Солідарна пенсійна система. Суб'єктами права на отримання пенсійних виплат у солідарній пенсійній системі є:

1) громадяни України, які застраховані на підставі Закону “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” та досягли встановленого пенсійного віку чи визнані інвалідами в установленому законодавством порядку і мають необхідний для призначення відповідного виду пенсії страховий стаж, а в разі смерті цих осіб — члени їхніх сімей;

2) особи, яким до дня набрання чинності Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” була призначена пенсія відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення” (крім соціальних пенсій) або була призначена пенсія (щомісячне довічне грошове утримання) за іншими законодавчими актами, але вони мали право на призначення пенсії за Законом України “Про пенсійне забезпечення” — за умови, якщо вони не отримують пенсію (щомісячне довічне грошове утримання) з інших джерел, а також у випадках, передбачених Законом, — члени їхніх сімей.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на отримання пенсійних виплат із системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування нарівні з громадянами України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

За рахунок коштів Пенсійного фонду в солідарній системі призначаються такі пенсійні виплати: 1) пенсія за віком; 2) пенсія з інвалідності внаслідок загального захворювання, у тому числі каліцтва, не пов’язаного з роботою, інвалідності з дитинства; 3) пенсія у зв’язку з втратою годувальника. Якщо особа має одночасно право на різні види пенсії за солідарною пенсійною системою, то за її вибором їй призначається лише один із видів пенсії.

Для призначення та виплати пенсій необхідні: 1) настання відповідного соціального ризику: досягнення загального чи спеціального пенсійного віку; настання інвалідності внаслідок загального захворювання (травми, не пов’язаної з виробництвом чи з дитинства); втрата годувальника; 2) наявність у особи необхідного пенсійного страхового стажу

Пенсійний страховий стаж — період, впродовж якого особа підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню чи щомісяця сплачувала страхові внески в сумі, не меншій, ніж мінімальний страховий внесок. Таким мінімальним страховим внеском прийнято вважати суму коштів, що дорівнює добутку мінімального розміру заробітної плати на страховий внесок, встановлений законом на день отримання заробітної плати (доходу) (ст. 1 Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”). Пенсійний страховий стаж обчислюється в місяцях і становить суму місяців трудової діяльності особи (чи прирівняних до неї періодів), за які сплачено мінімальний страховий внесок. Неповний місяць роботи, якщо застрахована особа підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню або брала добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови, що сума сплачених за цей місяць страхових внесків є не меншою, ніж мінімальний страховий внесок.

Якщо сума сплачених за відповідний місяць страхових внесків є меншою, ніж мінімальний страховий внесок, цей період зараховується до пенсійного страхового стажу як повний місяць за умови здійснення особою доплати до суми страхових внесків таким чином, щоб загальна сума сплачених коштів за відповідний місяць була не меншою, ніж мінімальний страховий внесок. У протилежному випадку до пенсійного страхового стажу зараховується період, визначений за кожний місяць сплати страхових внесків як частка суми фактично сплачених особою страхових внесків за відповідний місяць та мінімального страхового внеску за відповідний місяць.

До пенсійного страхового стажу для обчислення розміру пенсії за віком, з якого обчислюється розмір пенсії з інвалідності (або у зв'язку з втратою годувальника), крім наявного в особи пенсійного страхового стажу, на загальних засадах зараховується також період з дня встановлення інвалідності до досягнення застрахованою особою загального пенсійного віку (або період з дня смерті годувальника до дати, коли б годувальник досяг загального пенсійного віку).

За періоди з 1 липня 2000 р. пенсійний страховий стаж обчислюється територіальними органами Пенсійного фонду за даними, що містяться в системі персоніфікованого обліку. До впровадження системи персоніфікованого обліку пенсійний страховий стаж обчислюється на підставі документів та в порядку, визначеному законодавством, що діяло до набрання чинності Законом “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”. Основним документом, що підтверджує стаж роботи за цей період, є трудова книжка.

За загальним правилом періоди, щодо яких обчислюється пенсійний страховий стаж, враховуються в одинарному розмірі. Разом з тим Законом “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” передбачено кратний порядок обчислення періодів, які зараховуються до пенсійного страхового стажу. Так, військова служба у складі діючої армії в період бойових дій, у тому числі при виконанні інтернаціонального обов’язку чи в партизанських загонах і з’єднаннях, зараховується до стажу роботи на пільгових умовах як один місяць за три. У подвійному розмірі до страхового стажу зараховується робота, незалежно від віку, в тому числі як вільнонайманого складу у військових частинах, і служба, крім військової служби, в роки Великої Вітчизняної війни та в інші періоди ведення бойових дій тощо.

При обчисленні пенсійного страхового стажу використовується *коефіцієнт страхового стажу*. Він є кількісним критерієм (величиною для обчислення) пенсійного страхового стажу особи при визначенні розміру пенсії у солідарній пенсійній системі.

Коефіцієнт (K_c) страхового стажу, визначається за встановленою формулою та позначається числом із заокругленням до п’яти знаків після коми.

$K_c = S_m \cdot V_c / 100 \cdot 12$, де K_c — коефіцієнт страхового стажу; S_m — сума місяців пенсійного страхового стажу особи; V_c — величина оцінки одного року пенсійного страхового стажу особи (у відсотках), яка диференціюється залежно від того, до якого періоду існування пенсійної системи України належить її страховий стаж. Так, за період участі тільки в солідарній системі величина оцінки одного року (V_c) страхового стажу дорівнює

1 %, а за період участі в солідарній і накопичувальній системах пенсійного страхування — 0,8 %.

Для особи, яка брала участь у солідарній і накопичувальній пенсійних системах, визначається один коефіцієнт пенсійного страхового стажу як сума коефіцієнта страхового стажу за період участі тільки в солідарній системі та коефіцієнта страхового стажу, визначеного за період участі в солідарній і накопичувальній системах.

За періоди трудової діяльності до 31 грудня 2003 р., коефіцієнт страхового стажу не може перевищувати 0,75 %, а на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими та особливо важкими умовами праці за Списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників — 0,85 %.

Для обчислення пенсії враховується заробітна плата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців пенсійного страхового стажу особи підряд до 1 липня 2000 р., незалежно від перерв, та за весь період пенсійного страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 р. При цьому за період трудової діяльності після 1 липня 2000 р. особа може виключити до будь-яких 60 календарних місяців підряд за умови, що зазначений період не перевищує 10 % тривалості її загального пенсійного страхового стажу. Якщо пенсійний страховий стаж становить менший, ніж передбачений у законі, період, враховується заробітна плата (дохід) за фактичний пенсійний страховий стаж.

Заробітна плата (дохід) за період страхового стажу до 1 липня 2000 р. враховується на підставі документів про нараховану заробітну плату (дохід), виданих у порядку, встановленому законодавством; а за періоди починаючи з 1 липня 2000 року — за даними, що містяться в системі персоналізованого обліку.

Заробітна плата (дохід) застрахованої особи для обчислення пенсії (Зп) визначається як добуток середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України, за календарний рік, що передує року звернення за призначенням пенсії (Зс) та середнього коефіцієнта заробітної плати особи за період її пенсійного страхового стажу. Середній коефіцієнт визначається як частка суми коефіцієнтів заробітної плати (доходу) за кожний місяць ($S_k = K_{z_1} + K_{z_2} + K_{z_3} + \dots + K_{z_n}$) та кількості місяців

страхового стажу, за які розраховано коефіцієнти заробітної плати (доходу) застрахованої особи (К). Тобто $Z_p = Z_c \cdot (С_k : К)$

У разі відсутності на момент призначення пенсії даних про середню заробітну плату працівників, зайнятих у галузях економіки України за попередній рік, для визначення заробітної плати (доходу) враховується наявна середня заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки України, за місяці попереднього року з наступним перерахунком заробітної плати (доходу) для обчислення пенсії після отримання даних про середню заробітну плату працівників, за календарний рік, що передує року звернення за призначенням пенсії.

Законом передбачено особливий порядок обчислення заробітної плати (доходу), з якої фактично сплачено страхові внески за місяць для застрахованих осіб, які здійснювали підприємницьку діяльність і обрали при цьому особливий спосіб оподаткування своїх доходів (фіксований податок, єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок, придбання спеціального торгового патенту тощо).

Законом встановлюються максимальні розміри заробітної плати, з яких обчислюється пенсія. Наприклад, до заробітної плати (доходу) для обчислення пенсії враховуються суми виплат (доходу), отримуваних застрахованою особою після 1 січня 2004 р., з яких були фактично обчислені та сплачені страхові внески до Пенсійного фонду в межах встановленої законодавством максимальної величини заробітної плати (доходу), з якої сплачуються страхові внески*.

Пенсії за віком. Умовами призначення пенсії за віком є: досягнення особою загального пенсійного віку: чоловіками — 60 років, жінками — 55 років; наявність загального пенсійного страхового стажу не менше п'яти років.

Мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у чоловіків 25, а у жінок — 20 років страхового стажу встановлюється в

* З 1 квітня 2005 р. максимальний розмір заробітної плати становить 4100 грн (Закон України "Про Державний бюджет на 2005 рік"); до 1 січня 2004 р. розмір максимальної величини заробітної плати встановлювався постановами Кабінету Міністрів України від 13 липня 1998 р. № 1064; від 7 березня 2001 р. № 225; від 11 квітня 2002 № 494; від 26 квітня 2003 р. № 605.

межах 20 % середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України, за попередній рік. Така величина зарплати визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі статистики.

За наявності страхового стажу меншої тривалості пенсія за віком встановлюється в розмірі, пропорційному наявному страховому стажу, виходячи з мінімальної пенсії за віком.

Стаття 27 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” передбачено два варіанти обчислення розміру пенсії за віком, з яких особа може обирати найбільш вигідний для себе.

За першим варіантом розмір пенсії (П) обчислюється як добуток заробітної плати (доходу) застрахованої особи, з якої обчислюється пенсія (у гривнях), та коефіцієнта страхового стажу застрахованої особи (Кс). Таким чином, $P = Zп \cdot Кс$.

Другий варіант передбачає обчислення пенсії за двоскладовою формулою. У такому разі пенсія складається із двох частин: 1) частина пенсії, яка припадає на період стажу до 1 січня 2004 р. (визначатиметься за нормами та правилами, передбаченими Законом “Про пенсійне забезпечення”, та з обмеженням пенсії максимальним розміром, який діятиме на момент набрання чинності зазначеним законом); 2) частина пенсії, яка припадає на період страхового стажу після набрання чинності Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” (обчислюється за формулою, передбаченою варіантом 1 без обмеження максимального розміру пенсії).

Особі, яка набула права на пенсію за віком, але після досягнення загального пенсійного віку, виявила бажання працювати й одержувати пенсію з більш пізнього терміну, пенсія за віком призначається з урахуванням страхового стажу на день звернення за призначенням пенсії з підвищенням розміру пенсії за віком, за кожний повний рік страхового стажу після досягнення загального пенсійного віку. При цьому підвищення розміру пенсії за неповний рік пенсійного страхового стажу не здійснюється.

Пенсія в разі інвалідності. Умовами для призначення пенсії в разі інвалідності є: засвідчений у встановленому порядку факт

інвалідності особи (причина, група, час настання інвалідності, строк, на який встановлюється інвалідність, визначаються органом медико-соціальної експертизи (МСЕК) згідно із законодавством); наявність пенсійного страхового стажу. Особи, визнані інвалідами, мають право на пенсію в разі інвалідності за наявності такого страхового стажу на час настання інвалідності: до досягнення особою 23 років — 2 роки; від 24 років до досягнення особою 26 років — 3 роки; від 27 років до досягнення особою 31 року — 4 роки; для осіб віком 32 роки і старших — 5 років. Якщо інвалідність настала в період проходження строкової військової служби, то пенсія в разі інвалідності призначається особі незалежно від наявності страхового стажу.

Пенсія в разі інвалідності призначається у відсотках до пенсії за віком; її розмір залежить від групи інвалідності. Зокрема, інвалідам I групи пенсія нараховується у розмірі 100 % пенсії за віком, інвалідам II групи — 90, а інвалідам III групи — 50 % пенсії за віком.

Пенсія в разі інвалідності призначається на весь термін встановлення інвалідності. Інвалідам, які досягли пенсійного віку за солідарною системою (чоловіки — 60 років; жінки — 55 років), такі пенсії призначаються довічно. Повторний огляд цих інвалідів, і, відповідно, нове призначення пенсії може відбуватися тільки за їхньою заявою.

У разі зміни групи інвалідності пенсія у новому розмірі виплачується з дня зміни групи інвалідності. Якщо особа визнана інвалідом нижчої групи, пенсія виплачується за попередньою групою до кінця місяця, в якому змінено групу інвалідності. У разі визнання особи, яка пройшла повторний огляд, здоровою пенсія виплачується до кінця місяця, на який встановлено інвалідність.

Якщо особа не з'явилася в органи медико-соціальної експертизи на повторний огляд у визначений для цього термін, виплата пенсії в разі інвалідності зупиняється з першого числа місяця, наступного за місяцем, у якому вона мала з'явитися на повторний огляд. Виплата такої пенсії відновлюється з того дня, з якого припинено виплату, якщо: 1) термін повторного огляду медико-соціальної експертизи інвалідом пропущено з поважних причин; 2) особа визнана інвалідом повторно; 3) орган медико-

соціальної експертизи визнає особу інвалідом і за пропущений період; 4) до дня повторного огляду особи минуло не більш як три роки. При цьому, якщо під час повторного огляду інваліда переведено на іншу групу інвалідності (вищу або нижчу), пенсія за зазначений період виплачується за попередньою групою інвалідності. Виплата раніше призначеної пенсії поновлюється з дня встановлення інвалідності за умови, якщо: 1) виплату пенсії було припинено у зв'язку з відновленням здоров'я інваліда; 2) інвалід не отримував пенсії внаслідок нез'явлення на повторний огляд без поважних причин; 3) особу знову визнано інвалідом; 4) після припинення виплати пенсії минуло не більше п'яти років. Якщо з моменту припинення виплати пенсії минуло більше п'яти років, вона призначається знову на загальних підставах.

Пенсії у зв'язку з втратою годувальника. Умовами призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника є: 1) належно підтверджена смерть годувальника, визнання його у встановленому законом порядку безвісно відсутнім або оголошення померлим; 2) наявність у годувальника на день смерті законодавчо визначеного пенсійного страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії в разі інвалідності. У випадку смерті пенсіонера або осіб, які отримали інвалідність чи померли в період проходження строкової служби, пенсія призначається незалежно від тривалості страхового стажу.

Пенсія в разі втрати годувальника призначається таким особам:

1. Чоловікові (дружині), батькові, матері померлого годувальника, якщо вони є інвалідами чи досягли загального пенсійного віку. Цим особам пенсія призначається, якщо вони: були на повному утриманні померлого; одержували від нього допомогу, що була для них постійним і основним джерелом засобів до існування. Якщо вони не були на утриманні померлого, але у зв'язку з його смертю втратили джерело засобів до існування, що встановлюється у судовому порядку, то їм теж може бути призначено пенсію.

2. Дітям померлого годувальника (у тому числі тим, які народились не пізніше 10 місяців з дня його смерті), якщо їм не виповнилось 18 років або незалежно від віку, якщо вони стали інва-

лідами до 18 років. Пенсію призначають незалежно від того, чи були діти на утриманні померлого годувальника. Право на пенсію зберігається і у випадку усиновлення дітей померлого годувальника. Усиновлені діти мають право на пенсію нарівні з рідними. Пасинок (падчерка) мають право на пенсію нарівні з рідними дітьми, якщо вони не одержували аліментів від батьків.

3. Дітям померлого, які навчаються за денною формою навчання у вищих навчальних закладах I—IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладах до закінчення ними навчальних закладів та досягнення ними 23 років. Пенсію призначають незалежно від того, чи були вони на утриманні померлого.

4. Дітям-сиротам (у яких померли обоє батьків) до досягнення ними 23 років незалежно від того, навчаються вони. Пенсію призначають, незважаючи на те, були вони на утриманні обох чи лише одного з померлих батьків.

5. Чоловікові (дружині), а в разі їх відсутності — одному з батьків, брату чи сестрі, дідусеві чи бабусі померлого годувальника незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) 8 років. Пенсія призначається, якщо вказані особи перебували на повному утриманні померлого годувальника або одержували від нього допомогу, що була для них постійним і основним джерелом засобів до існування.

Члени сім'ї померлого годувальника, для яких його допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування, але які й самі одержували пенсію, мають право, за бажанням, перейти на пенсію у зв'язку з втратою годувальника.

Пенсія у зв'язку з втратою годувальника обчислюється у відсотках до розміру пенсії за віком померлого годувальника. При цьому на одного непрацездатного члена сім'ї пенсія становить 50 %; на двох та більше непрацездатних членів сім'ї — 100 % пенсії за віком. Дітям-сиротам така пенсія призначається у встановлених розмірах, з урахуванням розміру пенсії за віком кожного з батьків.

Для обчислення розміру пенсії у зв'язку з втратою годувальника до страхового стажу враховується період від дня його смерті до дня, коли годувальник досягнув би загального пенсійного

віку. Пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається на весь період, протягом якого член сім'ї померлого годувальника вважається непрацездатним, а членам сім'ї, які досягли пенсійного віку, — довічно.

Зміна розміру пенсії або припинення її виплати членам сім'ї здійснюється з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому склалася обставина, що спричинили зміну розміру або припинення виплати пенсії.

Пенсія у зв'язку з втратою годувальника може призначатись як одна спільна пенсія на всіх членів сім'ї, які мають таке право, або як окремі частки, виділені із загальної суми пенсії на вимогу всіх чи одного члена сім'ї. Виділення частки пенсії проводиться з першого числа місяця, що настає за тим, у якому надійшла заява про виділення частки пенсії.

Призначення та виплата пенсії в солідарній пенсійній системі відбуваються за заявою особи, яка звертається до уповноважених органів про призначення їй пенсії.

Пенсії призначаються органами Пенсійного фонду за місцем проживання особи. Порядок призначення, крім уже відомого закону, регулюється також спеціальним актом — Порядком подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій, що був затверджений наказом Міністерства праці та соціальної політики України і Пенсійного фонду України від 30 квітня 2002 р. № 224/30*.

Виплату пенсій здійснюють державні підприємства поштового зв'язку та банки. Виплата пенсій поштовими підприємствами регулюється Інструкцією про порядок організації оформлення, фінансування та виплати пенсій і грошової допомоги підприємствами поштового зв'язку України, що затверджена спільним наказом Державного комітету зв'язку України, Міністерства праці та соціальної політики України та Пенсійного фонду України від 2 липня 1998 р. № 101/123/67 і зареєстрована у Міністерстві юстиції України 6 серпня 1998 р. за № 494/2934.

---

* Наказ Міністерства праці та соціальної політики України та Пенсійного фонду України від 30 квітня 2002 р. № 224/30, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 26 червня 2002 р. за № 536/6824

Виплата пенсій банківськими установами здійснюється відповідно до Порядку виплати пенсій і грошової допомоги за згодою пенсіонерів та одержувачів допомоги через їхні поточні рахунки у банках, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 1999 р. № 1596 (з наступними змінами).

Накопичувальна пенсійна система. За рахунок коштів Накопичувального фонду, здійснюється виплата довічної пенсії та одноразових виплат.

Суб'єктами права на отримання пенсійних виплат у накопичувальній пенсійній системі є особи, від імені та на користь яких здійснюються накопичення та інвестування коштів. Право на отримання довічної пенсії та одноразової виплати за рахунок коштів Накопичувального фонду мають застраховані особи і члени їхніх сімей та/або спадкоємці.

Пенсійні виплати в обов'язковій накопичувальній системі здійснюють страхові організації.

Довічна пенсія є основною пенсійною виплатою, сума якої визначається в договорі страхування довічної пенсії. Вона сплачується у визначеному законом порядку застрахованій особі після досягнення нею пенсійного віку або членам її сім'ї чи спадкоємцям з коштів Накопичувального пенсійного фонду.

Законодавство передбачає декілька видів довічних пенсій, зокрема такі: пенсія з установленим періодом, довічна обумовлена пенсія та довічна пенсія подружжя. Зазвичай призначається лише один із видів довічної пенсії за вибором особи.

Довічна пенсія з установленим періодом — це щомісячна виплата, яка здійснюється протягом життя пенсіонера, але не менше десяти років з дня її призначення. У разі смерті пенсіонера право на отримання призначеної довічної пенсії протягом установленого періоду мають спадкоємці, зазначені в договорі страхування довічної пенсії або визначені відповідно до Цивільного кодексу України.

Довічна обумовлена пенсія виплачується протягом життя пенсіонера. Однак, якщо загальна сума цієї пенсії, виплачена пенсіонеру на момент смерті, є меншою, ніж сума вартості договору страхування довічної пенсії на час його укладення, то різниця коштів між зазначеними сумами виплачується спадкоємцям,

що вказані у договорі страхування довічної пенсії або визначені відповідно до Цивільного кодексу України.

Довічна пенсія подружжя виплачується щомісячно. Це виплата, яка здійснюється протягом життя пенсіонера, а після його смерті — іншому з подружжя, який (яка) досяг загального пенсійного віку, аж до його смерті.

Вид пенсії, обраний застрахованою особою, зазначається в договорі страхування довічної пенсії.

Розмір довічної пенсії розраховується страховою організацією, виходячи з вартості оплаченого договору страхування довічної пенсії, з урахуванням майбутнього інвестиційного доходу, забезпечуваного страховою організацією, видатків, пов'язаних з подальшим інвестуванням зазначених сум, та середньої для чоловіків і жінок величини тривалості життя. Терміни та порядок виплати довічної пенсії визначаються договором страхування довічної пенсії.

У разі, якщо договір страхування довічної пенсії не укладено внаслідок смерті застрахованої особи чи визнання її безвісно відсутньою або оголошення померлою, територіальний орган Пенсійного фонду вживає заходів щодо виплати спадкоємцям належних застрахованій особі коштів.

Дострокове припинення дії договору страхування довічної пенсії за бажанням сторін забороняється.

Право на одноразову виплату в системі Накопичувальної пенсійної системи в особи виникає у випадках: 1) досягнення особою загального пенсійного віку в разі, якщо сума належних застрахованій особі на момент набуття права на пенсію пенсійних активів не досягає мінімальної суми коштів, необхідної для оплати договору страхування довічної пенсії; 2) виїзду особи за кордон на постійне місце проживання.

Якщо застрахована особа визнана інвалідом I або II групи і набуває права на пенсію в разі інвалідності, належні їй пенсійні активи можуть за її вибором бути використані: 1) на отримання одноразової виплати незалежно від достатності суми коштів для оплати договору страхування довічної пенсії; 2) на оплату договору страхування довічної пенсії після досягнення нею загального пенсійного віку, в разі достатності суми коштів для оплати договору страхування довічної пенсії.

Пенсійні активи, належні застрахованій особі, що визнана інвалідом III групи, залишаються в Накопичувальному фонді, а після досягнення нею загального пенсійного віку, використовуються на оплату договору страхування довічної пенсії, у разі недостатності суми коштів для оплати такого договору — на отримання одноразової виплати.

Для отримання одноразової виплати застрахована особа або члени її сім'ї чи спадкоємці подають до територіального органу Пенсійного фонду заяву та документи, що підтверджують їх право на отримання цієї виплати.

Одноразова виплата здійснюється впродовж п'яти робочих днів після отримання заяви та необхідних документів.

Недержавна пенсійна система. Суб'єктами права на отримання пенсійних виплат у недержавній пенсійній системі є учасники недержавного пенсійного забезпечення — фізичні особи, на користь яких сплачуються пенсійні внески до пенсійного фонду, страхової організації або на депозитний рахунок до банківської установи і яка має право на недержавне пенсійне забезпечення на умовах і в порядку, визначених пенсійним контрактом, договором страхування або договором про відкриття депозитного рахунку.

Учасниками фонду можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Участь фізичних осіб у будь-якому недержавному пенсійному фонді є добровільною. При цьому фізична особа може бути учасником кількох пенсійних фондів за власним вибором.

За рахунок коштів недержавних пенсійних фондів здійснюється виплата довічних пенсій, пенсій на визначений строк та одноразових пенсійних виплат.

Розміри пенсійних виплат визначаються виходячи з сум пенсійних коштів, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду. Крім того, до уваги береться тривалість виплати та провадиться розрахунок величини пенсії на визначений строк за формулою та методикою, затвердженою Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Підставами для здійснення пенсійних виплат пенсійними фондами є: 1) досягнення учасником фонду пенсійного віку, визначеного відповідно до Закону “Про недержавне пенсійне забезпечення”; 2) визнання учасника фонду інвалідом; 3) медично підтверджений критичний стан здоров’я (онкозахворювання, інсульт тощо) учасника фонду; 4) виїзд учасника фонду на постійне проживання за межі України; 5) смерть учасника фонду.

Пенсійний вік, після досягнення якого учасник фонду має право на отримання пенсійної виплати, визначається за його заявою. Форма такої заяви встановлюється Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, крім випадків, коли пенсійний вік визначається пенсійним контрактом, що встановлює обов’язковість відрахувань на недержавне пенсійне забезпечення для окремих категорій громадян.

Пенсійний вік, що визначається учасником фонду, може бути меншим або більшим від пенсійного віку, який надає право на пенсію за загальнообов’язковим державним пенсійним страхуванням, але не більше ніж на 10 років, якщо інше не визначено законами. Учасник фонду має право змінити визначений ним пенсійний вік подавши про це заяву адміністратору не пізніше ніж за 15 робочих днів до настання визначеного ним пенсійного віку.

У заяві учасника фонду, де визначається дата настання його пенсійного віку, він зобов’язаний вказати також вид обраної ним пенсійної виплати. Заява подається адміністратору пенсійного фонду не пізніше ніж за два місяці до настання пенсійного віку, визначеного учасником фонду.

У разі набуття учасником фонду права на отримання пенсії в разі інвалідності за загальнообов’язковим державним пенсійним страхуванням виплата пенсії за рахунок коштів недержавного пенсійного фонду допускається раніше настання пенсійного віку, визначеного заявою учасника фонду. У такому разі він має право визначити свій пенсійний вік після настання інвалідності без урахування обмежень, встановлених Законом “Про недержавне пенсійне забезпечення”.

Відмова або затримка у здійсненні пенсійних виплат забороняється, крім випадків, передбачених законом.

Пенсійні виплати з недержавного пенсійного фонду здійснюються незалежно від отримання виплати за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням або з інших джерел.

Пенсійний контракт укладається між пенсійним фондом та його вкладником. Від імені пенсійного фонду виступає його адміністратор та особа, яка сплачує пенсійні внески на користь учасника шляхом перерахування коштів до недержавного пенсійного фонду відповідно до умов пенсійного контракту.

Кожен вкладник фонду може укласти один або декілька пенсійних контрактів з адміністратором одного чи кількох пенсійних фондів на користь учасника недержавного пенсійного забезпечення.

Вкладник фонду, який є учасником фонду, має право в односторонньому порядку розірвати пенсійний контракт, який укладено з ним особисто, або вимагати зміни його умов.

У разі розірвання пенсійного контракту таким вкладником він повинен укласти новий пенсійний контракт щодо участі в іншому пенсійному фонді (або укласти договір зі страховою організацією, або відкрити в банку пенсійний депозитний рахунок). При цьому пенсійні кошти вкладника фонду, який є учасником фонду, передаються за його рахунок до іншої фінансової установи, яка надає послуги з недержавного пенсійного забезпечення, в сумі, що обліковується на його індивідуальному пенсійному рахунку в пенсійному фонді та складається з пенсійних внесків, зроблених таким вкладником.

У разі припинення трудових відносин з роботодавцем-засновником або роботодавцем — платником корпоративного пенсійного фонду його учасник зобов'язаний розірвати пенсійний контракт з таким фондом та може укласти новий пенсійний контракт з адміністратором будь-якого іншого фонду, або укласти договір зі страховою організацією, або відкрити в банку пенсійний депозитний рахунок. При цьому пенсійні кошти учасника фонду передаються до іншого пенсійного фонду, страхової організації або на пенсійний депозитний рахунок банку за рахунок учасника фонду, крім випадків припинення трудових відносин згідно з пунктом 1 статті 40 КЗпП. У такому разі витрати на переведення пенсійних коштів учасника здійснюються за рахунок роботодавця.

Пенсійний контракт набирає чинності з моменту його підписання вкладником фонду та адміністратором.

Дія пенсійного контракту вважається закінченою: 1) після повного виконання вкладником фонду своїх зобов'язань за пенсійним контрактом та укладення учасником (учасниками) фонду договору про виплату пенсії на визначений строк з пенсійним фондом; 2) після передачі пенсійних коштів учасника фонду страховій організації відповідно до укладеного учасником фонду договору страхування довічної пенсії; 3) після передачі пенсійних коштів учасника фонду банківській установі відповідно до укладеного учасником фонду договору про відкриття пенсійного депозитного рахунку; 4) у разі смерті учасника фонду та виконання передбачених у зв'язку з цим умов; 5) у разі ліквідації пенсійного фонду; 6) у разі заміни вкладником фонду пенсійного фонду; 7) у разі ліквідації вкладника фонду — юридичної особи, без визначення його правонаступника; 8) у разі дострокового розірвання контракту; 9) в інших випадках, передбачених пенсійним контрактом.

Умови та порядок здійснення пенсійними фондами недержавного пенсійного забезпечення визначаються *пенсійними схемами*, які розробляються з дотриманням вимог нормативно-правових актів з питань недержавного пенсійного забезпечення. Пенсійна схема — це сукупність умов та процедур, що визначають функціонування недержавного пенсійного забезпечення. Принцип дії пенсійної схеми та її елементи визначаються у статуті недержавного пенсійного фонду. Кожен пенсійний фонд може використовувати декілька пенсійних схем.

За формою зобов'язань щодо виплати пенсій розрізняють два типи пенсійних схем:

1) програма пенсійного забезпечення з визначеними пенсійними виплатами передбачає, що сума пенсійних виплат особі обчислюється на підставі формули з урахуванням величини заробітної плати працівника протягом періоду, визначеного у законодавстві та стажу його роботи; розмір пенсії, що її отримуватиме особа, не залежатиме від загальної суми її пенсійних внесків до пенсійного фонду.

2) програма пенсійного забезпечення з визначеними пенсійними внесками передбачає, що величина пенсійних виплат ви-

значається на підставі загальної суми реальних пенсійних внесків до пенсійного фонду та на підставі суми інвестиційного доходу, одержаного від інвестування; величина майбутньої пенсії безпосередньо залежить від того, скільки коштів накопичено на індивідуальному рахунку і який дохід одержано від інвестування.

Вкладники фонду мають право вільного вибору пенсійної схеми та її зміни, але не частіше одного разу на 6 місяців.

Види виплат у недержавній пенсійній системі. Одним з видів пенсійних виплат у системі недержавного пенсійного страхування є *довічна пенсія*, або, як її ще називають, *довічний ануїтет*. Вона виплачується страховою організацією на підставі договору страхування після досягнення особою пенсійного віку відповідно до законодавства про страхування.

Величину ануїтету визначають на підставі суми пенсійних активів, яка була на рахунку застрахованої особи на момент її виходу на пенсію. При цьому також враховуються майбутній інвестиційний дохід та видатки, що виникатимуть у процесі подальшого інвестування зазначених сум.

Умови її виплати вказуються у договорі страхування, укладеному зі страховою організацією. Договір страхування довічної пенсії укладається між учасником фонду та страховою організацією згідно із законодавством про страхування з урахуванням вимог, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення та пенсійним контрактом, після настання пенсійного віку, визначеного учасником фонду.

Страхова організація розраховує розмір довічної пенсії, який зазначається в договорі страхування. У разі перерахування до страхової організації грошових коштів для оплати договору страхування довічної пенсії у сумі, яка не відповідає тій, що визначена у заяві особи, розмір пенсії повинен бути скоригований протягом трьох днів після отримання грошових коштів від пенсійного фонду.

Якщо сума пенсійних коштів, що підлягає перерахуванню страховій організації, не досягає розміру мінімальної суми пенсійних накопичень, встановленого Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, учасник фонду (а в разі його смерті — спадкоємці) має право отримати належні йому пенсійні кошти як одноразову пенсійну виплату.

Пенсія на визначений строк виплачується періодично, протягом визначеного терміну з коштів, накопичених на індивідуальному пенсійному рахунку особи. Обчислюють її з розрахунку, що термін виплати повинен становити не менше 10 років від початку здійснення першої виплати.

Розмір пенсії на визначений строк обчислюється за методикою, затвердженою Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Виявивши бажання отримувати пенсію на визначений строк, учасник фонду повідомляє про це адміністратора.

Виплата пенсії на визначений строк, що здійснюється за рахунок коштів пенсійного фонду, розпочинається з дня досягнення учасником фонду віку, визначеного в його заяві, зі здійсненням першої виплати протягом 45 робочих днів.

Договір про виплату пенсії на визначений строк укладається у письмовій формі.

Під час виплати пенсії на визначений строк учасник фонду може перейти до іншого пенсійного фонду з метою подальшого отримання пенсії обраного виду. При цьому пенсійний фонд, до якого перейшов учасник фонду, продовжує виплату такої пенсії протягом строку, що залишився.

Під час виплати пенсії на визначений строк учасник фонду може укласти зі страховою організацією договір страхування довічної пенсії з оплатою такого договору за рахунок пенсійних коштів, які обліковуються на його індивідуальному пенсійному рахунку в пенсійному фонді.

Одноразова пенсійна виплата здійснюється адміністратором одноразово на вимогу учасника фонду в разі: 1) медично підтвердженого критичного стану здоров'я (онкозахворювання, інсульт тощо) або настання інвалідності учасника фонду; 2) коли сума належних учаснику фонду пенсійних коштів на дату настання у нього пенсійного віку не досягає мінімального розміру суми пенсійних накопичень, встановленого Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України; 3) виїзду учасника фонду на постійне проживання за межі України.

Право на одноразову пенсійну виплату мають також спадкоємці учасника фонду після смерті останнього.

Для отримання пенсійної виплати, що здійснюється одноразово, учасники фонду, а у разі смерті учасника — його спадкоємці, подають адміністратору заяву та документи, які підтверджують їхнє право на отримання цієї виплати.

Пенсійна виплата, що здійснюється одноразово, визначається виходячи із суми пенсійних коштів, які обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду на день подання заяви на отримання такої виплати. Вона провадиться протягом п'яти робочих днів після отримання відповідної заяви та необхідних документів.

Задачі

1. Громадянка Н., 1946 р. народження, в листопаді 2004 р. звернулася за призначенням пенсії за віком. З вересня 1963 р. до червня 1968 р. вона навчалася в Поліграфічному інституті. Із серпня 1968 р. працювала редактором Хустської районної друкарні. У квітні 1969 р. вона народила дитину і їй було надано відпустку у зв'язку доглядом за дитиною до досягнення нею одного року. Після закінчення відпустки Н. повернулася на роботу. В жовтні 1978 р. адміністрація друкарні направила її на курси підвищення кваліфікації до Московського вищого технічного училища ім. Баумана з відривом від виробництва, які вона закінчила в березні 1979 р. Після цього Н. була переведена на посаду заступника начальника редакційного відділу. У вересні 1995 р. вона зареєструвалася як фізична особа — суб'єкт підприємницької діяльності з виготовлення поліграфічної продукції, чим і займалася до моменту звернення за призначенням пенсії.

Які умови призначення пенсії за віком? Чи має громадянка Н. право на пенсію? Обчисліть коефіцієнт страхового стажу громадянки Н. Який порядок підвищення розміру пенсії за віком?

2. Громадянин П., який працює менеджером на приватному підприємстві “Фенікс”, у січні перебував у відпустці без збереження заробітної плати тривалістю 14 календарних днів. За цей місяць з його заробітної плати було сплачено страховий внесок до Пенсійного фонду в сумі меншій, ніж мінімальний страховий внесок.

Який розмір мінімального страхового внеску? Які правила обчислення страхового стажу? Чи зарахують цей період до страхового стажу громадянина П.?

3. Громадянин П., 1949 р. народження, у вересні 2005 р. звернувся за призначенням пенсії за віком. З вересня 1965 р. до червня 1968 р. він навчався в ПТУ, де освоював професію оператора технологічної установки нафтопереробного заводу. З липня 1968 р. працював оператором технологічної установки Дрогобицького нафтопереробного заводу (робота передбачена Списком № 1). У березні 1978 р. він був переведений на роботу старшим майстром цього ж заводу (робота передбачена Списком № 2). У листопаді 1994 р. його було звільнено за власним бажанням. З грудня 1994 р. займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи.

Визначте, чи має громадянин П. право на пенсію за віком. Чи передбачено законодавством пільгове пенсійне забезпечення?

4. Студент 4-го курсу ЛНУ імені Івана Франка Г., 1984 р. народження, в серпні 2004 р. був визнаний інвалідом II групи.

Який порядок призначення пенсії в разі інвалідності? Чи має право Г. на пенсію в разі інвалідності?

5. Громадянин К. у липні 1997 р. після закінчення школи вступив до автодорожнього технікуму, який закінчив у червні 2000 р. З липня 2000 р. брав участь у провадженні його батьком підприємницької діяльності. У лютому 2004 р. під час відпочинку в Карпатах зламав ногу і потрапив до лікарні. Після закінчення лікування Г. було визнано інвалідом III групи.

Обчисліть розмір пенсії в разі інвалідності, якщо протягом усього періоду участі у здійсненні підприємницької діяльності він щомісяця сплачував страхові внески у сумі 12 грн.

6. М. у 2002 р. було визнано інвалідом II групи внаслідок загального захворювання. Повторний огляд він повинен був пройти в липні 2004 р. У зв'язку з проходженням санаторно-курортного лікування М. на огляд не з'явився. Повторний огляд М.

пройшов у жовтні 2004 р. При повторному огляді його було переведено на III групу інвалідності.

Які правові наслідки нез'явлення інваліда на повторний огляд? Чи отримуватиме М. пенсію в разі інвалідності за період з липня до жовтня 2004 р.?

7. У липні 2004 р. у віці 52 років помер громадянин Н., який з вересня 1974 р. до липня 1979 р. працював механіком на авіаремонтному заводі, із серпня 1979 р. до грудня 1992 р. — інженером цього ж заводу. З січня 1992 р. він працював головним інженером авіаремонтного заводу. На його утриманні перебували дружина віком 50 років, яка отримувала трудову пенсію у зв'язку з роботою у шкідливих умовах, дитина віком 15 років і сестра віком 16 років.

Які умови призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника? Чи мають право члени сім'ї Г. на пенсію у зв'язку з втратою годувальника? В якому розмірі?

8. Після смерті громадянина Н. у нього залишилися батьки-пенсіонери, які проживають у Росії, дружина віком 38 років, яка не працює, і син віком 17 років, який навчається в Національному університеті "Львівська політехніка" на заочному відділенні.

Чи мають право члени сім'ї громадянина Н. на пенсію у зв'язку з втратою годувальника? Визначте розмір і період виплати цієї пенсії.

9. У січні 2005 р. в автомобільній катастрофі загинуло подружжя Костишів. У них залишилося двоє дітей у віці 3 і 8 років, опіку над якими передали батькам дружини.

Чи матимуть діти право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника? У якому розмірі та на який строк буде призначено таку пенсію?

Нормативно-правові акти

1. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. № 1788-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 3. — Ст. 10.

2. Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” від 9 липня 2003 р. № 1058-IV // Праця і зарплата. — 2003. — № 32.

3. Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 9 липня 2003 р. № 1057-IV // Праця і зарплата. — 2003. — № 33.

4. Указ Президента України “Про Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні” від 13 квітня 1998 р. № 291/98 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 15. — Ст. 569.

5. Указ Президента України “Про Положення про Пенсійний фонд України” від 1 березня 2001 р. № 121/2001 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 9. — Ст. 350.

6. Постанова Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо поліпшення пенсійного забезпечення громадян” від 20 листопада 2003 р. № 1783 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 47. — Ст. 2431.

7. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження списків виробництв, робіт, професій, посад і показників, зайнятість в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах” від 11 березня 1994 р. № 162 // Людина і праця. — 1994. — № 5—10.

8. Постанова Кабінету Міністрів України “Про забезпечення виконання функцій з призначення і виплати пенсій органами Пенсійного фонду” від 11 квітня 2002 р. № 497 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 15. — Ст. 814.

9. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Методики проведення актуарних розрахунків у системі загальнообов’язкового державного пенсійного страхування” від 16 грудня 2004 р. № 1677 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 51. — Ст. 3328.

10. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Пенсійного фонду України “Про затвердження Порядку подан-

ня та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення” від 30 квітня 2002 р. № 224/30 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 27. — Ст. 1300.

11. Постанова правління Пенсійного фонду України “Про затвердження Інструкції про порядок переведення пенсій громадянам, які виїхали за кордон, та виплати пенсій пенсіонерам іноземних держав, які проживають в Україні” від 23 квітня 1999 р. № 4-5 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 27. — Ст. 1345.

12. Роз’яснення Міністерства соціального захисту населення України, Міністерства праці України “Про порядок застосування Списків № 1 і № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, що дають право на пенсію за віком на пільгових умовах” від 10 травня 1994 р. № 01-3/406-02-2 // Бібліотечка голови профспілкового комітету. — 2003. — № 2-3.

13. Лист Міністерства соціального захисту населення України, Міністерства фінансів України, Пенсійного фонду України “Про збільшення розміру пенсій громадян, які одержали статус особи, що проживає на території населеного пункту, якому надано статус гірського” від 9 жовтня 1995 р. № 01-3/1070-02-2 // Законодавство України про пенсійне забезпечення. — К., 1999.

14. Лист Міністерства праці та соціальної політики України, Пенсійного фонду України “Щодо зарахування до страхового стажу періоду проживання дружин осіб офіцерського складу, прапорщиків, мічманів і військовослужбовців надстрокової служби з чоловіками в місцевостях, де була відсутня можливість для їхнього працевлаштування за спеціальністю” від 16 червня 2005 р. № 4266/0/14-05-/02-6/7163/03 // Праця і зарплата. — 2005. — № 24.

15. Лист Пенсійного фонду України “Щодо визначення страхового стажу” від 1 березня 2005 р. № 2039/14 // Вісник законодавства України. — 2005. — № 22.

16. Лист Міністерства праці та соціальної політики України, Пенсійного фонду України “Щодо застосування статті 40 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” від 16 грудня 2004 р. № 030-546-6/12696/03 // Праця і зарплата. — 2005. — № 15.

Міжнародні угоди України в галузі пенсійного забезпечення

1. Угода про гарантії прав громадян держав — учасниць СНД у галузі пенсійного забезпечення від 13 березня 1992 р.

2. Тимчасова Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про гарантії прав громадян, які працювали в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі, у галузі пенсійного забезпечення від 15 січня 1993 р.

3. Угода про порядок переведення і виплати пенсій відповідно до Тимчасової угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації від 30 липня 1996 р. // Соціальний захист. — 1996. — № 3.

4. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про гарантії прав громадян в галузі пенсійного забезпечення від 29 серпня 1995 р.

5. Угода між Пенсійним фондом України і Єдиним державним фондом соціального забезпечення і медичного страхування Республіки Грузія про взаємне переведення пенсій особам відповідно до статей 6 і 7 Угоди між Урядом України і Урядом Республіки Грузія про співробітництво в галузі пенсійного забезпечення від 23 листопада 1996 р. // Соціальний захист. — 1996. — № 4.

6. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Грузія про співробітництво в галузі пенсійного забезпечення від 9 січня 1995 р.

7. Угода між Урядом України і Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво в галузі пенсійного забезпечення від 27 липня 1995 р.

8. Угода між Пенсійним фондом України і Державним фондом соціального захисту Азербайджанської Республіки про взаємний переказ і виплату пенсій від 24 березня 1997 р. // Соціальний захист. — 1997. — № 2.

9. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про гарантії прав громадян в галузі пенсійного забезпечення від 14 грудня 1995 р.

10. Угода між Пенсійним фондом України і Фондом соціального захисту населення Міністерства соціального захисту Республіки Білорусь про взаємний переказ і виплату пенсій від 12 червня 1997 р. // Соціальний захист. — 1997. — № 2.

Література

1. *Артементов В.* Системи альтернативного пенсійного забезпечення. Світовий досвід // Профспілкові відомості. — 1995. — № 4.

2. *Варнхейген М.* Розвиток системи державного пенсійного забезпечення у США // Соціальний захист. — 1998. — Серпень. — С. 92—99.

3. *Зубенко Л.* Пенсiонная система Франции: состояние и перспективы реформирования // Вопросы экономики. — 1995. — № 9. — С. 56—63.

4. Консультує Пенсійний фонд України // Соціальний захист. — 1996. — № 3. — С. 26—31; 1997. — № 1. — С. 45—49.

5. *Кучерук О.В.* До питання розвитку законодавства про пенсії військовослужбовців за вислугу строків служби // Концепція розвитку законодавства України: Матеріали наук.-практ. конф. — К., 1996. — С. 306—308.

6. *Лібанова Е.* Демографічні передумови кризи пенсійної системи в Україні // Соціальний захист. — 1998. — Серпень. — С. 67.

7. *Лучкина Л.* Жизнь пенсионеров странах Восточной Европы и в России // Мировая экономика и международные отношения. — 1996. — № 11. — С. 135—144.

8. *Малютина Н.Н.* Развитие системы пенсионного обеспечения в зарубежных странах // Труд за рубежом. — 1995. — № 3. — С. 100—119.

9. *Матусова Т.* Использование системы пенсионного обеспечения в целях закрепления кадров на предприятиях Японии. // Труд за рубежом. — 1994. — № 3. — С. 93—100.

10. *Миронова Т.* Профессиональное пенсионное страхование // Дело и право. — 1996. — № 4. — С. 54—57.

11. *Новіков В.* Соціальна політика і пенсійне забезпечення // Соціальний захист. — 1998. — Серпень. — С. 41.

12. Пенсійна реформа в Україні // Соціальний захист. — 1998. — Серпень. — С. 112.

13. Пенсійний фонд — бомба із заведеним годинниковим механізмом // День. — 1996. — 27 грудня.

14. Персональний пенсіонер — це має звучати гордо // Голос України. — 1996. — 26 березня.

15. *Портных И.Б.* Общая характеристика систем дополнительного пенсионного обеспечения в зарубежных странах // Вестник Московского университета. — Сер. 11: Право. — М., 1996. — С. 88—95.

16. Проблеми удосконалення пенсійного забезпечення України: Звіт з конференції // Профспілкові відомості. — 1995. — № 4. — С. 11.

17. *Сивак С.М.* Конституційні гарантії права на пенсійне забезпечення і пенсійна реформа // Право України. — 1997. — № 12. — С. 70—75.

18. *Сивак С.М.* Пенсійна реформа: принципи пенсійного забезпечення // Вісник Львів. держ. ун-ту імені Івана Франка. — Сер. юрид. — Вип. 35. — Л., 2000. — С. 341—346.

19. *Сивак С.М.* Пенсійне страхування та пенсійна реформа // Право України. — 1999. — № 10. — С. 61—63.

20. *Сивак С.М.* Професійні недержавні пенсійні системи // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали VIII регіональної наук.-практ. конф. — Л., 2002. — С. 235—237.

21. *Сивак С.М.* Реформа пенсійного забезпечення в Україні: професійні пенсійні системи // Вісник Львів. держ. ун-ту імені Івана Франка. — Сер. юрид. — Вип. 34. — Л., 1999. — С. 125—127.

22. *Силин А.* Негосударственные и дополнительные (частные) формы пенсионного обеспечения за рубежом // Труд за рубежом. — 1994. — № 3. — С. 70—92.

23. *Сирота І.М.* Пенсійне забезпечення в Україні. — К.: Юрінком Інтер, 1996. — С. 288.

24. *Сташків Б.І.* Факти, що мають значення для забезпечення пенсіями // Соціальний захист. — 1997. — № 2. — С. 68.

25. *Теренс М. Ганслі.* Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. — К., 1996. — Пенсії за віком і

після виходу у відставку. — С. 55—62; Файли країн: Швеція
Австралія, Німеччина, Великобританія. — С. 134—227.

26. Україна: соціальна сфера у перехідний період. Аналіз
Світового Банку. — К., 1994. — Розд. 6: Виплата пенсій, грошових
допомог непрацездатним та малозабезпеченим групам насе-
лення. — С. 98—107.

27. Яценко В. Солідарний та індивідуалістичний підхід
щодо реформування пенсійної системи // Соціальний захист. —
1998. — Серпень. — С. 46—60.

Тема 6

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПЕНСІЙ В УКРАЇНІ

Основні питання

1. Поняття та правові ознаки спеціальних пенсій.
2. Пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ.
3. Пенсійне забезпечення державних службовців.
4. Пенсійне забезпечення посадових осіб органів місцевого самоврядування.
5. Пенсійне забезпечення народних депутатів.
6. Пенсійне забезпечення наукових (науково-педагогічних) працівників.
7. Пенсійне забезпечення службових осіб прокуратури та суддів.
8. Правове регулювання пенсій за особливі заслуги перед Україною.
9. Пенсії особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Додаткові контрольні питання

1. Назвіть джерела покриття витрат на виплату спеціальних пенсій.

2. Сформулюйте власне визначення спеціальної пенсії.

3. Яке ваше ставлення до пенсій за особливі заслуги перед Україною?

4. Чи може Президент України своїм указом вводити нові види пенсій?

5. Складіть подання про призначення пенсії за особливі заслуги перед Україною.

6. Назвіть особливості правового регулювання пенсійного забезпечення державних службовців.

7. Визначте природу пенсії за вислугу років: чи є вона страховою або державною пенсією? В чому її особливість? Чи є необхідність збереження такого виду пенсії у процесі реформування державної пенсійної системи?

8. У чому полягають особливі заслуги перед державою, які зумовлюють виникнення права на пенсійне забезпечення за Законом України “Про пенсії за особливі заслуги перед Україною”?

9. Які види доходів особи зараховуються при обчисленні державних пенсій: державним службовцям; науковим (науково-педагогічним) працівникам; особам, які постраждали від Чорнобильської катастрофи, народним депутатам?

10. Складіть фабулу задачі та підготуйте документи, необхідні для призначення відповідних державних пенсій (індивідуально, за вказівкою викладача).

Державні пенсії військовослужбовцям та особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ. Право на пенсії військовослужбовцям та особам начальницького і рядового складу внутрішніх справ мають громадяни України:

1) військовослужбовці Збройних Сил України, Прикордонних військ України, Управління державної охорони, інших

військових формувань, що створюються Верховною Радою України;

2) військовослужбовці Служби безпеки України, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ України, особи начальницького складу податкової міліції, особи начальницького і рядового складу кримінально-виконавчої системи та члени їх сімей;

3) військовослужбовці колишніх Збройних Сил СРСР, органів державної безпеки і внутрішніх справ СРСР, військовослужбовці, які в період Великої Вітчизняної війни проходили службу в складі 1-го Чехословацького армійського корпусу під командуванням Л. Свободи, та члени їх сімей.

Нарівні з військовослужбовцями строкової служби та членами їх сімей право на державну пенсію також мають:

а) партизани і підпільники, визнані такими законодавством України, які не займали командні посади, та члени їх сімей;

б) робітники і службовці відповідних категорій, що визначені Кабінетом Міністрів України, які стали інвалідами у зв'язку з пораненням, каліцтвом або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на військовій службі в період Великої Вітчизняної війни чи на роботі у районах воєнних дій (на прифронтових ділянках залізниць, спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз, аеродромів тощо), і члени їх сімей;

в) громадяни, які стали інвалідами у зв'язку з пораненням, каліцтвом або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням у винищувальних батальйонах, взводах і загонах захисту народу, та члени їх сімей;

г) військовозобов'язані, призвані на навчальні, спеціальні або перевірочні збори, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії або каліцтва, що їх вони дістали при виконанні службових обов'язків у період проходження цих зборів, та члени їх сімей;

д) працівники воєнізованої охорони, які не підлягають державному соціальному страхуванню, та члени їх сімей.

Пенсійне забезпечення осіб, які займали командні посади, що відповідають посадам офіцерського складу, у партизанських

загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах, визнаних такими законодавством України, у складі 1-го Чехословацького армійського корпусу під командуванням Л. Свободи та членів їх сімей здійснюється на підставах, встановлених законом для осіб офіцерського складу та членів їх сімей.

Пенсійне забезпечення жінок, прийнятих у добровільному порядку на дійсну військову службу на посади солдатів, матросів, сержантів і старшин, та членів їх сімей здійснюється на підставах, встановлених законом для військовослужбовців надстрокової служби і військової служби за контрактом та членів їх сімей.

Згідно із Законом України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ” призначаються довічні пенсії за вислугу років за наявності визначеної законом вислуги років, а також пенсії в разі інвалідності, а членам їх сімей пенсії в разі втрати годувальника незалежно від тривалості служби.

Пенсійне забезпечення військовослужбовців строкової служби та членів їх сімей здійснюється органами Пенсійного фонду України. Пенсійне забезпечення осіб офіцерського складу, прапорщиків і мічманів, військовослужбовців надстрокової служби та військової служби за контрактом, осіб, які мають право на пенсію та членів їх сімей здійснюється Міністерством оборони України, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах охорони державного кордону України, Управлінням державної охорони, органами управління інших військових формувань, Службою безпеки України, Міністерством внутрішніх справ України, Державною податковою адміністрацією України, Державним департаментом України з питань виконання покарань, Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

Право на пенсію за вислугу років мають:

а) особи офіцерського складу, прапорщики і мічмани, військовослужбовці надстрокової служби та військової служби за контрактом, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які мають на день звільнення зі служби ви-

службу на військовій службі або на службі в органах внутрішніх справ 20 років і більше;

б) особи офіцерського складу, прапорщики і мічмани, військовослужбовці надстрокової служби та військової служби за контрактом, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, звільнені зі служби за вислугу років, за віком, за станом здоров'я, у зв'язку зі скороченням штатів або організаційними заходами і які на день звільнення досягли 45-річного віку, а ті з них, що є інвалідами війни, — незалежно від віку, і мають загальний трудовий стаж 25 календарних років і більше, з яких не менше 12 календарних років і 6 місяців становить військова служба або служба в органах внутрішніх справ.

Пенсії за вислугу років призначаються в таких розмірах:

а) особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які мають вислугу 20 років і більше: за вислугу 20 років — 50 %, а звільненим у відставку за віком або за станом здоров'я — 55 % відповідних сум грошового забезпечення; за кожний рік вислуги понад 20 років — 3 % відповідних сум грошового забезпечення;

б) особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які мають загальний трудовий стаж 25 календарних років і більше, з яких не менше 12 років і 6 місяців становить військова служба або служба в органах внутрішніх справ: за загальний трудовий стаж 25 років — 50 % і за кожний рік стажу понад 25 років — 1 % відповідних сум грошового забезпечення.

Загальний розмір пенсії за вислугу років військовослужбовцям та особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ не повинен перевищувати 90 % відповідних сум грошового забезпечення, а особам, які брали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи під час проходження служби і віднесені до категорії 1, — 100 %, до категорій 2 і 3, — 95 %.

Особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які є ветеранами війни, та особам, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, пенсії за вислугу років підвищуються в таких розмірах:

а) на 400 % мінімальної пенсії за віком — інвалідам війни I групи;

б) на 350 % мінімальної пенсії за віком — інвалідам війни II групи;

в) на 200 % мінімальної пенсії за віком — інвалідам війни III групи;

г) на 150 % мінімальної пенсії за віком — учасникам бойових дій, членам сімей, зазначеним у пункті 1 статті 10 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, а також дружинам (чоловікам) померлих інвалідів Великої Вітчизняної війни, які не одружилися вдруге;

д) на 75 % мінімальної пенсії за віком — учасникам війни, нагородженим орденами і медалями колишнього Союзу РСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Великої Вітчизняної війни; на 50 % мінімальної пенсії за віком — іншим учасникам війни та дружинам (чоловікам) померлих учасників війни і бойових дій, партизанів і підпільників, визнаних за життя інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, які не одружилися вдруге, батькам і дружинам (чоловікам), які не одружилися вдруге, військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які загинули, померли або пропали безвісти в період проходження служби.

Пенсії в разі інвалідності військовослужбовцям, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ призначаються в таких розмірах:

а) інвалідам війни I групи — 100 %, II групи — 80, III групи — 60 % відповідних сум грошового забезпечення (заробітку);

б) іншим інвалідам I групи — 70 %, II групи — 60, III групи — 40 % відповідних сум грошового забезпечення (заробітку).

Пенсії в разі інвалідності підвищуються в таких розмірах:

а) на 400 % мінімальної пенсії за віком — інвалідам війни I групи;

б) на 350 % мінімальної пенсії за віком — інвалідам війни II групи;

в) на 200 % мінімальної пенсії за віком — інвалідам війни III групи;

г) на 150 % мінімальної пенсії за віком — учасникам бойових дій, які отримують пенсії в разі інвалідності, що настала внаслідок причин, зазначених у пункті “б” статті 20, зазначеним у пункті 1 статті 10 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, а також дружинам (чоловікам) померлих інвалідів Великої Вітчизняної війни, які не одружилися вдруге;

д) на 75 % мінімальної пенсії за віком — учасникам війни, нагородженим орденами і медалями колишнього Союзу РСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Великої Вітчизняної війни, які отримують пенсії в разі інвалідності, що настала внаслідок причин, зазначених у пункті “б” статті 20 вказаного Закону; на 50 % мінімальної пенсії за віком — іншим учасникам війни, які отримують пенсії в разі інвалідності, а також дружинам (чоловікам), які не одружилися вдруге, померлих учасників війни і бойових дій, партизанів і підпільників, визнаних за життя інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, батькам, а також дружинам (чоловікам), які не одружилися вдруге, військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які загинули, померли або пропали безвісти в період проходження служби.

Пенсії в разі втрати годувальника сім'ям військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ призначаються, якщо годувальник помер у період проходження служби або не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби чи пізніше цього строку, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних у період проходження служби, а сім'ям пенсіонерів з числа цих військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внут-

рішніх справ — якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше 5 років після припинення її виплати. При цьому сім'ї військовослужбовців, які пропали безвісти в період бойових дій, прирівнюються до сімей загиблих на фронті.

Пенсії в разі втрати годувальника призначаються в таких розмірах:

а) членам сімей військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які померли внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних при захисті Батьківщини, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи або при виконанні інших обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях та підпільних організаціях і групах, визнаних таким законодавством України, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи чи участю у бойових діях у мирний час — 40 % заробітку годувальника на кожного непрацездатного члена сім'ї. В таких же розмірах, незалежно від причини смерті годувальника, обчислюються пенсії членам сімей померлих пенсіонерів з числа інвалідів війни та членам сімей, до складу яких входять діти, які втратили обох батьків;

б) сім'ям військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які померли внаслідок каліцтва, одержаного в результаті нещасного випадку, не пов'язаного з виконанням обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням служби, — 30 % заробітку годувальника на кожного непрацездатного члена сім'ї.

Пенсії в разі втрати годувальника підвищуються:

а) членам сімей, зазначеним у пункті 1 статті 10 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, а також дружинам (чоловікам) померлих інвалідів Великої Вітчизняної війни, які не одружилися вдруге, — на 150 % мінімальної пенсії за віком;

б) дружинам (чоловікам) померлих учасників війни і бойових дій, партизанів і підпільників, визнаних за життя інваліда-

ми від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, які не одружилися вдруге, батькам, а також дружинам, які не одружилися вдруге, військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які загинули, померли або пропали безвісти в період проходження служби, — на 50 % мінімальної пенсії за віком;

в) членам сімей загиблих (померлих) військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ (пенсіонерів), які самі є учасниками бойових дій, — на 150 %; учасниками війни, нагородженими орденами і медалями колишнього Союзу РСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Великої Вітчизняної війни, — на 75 %; іншими учасниками війни, — на 50 % мінімальної пенсії за віком.

Пенсії державним службовцям. На одержання пенсії державних службовців мають право особи, які досягли встановленого законодавством пенсійного віку, за наявності загального трудового стажу для чоловіків — не менше 25 років, для жінок — не менше 20 років, у тому числі стажу державної служби — не менше 10 років, та які на час досягнення пенсійного віку працювали на посадах державних службовців, а також особи, які мають не менше 20 років стажу роботи на посадах, віднесених до категорій посад державних службовців, — незалежно від місця роботи на час досягнення пенсійного віку. Пенсія державним службовцям призначається в розмірі 80 % від сум їх заробітної плати без обмеження граничного розміру пенсії, а особам, які на час звернення за призначенням пенсії не є державними службовцями, — у розмірі 80 % заробітної плати працюючого державного службовця відповідної посади та рангу за останнім місцем роботи на державній службі.

Пенсія державному службовцю виплачується у повному розмірі незалежно від його заробітку (прибутку), одержуваного після виходу на пенсію.

За кожний повний рік роботи понад 10 років на державній службі пенсія збільшується на 1 % заробітку, але не більше 90 % заробітної плати, без обмеження граничного розміру пенсії.

Державний службовець, звільнений з державної служби у зв'язку із засудженням за умисний злочин, вчинений з використанням свого посадового становища, або у зв'язку зі вчиненням корупційного діяння позбавляється права на одержання пенсії, відповідно до Закону України “Про державну службу”. В таких випадках пенсія державному службовцю призначається на загальних підставах.

Державним службовцям, які у період перебування на державній службі визнані інвалідами I та II груп, незалежно від причини інвалідності пенсія у разі інвалідності призначається в розмірах, передбачених Законом України “Про державну службу”, після припинення ними державної служби за наявності стажу державної служби не менше 10 років та страхового стажу, встановленого для призначення пенсії в разі інвалідності відповідно до Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”.

У разі смерті особи у період перебування на державній службі за наявності у померлого годувальника стажу державної служби не менше 10 років непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, призначається пенсія у зв'язку з втратою годувальника на одного непрацездатного члена сім'ї у розмірі 70 % суми заробітної плати померлого годувальника, а на двох і більше членів сім'ї — 90 %. До непрацездатних членів сім'ї належать особи, зазначені у статті 36 Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”.

Пенсія державним службовцям у частині, що не перевищує розміру пенсії із солідарної системи, яка призначається відповідно до Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, виплачується за рахунок коштів Пенсійного фонду України. Частина пенсії, що перевищує цей розмір, виплачується за рахунок коштів державного бюджету України.

Аналогічно до державних службовців призначається пенсія журналістам державних і комунальних засобів масової інформації.

Пенсії посадовим особам місцевого самоврядування. Пенсії посадовим особам місцевого самоврядування призначаються

освід за які досягли віку перебування на службі в органах місцевого чина, являються: чоловіки — 60 років, жінки — 55 років за наявності загального стажу для чоловіків не менше 25 років, для жінок не менше 20 років, у тому числі стажу служби в органах місцевого самоврядування чи державної служби не менше 10 років на умови виходу на пенсію з посади органу місцевого самоврядування, або державного службовця.

Для осіб місцевого самоврядування, які працювали в посадах в органах місцевого самоврядування протягом більше за наявності загального трудового стажу для чоловіків менше 25 років і для жінок не менше 20 років, призначення пенсії незалежно від того, де вони працювали перед прийняттям пенсії. До виборних посад в органах місцевого самоврядування належать посади сільських, селищних, міських голів та заступників голів районних у місті, районних, обласних рад, секретарів сільських селищних, міських рад, та голів службовчих комісій з питань бюджету обласних рад, які працюють на постійній основі.

Для осіб посадових осіб місцевого самоврядування стажу пенсії посадовим особам місцевого самоврядування становить 20 років, 80 % суми їх посадового окладу, з урахуванням надбавок до зарплати, передбачених Законом України “Про державну службу”. Для осіб повний рік роботи понад 10 років посадовим особам місцевого самоврядування пенсія збільшується на 1 % зарплатки, для осіб більше 90 % посадового окладу, з урахуванням надбавок до зарплати, передбачених Законом “Про державну службу”, без обмеження розміру пенсії.

Для осіб виходу на пенсію користуються посадові особи місцевого самоврядування в разі інвалідності, а їх утриманці — у разі втрати годувальника за умови, що інвалідність або смерть годувальника настали в період перебування на службі в органах місцевого самоврядування, з урахуванням наявності не менше 10 років державної служби або служби в органах місцевого самоврядування.

Для осіб виходу в частині, яка не перевищує розміру пенсії із солідарної системи, що призначається відповідно до Закону України “Про пенсійне страхування”, виплати здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України.

Частина пенсії, що перевищує цей розмір, виплачується за рахунок коштів державного бюджету України.

Пенсії народним депутатам. Народні депутати мають право на пенсію за віком при досягненні встановленого законодавством пенсійного віку за наявності загального трудового стажу, визначеного законодавством, а також у разі визнання інвалідом I або II групи. Після закінчення строку депутатських повноважень народному депутату, який має трудовий стаж, необхідний для призначення пенсії за віком, за його бажанням може бути достроково призначено пенсію, але не раніше ніж за два роки до встановленого законом пенсійного віку. Розмір пенсії становить 80 % місячної заробітної плати нині працюючого депутата з урахуванням доплат і надбавок до посадового окладу. За кожний повний рік роботи понад 25 років для чоловіків і 20 років для жінок пенсія за віком та в разі інвалідності збільшується на 1 % заробітку, але не більше ніж до 90 %, без обмеження граничного розміру пенсії.

У випадку смерті народного депутата непрацевдатним членам його сім'ї, які перебували на утриманні, призначається пенсія у разі втрати годувальника у розмірі 70 % заробітної плати працюючого народного депутата на одного непрацевдатного члена сім'ї, та 90 % — на двох і більше членів сім'ї, а дітям незалежно від перебування на його утриманні.

Пенсія виплачується за рахунок державного бюджету України.

Пенсія науковому (науково-педагогічному) працівнику призначається при досягненні пенсійного віку і за наявності загального та спеціального трудового стажу: чоловікам — віком 60 років, за наявності стажу роботи не менше 25 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 20 років; жінкам — віком 55 років, за наявності стажу роботи не менше 20 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 15 років.

Пенсії науковим (науково-педагогічним) працівникам призначаються у розмірі 80 % заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника, яка визначається відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне

страхування". За кожний повний рік роботи понад вказаний вище стаж пенсія збільшується на 1 % заробітної плати, але не більше 90 % середньомісячної заробітної плати. При цьому граничний розмір пенсії не обмежується.

Різниця між сумою призначення пенсії за Законом України "Про наукову та науково-технічну діяльність" та сумою пенсії, обчисленою відповідно до інших законодавчих актів, на яку має право певна особа, фінансується для наукових (науково-педагогічних) працівників бюджетних установ і організацій за рахунок державного бюджету, а для наукових (науково-педагогічних) працівників інших державних підприємств, установ, організацій та вищих навчальних закладів — за рахунок коштів цих підприємств, установ, організацій та закладів, а також коштів державного бюджету в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. При цьому за рахунок коштів державного бюджету науковим (науково-педагогічним) працівникам оплачується з розрахунку на одну особу 50 % різниці пенсії. Для наукових (науково-педагогічних) працівників недержавних наукових установ, організацій та вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації — за рахунок коштів цих установ, організацій та закладів.

Право на призначення наукової пенсії поширюється також на осіб, котрі на момент звернення за призначенням пенсії працюють на будь-яких посадах на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності та мають стаж наукової роботи, який дає право на призначення даної пенсії.

Науковим (науково-педагогічним) працівникам у разі визнання їх інвалідами може призначатися пенсія у разі інвалідності. Пенсія у разі інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання науковому (науково-педагогічному) працівнику призначається в таких розмірах: інвалідам I групи — 80 % заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника; II групи — 60; III групи — 40 % заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника.

Науковим (науково-педагогічним) працівникам, які стали інвалідами I, II, III груп внаслідок загального захворювання, призначається пенсія в разі інвалідності у розмірі пенсії наукового (науково-педагогічного) працівника незалежно від віку:

чоловікам — за наявності стажу роботи не менше 25 років, у тому числі стажу наукової роботи на державних підприємствах, в установах, організаціях не менше 20 років; жінкам — за наявності стажу роботи не менше 20 років, у тому числі стажу наукової роботи на державних підприємствах, в установах, організаціях не менше 15 років.

Пенсія в разі втрати годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї померлого наукового (науково-педагогічного) працівника (годувальника), які перебували на його утриманні (при цьому дітям пенсія призначається незалежно від того, чи перебували вони на утриманні годувальника), у розмірі 80 % пенсії наукового (науково-педагогічного) працівника на трьох непрацездатних членів сім'ї, 60 % — на двох непрацездатних членів сім'ї і 40 % — на одного непрацездатного члена сім'ї.

Після призначення пенсії наукові (науково-педагогічні) працівники можуть працювати за строковим трудовим договором (контрактом) на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності та займатися підприємницькою діяльністю.

Для наукових (науково-педагогічних) працівників, які перейшли на роботу до органів державної влади на посади, які згідно з чинним законодавством належать до посад державного службовця, стаж наукової роботи на державних підприємствах, в установах, організаціях зараховується до стажу роботи державного службовця, а для наукових (науково-педагогічних) працівників, які перейшли з органів державної влади (з посад, які згідно з чинним законодавством належать до посад державного службовця) на посади наукового (науково-педагогічного) працівника, стаж роботи на державній службі зараховується до стажу наукової (науково-педагогічної) роботи незалежно від дати, коли такі переходи здійснювалися.

Пенсія науковому (науково-педагогічному) працівнику виплачується в повному розмірі, незалежно від його доходів, одержуваних після виходу на пенсію.

Пенсії суддям і службовим особам органів прокуратури. Право на пенсію мають прокурори і слідчі, які мають стаж роботи не менше 20 років, у тому числі на посадах прокурорів і

слідчих прокуратури не менше 10 років, незалежно від віку. Розмір пенсії становить 80 % від суми середньомісячної заробітної плати. За кожний повний рік роботи понад 10 років на цих посадах пенсія збільшується на 2 %, але не більше 90 % місячного заробітку.

Працівникам, які не мають вислуги 20 років, якщо стаж роботи в органах прокуратури становить не менше 10 років, при досягненні чоловіками 55 років і стажу 25 років і більше, жінками — 50 років і стажу не менше 20 років пенсія призначається пропорційно кількості повних років роботи на прокурорських посадах з розрахунку 80 % місячного заробітку за 20 років вислуги. Право на пенсію мають прокурори та слідчі прокуратур, які перед зверненням за призначенням пенсії працювали в органах прокуратури.

Прокурорам і слідчим, визнаним інвалідами I та II групи, призначається пенсія у разі інвалідності за наявності стажу роботи в органах прокуратури не менше 10 років у розмірі 80 % місячного заробітку.

Права на пенсію не мають особи, звільнені з роботи в порядку дисциплінарного стягнення з позбавленням класного чину за вироком суду, засуджені за умисний злочин, вчинений з використанням посадового становища, звільнені за вчинення корупційного діяння.

Особам, які перебували на утриманні померлого прокурора, призначається пенсія в разі втрати годувальника за наявності у нього стажу роботи в органах прокуратури не менше 10 років у розмірі 60 % місячного заробітку на одного утриманця і 80 % — на двох і більше утриманців.

Пенсії за вислугу років прокурорам і слідчим прокуратури призначаються органами Пенсійного фонду України і виплачуються в частині, яка не перевищує розміру пенсії із солідарної системи, що призначається відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, за рахунок коштів Пенсійного фонду України. Частина пенсії, що перевищує цей розмір, виплачується за рахунок коштів державного бюджету України.

Суддям призначається пенсія на умовах, передбачених законодавством для державних службовців.

Пенсії за особливі заслуги перед Україною. Законодавство встановлює такі види пенсій за особливі заслуги перед Україною: за віком; у разі інвалідності; у разі втрати годувальника; за вислугу років.

Право на пенсію за особливі заслуги перед Україною мають такі громадяни України:

1) Герої України, Герої Радянського Союзу, Герої Соціалістичної праці, особи, нагороджені орденом Леніна, орденом Слави трьох ступенів, орденом Трудової Слави трьох ступенів, чотирма і більше медалями “За відвагу”, чотирма і більше орденами України та колишнього Союзу РСР, повні кавалери ордена “За службу Родині в Вооруженних Силах ССРСР”, особи, відзначені почесним званням України, колишніх Союзу РСР та Української РСР “народний”;

2) ветерани Великої Вітчизняної війни, учасники бойових дій проти Японії у 1938, 1939 і 1945 рр. (у тому числі на території Монголії), нагороджені за бойові дії орденом, медаллю “За відвагу” або медаллю Ушакова, партизани Великої Вітчизняної війни, нагороджені медаллю “За відвагу”, незалежно від часу нагородження;

3) видатні спортсмени — переможці Олімпійських та Паралімпійських ігор, Всесвітніх ігор глухих, чемпіони і рекордсмени світу та Європи;

4) космонавти, які здійснили політ у космос, члени льотно-випробних екіпажів літаків;

5) народні депутати України, депутати колишніх Союзу РСР та Української РСР, члени Кабінету Міністрів України та уряду колишньої Української РСР;

6) особи, відзначені почесним званням України, колишніх Союзу РСР та Української РСР “заслужений”, державними преміями України, колишніх Союзу РСР та Української РСР, нагороджені одним із орденів України та колишнього Союзу РСР;

7) депутати чотирьох і більше скликань обласних, районних, районних у містах, міських рад;

8) матері, які народили п'ятеро і більше дітей та виховали їх до восьмирічного віку.

Пенсія за особливі заслуги перед Україною встановлюється як надбавка до розміру пенсії, на яку має право особа згідно із законом, у відсотках до прожиткового мінімуму для осіб, котрі втратили працездатність. Надбавка до пенсії виплачується, якщо пенсіонер не працює.

У разі смерті особи, яка мала право на пенсію за особливі заслуги перед Україною, непрацездатні утриманці померлого мають право на встановлення надбавки до пенсії на одного непрацездатного — 70 %, а на двох і більше утриманців — 90 % надбавки до пенсії померлого годувальника.

Для призначення пенсій за особливі заслуги створюється Комісія з встановлення пенсій за особливі заслуги перед Україною при Кабінеті Міністрів України (далі — Комісія). Положення про Комісію та її склад затверджує Кабінет Міністрів України.

Клопотання про призначення пенсій за особливі заслуги порушується Президентом України, Головою Верховної Ради України, Прем'єр-міністром України, міністрами та керівниками інших центральних органів виконавчої влади, Головою Адміністрації Президента України, Керівником Апарату Верховної Ради України, Державним секретарем Кабінету Міністрів України, Головою Верховної Ради України, Головою Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Головою Конституційного Суду України, Головою Верховного Суду України, головами вищих спеціалізованих судів України, Генеральним прокурором України, Головою Національного банку України, Головою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, головами обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, головами обласних, Київської і Севастопольської міських рад.

Клопотання про призначення пенсії за особливі заслуги подається в Комісію, яка розглядає його в місячний строк з дня подання документів.

Рішення Комісії про призначення пенсії за особливі заслуги або про відмову в її призначенні повідомляється посадовим особам, що порушили клопотання, не пізніше 10 днів після його прийняття.

У разі вчинення пенсіонером умисного злочину або виявлення помилкових чи неправдивих даних, на підставі яких було призначено пенсію за особливі заслуги, рішенням Комісії пен-

сіонер позбавляється призначеної пенсії. Сума пенсії, виплачена пенсіонером надміру внаслідок зловживань з його боку, стягується у порядку, встановленому законом.

Різниця між сумою пенсії за особливі заслуги та розміром пенсії, на яку має право особа згідно із законом, фінансується за рахунок коштів державного бюджету України, і ці видатки включаються до переліку захищених статей видатків державного бюджету України.

Пенсії особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи встановлюються у вигляді:

- а) державної пенсії;
- б) додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, яка призначається після виникнення права на державну пенсію.

Особам, віднесеним до категорії 1, призначається щомісячна додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, у розмірах: інвалідам I групи — 100 %; інвалідам II групи — 75; інвалідам III групи, дітям-інвалідам, а також хворим внаслідок Чорнобильської катастрофи на променеви хворобу — 50 % мінімальної пенсії за віком.

Особам, віднесеним до категорії 2, щомісячна додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, призначається у розмірі 30 % мінімальної пенсії за віком.

Особам, віднесеним до категорії 3, щомісячна додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, призначається у розмірі 25 % мінімальної пенсії за віком.

Особам, віднесеним до категорії 4, щомісячна додаткова пенсія за шкоду, заподіяну здоров'ю, призначається у розмірі 15 % мінімальної пенсії за віком.

Щомісячна компенсація в разі втрати годувальника призначається на кожного непрацездатного члена сім'ї, який перебував на його утриманні, в розмірі 50 % мінімальної пенсії за віком незалежно від пенсії, передбаченої законодавством України.

Право на щомісячну компенсацію в разі втрати годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи мають непрацездатні члени сім'ї годувальника, які перебували на його утриманні.

При цьому дітям щомісячна компенсація призначається незалежно від того, чи перебували вони на утриманні годувальника.

В усіх випадках розміри пенсій для інвалідів, щодо яких встановлено зв'язок з Чорнобильською катастрофою, не можуть бути нижчими: інваліду I групи — 10 мінімальних пенсій за віком; інваліду II групи — 8; інваліду III групи — 6; дітям-інвалідам — 3 мінімальних пенсій за віком.

Пенсії особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, виплачуються за рахунок коштів державного бюджету України.

Задачі

1. Громадянка К. у січні 1999 р. звернулася за призначенням їй пенсії державного службовця. З документів, які вона подала, видно, що 4 роки вона працювала майстром ЖЕКу, 2,5 роки — начальником цього ж ЖЕКу, 6 років працювала інспектором житлового відділу міськвиконкому, 5 років — помічником народного депутата, 3 роки — заступником редактора газети районної ради, останні 5 років працювала в облдержадміністрації завідувачем відділу. В заяві громадянка К. просила обчислити розмір пенсії, виходячи із середньомісячного заробітку за останні 24 місяці в розмірі 240 грн.

Які умови призначення пенсії державного службовця? Чи має право громадянка К. на пенсію державного службовця? Обчисліть розмір пенсії громадянки К.

2. Громадянин Н. отримував пенсію державного службовця. Після його смерті дружина громадянина Н. звернулася до районного органу праці та соціального захисту із заявою про призначення пенсії у разі втрати годувальника на неповнолітню дочку померлого. Заявниця вимагала призначення пенсії за нормами Закону України “Про державну службу”. Їй було відмовлено з мотивів, що Н. хоч і одержував пенсію як державний службовець, але на момент смерті не працював на посаді державного службовця.

Який порядок призначення пенсії в разі втрати годувальника? Дайте обґрунтовану відповідь.

3. Дайте відповіді на такі запитання з приводу пенсійного забезпечення державних службовців:

1. Чи мають право на пенсійне забезпечення відповідно до Закону України “Про державну службу” особи, які на момент введення в дію цього закону (1 січня 1994 р.) були пенсіонерами?

2. Чи мають право на пенсію відповідно до статті 37 Закону України “Про державну службу” державні службовці, які визнані інвалідами?

3. Коли можна звертатися за призначенням пенсії державного службовця?

4. В яких розмірах призначається пенсія державним службовцям?

5. Чи є обмеження у виплаті пенсії державного службовця?

4. Громадянка Г. працювала на посаді молодшого наукового співробітника 8 років 8 місяців, а потім 7 років на посаді державного службовця. 14 липня 2002 р. її було звільнено через досягнення граничного віку перебування на державній службі. Загальний трудовий стаж Г. становить 28 років. Вона звернулася за призначенням пенсії державного службовця, однак їй відмовили, посилаючись на недостатній стаж державної служби. Чи правильні дії інспектора Пенсійного фонду? Який порядок призначення пенсії державного службовця?

5. Громадянин П. працює на посаді доцента державного університету із серпня 1983 р. Ступінь кандидата наук здобув у 1974, після цього працював старшим агрономом виробничо-аграрного об'єднання цукрової промисловості (травень 1974 р. — січень 1982 р.), головою профкому цього самого об'єднання (січень 1982 р. — липень 1983 р.). Працюючи на виробництві, навчався в заочній аспірантурі, після захисту дисертації з 1976 р. до 1983 р. працював викладачем в університеті з погодинною оплатою праці. Чи матиме він право на отримання пенсії науково-педагогічного працівника? Який порядок призначення такої пенсії?

6. Громадянин Ш. нагороджений значком “Ударник соціалістичного змагання”, медаллю “До 100-річчя з дня народження

В.І. Леніна”, медаллю “За доблесну працю”, орденом Дружби народів. Чотири рази він обирався депутатом до сільської ради. Чи має він право на пенсію за особливі заслуги перед Україною? Який порядок призначення такої пенсії?

7. Громадянин С. має 28 років загального стажу. У віці 65 років він звернувся до районного відділення Пенсійного фонду для призначення пенсії посадовій особі місцевого самоврядування. Він має стаж у 2 роки військової служби у Збройних Силах, 4 роки працював секретарем міської Ради і 4 роки — головою постійної комісії обласної ради з питань бюджету на постійній основі. Перед зверненням за призначенням пенсії С. працював 5 років директором казенного підприємства. Які умови призначення пенсії посадовим особам місцевого самоврядування? Чи має право С. на пенсію як посадова особа місцевого самоврядування?

8. Громадянка К. з 1987 по 1991 р. постійно проживала і працювала у зоні посиленого радіологічного контролю. Після цього у зв'язку з народженням доньки переїхала на постійне місце проживання до м. Кузнецовська Рівненської області. У 2002 р. вона звернулася до районного відділення Пенсійного фонду за призначенням пенсії як особі, яка належить до числа потерпілих від аварії на ЧАЕС. У районному відділенні Пенсійного фонду роз'яснили, що вона має право на пенсію згідно із Законом “Про пенсійне забезпечення”, а не з Законом України “Про статус і соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”, оскільки на момент аварії у цій зоні вона не проживала і не працювала. Які категорії потерпілих мають право на пенсію згідно із Законом України “Про статус і соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”? У чому полягає пільгове пенсійне забезпечення згідно з цим законом? Чи правомірні дії працівників Пенсійного фонду?

9. Громадянка Л. працювала лаборанткою на кафедрі Львівського сільськогосподарського інституту 5 років і одночасно навчалася на заочній формі навчання. З 1991 р., після закін-

чення навчання, працювала в сільраді на посаді землевпорядника. У 2002 р. звернулася за призначенням пенсії державного службовця. Однак у районному відділенні Пенсійного фонду їй відмовили і пояснили, що для отримання пенсії державного службовця в неї не вистачає відповідного стажу, оскільки ранг державного службовця було присвоєно лише в 1994 р., про що свідчить відповідний запис у трудовій книжці. Тому Л. може бути призначена пенсія згідно із Законом України “Про пенсійне забезпечення”. При цьому до розрахунку середнього заробітку не буде включатися надбавка за ранг державного службовця, оскільки вона надається лише державним службовцям. Л. заперечувала, адже, крім цього, в неї є стаж роботи у вищому навчальному закладі. Як обчислюється стаж державної служби для призначення пенсії державного службовця? Чи правомірні дії Пенсійного фонду?

10. Громадянина С. у 1983 р. було визнано інвалідом II групи внаслідок трудового каліцтва і призначено пенсію у разі інвалідності. В 1994 р. його було обрано сільським головою, і на цій посаді він працював до 2002 р. Після цього 1 рік він працював секретарем сільвиконкому і в 2003 р. звернувся за призначенням пенсії у разі інвалідності посадовій особі місцевого самоврядування. У районному відділенні Пенсійного фонду йому відмовили у призначенні пенсії як посадовій особі місцевого самоврядування. Які умови призначення пенсій у разі інвалідності виборним посадовим особам місцевого самоврядування? Чи правомірні дії Пенсійного фонду?

11. Громадянин Д. з 14 лютого по 22 липня 1988 р. брав участь у роботах з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС у зоні відчуження. В 1993 р. його визнано потерпілим від аварії на ЧАЕС і видано посвідчення потерпілого категорії 3. Крім того, у нього є 7 років і 6 місяців стажу роботи за Списком № 2. У 2002 р. він звернувся до районного відділення Пенсійного фонду за призначенням пенсії на пільгових умовах. Які пільги з пенсійного забезпечення передбачені для Д.? Право на яку пенсію він матиме?

12. Громадянин М. брав участь у воєнних діях з 22 липня по 28 вересня 1968 р. на території Чехословаччини згідно із записами в трудовій книжці. У 2001 р. йому було призначено пенсію як учаснику війни на підставі довідки райвійськкомату про проходження служби з 25 липня по 29 жовтня 1968 р. у військовій частині, де він брав участь у забезпеченні зв'язку бойових дій військ на території Чехословаччини. У 2002 р. виплату пенсії йому було припинено, оскільки, як виявилось при перевірці, під час воєнних дій він був призваний на військові збори і вже не був військовослужбовцем. Чи правомірні дії Пенсійного фонду?

Нормативно-правові акти

1. Митний кодекс України від 11 липня 2002 р. № 92-IV (ст. 407, 427—432) // Офіційний вісник України. — 2002. — № 31. — Ст. 1444.

2. Закон України “Про статус і соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 28 лютого 1991 р. № 796-XII (ст. 48—60) // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 16. — Ст. 200.

3. Закон України “Про зайнятість населення” від 1 березня 1991 р. № 803-XII (ст. 26) // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 1999. — № 7: Законодавство України про пенсійне забезпечення. — С. 64—66.

4. Закон України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” від 17 квітня 1991 р. № 962-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 22. — Ст. 262.

5. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. № 1788-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 3. — Ст. 10.

6. Закон України “Про прокуратуру” від 5 листопада 1991 р. № 1789-XII (ст. 49, 50, 50-1) // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 1996. — № 4: Законодавство України про пенсійне забезпечення. — С. 70—72.

7. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 13 грудня 1991 р. № 1977-XII (у редакції від 1 грудня

1998 р.) (ст. 24) // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 2-3. — Ст. 20.

8. Закон України “Про службу безпеки України” від 25 березня 1992 р. № 2229-ХІІ (ст. 29) // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 1996. — № 4: Законодавство України про пенсійне забезпечення. — С. 73—74.

9. Закон України “Про пенсійне забезпечення військово-службовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ” від 9 квітня 1992 р. № 2262-ХІІ // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 1996. — № 4: Законодавство України про пенсійне забезпечення. — С. 77—102.

10. Закон України “Про статус народного депутата України” від 17 листопада 1992 р. № 2790-ХІІ (у редакції від 22 березня 2001 р.) (ст. 20, 21) // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 3. — Ст. 17.

11. Закон України “Про статус суддів” від 15 грудня 1992 р. № 2862-ХІІ (ст. 43, 44, 45) // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 1996. — № 4: Законодавство України про пенсійне забезпечення. — С. 62—67.

12. Закон України “Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту” від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 45. — Ст. 425.

13. Закон України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні” від 16 грудня 1993 р. № 3721-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 4. — Ст. 18.

14. Закон України “Про державну службу” від 16 грудня 1993 р. № 3723-ХІІ (ст. 23, 37) // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 1996. — № 4: Законодавство України про пенсійне забезпечення. — С. 44—46.

15. Закон України “Про судову експертизу” від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ (ст. 18) // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 28. — Ст. 232.

16. Закон України “Про донорство крові та її компонентів” від 23 червня 1995 р. № 239/95-ВР (ст. 8, 13) // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 1999. — № 7: Законодавство України про пенсійне забезпечення. — С. 269—270.

17. Закон України “Про статус гірських населених пунктів в Україні” від 15 лютого 1995 р. № 56/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 9. — Ст. 58.

18. Закон України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів в Україні” від 23 вересня 1997 р. № 540/97-ВР (ст. 16) // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 50. — Ст. 302.

19. Закон України “Про загальні засади подальшої експлуатації і зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення зруйнованого четвертого енергоблоку цієї АЕС на екологічно безпечну систему” від 11 грудня 1998 р. № 309-XIV // Урядовий кур’єр. — 1999. — № 5. — 13 січня.

20. Закон України “Про Національний банк України” від 20 травня 1999 р. № 679-XIV (ст. 64) // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 29. — Ст. 238.

21. Закон України “Про пенсії за особливі заслуги перед Україною” від 1 червня 2000 р. № 1767-III // Офіційний вісник України. — 2000. — № 25. — Ст. 1037.

22. Закон України “Про внесення змін до деяких законів України у зв’язку із закриттям Чорнобильської атомної електростанції” від 26 квітня 2001 р. № 2398-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 27. — Ст. 133.

23. Закон України “Про службу в органах місцевого самоврядування” від 7 червня 2001 р. № 2493-III (ст. 18, 21, 22) // Офіційний вісник України. — 2001. — № 26. — Ст. 1151.

24. Закон України “Про дипломатичну службу” від 20 вересня 2001 р. № 2728-III (ст. 40, 42) // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 5. — Ст. 29.

25. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження нового Порядку обчислення пенсій по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсій у зв’язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 30 травня 1997 р. № 523, зі змінами внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 17 травня 2002 р. № 666 // Офіційний вісник України. — 1997. — Число 23. — Ст. 80.

26. Постанова Кабінету Міністрів України “Про встановлення щомісячної доплати до пенсії непрацюючим пенсіонерам, вивільненим у зв’язку із закриттям Чорнобильської АЕС” від

13 вересня 2001 р. № 1155 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 37. — Ст. 1691.

27. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку надання біженцям грошової допомоги та пенсії” від 6 липня 1998 р. № 1016 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 27. — Ст. 1001.

28. Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок обчислення стажу державної служби” від 3 травня 1994 р. № 283 // Зібрання постанов Уряду України. — 1994. — № 8. — Ст. 213.

29. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників державних підприємств, установ, організацій, перебування на яких дає право на призначення пенсій та виплати грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до статті 24 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 22 листопада 2001 р. № 1571 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 47. — Ст. 2103.

30. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку фінансування та виплати різниці між сумою пенсії, призначеної науковим (науково-педагогічним) працівникам державних бюджетних установ і організацій, науковим (науково-педагогічним) працівникам державних небюджетних підприємств і організацій згідно із Законом України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, та сумою пенсії, обчисленою відповідно до інших законодавчих актів, на яку мають право значені особи” від 13 грудня 2000 р. № 1826 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 50. — Ст. 2165.

31. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній” від 12 серпня 1993 р. № 637 // Зібрання постанов Уряду України. — 1993. — № 12. — Ст. 273.

32. Постанова Кабінету Міністрів України “Про забезпечення виконання функцій з призначення і виплати пенсій органами Пенсійного фонду” від 11 квітня 2002 р. № 497 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 15. — Ст. 814.

33. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 93 народних депутатів України щодо

відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого пункту 2 про визначення стажу наукової роботи “з дати присудження наукового ступеня або присвоєння вченого звання” Постанови Кабінету Міністрів України “Про перелік посад наукових працівників державних наукових установ, організацій та посад науково-педагогічних працівників державних вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на одержання пенсії та грошової допомоги при виході на пенсію відповідно до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 27 травня 1999 р. (справа щодо стажу наукової роботи) від 19 червня 2001 р. № 9-рп/2001 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 26. — Ст. 1182.

34. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Головного управління державної служби України “Про врегулювання питання призначення пенсій державним службовцям у зв’язку з інвалідністю та втратою годувальника на випадок смерті державного службовця” від 31 липня 2000 р. № 181/40 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 34. — Ст. 1466.

35. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Головного управління державної служби України, Пенсійного фонду України “Методичні рекомендації щодо застосування положень статті 21 Закону України “Про службу в органах місцевого самоврядування” при вирішенні питань пенсійного забезпечення посадових осіб місцевого самоврядування” від 8 листопада 2001 р. № 481/79/61 // Вісник законодавства України. — 2002. — № 5. — Січень.

36. Лист Міністерства праці та соціальної політики України від 11 липня 2002 р. № 03-3/3534-02-6 “Щодо порядку обрахування стажу наукової роботи, який дає право на призначення пенсії відповідно до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, а також стажу наукової роботи, що зараховується до стажу державної служби” // Все про бухгалтерський облік. — 2002. — № 77. — 28 серпня.

Література

1. *Артементов В.* Системи альтернативного пенсійного забезпечення. Світовий досвід // Профспілкові відомості. — 1995. — № 4.
2. *Варнхейген М.* Розвиток системи державного пенсійного забезпечення у США // Соціальний захист. — 1998. — Серпень. — С. 92—99.
3. *Зубенко Л.* Пенсійна система Франції: стан і перспективи реформування // Вопросы экономики. — 1995. — № 9. — С. 56—63.
4. Консультує Пенсійний фонд України // Соціальний захист. — 1996. — № 3. — С. 26—31; 1997. — № 1. — С. 45—49.
5. *Кучерук О.В.* До питання розвитку законодавства про пенсії військовослужбовців за вислугу строків служби // Концепція розвитку законодавства України: Матеріали наук.-практ. конф. — К., 1996. — С. 306—308.
6. *Лібанова Е.* Демографічні передумови кризи пенсійної системи в Україні // Соціальний захист. — 1998. — Серпень. — С. 67.
7. *Лучкина Л.* Жизнь пенсионеров в странах Восточной Европы и в России // Мировая экономика и международные отношения. — 1996. — № 11. — С. 135—144.
8. *Малютина Н.Н.* Развитие системы пенсионного обеспечения в зарубежных странах // Труд за рубежом. — 1995. — № 3. — С. 100—119.
9. *Матусова Т.* Использование системы пенсионного обеспечения в целях закрепления кадров на предприятиях Японии // Труд за рубежом. — 1994. — № 3. — С. 93—100.
10. *Миронова Т.* Профессиональное пенсионное страхование // Дело и право. — 1996 р. — № 4. — С. 54—57.
11. *Новіков В.* Соціальна політика і пенсійне забезпечення // Соціальний захист. — 1998. — Серпень. — С. 41.
12. Пенсійна реформа в Україні // Соціальний захист. — 1998. — Серпень. — С. 112.
13. Пенсійний фонд — бомба із заведеним годинниковим механізмом // День. — 1996. — 27 грудня.

14. Персональний пенсіонер — це має звучати гордо // Голос України. — 1996. — 26 березня.

15. *Портных И.Б.* Общая характеристика систем дополнительного пенсионного обеспечения в зарубежных странах // Вестник Московского университета. — Сер. 11: Право. — М., 1996. — С. 88—95.

16. Проблеми удосконалення пенсійного забезпечення України: Звіт з конференції // Профспілкові відомості. — 1995. — № 4. — С. 11.

17. *Сивак С.М.* До питання удосконалення правового регулювання пенсійного забезпечення // Вісник Одеського інституту міліції. — 2000. — № 1. — С. 107—111.

18. *Силин А.* Негосударственные и дополнительные (частные) формы пенсионного обеспечения за рубежом // Труд за рубежом. — 1994. — № 3. — С. 70—92.

19. *Сирота І.М.* Пенсійне забезпечення в Україні. — К.: Юрінком Інтер, 1996. — С. 288.

20. *Сташків Б.І.* Факти, що мають значення для забезпечення пенсіями // Соціальний захист. — 1997. — № 2. — С. 68.

21. *Теренс М. Ганслі.* Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. — К., 1996. — Пенсії за віком і після виходу у відставку. — С. 55—62; Файли країн: Швеція, Австралія, Німеччина, Великобританія. — С. 134—227.

22. Україна: соціальна сфера у перехідний період. Аналіз Світового Банку. — К., 1994. — Розд. 6: Виплата пенсій, грошових допомог непрацездатним та малозабезпеченим групам населення. — С. 98—107.

23. *Яценко В.* Солідарний та індивідуалістичний підхід щодо реформування пенсійної системи // Соціальний захист. — 1998. — Серпень. — С. 46—60.

Тема 7

СИСТЕМА СТРАХОВИХ ДОПОМОГ В УКРАЇНІ

Основні питання

1. Правові ознаки та види страхових допомог.
2. Допомоги в разі тимчасової непрацездатності.
3. Допомоги, зумовлені народженням дитини.
4. Допомоги у зв'язку з безробіттям.
5. Страхові виплати у зв'язку з нещасним випадком і професійним захворюванням.
6. Страхова допомога на поховання.
7. Порядок призначення і виплати страхових допомог.

Додаткові контрольні питання

1. Назвіть ознаки, що відрізняють соціальну допомогу від інших соціальних виплат.
2. Наведіть приклади: 1) щомісячних; 2) періодичних; 3) одноразових соціальних допомог.
3. Які соціальні гарантії передбачені для безробітних?
4. У яких випадках і за рахунок яких джерел виплачується допомога в разі тимчасової непрацездатності?

5. Який порядок видачі листків тимчасової непрацездатності?

6. З якими юридичними фактами пов'язане право на допомогу в разі тимчасової непрацездатності?

7. В яких випадках допомога в разі тимчасової непрацездатності не виплачується?

8. Який порядок утворення комісії підприємства, установи, організації із загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням?

9. Визначте компетенцію комісії із соціального страхування підприємства.

10. Протягом яких строків виплачується допомога в разі тимчасової непрацездатності у випадках:

- а) хвороби самого працівника;
- б) хвороби працівника-інваліда;
- в) настання непрацездатності працівника внаслідок трудового каліцтва;
- г) перебування працівника на лікуванні в санаторії;
- д) догляду за хворою дитиною;
- е) догляду за хворим дорослим членом сім'ї?

11. У яких випадках особа може претендувати на моральне відшкодування у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування?

12. Назвіть джерела фінансування допомог на поховання?

13. Назвіть підстави припинення виплати страхових допомог, які надаються особі в разі безробіття.

14. Чи впливає на розмір допомог у разі безробіття термін реєстрації особи безробітною? Який порядок такої реєстрації?

15. Чи впливає на розмір страхових допомог вина особи у спричиненні юридичного факту (страхового випадку), який зумовлює її право на ці допомоги?

16. Складіть фабулу задачі та підготуйте документи, необхідні для призначення відповідних страхових допомог (індивідуально, за вказівкою викладача).

Залежно від страхового випадку (або від виду страхування, в системі якого вона виплачується) розрізняють такі види страхових допомог:

- 1) допомоги в разі тимчасової непрацездатності;
- 2) допомоги, зумовлені народженням дитини;
- 3) допомоги у зв'язку з безробіттям;
- 4) страхові виплати у зв'язку з нещасним випадком і професійним захворюванням;
- 5) допомога на поховання.

Допомоги в разі тимчасової непрацездатності. У зв'язку з тимчасовою непрацездатністю надаються такі допомоги:

— у випадку захворювання або травми, не пов'язаної з трудовим каліцтвом чи професійним захворюванням; в разі догляду за хворою дитиною до досягнення нею 14 років;

— у разі догляду за хворим членом сім'ї; в разі захворювання матері, або іншої особи, яка здійснює догляд за дитиною до досягнення нею 3-річного віку, або дитиною-інвалідом віком до 16 років;

— при накладенні карантину органами санітарно-епідеміологічної служби; при тимчасовому переведенні на легшу, нижчеоплачувану роботу, згідно з медичним висновком;

— при протезуванні з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства;

— у разі необхідності санаторно-курортного лікування.

Допомога в разі тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, виплачується застрахованим особам починаючи з шостого дня непрацездатності на весь період до її відновлення, або до встановлення групи інвалідності незалежно від звільнення. Перші п'ять днів тимчасової непрацездатності оплачуються роботодавцем за рахунок коштів підприємства, які відносяться на валові витрати. Допомога в разі тимчасової непрацездатності на підприємствах УТОГ і УТОС виплачується, починаючи з першого дня непрацездатності на весь період її втрати, аж до відновлення, або встановлення групи інвалідності.

Застрахованим особам, які працюють на сезонних і тимчасових роботах, допомога в разі тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, надається не більш як за 75 календарних днів протягом календарного року.

Допомога в разі тимчасової непрацездатності у разі догляду за хворою дитиною віком до 14 років виплачується застрахованій особі з першого дня за період, протягом якого дитина за висновком лікаря потребує догляду, але не більш як за 14 календарних днів. Якщо дитина потребує стаціонарного лікування, то допомога виплачується застрахованій особі за весь час перебування в стаціонарі разом з хворою дитиною.

Допомога в разі тимчасової непрацездатності у зв'язку з доглядом за хворим членом сім'ї (крім догляду за хворою дитиною віком до 14 років) надається застрахованій особі з першого дня, але не більш як за 3 календарні дні, а у виняткових випадках, з урахуванням тяжкості хвороби члена сім'ї та побутових обставин, — не більш як за 7 календарних днів.

Допомога у разі тимчасової непрацездатності у випадку захворювання матері або іншої особи, яка фактично здійснює догляд за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 16 років, надається застрахованій особі, яка здійснює догляд за дитиною, з першого дня за весь період захворювання.

Допомога в разі тимчасової непрацездатності у зв'язку з доглядом за хворою дитиною віком до 14 років, доглядом за хворим членом сім'ї та в разі захворювання матері або іншої особи, яка фактично здійснює догляд за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 16 років, не надається, якщо застрахована особа перебувала в цей час у щорічній (основній чи додатковій) відпустці, додатковій відпустці у зв'язку з навчанням або творчій відпустці.

Якщо тимчасова непрацездатність застрахованої особи викликана карантинном, накладеним органами санітарно-епідеміологічної служби, надається допомога у разі тимчасової непрацездатності з першого дня за весь час відсутності на роботі з цієї причини.

У разі тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, нижчеоплачувану роботу цій особі надається допомога у разі тимчасової непрацездатності з першого дня за час такої роботи, але не більш як за два місяці. Розмір цієї допомоги разом із заробітком за тимчасово виконувану роботу не може перевищувати суми повного заробітку до часу переведення.

Допомога у разі тимчасової непрацездатності за необхідності здійснення протезування за медичними показаннями у стаціонарі протезно-ортопедичного підприємства надається застрахованій особі з першого дня за весь період перебування в цьому підприємстві з урахуванням часу на проїзд до протезно-ортопедичного підприємства і назад.

Допомога у разі тимчасової непрацездатності за необхідності здійснення санаторно-курортного лікування надається застрахованій особі, якщо тривалість щорічної (основної та додаткової) відпустки недостатня для лікування та проїзду до санаторно-курортного закладу і назад.

Допомога у разі тимчасової непрацездатності не надається в таких випадках:

1) одержання застрахованою особою травм чи захворювання при вчиненні нею злочину;

2) навмисного заподіяння шкоди своєму здоров'ю з метою ухилення від роботи чи інших обов'язків або симуляції хвороби;

3) за час перебування під арештом і за час проведення судово-медичної експертизи;

4) за час примусового лікування, призначеного за постановою суду;

5) тимчасової непрацездатності у зв'язку із захворюванням або травмою, що сталися внаслідок алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння або дій, пов'язаних з таким сп'янінням;

6) за період перебування застрахованої особи у відпустці без збереження заробітної плати, творчій відпустці, додатковій відпустці у зв'язку з навчанням.

Застраховані особи, які в період отримання допомоги у разі тимчасової непрацездатності порушують режим, встановлений для них лікарем, або не з'являються без поважних причин у призначений строк на медичний огляд, у тому числі на лікарсько-консультативну комісію (ЛКК) чи медико-соціальну експертну комісію (МСЕК), втрачають право на цю допомогу з дня допущення порушення на строк, що встановлюється рішенням органу, який призначає допомогу в разі тимчасової непрацездатності.

Розмір допомоги у разі тимчасової непрацездатності встановлюється залежно від наявного у застрахованої особи страхового стажу.

Допомога у разі тимчасової непрацездатності виплачується застрахованим особам у таких розмірах:

— 60 % середньої заробітної плати (доходу) — застрахованим особам, які мають страховий стаж до п'яти років;

— 80 % середньої заробітної плати (доходу) — застрахованим особам, які мають страховий стаж від п'яти до восьми років;

— 100 % середньої заробітної плати (доходу) — застрахованим особам, які мають страховий стаж понад вісім років; а також застрахованим особам, віднесеним до категорій 1—4 осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; одному з батьків або особі, що їх замінює та доглядає хвору дитину віком до 14 років, яка потерпіла від Чорнобильської катастрофи; ветеранам війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”.

Допомогами, зумовленими народженням дитини, є такі:

— у разі вагітності та пологів;

— при народженні дитини;

— для догляду за дитиною.

Допомога в разі вагітності та пологів застрахованій особі виплачується за весь період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, тривалість якої становить 70 календарних днів до

пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох чи більше дітей — 70) календарних днів після пологів. Жінкам, віднесеним до категорій 1—4 осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога у разі вагітності та пологів виплачується за 180 календарних днів зазначеної відпустки (90 — до пологів та 90 — після пологів). Розмір зазначеної допомоги обчислюється сумарно та надається застрахованій особі в повному обсязі незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів.

Право на вказану допомогу має також застрахована особа, яка усиновила дитину протягом двох місяців з дня її народження, зазначеного у свідоцтві про народження, за період з дня усиновлення і до закінчення 56 календарних днів (70 календарних днів у разі одночасного усиновлення двох і більше дітей, 90 календарних днів — для жінок, віднесених до категорій 1—4 осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи).

У разі надання застрахованій особі відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами у період її тимчасової непрацездатності листок непрацездатності закривається, і з дня настання цієї відпустки видається інший листок непрацездатності.

У разі надання застрахованій особі відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами у період простою підприємства, установи, організації не з вини застрахованої особи, щорічної (основної чи додаткової) відпустки, відпустки без збереження заробітної плати, додаткової відпустки у зв'язку з навчанням, творчої відпустки допомога у разі вагітності та пологів надається з дня виникнення права на відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами.

За період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, що збігається з відпусткою для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, допомога у разі вагітності та пологів виплачується незалежно від допомоги для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Допомога у разі вагітності та пологів надається застрахованій особі у розмірі 100 % середньої заробітної плати (доходу).

Одноразова допомога при народженні дитини надається застрахованій особі (одному з батьків дитини, усиновителю чи опікуну).

Застрахованій особі, яка усиновила дитину або взяла її під опіку, допомога при народженні дитини надається, якщо звернення за її призначенням надійшло не пізніше шести місяців з дня народження дитини.

При народженні двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину.

У разі народження мертвої дитини допомога при народженні дитини не надається.

Допомога при народженні дитини надається застрахованій особі (одному з батьків дитини, усиновителю чи опікуну) у розмірі, що встановлюється правлінням фонду, але не менше розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Право на допомогу для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку має застрахована особа (один із батьків дитини, усиновитель, баба, дід, інший родич або опікун), яка фактично здійснює догляд за дитиною.

Допомога для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається застрахованій особі в розмірі, що встановлюється правлінням фонду, але не менше розміру прожиткового мінімуму, визначеного законом.

Допомога для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається застрахованій особі щомісяця з дня надання відпустки для догляду за дитиною до дня її закінчення, але не більш як до дня досягнення дитиною трирічного віку включно.

Усиновителям та опікунам допомога для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається не раніше дня прийняття рішення про усиновлення або встановлення опіки.

Допомоги у зв'язку з безробіттям. У зв'язку з безробіттям застрахованим особам виплачуються такі види допомог:

- 1) допомога у разі безробіття, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітними підприємницької діяльності;
- 2) матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;
- 3) допомога в разі часткового безробіття;
- 4) матеріальна допомога у разі безробіття, одноразова матеріальна допомога безробітному та непрацевдатним особам, які перебувають на його утриманні.

Застраховані особи, визнані у встановленому порядку безробітними, які протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) не менше 26 календарних тижнів та сплачували страхові внески, мають право на допомогу в разі безробіття залежно від страхового стажу: до 2 років — 50 %; від 2 до 6 років — 55; від 6 до 10 років — 60; понад 10 років — 70 % їхньої середньої заробітної плати.

Допомога у разі безробіття виплачується залежно від тривалості безробіття у відсотках до визначеного розміру: перші 90 календарних днів — 100 %; протягом наступних 90 календарних днів — 80; у подальшому — 70 % розміру призначеної допомоги.

Право на допомогу в разі безробіття зберігається у випадку настання перерви страхового стажу з поважних причин, якщо особа протягом місяця після закінчення цієї перерви зареєструвалась в установленому порядку в державній службі зайнятості як безробітна. Поважні причини такі:

1) навчання у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, клінічній ординатурі, аспірантурі, докторантурі з денною формою навчання;

2) строкова військова служба;

3) здійснення догляду непрацюючою працездатною особою за інвалідом I групи або дитиною-інвалідом віком до 16 років, а також за пенсіонером, який за експертним медичним висновком потребує постійного стороннього догляду.

Особи, визнані в установленому порядку безробітними, які протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали менше 26 календарних тижнів, а також особи, які бажають відновити трудову діяльність після тривалої (більше 6 місяців) перерви, та застраховані особи, звільнені з останнього місця роботи з підстав, передбачених статтею 37, пунктами 3, 4, 7, 8 статті 40, статтями 41 і 45 КЗпП України, мають право на допомогу у разі безробіття без урахування страхового стажу. Названим особам допомога в разі безробіття призначається у розмірі прожиткового мінімуму.

Допомога у разі безробіття виплачується з 8-го дня після реєстрації застрахованої особи в установленому порядку в державній службі зайнятості.

Загальна тривалість виплати допомоги у разі безробіття не може перевищувати 360 календарних днів протягом двох років.

Для осіб передпенсійного віку (за 2 роки до настання права на пенсію) тривалість виплати допомоги у разі безробіття не може перевищувати 720 календарних днів.

Допомога у разі безробіття може виплачуватися одноразово для організації підприємницької діяльності безробітними, які не можуть бути працевлаштовані у зв'язку з відсутністю на ринку праці підходящої роботи. Ця допомога виплачується особам, яким виповнилося 18 років, за їх бажанням.

Виплата допомоги у разі безробіття особам, які звільнилися з останнього місця роботи за власним бажанням без поважних причин, починається з 91-го календарного дня.

Допомога у разі безробіття не може бути вищою за середню заробітну плату, що склалася в галузях національної економіки відповідної області за минулий місяць, і нижчою за прожитковий мінімум, встановлений законом.

Одноразова виплата допомоги у разі безробіття для організації безробітним підприємницької діяльності здійснюється у розмірі допомоги у разі безробіття в розрахунку на рік.

Умови надання допомоги у разі часткового безробіття такі:

1) простій на підприємстві або в цеху, дільниці з замкнутим циклом виробництва (далі — цеху, дільниці), що має невідворотний та тимчасовий характер, який триває не менше одного місяця, не перевищує шести місяців і не залежить від працівника та роботодавця;

2) простій протягом місяця, що охопив не менш як 30 відсотків чисельності працівників підприємства або цеху, дільниці, в яких простої становлять 20 і більше відсотків робочого часу.

Про можливий простій роботодавець зобов'язаний повідомляти державну службу зайнятості.

Якщо простій має сезонний характер або виникає виключно з організаційно-виробничих причин, а також у разі можли-

вості працевлаштування працівників на інших дільницях, у цехах, на підприємствах, допомога у разі часткового безробіття не надається.

Право на допомогу в разі часткового безробіття мають застраховані особи, які протягом 12 місяців, що передували місяцю, в якому почався простій, працювали не менше 26 календарних тижнів, сплачували страхові внески та в яких ці простой становлять 20 і більше відсотків робочого часу.

Допомога у разі часткового безробіття не надається, якщо працівник:

- 1) відмовився від підходящої роботи на цьому або іншому підприємстві з повним робочим днем (тижнем);
- 2) працює на цьому підприємстві за сумісництвом;
- 3) проходить альтернативну (невійськову) службу.

Допомога у разі часткового безробіття працівникові встановлюється за кожну годину простою з розрахунку двох третин тарифної ставки (окладу) встановленого працівникові розряду, і її розмір не може перевищувати прожиткового мінімуму.

Допомога у разі часткового безробіття надається з першого дня простою, тривалість її виплати не може перевищувати 180 календарних днів протягом року.

Застрахованим особам у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості виплачується матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації відповідно до умов надання допомоги у разі безробіття та в розмірах цієї допомоги і не підлягає зменшенню.

Матеріальна допомога виплачується з першого дня навчання. Тривалість виплати матеріальної допомоги зараховується до загальної тривалості виплати допомоги у разі безробіття і не може її перевищувати.

Безробітним, у яких закінчився строк виплати допомоги у разі безробіття, виплачується матеріальна допомога у разі безробіття за умови, що середньомісячний сукупний дохід на члена сім'ї не перевищує прожиткового мінімуму.

Матеріальна допомога у разі безробіття надається протягом 180 календарних днів у розмірі 75 % прожиткового мінімуму.

Безробітним, у яких закінчився строк виплати матеріальної допомоги у разі безробіття, або непрацездатним особам, які перебувають на їх утриманні, за умов, передбачених частиною першою цієї статті, може надаватися одноразова матеріальна допомога в розмірі 50 % прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Законодавством визначено випадки, коли виплата допомоги у разі безробіття та матеріальної допомоги у разі безробіття припиняється, або тривалість її виплати скорочується на строк до 90 днів.

Виплата допомоги у разі безробіття та матеріальної допомоги у разі безробіття припиняється у таких випадках:

- 1) працевлаштування безробітного;
- 2) поновлення безробітного на роботі за рішенням суду;
- 3) вступ до навчального закладу на навчання з відривом від виробництва;
- 4) проходження професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості;
- 5) призов на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу;
- 6) набрання законної сили вироком суду про позбавлення волі безробітного або направлення його за рішенням суду на примусове лікування;
- 7) отримання права на пенсію відповідно до законодавства України;
- 8) призначення виплати на підставі документів, що містять неправдиві відомості;
- 9) подання письмової заяви про бажання здійснювати догляд за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- 10) подання письмової заяви про відмову від послуг державної служби зайнятості;
- 11) переїзд на постійне місце проживання в іншу місцевість;
- 12) закінчення строку виплати таких допомог;
- 13) зняття з обліку за невідвідування без поважних причин державної служби зайнятості протягом 30 і більше календарних днів;
- 14) смерть безробітного.

Виплата матеріальної допомоги у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації припиняється з цих же причин та у разі виключення з навчального закладу за неуспішність та порушення дисципліни.

Виплата допомоги у разі безробіття, матеріальної допомоги у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації, матеріальної допомоги у разі безробіття припиняється на період призначення безробітній жінці допомоги у разі вагітності та пологів, допомоги для догляду безробітним за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Виплата допомоги у разі безробіття та матеріальної допомоги у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації відкладається на строк до трьох місяців у разі надання застрахованій особі відповідно до законодавства України вихідної допомоги та інших виплат при вивільненні з підприємств, установ і організацій, що забезпечують часткову чи тимчасову компенсацію втраченого заробітку, крім державної допомоги сім'ям з дітьми та допомоги, що виплачується з громадських фондів.

Тривалість виплати допомоги у разі безробіття, матеріальної допомоги у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації та матеріальної допомоги у разі безробіття скорочується на строк до 90 календарних днів у разі:

- 1) звільнення з останнього місця роботи за власним бажанням без поважних причин (на 90 календарних днів);
- 2) звільнення з останнього місця роботи з підстав, передбачених статтею 37, пунктами 3, 4, 7, 8 статті 40, статтями 41, 45 КЗпП України (на 90 календарних днів);
- 3) відмови безробітного від двох пропозицій підходящої роботи або професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації;
- 4) приховування відомостей про працевлаштування на тимчасову роботу в період одержання допомоги у разі безробіття;
- 5) порушення умов і строку реєстрації та перереєстрації як безробітного, а також недотримання рекомендацій щодо сприяння працевлаштуванню;

б) перереєстрації безробітного, який був знятий з обліку за невідвідування державної служби зайнятості більше 30 календарних днів без поважних причин та не сприяв своєму працевлаштуванню;

7) відмови від роботи за спеціальністю, професією, набутою після професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості;

8) припинення без поважних причин професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації за направленням державної служби зайнятості.

За рахунок коштів Фонду страхування на випадок безробіття також отримують допомоги особи, які не підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню на випадок безробіття.

Зокрема це стосується військовослужбовців, звільнених з військової служби у зв'язку зі скороченням чисельності або штату без права на пенсію. Їм виплачується допомога у разі безробіття, в тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності, за умови реєстрації в установленому порядку в державній службі зайнятості протягом місяця з дня взяття на облік у військовому комісаріаті. Строк проходження військової служби прирівнюється до страхового стажу.

Матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації виплачується у розмірі допомоги в разі безробіття і не підлягає зменшенню. Тривалість виплати цієї матеріальної допомоги зараховується до загальної тривалості виплати допомоги у разі безробіття та не може її перевищувати.

Матеріальна допомога у разі безробіття, одноразова матеріальна допомога безробітному та непрацевдатним особам, які перебувають на його утриманні, допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні, виплачуються на умовах і в розмірах, передбачених для застрахованих осіб.

Особам, які шукають роботу вперше, та іншим незастрахованим особам, визнаним у встановленому порядку безробітними, допомога в разі безробіття встановлюється у розмірі прожиткового мінімуму.

Допомога у разі безробіття виплачується з 8-го дня після реєстрації особи в установленому порядку в державній службі зайнятості. Тривалість виплати допомоги у разі безробіття не перевищує 180 календарних днів.

Матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації незастрахованим особам, зареєстрованим у встановленому порядку в державній службі зайнятості, виплачується в розмірі допомоги у разі безробіття. Тривалість виплати цієї матеріальної допомоги зараховується до загальної тривалості виплати допомоги у разі безробіття і не може її перевищувати.

Матеріальна допомога у разі безробіття, одноразова матеріальна допомога безробітному та непрацевдатним особам, які перебувають на його утриманні, допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні, виплачуються на умовах і в розмірах, передбачених для застрахованих осіб.

Для незастрахованих осіб, які визнані у встановленому порядку безробітними, виплата допомоги у разі безробіття, матеріальної допомоги у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації та матеріальної допомоги у разі безробіття припиняється, відкладається або її тривалість скорочується у випадках, передбачених як підстава припинення відкладення та скорочення тривалості виплати такої допомоги для застрахованих в цій системі осіб.

Страхові виплати у зв'язку з нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням, які спричинили втрату працевдатності. Страховими виплатами у зв'язку з нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням, які спричинили втрату працевдатності, є грошові суми, які Фонд соціального страхування від нещасних випадків виплачує застрахованому чи особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку, а саме:

1) страхова виплата втраченого заробітку (або відповідної його частини) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працевдатності (далі — щомісячна страхова виплата);

2) страхова виплата в установлених випадках одноразової допомоги потерпілому (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого);

3) страхова виплата дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності;

4) страхові виплати на медичну та соціальну допомогу.

За наявності факту заподіяння моральної шкоди потерпілому провадиться страхова виплата за моральну шкоду.

У випадках зміни ступеня втрати професійної працездатності, зміни складу сім'ї померлого, підвищення розміру мінімальної заробітної плати у порядку, визначеному законодавством, провадиться перерахування сум щомісячних страхових виплат і витрат на медичну та соціальну допомогу.

Потерпілому, який проходить професійне навчання або перекваліфікацію за індивідуальною програмою реабілітації (якщо з часу встановлення ступеня втрати професійної працездатності минуло не більше одного року), Фонд соціального страхування від нещасних випадків провадить щомісячні страхові виплати у розмірі середньомісячного заробітку протягом строку, визначеного програмою реабілітації.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків оплачує вартість придбаних потерпілим інструментів, протезів та інших пристосувань, відшкодовує потерпілому інші необхідні витрати, пов'язані з його професійною підготовкою.

Сума щомісячної страхової допомоги встановлюється відповідно до ступеня втрати професійної працездатності та середньомісячного заробітку, який потерпілий мав до ушкодження здоров'я, і вона не повинна перевищувати такого заробітку.

Коли потерпілому одночасно з щомісячною страховою виплатою призначено пенсію в разі інвалідності у зв'язку з одним і тим самим нещасним випадком, їх сума не повинна перевищувати середньомісячного заробітку, який потерпілий мав до ушкодження здоров'я. Визначені раніше сума щомісячної страхової виплати та пенсія в разі інвалідності зменшенню не підлягають.

У разі стійкої втрати професійної працездатності, встановленої МСЕК, провадиться одноразова страхова виплата потерпіло-

му, сума якої визначається з розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожний відсоток втрати ним професійної працездатності, але не вище чотирикратного розміру граничної суми заробітної плати (доходу), з якої справляються внески до фонду.

Коли при подальших обстеженнях МСЕК потерпілому встановлено інший, вищий ступінь втрати стійкої професійної працездатності, з урахуванням іншої професійної хвороби або іншого каліцтва, пов'язаного з виконанням трудових обов'язків, йому провадиться одноразова виплата, сума якої визначається з розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожний відсоток збільшення ступеня втрати професійної працездатності відносно попереднього обстеження МСЕК.

Якщо комісією з розслідування нещасного випадку встановлено, що ушкодження здоров'я настало не тільки з вини роботодавця, а й внаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці, розмір одноразової допомоги зменшується на підставі висновку цієї комісії, але не більш як на 50 %.

Моральна (немайнова) шкода, заподіяна умовами виробництва, яка не спричинила втрати потерпілим професійної працездатності, відшкодовується Фондом соціального страхування від нещасних випадків за заявою потерпілого з викладом характеру заподіяної моральної (немайнової) шкоди та за поданням відповідного висновку медичних органів. Відшкодування здійснюється у вигляді одноразової страхової виплати незалежно від інших видів страхових виплат. Сума страхової виплати за моральну (немайнову) шкоду визначається в судовому порядку. При цьому така сума не може перевищувати двохсот розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на день виплати, незалежно від будь-яких інших страхових виплат.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків фінансує витрати на медичну та соціальну допомогу, в тому числі на додаткове харчування, придбання ліків, спеціальний медичний, постійний сторонній догляд, побутове обслуговування, протезування, санаторно-курортне лікування, придбання спеціальних засобів пересування тощо, якщо потребу в них визначено висновками МСЕК.

Якщо внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання потерпілий тимчасово втратив працездатність, Фонд соціального страхування від нещасних випадків фінансує всі витрати на його лікування.

Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю виплачується в розмірі 100 % середнього заробітку (оподаткованого доходу). При цьому перші п'ять днів тимчасової непрацездатності роботодавцем за рахунок коштів підприємства, установи, організації.

Сума виплат на догляд за потерпілим залежить від характеру цього догляду, встановленого МСЕК, і не може бути меншою (на місяць):

1) від розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на день виплати, — на спеціальний медичний догляд (масаж, уколи тощо);

2) половини розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на день виплати, — на постійний сторонній догляд;

3) чверті розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на день виплати, — на побутове обслуговування (прибирання, прання білизни тощо).

Якщо встановлено, що потерпілий потребує кількох видів допомоги, оплата провадиться за кожним її видом.

У разі смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання розмір одноразової допомоги його сім'ї повинен бути не меншим за п'ятирічну заробітну плату потерпілого і, крім того, не меншим за однорічний заробіток потерпілого на кожну особу, яка перебувала на його утриманні, а також на його дитину, яка народилася протягом не більш як десятимісячного строку після смерті потерпілого.

У разі смерті потерпілого суми страхових виплат особам, які мають на це право, визначаються із середньомісячного заробітку потерпілого за вирахуванням частки, яка припадала на потерпілого та працездатних осіб, що перебували на його утриманні, але не мали права на ці виплати.

Сума страхових виплат кожній особі, яка має на це право, визначається шляхом ділення частини заробітку потерпілого, що припадає на зазначених осіб, на кількість цих осіб.

Для розгляду справ про виплату страхових допомог до Фонду соціального страхування від нещасних випадків подаються:

— акт розслідування нещасного випадку або акт розслідування професійного захворювання за встановленими формами та (або) висновок МСЕК про ступінь втрати професійної працездатності застрахованого чи копія свідоцтва про його смерть, а також відповідні рішення про відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

— документи про необхідність надання додаткових видів допомоги.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків розглядає справу про страхові виплати на підставі заяви потерпілого або зацікавленої особи за наявності усіх необхідних документів і приймає відповідні рішення у десятиденний строк, не враховуючи дня надходження зазначених документів.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків може відмовити у страхових виплатах і наданні соціальних послуг застрахованому, якщо мали місце:

1) навмисні дії потерпілого, спрямовані на створення умов для настання страхового випадку;

2) подання роботодавцем або потерпілим Фонду соціального страхування від нещасних випадків свідомо неправдивих відомостей про страховий випадок;

3) вчинення застрахованим умисного злочину, що призвів до настання страхового випадку.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків може відмовити у виплатах і наданні соціальних послуг застрахованому, якщо нещасний випадок згідно із законодавством не визнаний пов'язаним з виробництвом.

Виплата страхових допомог у зв'язку з нещасним випадком на виробництві чи професійним захворюванням може бути припинена в таких випадках:

1) на весь час проживання потерпілого за кордоном, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України;

2) на весь час, протягом якого потерпілий перебуває на державному утриманні, за умови, що частка виплати, яка перевищує вартість такого утримання, надається особам, котрі перебувають на утриманні потерпілого;

3) якщо з'ясувалося, що виплати призначено на підставі документів, які містять неправдиві відомості. Сума витрат на страхові виплати, отримані застрахованим, стягується в судовому порядку;

4) якщо страховий випадок настав внаслідок навмисного наміру заподіяння собі травми;

5) якщо потерпілий ухиляється від медичної чи професійної реабілітації або не виконує правил, пов'язаних з установами чи переглядом обставин страхового випадку, або порушує правила поведінки та встановлений для нього режим, що перешкоджає одужанню.

Страхові допомоги на поховання. Право на допомоги на поховання за рахунок коштів соціальних страхових фондів мають члени сім'ї померлої застрахованої особи, або інші особи, які здійснили поховання.

Допомога на поховання надається у разі смерті застрахованої особи, а також членів сім'ї, які перебували на її утриманні:

1) дружини (чоловіка);

2) дітей, братів, сестер та онуків, які не досягли 18 років або старших цього віку, якщо вони стали інвалідами до 18 років (братів, сестер та онуків — за умови, що вони не мають працездатних батьків), а студентів та учнів середніх професійно-технічних та вищих навчальних закладів з денною формою навчання — до 23 років;

3) батька, матері;

4) діда та баби за прямою лінією спорідненості.

При цьому законодавство не вважає утриманцями членів сімей, які хоча й належать до названих категорій осіб, але мали самостійні джерела засобів до існування (одержували заробітну плату, пенсію, допомогу тощо).

Джерела виплати коштів на таку допомогу залежать від особи. У разі смерті пенсіонера допомога виплачується з коштів

Пенсійного фонду України; безробітного — з коштів Фонду страхування на випадок безробіття; працюючого за рахунок коштів Фонду страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності. Якщо особа померла внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, то ця допомога виплачується за рахунок коштів Фонду страхування від нещасних випадків. При цьому за рахунок коштів Фонду страхування від нещасних випадків виплачується лише допомога у разі смерті застрахованої особи. У разі смерті осіб, які перебували на його утриманні, допомога на поховання виплачується за рахунок коштів Фонду соціального страхування у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю. Допомога на поховання призначається у розмірі прожиткового мінімуму.

Задачі

1. Громадянина М. було прийнято на роботу 1 травня 2001 р. на термін 6 місяців на сезонні сільськогосподарські роботи у селянське фермерське господарство (СФГ). 30 жовтня 2001 р. М. звернувся із заявою до голови селянського фермерського господарства про надання йому щорічної відпустки, яку просив надати у зв'язку із закінченням трудового договору. Таку відпустку було йому надано тривалістю 14 календарних днів із наступним припиненням трудового договору 14 листопада. 6 листопада, М., ідучи з магазину додому, був збитий легковою автомобільною, у зв'язку з чим лікувався у лікарні 12 днів. Голова СФГ відмовився виплачувати допомогу в разі тимчасової непрацездатності, мотивуючи це тим, що М. перебував у відпустці, а строк трудового договору закінчився 31 жовтня. У відділі праці та соціального захисту М. пояснили, що вони можуть виплатити допомогу М. лише за 2 дні — з 12 по 14 листопада, оскільки 14 листопада є днем звільнення М. Як призначається допомога в разі тимчасової непрацездатності сезонним працівникам? Чи має М. право на допомогу в разі тимчасової непрацездатності?

2. Громадянка К. працює бухгалтером на приватному підприємстві й одночасно навчається у Львівському національному університеті на заочному відділенні. Її середній заробіток

становить 240 гривень. Загальний стаж у неї — 6 років, з них 4 роки на цьому підприємстві. Оскільки з 1 вересня у К. почалася чергова заліково-екзаменаційна сесія, вона написала заяву про надання їй відпустки у зв'язку з навчанням з 1 по 21 вересня. 10 вересня у К. захворіла дитина. Дитині 11 років. К. звернулася за оформленням листка тимчасової непрацездатності, однак їй відмовили. Через 10 днів за висновком лікаря дитину було переведено на лікування до стаціонарного лікувального закладу, де вона перебувала на лікуванні 18 днів. К. звернулася до директора підприємства із заявою про виплату допомоги в разі тимчасової непрацездатності. Директор пояснив, що допомога їй буде виплачуватись не за весь період, оскільки закон передбачає виплату допомоги лише за 14 днів. Чи правильне пояснення директора? Які умови призначення допомоги в разі тимчасової непрацездатності? У яких випадках така допомога не виплачується? Обчисліть розмір допомоги.

3. У травні 2000 р. в громадянки Р. народилася дитина. Р. перебуває у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, отримує допомогу і ще працює на півставки. В липні 2001 р. вона захворіла. Лікар відмовився видавати листок тимчасової непрацездатності, мотивуючи це тим, що Р. і без цього не ходить на роботу. Тоді за листком тимчасової непрацездатності звернувся чоловік Р., який на час хвороби матері доглядав дитину. Які умови призначення допомоги в разі тимчасової непрацездатності? Чи правильно вчинив лікар, відмовивши Р. у видачі листка тимчасової непрацездатності? Які умови призначення допомоги в разі тимчасової непрацездатності чоловікові Р.?

4. Громадянка Т. перебувала у щорічній основній відпустці з 1 по 28 серпня 1999 р. 13 серпня у неї захворіла трирічна дочка у зв'язку з чим їй було видано листок тимчасової непрацездатності з 13 по 20 серпня. Директор ТзОВ "Колос" (де працює громадянка Т.) відмовилась оплатити листок тимчасової непрацездатності і продовжити щорічну відпустку Т. За яких умов допомога в разі тимчасової непрацездатності не виплачується? Чи законні дії директора?

5. Продавщиця м'ясного відділу магазину С., перебуваючи на санаторно-курортному лікуванні, захворіла дизентерією. Після повернення із санаторію її не допустили до роботи на підставі висновку санітарно-карантинної служби, оскільки вона є носієм збудника хвороби. Роботу, не пов'язану з продуктами, їй надали лише через 5 днів. В оплаті листка тимчасової непрацездатності в магазині їй відмовили. Які умови призначення допомоги у зв'язку з недопуском до роботи за висновком карантинної служби? Чи правильно відмовили С. у виплаті допомоги в разі тимчасової непрацездатності?

6. Робітник В., загальний стаж якого 4 роки, а середній заробіток становить 180 грн, отримав побутову травму. Після стаціонарного лікування його перевели на 4 місяці на легшу, але нижчеоплачувану роботу, а через місяць він був поміщений у стаціонар протезно-ортопедичного заводу, де перебував 15 днів. Чи має право В. на допомогу в разі тимчасової непрацездатності? Обчисліть розмір допомоги.

7. Після закінчення ЛДУ імені Івана Франка громадянин З. 2 роки працював юрисконсульту у приватному підприємстві "Земля". Згодом через 2 місяця він влаштувався на роботу до суду. Через тиждень після виходу на роботу З. захворів. У якому розмірі йому буде розраховано допомогу в разі тимчасової непрацездатності.

8. Після закінчення школи громадянин Л. був призваний на військову строкову службу (листопад 1996 р.). Прослуживши 18 місяців, він демобілізувався і через 2,5 міс. вступив до інституту на очне відділення. Через 2 роки навчання його було відраховано за неуспішність. Через місяць після відрахування він влаштувався на роботу охоронцем у ТзОВ "Дельфін" і в перший день роботи захворів. Вкажіть, чи матиме він право на допомогу в разі тимчасової непрацездатності і в якому розмірі?

9. Громадянка Т. працювала економістом в акціонерному товаристві. 10 березня вона захворіла. Листок тимчасової непрацездатності було відкрито на 10 днів. З 15 березня в неї по-

чинається відпустка в разі вагітності та пологів. Т. звернулася за місцем роботи із заявою про оплату листка тимчасової непрацездатності, а також виплату допомоги в разі вагітності та пологів. За місцем роботи відмовили у виплаті зазначених допомог, мотивуючи це тим, що АТ у цей час простоює і в нього немає коштів на оплату допомог. Чи правильно вчинила комісія із соціального страхування АТ? Які умови призначення допомоги в разі вагітності та пологів? Обчисліть розмір допомог Т., якщо її середній заробіток становить 240 грн, загальний стаж — 7 років, у тому числі в АТ — 5 років.

10. 10 квітня в громадянки Д. народилася дитина. 20 червня вона звернулася із заявою до комісії із соціального страхування підприємства, на якому працювала, про надання відпустки для догляду за дитиною і виплату відповідної допомоги. Таку допомогу було призначено. 1 серпня 2001 р. підприємство було приватизовано і на його базі було утворено відкрите акціонерне товариство. За рішенням правління ВАТ виплату допомоги Д. було припинено. Коли вона звернулася за роз'ясненням, їй порадили звернутися до районного відділу праці та соціального захисту. Вкажіть умови виникнення права на допомогу для догляду за дитиною. В якому розмірі виплачується така допомога? Хто повинен виплачувати допомогу в цьому випадку?

11. Громадянин Ж. був зареєстрований як безробітний і отримував допомогу в разі безробіття. 21 травня 2001 р. йому дали направлення на роботу. 4 червня Ж. прийшов на чергову перереєстрацію як безробітний і пояснив, що не зміг з'явитися на переговори щодо працевлаштування, оскільки погано себе почував. До лікаря він не звертався, тому що був впевнений, що скоро видужає. Центр зайнятості скоротив виплату допомоги в разі безробіття на термін 60 днів. Назвіть умови призначення допомоги в разі безробіття. В яких випадках виплата допомоги в разі безробіття скорочується? Чи законне рішення центру зайнятості?

12. Громадянка К. працювала інспектором відділу кадрів. 7 лютого 2001 р. її звільнили з роботи у зв'язку зі скороченням

штатів за 4 місяці до досягнення 55 років, виплативши вихідну допомогу в розмірі середньомісячного заробітку. Вона звернулася до дирекції підприємства із заявою про виплату середньої заробітної плати за другий і третій місяці, але в цьому їй відмовили. К. зареєструвалася в центрі зайнятості 15 лютого 2001 р. Допомогу в разі безробіття їй розпочали виплачувати через три місяці, тобто із 7 травня до 6 червня, оскільки 6 червня їй виповнилось 55 років. Чи правомірні дії дирекції підприємства, яка відмовила у виплаті середнього заробітку? Протягом якого терміну К. повинна отримувати допомогу в разі безробіття?

13. Громадянин Ц. 21 квітня 2001 р. отримав травму під час надання шефської допомоги школі, після чого лікувався. 30 жовтня 2001 р. МСЕК встановила йому другу групу інвалідності. Середній заробіток працівника становив 412 грн, стаж — 18 років. Комісією із розслідування нещасного випадку встановлено, що ушкодження здоров'я настало внаслідок порушення потерпілим інструкції з техніки безпеки. На які страхові виплати має право Ц.? З якого часу буде призначено страхові виплати?

14. Громадянку М. звільнили з роботи у зв'язку з поновленням на роботі працівника, який раніше виконував ці обов'язки. У цей же день у неї був гіпертонічний криз, через що було викликано "швидку допомогу", яка госпіталізувала працівницю. Курс стаціонарного лікування тривав 21 день, і після цього вона ще лікувалася амбулаторно 7 днів. Після закінчення лікування М. звернулася до адміністрації підприємства про оплату листків тимчасової непрацездатності. У такій оплаті їй було відмовлено у зв'язку з тим, що коли вона захворіла, то був уже виданий наказ на звільнення, з яким М. було ознайомлено. Який порядок виплати допомоги в разі тимчасової непрацездатності? Чи правомірні дії адміністрації?

15. Громадянин Ф., який працює на приватному підприємстві 1,5 року, захворів і перебував на амбулаторному лікуванні 12 календарних днів. Допомогу в разі тимчасової непрацездатності йому було обчислено, виходячи зі страхового стажу

1,5 року. Ф. заперечував щодо цього, вважаючи, що розмір допомоги має бути більшим, оскільки він раніше 8 років і 3 місяці працював на інших приватних підприємствах, а також до розміру середньої заробітної плати для розрахунку цієї допомоги мали включити суми одноразових виплат, що надавалися йому за рахунок прибутку підприємства, зокрема “тринадцятої” зарплати і матеріальної допомоги. Однак, як виявилось, приватні підприємства, де раніше працював Ф., припинили свою діяльність і взяти довідку про сплату страхових внесків неможливо. Ф. звернувся за консультацією до адвоката. Як підтверджується страховий стаж для обчислення розміру допомоги в разі тимчасової непрацездатності? Які види виплат зараховуються до середньої заробітної плати для розрахунку такої допомоги? Дайте кваліфіковану консультацію.

Нормативно-правові акти

1. Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р. № 16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 23. — Ст. 121.

2. Закон України “Про розмір внесків на деякі види загальнообов’язкового державного соціального страхування” від 11 січня 2001 р. № 2213-III // Праця і зарплата. — 2001. — № 8. — Лютий.

3. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” від 18 січня 2001 р. № 2240-III // Праця і зарплата. — 2001. — № 8. — Лютий.

4. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV // Офіційний вісник України. — 1999. — № 42. — Ст. 2080.

5. Закон України “Про страхові тарифи на загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили

втрату працездатності” від 22 лютого 2001 р. № 2272-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 17. — Ст. 80.

6. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 2 березня 2000 р. № 1533-III // Офіційний вісник України. — 2000. — № 13. — Ст. 505.

7. Закон України “Про прожитковий мінімум” від 15 липня 1999 р. № 966-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 38. — Ст. 348.

8. Указ Президента України “Про Основні напрями соціальної політики на 1997—2000 роки” від 18 жовтня 1997 р. № 1166/97 // Урядовий кур’єр. — 1997. — 30 жовтня.

9. Постанова Кабінету Міністрів України “Про науково-громадську експертизу набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів і набору послуг для встановлення прожиткового мінімуму” від 24 вересня 1999 р. № 1767 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 39. — Ст. 1946.

10. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про визначення вартості непродовольчих товарів і послуг та вартості утримання житла при формуванні межі малозабезпеченості” від 1 березня 1999 р. № 310 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 9. — Ст. 346.

11. Постанова Кабінету Міністрів України “Про обчислення середньої заробітної плати (доходу) для розрахунку виплат за загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням” від 26 вересня 2001 р. № 1266 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 40. — Ст. 1802.

12. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку оплати перших п’яти днів тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов’язаної з нещасним випадком на виробництві, за рахунок коштів підприємства, установи, організації” від 6 травня 2001 р. № 439 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 20. — Ст. 852.

13. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку проведення витрат на поховання у разі смерті потерпілого від нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання” від 11 липня 2001 р. № 826 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 29. — Ст. 1313.

14. Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві” від 21 серпня 2001 р. № 1094 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 35. — Ст. 1625.

15. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку видачі та зразка свідоцтва про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 22 серпня 2000 р. № 1306 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 34. — Ст. 1452.

16. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України “Про затвердження Порядку надання матеріальної допомоги по безробіттю, одноразової матеріальної допомоги безробітному та непрацевдатним особам, які перебувають на його утриманні, допомоги на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні” від 20 листопада 2000 р. № 309 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 51. — Ст. 2239.

17. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України “Про затвердження Порядку надання допомоги по безробіттю, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітними підприємницької діяльності” від 20 листопада 2000 р. № 307 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 51. — Ст. 2237.

18. Постанова Правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працевдатності “Про затвердження Положення про комісію (уповноваженого) із соціального страхування підприємства, установи, організації” від 9 липня 2001 р. № 21 // Праця і зарплата. — 2001. — № 32. — Серпень.

19. Постанова Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України “Про затвердження Порядку призначення та здійснення страхових виплат потерпілим (членам їх сімей)” від 31 січня 2002 р. № 7 // Все про бухгалтерський облік. — 2003. — № 40.

20. Наказ Міністерства охорони здоров’я України “Про затвердження Інструкції про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацевдатність громадян” від 13 листопада 2001 р. № 455 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 49. — Ст. 2216.

Література

1. *Иванова Р.И.* Понятие и социально-правовая природа пособий как вида социального обеспечения // Социальное обеспечение в СССР за 60 лет: Труды ВЮЗИ. — М., 1980.
2. *Иванова Р.И., Тарасова В.А.* Пособие по социальному обеспечению. — М.: Юрид. лит., 1997.
3. *Иванова І.* Правові основи соціального захисту дітей-інвалідів // Український часопис прав людини. — 1998. — № 3-4. — С. 47—56.
4. *Плотнікова Т.В.* Історично-правовий досвід США на початку 30-х років: види соціальних допомог, наданих урядом Ф.Д. Рузвельта // Проблеми соціального захисту в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. — Чернігів, 1996. — С. 45—47.
5. *Постовойтов Є.* Проблема дітей-інвалідів та можливості реалізації їхніх прав у сучасному українському суспільстві // Український часопис прав людини. — 1998. — № 3-4. — С. 86—89.
6. *Сташків Б.* Допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням // Соціальний захист. — 1999. — № 6. — С. 60—64.
7. *Сташків Б.І.* Допомога по вагітності та пологах // Проблеми права: Наук.-практ. зб. — Вип. 2. — Чернігів: Юрист, 1998. — С. 37—52.
8. *Сташків Б.І.* Одноразова допомога при народженні дитини // Проблеми права: Наук.-практ. зб. — Вип. 2. — Чернігів: Юрист, 1998. — С. 53—64.
9. *Сташків Б.І.* Юридичні факти в праві про допомоги // Проблеми права: Наук.-практ. зб. — Вип. 1. — Чернігів: Юрист, 1997. — С. 22—42.
10. *Стичинський Б.* Соціальний захист громадян: проблеми і гарантії // Право України. — 1993. — № 3.
11. *Сучков В.* Деякі проблеми діяльності притулків для неповнолітніх // Український часопис прав людини. — 1998. — № 3-4. — С. 89.

Тема 8

ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ ДОПОМОГИ

Основні питання

1. Поняття, ознаки та види державних соціальних допомог.
2. Соціальні допомоги особам, які не мають права на пенсію.
3. Допомоги малозабезпеченим сім'ям.
4. Державні допомоги сім'ям з дітьми:
  - а) допомога в разі вагітності та пологів;
  - б) одноразова допомога при народженні дитини;
  - в) допомога для догляду за дитиною;
  - г) допомога на дітей, на дітей, які перебувають під опікою і піклуванням;
  - д) допомога самотнім матерям.
5. Допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам.
6. Субсидії на житлово-комунальні послуги.
7. Допомога на поховання як вид державної соціальної допомоги.
8. Порядок призначення та виплати державних соціальних допомог.

Додаткові контрольні питання

1. Назвіть принципи, за якими виплачуються державні соціальні допомоги.

2. Назвіть ознаки, за якими державні соціальні допомоги відрізняються від страхових.

3. У яких випадках допомога на поховання є державною, а не страховою допомогою.

4. Ваші пропозиції щодо удосконалення порядку призначення субсидій на житлово-комунальні послуги.

5. Обчисліть у грошовому виразі розміри допомог сім'ям з дітьми.

6. Громадянка Н. навчається на курсах бухгалтерів і сама сплачує за навчання. Чи матиме вона право на субсидію для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг?

7. Квартиронаймач є студентом платного навчального закладу та сплачує за навчання сам готівкою, доходів не вказує та стипендії не отримує. Чи матиме він право на субсидію для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг? Який дохід враховується при призначенні субсидій?

8. В одній квартирі проживають дві сім'ї, у кожній з яких свій особистий рахунок. Дайте юридичну консультацію, чи враховується при нарахуванні субсидій 10,5 кв. м на кожну сім'ю?

9. Який порядок та умови призначення субсидій на житлово-комунальні послуги, якщо сім'я використовує житлово-комунальні послуги понад встановлені норми?

10. Як обчислюється сукупний дохід сімей одержувачів соціальної допомоги?

11. Назвіть підстави відмови у призначенні соціальних державних допомог.

12. Який державний соціальний стандарт виступає критерієм визначення розміру соціальних державних допомог?

13. Хто з працюючих виступає суб'єктами права на державні допомоги сім'ям з дітьми?

14. Складіть фабулу задачі та підготуйте документи, необхідні для призначення відповідних державних допомог (індивідуально, за вказівкою викладача).

Залежно від соціального ризику розрізняють такі види державних допомог:

- 1) державні соціальні допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам;
- 2) допомоги малозабезпеченим;
- 3) допомоги дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства;
- 4) допомоги на догляд за інвалідами внаслідок психічного захворювання;
- 5) державні допомоги сім'ям з дітьми;
- 6) субсидії на оплату житлово-комунальних послуг;
- 7) державна допомога на поховання;
- 8) інші види допомог.

Державні соціальні допомоги особам, які не мають права на пенсію призначаються відповідно до Закону України “Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам” від 18 травня 2004 р. Право на них мають особи, які не мають права на пенсію і не одержують її за умови досягнення віку: чоловіки — 63 роки, жінки — 58 років, а також інваліди, які не отримують пенсії або страхових виплат у зв'язку з нещасним випадком або професійним захворюванням відповідно до Закону України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”. До набрання чинності Законом України “Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію та інвалідам” для таких осіб було передбачено виплату так званих соціальних пенсій відповідно до Закону “Про пенсійне забезпечення”.

Умовою призначення такої допомоги є малозабезпеченість особи. Розмір допомоги становить:

- для інвалідів I групи та жінок, яким присвоєно звання “Мати-героїня”, — 100 %;
- для інвалідів II групи — 80 %;
- для інвалідів III групи — 60 %;

— для осіб, які досягли певного віку (чоловіки — 63 роки, жінки — 58 років) — 30 %;

— для священнослужителів, церковнослужителів та осіб, які протягом не менш як 10 років до введення в дію Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, тобто до 6 червня 1991 р., займали виборні посади або посади за призначенням у релігійних організаціях, за наявності архівних документів відповідних державних органів та релігійних організацій або показань свідків, які підтверджують факт такої роботи, — 50 % прожиткового мінімуму.

Другим видом державної соціальної допомоги відповідно до Закону України “Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам” є державна соціальна допомога на догляд. Вона призначається:

1) інвалідам війни I групи з числа військовослужбовців та інших осіб, яким призначено пенсії в разі інвалідності відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб” від 9 квітня 1992 р. у розмірі 50 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

2) інвалідам війни II групи, які є самотніми та за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду, яким призначена пенсія у разі інвалідності відповідно до названого закону у розмірі 25 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

3) інвалідам війни III групи, які є самотніми та за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду, яким призначена пенсія у разі інвалідності відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб” — у розмірі 15 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

4) особам, які належать до інвалідів війни відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” від 10 липня 2003 р. та одержують пенсії за віком,

у разі інвалідності або за вислугу років, крім інвалідів війни, яким призначена пенсія по інвалідності відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб” — інвалідам I групи, а також інвалідам II і III груп, які є самотніми і за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду — у розмірі 15 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

б) особам, які є інвалідами I групи, з числа військовослужбовців, якщо причиною їхньої інвалідності є каліцтво, одержане внаслідок нещасного випадку, не пов’язаного з виконанням обов’язків військової служби, трудове каліцтво, професійне захворювання або загальне захворювання, а також самотнім пенсіонерам, що за висновком ЛКК потребують догляду, яким призначено пенсії за вислугу років відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб”, — у розмірі 15 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

б) іншим малозабезпеченим інвалідам I групи, а також самотнім малозабезпеченим особам, які за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду й одержують пенсію за віком, за вислугу років чи в разі інвалідності — у розмірі 15 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Державна соціальна допомога на догляд не призначається:

— особам, які одержують соціальні пенсії або надбавки до пенсії на догляд відповідно до законодавства, що діяло раніше;

— інвалідам, яким призначено відшкодування витрат на догляд відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”.

Ці допомоги виплачуються за рахунок коштів державного бюджету України.

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім’ям — щомісячна допомога, яка надається малозабезпеченим сім’ям, в яких з поважних або незалежних від них причин середньо-

місячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого для сім'ї. Вона виплачується у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї.

Право на державну соціальну допомогу мають малозабезпечені сім'ї, які постійно проживають на території України.

Розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом. Цей розмір не може перевищувати 75 % прожиткового мінімуму для сім'ї з урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму.

Державна соціальна допомога призначається на шість місяців.

Одиноким особам, визнаним за результатами медико-соціальної експертизи непрацездатними, які не мають інших джерел до існування, державна соціальна допомога може бути призначена на строк визнання особи непрацездатною. Одиноким особам, які досягли 65-річного віку і не мають інших джерел до існування, державна соціальна допомога може бути призначена довічно.

Заява про надання державної соціальної допомоги подається уповноваженим представником сім'ї до органу праці та соціального захисту населення за місцем його проживання або до виконавчого комітету сільської, селищної ради. Виконавчий комітет сільської, селищної ради передає заяву про надання державної соціальної допомоги до органу праці та соціального захисту населення, який приймає рішення про призначення або про відмову у призначенні вказаної допомоги.

Державна соціальна допомога надається за рахунок асигнувань, які враховані в розрахунках розміру коштів, передбачених з державного бюджету України до бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у вигляді дотацій та нормативів відрахувань від загальнодержавних податків і зборів.

За рахунок місцевих бюджетів та спеціально створених регіональних фондів соціальної допомоги органи місцевого самоврядування можуть проводити доплати до розмірів державної соціальної допомоги, виходячи із затвердженого регіонального прожиткового мінімуму.

У наданні державної допомоги малозабезпеченим може бути відмовлено:

а) якщо відсутні поважні або незалежні від сім'ї причини того, що вона має середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї;

б) якщо у власності чи володінні малозабезпеченої сім'ї перебуває:

— більше однієї квартири (будинку, крім дачного), за умови, що загальна площа житла перевищує 21 квадратний метр на одного члена сім'ї та додатково 10,5 квадратного метра на сім'ю;

— більше одного автомобіля, транспортного засобу (механізму), при цьому не враховуються транспортні засоби, які згідно із законодавством не є об'єктами оподаткування;

в) якщо малозабезпеченою сім'єю або членом сім'ї протягом останнього року перед зверненням за наданням допомоги року було здійснено покупку на суму, що на час звернення перебільшує 10-кратну величину прожиткового мінімуму для сім'ї.

У наданні допомоги органами праці та соціального захисту населення може бути відмовлено малозабезпеченій сім'ї (крім сімей, що складаються лише з осіб, які досягли 65-річного віку, а також інвалідів I та II групи) за результатами обстеження (за згодою вповноваженого представника цієї сім'ї), якщо в її власності або володінні перебувають: земельна ділянка площею більше 0,6 га; підсобне господарство, що має приносити дохід.

Рішення про відмову в наданні допомоги приймається органами праці та соціального захисту населення на підставі обстеження (за згодою вповноваженого представника сім'ї), яке здійснюється цими органами безпосередньо та через соціальних інспекторів.

Виплата раніше призначеної допомоги припиняється:

— якщо сім'єю приховано або навмисне подано недостовірні дані про її доходи та майновий стан, що вплинули на встановлення права на допомогу та на визначення її розміру, внаслідок чого були надміру виплачені кошти. Навмисне подання недостовірних даних, що вплинули або могли вплинути на встановлення

права на допомогу та на визначення її розміру, тягне за собою позбавлення права на призначення та виплату допомоги протягом шести місяців з місяця виявлення порушення;

— у разі змін у складі сім'ї, що можуть вплинути на розмір допомоги, за поданням органів, що здійснюють облік громадян за місцем постійного проживання, з місяця, наступного за місяцем, в якому відбулися зміни;

— за заявою отримувача соціальної допомоги.

У разі невикористання сім'єю можливостей знаходження додаткових джерел до існування розмір допомоги, визначений згідно з частиною другою статті 5 Закону "Про державні соціальні допомоги малозабезпеченим сім'ям", може бути поступово зменшений до 50 % її розміру (на 10 % при кожному наступному зверненні за її призначенням) при повторному поданні інформації про відсутність доходів у працездатних осіб, які входять до складу сім'ї (крім осіб, які доглядають за інвалідами I групи або дітьми-інвалідами віком до 16 років та особами, які досягли 80-річного віку; осіб, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні, які за інформацією центрів зайнятості не порушували законодавства про зайнятість щодо сприяння своєму працевлаштуванню протягом трьох останніх місяців), а також якщо середньомісячний розмір доходів залишається меншим від установленої мінімальної заробітної плати.

Рішення про зменшення розміру призначеної державної соціальної допомоги приймають органи праці та соціального захисту населення на підставі обстеження (за згодою вповноваженого представника малозабезпеченої сім'ї), яке здійснюється цими органами безпосередньо та через соціальних інспекторів.

У разі прийняття рішення про відмову в наданні допомоги та зменшення її розміру, або припиненні її виплати органи, які призначають допомогу, письмово повідомляють про це вповноваженого представника малозабезпеченої сім'ї із зазначенням підстав відмови та порядку оскарження рішення.

Якщо сім'єю приховано або навмисне подано недостовірні дані про її доходи та майновий стан, що вплинули на встановлення права на допомогу та на визначення її розміру, внаслідок чого надміру виплачені кошти, то органи, що призначають названу допомогу:

1) визначають обсяг надміру виплачених коштів та встановлюють терміни їх повернення залежно від матеріального стану сім'ї;

2) повідомляють уповноваженого представника малозабезпеченої сім'ї про обсяг надміру виплачених коштів та встановлені терміни їх повернення. Термін повернення коштів має становити не менше місяця і не більше одного року з дня виявлення порушення;

3) у разі неповернення надміру виплачених коштів добровільно у встановлені терміни — можуть подати позовні заяви до суду про їх стягнення.

Законодавство України визначає такі *види допомог дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства*:

1) державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства I і II групи;

2) державну соціальну допомогу непрацюючим інвалідам з дитинства III групи;

3) державну соціальну допомогу дітям-інвалідам віком до 16 років;

4) допомогу на поховання інваліда з дитинства або дитини-інваліда віком до 16 років.

Крім того, законодавством визначено надбавки до вказаної державної допомоги: надбавку на догляд за інвалідом з дитинства I групи; надбавку на догляд за дитиною-інвалідом віком до 16 років.

Державна соціальна допомога дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства призначається і виплачується: громадянам України, які постійно проживають на території України; іноземним громадянам та особам без громадянства, які переселилися з інших держав на постійне проживання в Україну, та особам, які набули статусу біженців.

Право на державну соціальну допомогу мають інваліди з дитинства I і II групи, непрацюючі інваліди з дитинства III групи, а також діти-інваліди віком до 16 років.

Інвалідам з дитинства, які мають одночасно право на державну соціальну допомогу і пенсію, призначається державна соціальна допомога або пенсія за їх вибором. Державна соціальна

допомога або пенсія інвалідам з дитинства, яких визнано недієздатними, а також на дітей-інвалідів призначається за вибором їх батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника.

Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам призначається у таких розмірах: інвалідам з дитинства I групи — 100 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність; інвалідам з дитинства II групи — 80; інвалідам з дитинства III групи — 60; на дітей-інвалідів віком до 18 років — 70 %.

Державна соціальна допомога призначається на кожного інваліда з дитинства чи дитину-інваліда.

Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства I, II групи, непрацюючим інвалідам з дитинства III групи призначається на весь час інвалідності, встановленої органами медико-соціальної експертизи.

На дітей-інвалідів державна соціальна допомога призначається на строк, зазначений у медичному висновку, який видається у порядку, встановленому Міністерством охорони здоров'я України, але не більш як до місяця досягнення дитиною-інвалідом 16-річного віку включно.

У разі зміни групи інвалідності державна соціальна допомога виплачується в новому розмірі.

Перерахунок розміру державної соціальної допомоги у зв'язку зі зміною групи інвалідності інваліда з дитинства органи праці та соціального захисту населення здійснюють без подання заяви одержувачем на підставі витягу з акта огляду інваліда з дитинства органами медико-соціальної експертизи. Цей перерахунок в установленому порядку оформляється рішенням органу праці та соціального захисту населення, яке зберігається в особовій справі інваліда з дитинства чи дитини-інваліда.

Якщо дитина-інвалід, на яку виплачувалася державна соціальна допомога, з настанням 16-річного віку визнана інвалідом з дитинства, виплата допомоги продовжується у новому розмірі за його заявою (недієздатним — за заявою опікуна). У разі збільшення розміру допомога в новому розмірі виплачується з дня зміни групи інвалідності, а при зменшенні розміру — з місяця, наступного за тим, в якому дитині-інваліду встановлено групу інвалідності.

Виплата державної соціальної допомоги зупиняється у випадку пропуску інвалідом з дитинства строку переогляду стану здоров'я органами медико-соціальної експертизи або дитиною-інвалідом — лікарсько-консультативними комісіями дитячих лікувально-профілактичних закладів, а в разі визнання знову інвалідом з дитинства або дитиною-інвалідом виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення, але не більш як за один місяць.

Якщо строк переогляду пропущено з поважної причини, то виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення виплати, але не більш як за 3 роки, за умови, що протягом цього періоду особа визнана інвалідом або дитиною-інвалідом.

У разі смерті інваліда з дитинства або дитини-інваліда віком до 16 років членам сім'ї або особі, яка здійснила поховання, виплачується допомога на поховання у розмірі двомісячної суми державної соціальної допомоги на день смерті.

Допомога на поховання не виплачується у разі:

1) смерті особи, яка перебувала на повному державному утриманні (крім випадків, коли поховання здійснюють члени сім'ї або інша особа);

2) смерті осіб, поховання яких проводиться за рахунок коштів державного бюджету.

Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 16 років призначається одному з непрацюючих працездатних батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, в тому числі інваліду III групи, які фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом, а також одному з непрацюючих батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику з числа інвалідів I або II групи, які фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом.

Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 16 років призначається за умови, що середньомісячний сукупний дохід сім'ї, в якій виховується дитина-інвалід (крім сімей опікунів і піклувальників), за шість календарних місяців, що передують місяцю звернення за призначенням цієї надбавки, не перевищує прожиткового мінімуму на сім'ю.

Надбавки на догляд за дітьми-інвалідами та інвалідами з дитинства встановлюються в таких розмірах:

— інвалідам з дитинства I групи — в розмірі 50 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

— одиноким інвалідам з дитинства II і III груп, які за висновком медико-соціальної експертної комісії потребують постійного стороннього догляду, — в розмірі 15 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

— за дитиною-інвалідом віком до 6 років — 50 % прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років, за дитиною-інвалідом віком від 6 до 18 років — 50 % прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років.

Розмір надбавки на догляд встановлюється відповідно до прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Державну соціальну допомогу виплачують державні підприємства і об'єднання зв'язку за місцем проживання інваліда з дитинства або батьків, усиновителів, опікунів, піклувальників, яким призначено допомогу на дітей-інвалідів або інвалідів I чи II групи, яких визнано недієздатними.

Призначена державна соціальна допомога виплачується інваліду з дитинства I чи II групи незалежно від одержуваного ним заробітку, стипендії, аліментів або інших доходів. Державна соціальна допомога, яка призначається на дитину-інваліда віком до 16 років, виплачується незалежно від одержання на неї інших видів допомоги.

Інвалідам з дитинства, які перебувають на повному державному утриманні у будинках-інтернатах для громадян похилого віку та інвалідів, пансіонатах для ветеранів війни та праці, стаціонарних відділеннях територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян тощо, виплачується 25 % призначеного розміру державної соціальної допомоги.

Дітям-інвалідам із числа сиріт за період перебування на повному державному утриманні державна соціальна допомога виплачується в повному розмірі та перераховується на їхні особисті рахунки у банку.

Іншим дітям-інвалідам, які перебувають у будинках-інтернатах, інших стаціонарних установах (закладах) на повному державному утриманні, призначена державна соціальна допомога виплачується в розмірі 50 % та перераховується на їх особисті рахунки у банку.

Призначена державна соціальна допомога та надбавка не виплачуються протягом перебування дитини-інваліда віком до 16 років на повному державному утриманні.

Допомога малозабезпеченій особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, котрий за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним.

Щомісячна грошова допомога малозабезпеченій особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, котрий за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним надається у грошовій формі, якщо середньомісячний сукупний дохід сім'ї є нижчим від прожиткового мінімуму для сім'ї.

Призначення і виплата допомоги на догляд провадяться органами праці та соціального захисту населення.

Допомога на догляд надається у розмірі 10 % прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатної особи, на кожного інваліда, за яким здійснюється догляд.

Допомога на догляд надається дієздатній особі, яка зареєстрована або постійно проживає на одній житловій площі з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, і здійснює догляд за ним.

Допомога на догляд призначається на шість місяців і виплачується щомісяця.

Виплата допомоги припиняється, якщо: сталися зміни у складі сім'ї у зв'язку зі смертю або зміною місця проживання інваліда I чи II групи внаслідок психічного розладу; інвалідові I чи II групи внаслідок психічного розладу встановлено III групу інвалідності.

Право на *державну допомогу сім'ям з дітьми* мають громадяни України, іноземці та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні й не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, в сім'ях яких виховуються та проживають неповнолітні діти.

Відповідно до законодавства громадянам призначаються такі види державної допомоги сім'ям з дітьми:

- 1) допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;
- 2) одноразова допомога при народженні дитини;
- 3) допомога для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- 4) допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням;
- 5) допомога на дітей самотнім матерям.

Державні допомоги сім'ям з дітьми виплачуються за рахунок коштів державного бюджету України, які передаються місцевим бюджетам у вигляді субвенцій.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами жінкам з числа військовослужбовців Збройних Сил України, Прикордонних військ України, Служби безпеки України, військ цивільної оборони, інших військових формувань та з числа осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ виплачується за рахунок відповідних бюджетів.

Всі види державної допомоги сім'ям з дітьми призначають і виплачують органи праці та соціального захисту населення за місцем проживання батьків (усиновителів, опікуна, піклувальника).

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами жінкам з числа військовослужбовців Збройних Сил України, Прикордонних військ України, Служби безпеки України, військ цивільної оборони, інших військових формувань та з числа осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ призначається і виплачується за місцем основної роботи (служби).

Право на *державну допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами* мають всі жінки (у тому числі неповнолітні), які не

застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Підставою для призначення жінкам допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами є видана в установленому порядку довідка лікувального закладу встановленого зразка та довідка:

- з основного місця роботи (служби, навчання);
- ліквідаційної комісії для жінок, звільнених з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації;
- державної служби зайнятості для жінок, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні;
- з місця проживання для непрацюючих жінок про те, що вони не працюють (не служать, не навчаються).

Особам, які усиновили або взяли під опіку дитину протягом двох місяців з дня її народження, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається на підставі рішення про усиновлення або встановлення опіки за період з дня усиновлення чи встановлення опіки і до закінчення строку післяпологової відпустки.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами призначається, якщо звернення за нею надійшло не пізніше шести місяців з дня закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, і виплачується жінкам за весь період відпустки, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох чи більше дітей — 70) календарних днів після пологів. Жінкам, віднесеним до категорій 1—4 осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога у разі вагітності та пологів виплачується за 180 календарних днів зазначеної відпустки (90 — до пологів та 90 — після пологів). Зазначена допомога обчислюється сумарно та надається жінкам у повному обсязі незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається у розмірі 100 % середньомісячного доходу (стипендії, грошового забезпечення, допомоги в разі безробіття тощо) жінки, але не менш як 25 % встановленого законом прожиткового мінімуму для працездатної особи з розрахунку на місяць.

Право на *одноразову допомогу при народженні дитини* мають один з батьків дитини (усиновитель чи опікун), не застрахований у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Така допомога призначається на підставі свідоцтва про народження дитини. Усиновителям та опікунам ця допомога призначається на підставі рішення про усиовлення або встановлення опіки.

У разі народження (усиовлення, встановлення опіки) двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину.

Одноразова допомога при народженні дитини призначається за умови, що звернення за її призначенням надійшло не пізніше шести місяців з дня народження дитини.

У разі народження мертвої дитини допомога при народженні дитини не призначається.

Допомога при народженні дитини надається у сумі, кратній 22,6 розміру прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років, встановленого на день народження дитини. Виплата допомоги здійснюється одноразово у дев'ятикратному розмірі прожиткового мінімуму при народженні дитини, решта — протягом наступних 12 місяців.

Допомога для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку призначається незастрахованій у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування особі (один з батьків дитини, усиновитель, опікун, баба, дід або інший родич), яка фактично здійснює догляд за дитиною.

Допомога для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку виплачується щомісяця з дня її призначення до дня досягнення дитиною трирічного віку включно. Усиновителям та опікунам допомога призначається не раніше, ніж з дня прийняття рішення про усиовлення або встановлення опіки.

Особам, звільненим з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації, до їх працевлаштування допомога для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку призначається на підставі довідки ліквідаційної комісії.

Особам, зареєстрованим у державній службі зайнятості як безробітні, допомога для догляду за дитиною до досягнення нею

трирічного віку призначається на підставі довідки державної служби зайнятості.

Допомога для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку особі, яка фактично доглядає за дитиною, призначається за письмовою заявою цієї особи та на підставі довідки з місця роботи (служби, навчання) матері дитини про те, що вона вийшла на роботу до закінчення строку відпустки для догляду за дитиною і виплату зазначеної допомоги їй припинено (із зазначенням дати).

Матерям, які мають дітей віком до трьох років і одночасно продовжують навчання з відривом від виробництва, допомога для догляду за дитиною до досягнення нею трьох років призначається в повному розмірі.

Допомога для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку непрацюючій особі призначається на підставі виданої за місцем проживання довідки про те, що вона не працює (не служить, не навчається) і дитина проживає разом з нею.

Допомога для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається у розмірі встановленого законом прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років.

У разі народження (усиновлення, встановлення опіки) двох і більше дітей допомога для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається на кожну дитину.

Допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, призначається особам, визначеним в установленому законом порядку опікунами чи піклувальниками дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення їх батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування.

Допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, призначається на підставі рішення про встановлення опіки чи піклування за умови, що середньомісячний розмір одержуваних на дитину аліментів, пенсії за попередні шість місяців не перевищує прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, надається у розмірі, що дорівнює різниці між прожитковим мінімумом для дитини відповідного віку та середньомісяч-

ним розміром одержуваних на дитину аліментів та пенсій за попередні шість місяців.

Допомога на дітей одиним матерям. Право на допомогу мають одинокі матері, одинокі усиновителі, вдови та вдівці з дітьми, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника або соціальну пенсію. Якщо одинока мати уклала шлюб, то вона має право на отримання цієї допомоги на дітей, які народилися до шлюбу, за умови, що ці діти не були усиновлені.

Допомога на дітей одиним матерям призначається незалежно від одержання інших видів державної допомоги сім'ям з дітьми.

Вказана допомога призначається у розмірі, що дорівнює різниці між 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 10 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку і виплачується до досягнення дитиною 18 років.

Субсидія — вид адресної безготівкової державної допомоги, який надається громадянам для відшкодування витрат на оплату користування житлом або його утримання та комунальних послуг (водо-, тепло-, газопостачання, водовідведення, електроенергія, вивезення побутового сміття та рідких нечистот), а також на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива, коли різниця між розміром плати за житлово-комунальні послуги, скраплений газ, тверде та рідке пічне побутове паливо в межах встановлених норм споживання і доходами сім'ї перевищує 20 % сукупного доходу, а для пенсіонерів та інших непрацевдатних громадян 15 % їх сукупного доходу.

Правові ознаки субсидій такі: безготівковий характер; безповоротність отримання; адресний характер.

Право на отримання адресної безготівкової субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива (далі — субсидія) поширюється на громадян, які проживають у житлових приміщеннях (будинках) державного

та громадського житлового фонду, в тому числі у гуртожитках, — на оплату користування житлом; приватного житлового фонду та фонду житлово-будівельних (житлових) кооперативів — на оплату утримання житла; житлового фонду незалежно від форм власності — на оплату комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива.

Субсидія на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива призначається у разі, коли житлове приміщення не забезпечується тепло- або газопостачанням.

Якщо для опалення житлового приміщення одночасно використовується тверде та рідке пічне побутове паливо і природний газ, субсидія надається тільки на один вид палива.

Субсидія призначається в межах встановлених норм користування житлово-комунальними послугами. При цьому норма володіння чи користування загальною площею житла та нормативи користування комунальними послугами встановлюються виходячи з 21 кв. м на наймача і кожного прописаного у житловому приміщенні (будинку) та додатково 10,5 кв. м на всіх тут прописаних, а для громадян, які проживають в однокімнатній квартирі, — на загальну площу незалежно від розміру квартири. У разі наявності більшої житлової площі, або використання житлово-комунальних послуг в обсязі, більшому за встановлені норми, субсидія призначається лише на послуги і жилу площу в межах норми. На оплату житлово-комунальних послуг понад встановлені норми субсидія не надається.

В окремих випадках за рахунок коштів, передбачених для надання субсидій, виходячи з конкретних обставин, субсидії можуть призначатися відділами (управліннями) субсидій незалежно від розміру загальної площі житла за рішеннями районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій та виконавчих органів міських і районних рад або комісій, які ними утворюються.

Призначення субсидій та контроль за їх цільовим використанням здійснюються відділами (управліннями) субсидій районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій та виконавчих органів міських і районних рад.

У сільській місцевості приймання заяв з необхідними документами для призначення субсидій та передачу їх відповідним

відділам (управлінням) субсидій здійснюють уповноважені особи, які визначаються виконавчими органами сільських і селищних рад.

Субсидії надаються за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Субсидія не призначається у таких випадках.

1. Якщо в житлових приміщеннях (будинках) прописані працездатні громадяни працездатного віку, що не працювали і не навчалися на денних відділеннях вищих та професійно-технічних навчальних закладів, час навчання в яких зараховується до трудового стажу, протягом трьох місяців, що передують місяцю звернення за призначенням субсидії (до цієї категорії не належать громадяни, які доглядають за дітьми до досягнення ними трирічного віку; громадян, які доглядають за дітьми і час догляду яких зараховується до трудового стажу; громадян, які доглядають за дітьми, що потребують догляду протягом часу, визначеного в медичному висновку лікувально-консультаційної комісії, але не більше ніж до досягнення ними шестирічного віку; громадян, які мають трьох і більше дітей віком до 16 років і зайняті доглядом за ними; громадян, які доглядають за інвалідами I групи або дітьми-інвалідами віком до 16 років, а також за особами, які досягли 80-річного віку), та не зареєстровані у службі зайнятості населення як такі, що шукають роботу.

2. Уповноважений власник житла, наймач житла в державному та громадському житловому фонді, член житлово-будівельного кооперативу, власник (співвласник) житлового приміщення, на якого відкрито особовий рахунок, або будь-яка особа, що прописана разом з ним у житловому приміщенні (будинку), здає за договором у найом або в оренду житлове приміщення (будинки).

3. Уповноважений власник житла, наймач житла в державному та громадському житловому фонді, член житлово-будівельного кооперативу, власник (співвласник) житлового приміщення, на якого відкрито особовий рахунок, та особи, які прописані разом з ним у житловому приміщенні (будинку), мають у своєму володінні (користуванні) чи володінні (користуванні) дружини (чоловіка, неповнолітніх дітей) у сукупності більше ніж одне житлове приміщення (будинки), загальна площа яких у сумі

перевищує норми володіння чи користування загальною площею житла.

У випадках придбання житлового приміщення (будинку) субсидія для відшкодування витрат на оплату користування житлом або його утримання та комунальних послуг (водо-, тепло-, газопостачання, водовідведення, електроенергія, вивезення побутового сміття та рідких нечистот), а також на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива признається не раніше ніж через рік з місяця придбання.

4. Уповноважений власник (співвласник) житла, наймач житла в державному та громадському житловому фонді, член житлово-будівельного кооперативу, власник (співвласник) житлового приміщення, на якого відкрито особовий рахунок, та особи, які прописані разом з ним у житловому приміщенні (будинку), мають у своєму володінні чи володінні дружини (чоловіка, неповнолітніх дітей) транспортний засіб, самохідну машину або механізм, крім засобів, які згідно із законодавством не є об'єктами оподаткування (за винятком тракторів на гусеничному ході), який перебуває в експлуатації не більш як 10 років, починаючи з року випуску (за винятком одержаного чи придбаного на пільгових умовах через органи праці та соціального захисту населення) та зареєстрований в установленому порядку.

Субсидія розраховується, виходячи з кількості прописаних у житловому приміщенні (будинку) осіб, яким нараховується плата за житлово-комунальні послуги, у тому числі осіб, призваних на строкову військову службу.

Кількість осіб визначається на початок місяця, в якому надійшло звернення за призначенням субсидії.

Для обчислення доходу непрацюючих громадян, яким призначено пенсію вперше, або якщо вони залишили роботу у період, за який враховуються доходи (три місяці до звернення за призначенням субсидії), і не мають інших доходів, крім пенсії, на розсуд пенсіонера враховується середньомісячний дохід за три місяці до звернення за призначенням субсидії або розмір призначеної щомісячної пенсії.

Якщо серед прописаних у житловому приміщенні (будинку) є громадяни, які перебувають у трудових відносинах з підприєм-

ством, установою чи організацією або займаються індивідуальною підприємницькою діяльністю, або зареєстровані в службі зайнятості як такі, що шукають роботу, або не перебувають у трудових відносинах з підприємством, установою чи організацією, але мають право на отримання субсидії і подають довідки до відділів (управлінь) субсидій про відсутність доходів за будь-який місяць протягом періоду, за який визначається сукупний дохід, або місячний дохід яких менший від неоподаткованого мінімуму доходів громадян, до розрахунку субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива за кожний такий місяць включається місячний дохід на рівні неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Коли квартиронаймач є студентом, що навчається на денному відділенні вищого або професійно-технічного закладу освіти, час навчання в якому зараховується до трудового стажу, і його середньомісячний дохід менший від неоподаткованого мінімуму доходів громадян, до розрахунку субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива включається дохід на рівні неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Для призначення субсидій громадяни подають до відділів (управлінь) субсидій заяву, в якій декларується наявність чи відсутність у володінні прописаних осіб житлового приміщення (будинку), транспортного засобу, самохідної машини або механізму, та відомості про забезпеченість житловою площею та комунальними послугами, склад прописаних у житловому приміщенні (будинку), доходи кожного з прописаних.

Субсидії призначаються за умови пред'явлення розрахункових книжок, квитанцій або аналогічних документів про фактичну оплату житлово-комунальних послуг за попередній період. У разі наявності заборгованості з платежів за житлово-комунальні послуги субсидії призначаються за умови укладення угоди між наймачем (власником) і відділом (управлінням) субсидій або надавачем послуг про погашення цієї заборгованості.

Виплата субсидій не припиняється, якщо протягом терміну призначення субсидій виникнення боргів за житлово-кому-

нальні послуги підтверджується відповідними документами про затримку у виплаті заробітної плати, пенсії тощо. На новий термін субсидія призначається за умови укладення угоди про обов'язкову сплату визначеної частки вартості житлово-комунальних послуг у міру погашення заборгованості з виплати заробітної плати, пенсій, стипендій та інших видів державної допомоги.

Рішення про призначення або про відмову в призначенні субсидій приймається протягом десяти днів після подання заяви та всіх необхідних документів.

Субсидія для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг призначається на шість місяців, а на оплату природного газу, що споживається на індивідуальне опалення, — на опалювальний період, починаючи з місяця звернення за її призначенням чи перерахунком. Субсидія для придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива призначається один раз на календарний рік за особистим зверненням громадян.

Якщо в житловому приміщенні (будинку) прописані та проживають тільки пенсіонери, які не працюють, та інші непрацездатні громадяни, джерелом існування яких є лише пенсія та інші соціальні виплати, субсидія призначається на дванадцять місяців. Про збільшення доходу або зміну в складі прописаних громадян, яким призначено таку субсидію, обов'язково інформують відділи (управління) субсидій.

Якщо громадяни, прописані в житловому приміщенні (будинку), з незалежних від них причин (відрадження, хвороба тощо), що підтверджується відповідними довідками, не змогли своєчасно звернутися за призначенням субсидій, відділи (управління) субсидій з урахуванням конкретних обставин можуть в окремих випадках призначити субсидію з дня виникнення права, але не більше ніж за один місяць перед зверненням за призначенням субсидії.

Громадянам, які проживають у житлових приміщеннях (будинках) державного і громадського житлового фонду, в тому числі у гуртожитках та будинках житлово-будівельних (житлових) кооперативів, субсидія надається шляхом перерахування коштів на рахунок власників житла (уповноважених ними

органів) та підприємств, що надають комунальні послуги, реалізують скраплений газ, тверде та рідке пічне побутове паливо.

Громадянам, які проживають у приватних будинках, квартирах чи кімнатах, субсидія надається шляхом перерахування коштів на рахунок підприємств, що надають комунальні послуги, реалізують скраплений газ, тверде та рідке пічне побутове паливо.

Розрахунки щодо визначення розміру субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг здійснюються у такій послідовності:

1) визначають середньомісячний сукупний дохід та обов'язкову частку плати за житлово-комунальні послуги в цьому доході;

2) визначають загальний місячний розмір плати за житлово-комунальні послуги в межах норми забезпеченості житлом та встановлених нормативів користування комунальними послугами у конкретному населеному пункті;

3) визначають розмір субсидії як різницю між вартістю плати за житлово-комунальні послуги в межах норми володіння чи користування загальною площею житла та нормативів споживання комунальних послуг і обсягом визначеного платежу.

Розмір субсидії не може бути більшим від розміру житлово-комунальних платежів. При цьому власник або наймач житла повинен сплачувати визначений відсоток платежів.

Суми субсидій, перерахованих надміру внаслідок подання громадянами свідомо документів із неправильними відомостями, повертаються ними за вимогою органів, що призначають субсидії, у подвійному розмірі. При цьому сума повернутих коштів зараховується на рахунок відділів (управлінь) субсидій для подальшого їх перерахування надавачам послуг. Подання свідомо недостовірних даних тягне за собою припинення надання субсидії та позбавлення права на її призначення на наступний термін.

Місцеві фінансові органи перераховують кошти для відшкодування витрат населення на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного

побутового палива у порядку, встановленому Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською і Севастопольською міськими державними адміністраціями.

На кожного одержувача субсидії відділи (управління) субсидій і організації, що надають населенню житлово-комунальні послуги, реалізують скраплений газ, тверде та рідке пічне побутове паливо, заводять справу, в якій зберігаються матеріали, необхідні для призначення субсидії, та розрахунки її розміру.

Грошова *допомога біженцям* складається з одноразової грошової допомоги для придбання товарів першої потреби та одноразової грошової допомоги на відшкодування вартості переїзду до регіонального пункту тимчасового розміщення біженців, регіону тимчасового розселення біженців або до іншого місця, обраного біженцем для проживання.

Розмір одноразової грошової допомоги для придбання товарів першої потреби становить: один неоподатковуваний мінімум доходів громадян на кожну особу, яка досягла 16 років; 60 % одного неоподатковovanого мінімуму доходів громадян на кожну дитину віком до 16 років.

Одноразова грошова допомога для придбання товарів першої потреби виплачується двома частинами: 50 % протягом п'яти днів після прийняття рішення про надання зазначеної грошової допомоги, решта — протягом десяти днів після прибуття біженця до регіонального пункту тимчасового розміщення біженців, регіону тимчасового розселення біженців або до іншого місця, обраного біженцем для проживання, і реєстрації в органі внутрішніх справ.

Розмір одноразової грошової допомоги на відшкодування вартості переїзду визначається, виходячи з фактичної вартості проїзду до місця тимчасового проживання, але не більше вартості проїзду залізничним транспортом у плацкартному вагоні.

Грошова допомога виплачується:

а) для придбання товарів першої потреби:

— перша частина — Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями за місцем тимчасового проживання біженця до його переїзду до регіонального пункту тимчасо-

вого розміщення біженців чи регіону тимчасового розселення біженців;

— друга частина — Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями за місцем тимчасового проживання біженця після його переїзду до регіонального пункту тимчасового розміщення біженців чи регіону тимчасового розселення біженців;

б) на відшкодування переїзду до регіонального пункту тимчасового розміщення біженців, регіону тимчасового розселення біженців або до іншого місця, обраного біженцем для проживання, — Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, до структури яких входить орган міграційної служби, що отримав відповідну заяву.

Якщо біженець не направляється до регіонального пункту тимчасового розміщення біженців чи регіону тимчасового розселення біженців за рішенням органу міграційної служби, одноразова грошова допомога для придбання товарів першої потреби виплачується Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями у повному обсязі за місцем його тимчасового проживання.

Для розгляду питання про надання грошової допомоги біженці можуть звернутися із заявами до органів міграційної служби в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі за місцем їх тимчасового проживання.

Якщо біженці мають засоби до існування в Україні, їм може бути відмовлено в наданні грошової допомоги.

Рішення про надання біженцю грошової допомоги або відмову в наданні такої допомоги приймається органом міграційної служби протягом 3 днів з дня подання заяви з усіма необхідними документами.

Крім допомоги біженцям до інших державних соціальних допомог можна віднести допомогу на поховання у випадку смерті незастрахованої особи; допомоги особам, яким виповнилося 100 і більше років; разову грошову допомогу ветеранам війни;

щомісячну державну допомога дітям віком до 16 років, інфікованим вірусом імунодефіциту людини або хворим на СНІД, та ін.

Порядок призначення державних соціальних допомог. Для призначення державної соціальної допомоги громадянину, або уповноваженому представнику сім'ї необхідно звернутися до відповідного районного або міського органу соціального захисту за місцем постійного проживання, якщо інше не передбачено спеціальним законодавством. При цьому йому необхідно подати документи, які підтверджують особу, а також документи, які підтверджують право громадянина на отримання державної допомоги. Орган, який призначає допомоги, зобов'язаний у визначений законом термін розглянути подані документи і прийняти рішення про надання або відмову в наданні державної соціальної допомоги. Рішення про відмову в наданні допомоги має бути мотивованим. У необхідних випадках орган, який призначає допомогу, може за погодженням з отримувачем допомоги провести обстеження його доходів та побутових умов.

Повідомлення про призначення державної соціальної допомоги або відмова у її призначенні надається заявнику в письмовій формі разом з поясненням порядку її оскарження.

Задачі

1. Громадянин К. перебуває у тривалому відрядженні (1 вересня 1998 р. — 1 грудня 2000 р.) у Російській Федерації. За цей період на нього не нараховувалась плата за житлово-комунальні послуги. Дружина громадянина К. звернулася до районного відділу субсидій із заявою про призначення їй субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг. Однак у призначенні такої допомоги їй було відмовлено. Підставою для відмови було те, що її чоловік прописаний у житловому приміщенні, а довідку про дохід чоловіка громадянка К. не надала. Дайте правовий аналіз цієї ситуації.

2. У двокімнатній квартирі загальною площею 45 кв. м прописано три особи: мати 45 років, батько — інвалід II групи, син —

24 роки. Заробітна плата матері за останні 6 місяців становить 1260 грн, батько отримує пенсію 120 грн на місяць, а заробітна плата сина за останні шість місяців становить 1800 грн. На місяць вони сплачують 145 грн за житлово-комунальні послуги. В межах визначених норм вони повинні сплачувати 71 грн 67 коп. за житлово-комунальні послуги. Чи має ця сім'я право на субсидію? Обчисліть розмір субсидії на житлово-комунальні послуги для цієї сім'ї.

3. У житловому будинку прописані батько, який веде фермерське господарство, мати, яка займається підприємницькою діяльністю, а також дитина шкільного віку. За даними районної податкової адміністрації дохід від ведення фермерського господарства становив за минулий рік 4200 грн, а дохід матері від заняття підприємницькою діяльністю за попередній квартал становив 120 грн. У відділі субсидій їм відмовили у призначенні субсидії, мотивуючи це тим, що обоє з подружжя займаються підприємницькою діяльністю, а не працюють за трудовим договором. Чи правомірна відмова відділу субсидій? Хто має право на призначення субсидій на оплату житлово-комунальних послуг? Куди можна оскаржити відмову в призначенні субсидії? Обчисліть розмір субсидії на житлово-комунальні послуги, якщо вони за них сплачують у межах встановлених норм споживання 145 грн.

4. Громадянин М., який є інвалідом I групи з дитинства внаслідок загального захворювання, звернувся за призначенням йому державної допомоги як інваліду з дитинства. В управлінні праці та соціального захисту йому відмовили у призначенні допомоги, мотивуючи це тим, що він вже отримує пенсію у зв'язку з інвалідністю, а також надбавку до неї. Куди можна оскаржити відмову управління праці та соціального захисту в наданні допомоги? Чи має М. право на державну допомогу як інвалід з дитинства? Обчисліть розмір виплат, які можуть виплачуватись М., якщо таку допомогу буде призначено.

5. Громадянин О. звернувся до районного відділу праці та соціального захисту із заявою про призначення його сім'ї допо-

моги як малозабезпеченій. Із довідки про склад сім'ї видно, що сім'я складається з чотирьох осіб: подружжя О. і М., а також двоє неповнолітніх дітей віком 4 і 7 років. О. зареєстрований у службі зайнятості як безробітний і отримує допомогу в разі безробіття у розмірі 24 грн. М., інвалід II групи, не працює, отримує пенсію 74 грн. Хто має право на допомогу малозабезпеченим сім'ям? Обчисліть розмір допомоги сім'ї О.

6. Громадянка Г., військовослужбовець Збройних Сил України, звернулася до районного відділу праці та соціального захисту із заявою про призначення їй допомоги для догляду за дитиною до досягнення дитиною трирічного віку. Їй відмовили у призначенні такої допомоги, оскільки вона вже отримує допомогу для догляду за попередньою дитиною, а також пенсію в разі втрати годувальника. Чи має Г. право на допомогу для догляду за дитиною (другою) до досягнення нею трирічного віку? Куди можна оскаржити відмову у призначенні вказаної допомоги? Визначте розмір допомоги. З яких коштів виплачуватиметься ця допомога?

7. Громадянка К. розлучена і сама виховує дитину віком 14 років. Працюючи економістом, вона отримує заробітну плату 118 грн, а також отримує аліменти на дитину в розмірі 34 грн. Вона звернулася до районного відділу праці та соціального захисту із запитанням, чи має право на отримання допомоги для догляду за дитиною? На отримання якої допомоги матиме право К.? Обчисліть розмір цієї допомоги.

8. Сім'я Л. звернулася за отриманням державної допомоги як малозабезпечена. У складі сім'ї є: мати Л., сам Л., його дружина і двоє дітей, віком 5 і 7 років. Таку допомогу було призначено на 6 місяців. Після закінчення вказаного строку Л. знову звернувся за продовженням виплати зазначеної допомоги. Однак при перевірці виявилось, що до Л. переїхав на постійне місце проживання його двоюрідний брат, який працює менеджером в акціонерному товаристві, а після смерті маминої сестри вони успадкували земельну ділянку площею 0,25 га. У зв'язку з цим у продовженні виплати допомоги було відмовлено. У яких ви-

падках припиняється виплата допомоги малозабезпеченим сім'ям? Чи правильно відмовлено у продовженні виплати допомоги?

9. За отриманням допомоги на поховання звернулася громадянка Т. Вона є дочкою інваліда Великої Вітчизняної війни, який помер 2 березня 1998 р. Чи буде їй виплачено допомогу на поховання і в якому розмірі? Чи вплине на рішення та обставина, що громадянка Т. звернулася за допомогою через 8 місяців після смерті інваліда?

10. Сім'я М. проживає в зоні посиленого радіоекологічного контролю і складається з трьох осіб: чоловік, дружина і дочка 15 років. Їм виплачується щомісячна грошова допомога у зв'язку з обмеженнями на споживання продуктів харчування місцевого виробництва та особистого підсобного господарства з розрахунку на чоловіка і дружину. М. звернувся до управління у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС за роз'ясненням, на які види допомог має право їхня дочка і чи правильно на неї не виплачують допомоги у зв'язку з обмеженням на споживання продуктів харчування місцевого виробництва. Дайте відповідь. В яких розмірах повинні виплачуватися зазначені допомоги?

11. Громадянка Р. розлучилася з чоловіком. До суду за стягненням аліментів вона не зверталася, оскільки її колишній чоловік ніде не працює. Вона навчається в технікумі з відривом від виробництва й отримує стипендію. Після розірвання шлюбу з нею залишилася дитина віком 2 роки 4 місяці. Вона звернулася до районного відділу соціального захисту із заявою про призначення допомоги малозабезпеченій сім'ї. Хто має право на цю допомогу? Який порядок зменшення її розміру? Дайте відповідь.

12. Громадянин С., який брав участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, звернувся до районного відділу праці та соціального захисту із скаргою, оскільки його дітям зменшили розмір виплат на компенсацію на харчування з 70 грн до 3 грн

30 коп. Під час розгляду скарги виявилось, що діти народилися в 1992 і 1993 рр., пішли до школи, але у школі не організовано харчування. Чи мають право діти на компенсацію для харчування і в якому розмірі?

13. Громадянка Т., інвалід II групи, отримувала щомісячну виплату мінімальної заробітної плати на дитину, яка перебуває на диспансерному обліку через захворювання внаслідок Чорнобильської катастрофи. Після звільнення з роботи органи праці та соціального захисту відмовили їй у цій виплаті. Чи правильно відмовили Т. у такій виплаті? Хто має право на щомісячну грошову виплату мінімальної заробітної плати на кожну дитину внаслідок Чорнобильської катастрофи?

Нормативно-правові акти

1. Закон України “Про прожитковий мінімум” від 15 липня 1999 р. № 966-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 38. — Ст. 348.

2. Закон України “Про межу малозабезпеченості” від 4 жовтня 1994 р. № 190/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 42. — Ст. 385.

3. Закон України “Про мінімальний споживчий бюджет” від 3 липня 1991 р. № 1284-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 42. — Ст. 553.

4. Закон України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми” від 21 листопада 1992 р. № 2811-XII, в редакції від 22 березня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 20. — Ст. 102.

5. Закон України “Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам” від 16 листопада 2000 р. № 2109-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 1. — Ст. 2.

6. Закон України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям” від 1 червня 2000 р. № 1768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 35. — Ст. 290.

7. Закон України “Про затвердження прожиткового мінімуму на 2001 рік” від 22 березня 2001 р. № 2330-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 20. — Ст. 100.

8. Закон України “Про затвердження прожиткового мінімуму на 2002 рік” від 15 грудня 2001 р. № 2780-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 6. — Ст. 42.

9. Закон України “Про прожитковий мінімум на 2003 рік” від 28 листопада 2002 р. № 247-IV // Урядовий кур’єр. — 2002. — № 233. — 13 грудня.

10. Указ Президента України “Про Основні напрями соціальної політики на 1997—2000 роки” від 18 жовтня 1997 р. // Урядовий кур’єр. — 1997. — № 202-203. — 30 жовтня.

11. Указ Президента України “Про Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року” від 24 травня 2000 р. // Урядовий кур’єр. — 2000. — № 97. — 31 травня.

12. Постанова Кабінету Міністрів України “Про науково-громадську експертизу набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів і набору послуг для встановлення прожиткового мінімуму” від 24 вересня 1999 р. № 1767 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 39. — Ст. 1946.

13. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про визначення вартості непродовольчих товарів і послуг та вартості утримання житла при формуванні межі малозабезпеченості” від 1 березня 1999 р. № 310 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 9. — Ст. 346.

14. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім’ям з дітьми” від 27 грудня 2001 р. № 1751, із змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2002 р. № 1951 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 52. — Ст. 2365.

15. Постанова Кабінету Міністрів України “Про виплату державної допомоги особам, яким виповнилося 100 і більше років” від 12 жовтня 2002 р. № 1532 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 42. — Ст. 1942.

16. Постанова Кабінету Міністрів України “Про надання щомісячної грошової допомоги малозабезпеченій особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розла-

ду, який за висновком лікарської комісії потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним” від 2 серпня 2000 р. № 1192 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 31. — Ст. 1314.

17. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про порядок виплати компенсаційних сум військовослужбовцям, які стали інвалідами, а також членам сімей військовослужбовців, які загинули під час виконання обов’язків військової служби у складі Миротворчих Сил ООН” від 5 травня 1994 р. № 290 // Зібрання постанов Уряду України. — 1994. — № 8. — Ст. 214.

18. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку надання біженцям грошової допомоги та пенсії” від 6 липня 1998 р. № 1016 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 27. — Ст. 1001.

19. Постанова Кабінету Міністрів України “Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива” від 21 жовтня 1995 р. № 848, в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 22 вересня 1997 р. № 1050 // Зібрання постанов Уряду України. — 1996. — № 2. — Ст. 76.

20. Постанова Кабінету Міністрів України “Про новий розмір витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива у разі надання житлової субсидії” від 27 липня 1998 р. № 1156 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 30. — Ст. 1129.

21. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження норм споживання природного газу населенням у разі відсутності газових лічильників” від 8 червня 1996 р. № 619, зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 29 жовтня 2002 р. № 1632 // Зібрання постанов Уряду України. — 1996. — № 13. — Ст. 360.

22. Постанова Кабінету Міністрів України “Про встановлення тимчасових норм споживання населенням електроенергії та природного газу, на оплату яких надається субсидія” від 1 грудня 1995 р. № 959 // Зібрання постанов Уряду України. — 1996. — № 4. — Ст. 112.

23. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження типових положень про головне управління праці та соціального захисту населення обласної, Київської міської державної адміністрації і управління праці та соціального захисту населення Севастопольської міської державної адміністрації і про управління праці та соціального захисту населення районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації” від 29 вересня 2000 р. № 1498 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 40. — Ст. 1698.

24. Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок та розміри компенсаційних виплат дітям, які потерпіли внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 8 лютого 1997 р. № 155 // Офіційний вісник України. — 1997. — Число 7-8. — Ст. 44.

25. Постанова Кабінету Міністрів України “Про розмір щомісячної державної допомоги дітям віком до 16 років, інфікованим вірусом імунодефіциту людини або хворим на СНІД” від 10 липня 1998 р. № 1051 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 28. — Ст. 1040.

26. Наказ Міністерства охорони здоров'я України “Про Порядок виплати щомісячної державної допомоги дітям віком до 16 років, інфікованим вірусом імунодефіциту людини або хворим на СНІД” від 31 серпня 1998 р. № 265 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 38. — Ст. 1427.

27. Наказ Міністерства соціального захисту населення України, Міністерства фінансів України, Міністерства праці України, Державного комітету по житлово-комунальному господарству України, Фонду соціального страхування України, Пенсійного фонду України “Про внесення змін і доповнень до порядку виплати допомоги на поховання” від 29 жовтня 1996 р. № 148/232/88/95/08-14-759/123 // Офіційний вісник України. — 1997. — Число 13. — Ст. 103.

28. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства фінансів України, Міністерства охорони здоров'я України “Про затвердження Порядку надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам” від 30 квітня 2002 р. № 226/293/169 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 24 (ч. 2). — Ст. 1191.

29. Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства фінансів України "Про затвердження Переліку медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 16 років" від 8 листопада 2001 р. № 454/471/516 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 52. — Ст. 2403.

30. Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи "Про затвердження Положення про порядок виплати одноразової компенсації за шкоду, заподіяну здоров'ю, особам, які стали інвалідами внаслідок Чорнобильської катастрофи, та сім'ям за втрату годувальника" від 31 грудня 1996 р. № 28 // Офіційний вісник України. — 1997. — Число 15. — Ст. 59.

31. Наказ Міністерства охорони здоров'я України "Про затвердження форми висновку лікарської комісії медичного закладу щодо необхідності постійного стороннього догляду за інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу та Інструкції про порядок його заповнення" від 26 грудня 2000 р. № 363 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 3. — Ст. 83.

32. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України "Про затвердження Порядку відмови в наданні державної соціальної допомоги, припинення виплати та зменшення розміру призначеної державної соціальної допомоги" від 19 грудня 2000 р. № 350 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 4. — Ст. 141.

33. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики України, Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України "Про затвердження Методики обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги" від 15 листопада 2001 р. № 486/202/524/455/3370 // Праця і зарплата. — 1999. — № 22. — Вересень.

34. Положення про надання одноразової матеріальної допомоги, затвержене рішенням Львівського виконкому від 4 червня 1999 р. № 282 // Бюлетень офіційної інформації міста Львова. — 1999. — № 13-14. — 15 липня.

35. Розпорядження Львівської облдержадміністрації “Про норми споживання населенням області скрапленого газу, твердого палива, на які нараховується субсидія” від 15 лютого 1999 р. № 171 // ІАЦ Ліга.

36. Розпорядження Львівської облдержадміністрації “Про затвердження нормативів доходів громадян від земельних ділянок, наданих їм для городництва, сінокосіння та випасання худоби” від 30 липня 1999 р. № 866 // ІАЦ Ліга.

Література

1. *Иванова Р.И.* Понятие и социально-правовая природа пособий как вида социального обеспечения // Социальное обеспечение в СССР за 60 лет: Труды ВЮЗИ. — М., 1980.

2. *Иванова Р.И., Тарасова В.А.* Пособие по социальному обеспечению. — М.: Юрид. лит., 1997.

3. *Сташків Б.І.* Допомога по вагітності та пологах // Проблеми права: Наук.-практ. зб. — Вип. 2. — Чернігів: Юрист, 1998. — С. 37—52.

4. *Сташків Б.І.* Юридичні факти в праві про допомоги // Проблеми права: Наук.-практ. зб. — Вип. 1. — Чернігів: Юрист, 1997. — С. 22—42.

5. *Стичинський Б.* Соціальний захист громадян: проблеми і гарантії // Право України. — 1993. — № 3.

Тема 9

СОЦІАЛЬНІ ПІЛЬГИ

Основні питання

1. Поняття та ознаки соціальних пільг.
2. Класифікація соціальних пільг.
3. Соціальні пільги у сфері житлово-комунальних послуг.
4. Медико-реабілітаційні соціальні пільги.
5. Система транспортних соціальних пільг.
6. Соціально-трудова пільга.
7. Соціально-побутова пільга.
8. Джерела фінансування соціальних пільг.
9. Проблеми реформування державної системи соціальних пільг в Україні.

Додаткові контрольні питання

1. Визначте ознаки, за якими соціальні пільги відрізняються від професійних пільг.
2. Назвіть джерела фінансування соціальних пільг.
3. Складіть схему “Види соціальних пільг за законодавством України”.

4. Назвіть, хто належить до “членів сім’ї” пільговика, на яких поширюється пільга на оплату житлово-комунальних послуг?

5. Назвіть етапи реформування державної системи соціальних пільг.

6. Визначте суб’єктів права на соціальні пільги в Україні.

7. Обґрунтуйте необхідність збереження соціальних пільг (або заміни їх соціальною адресною допомогою).

8. Чи є в законодавстві: а) нормативи надання соціальних пільг; б) обмеження щодо надання соціальних пільг?

9. Чи може бути підставою відмови у наданні соціальної пільги (будь-якого виду) неоплата компенсації їхньої вартості за попередній період?

Державна пільга, у традиційному розумінні цього поняття — це передбачене законодавством повне або часткове звільнення певних категорій громадян від виконання обов’язку або надання додаткових прав.

Потрібно розрізнити пільги, що надаються громадянам за життєвих обставин, які зумовлюють необхідність особливої уваги до людини, тобто є частиною державної системи соціального забезпечення, та пільги, які пов’язані зі службовим статусом особи чи видом її трудової діяльності. А тому всю систему державних пільг поділимо на соціальні та професійно-побутові пільги.

Під соціальними необхідно розуміти пільги, які пов’язані з життєзабезпеченням громадян та зумовлені зниженням рівня їх доходів нижче прожиткового мінімуму або втратою (зниженням) працездатності. Ці пільги можна розглядати як один із видів соціального забезпечення.

Соціальні пільги — передбачене законодавством повне або часткове звільнення певних категорій громадян від виконання обов’язку або надання додаткових прав при настанні соціального ризику.

Професійно-побутовими вважаються пільги, які пов’язані з професійною діяльністю їх одержувачів. Вони надаються держа-

вою з метою матеріально-побутового забезпечення працівників окремих професій (наприклад, пільги військовослужбовцям, суддям, службовим особам органів внутрішніх справ, медичним працівникам тощо).

Соціальні пільги є додатковим видом соціального забезпечення; вони надаються незалежно від того, чи отримує особа пенсію, допомоги або заробітну плату. Соціальні пільги переважно є грошовими чи матеріально-речовими за формою.

Надміру розвинена система соціальних пільг в Україні (у кількісному еквіваленті) та форм їх виявлення ще не характеризує належного ступеня соціальної захищеності населення. На сьогодні виникла потреба докорінного вдосконалення системи надання соціальних пільг. Недоліки сучасної державної системи соціальних пільг такі:

1. Відсутність системного нормативно-правового акта, який універсально встановлював би підстави, перелік суб'єктів, види та механізм надання соціальних пільг.

2. Недосконалість механізму надання пільг, оскільки реально пільгами користуються не всі, хто має на них право (наприклад, правом безоплатного проїзду міським транспортом користуються лише пенсіонери, які проживають у місті; натомість сільські жителі не користуються такою пільгою або користуються дуже рідко).

3. Відсутність системи моніторингу доходів сімей, щоб визначати тих, кому забезпечення є найбільш необхідним.

4. Відсутність на підприємствах, що надають послуги, на оплату яких запроваджено пільги та у місцевих органах виконавчої влади єдиної методики обчислення фактичної вартості окремих видів пільг; єдиної методики обліку наданих пільг; єдиної статистичної звітності щодо фактичної вартості пільг та стану їх фінансування.

Ринкові перетворення в суспільстві зумовили відповідне реформування державної системи соціального забезпечення в Україні, в тому числі системи соціальних пільг. За результатами опитування, проведеного Радою по вивченню продуктивних сил Національної академії наук України, понад 40 % осіб, які

мають право на пільги, вважають доцільною їх заміну на адресну грошову соціальну допомогу.

Відповідно до Основних напрямів соціальної політики на період до 2004 року *, Стратегії подолання бідності **, Основних напрямків бюджетної політики на 2002 рік розроблено три етапи заміни чинної системи пільг адресною грошовою допомогою. Перший етап (до 2004 року) включає: розроблення й запровадження механізму заміни чинних пільг на адресну грошову допомогу з оплати житлово-комунальних послуг на базі наявного механізму надання житлово-комунальних субсидій; затвердження розрахункових норм споживання послуг (житлово-комунальних, транспортних, зв'язку, забезпечення побутовим паливом тощо), у межах яких надаватиметься адресна грошова допомога населенню; розроблення механізму притягнення до відповідальності громадян за несплату отриманих послуг. На другому етапі (2004—2005 рр.) передбачається поширення адресної грошової допомоги на громадян, які мають пільги на медичне обслуговування, послуги транспорту, зв'язку. Третій етап передбачає завершення переходу від системи надання пільг за соціальною ознакою до системи адресної грошової соціальної допомоги.

Законодавча практика в Україні пішла шляхом урегулювання відносин щодо надання соціальних пільг у цілій низці нормативно-правових актів (законів та підзаконних), які визначають правовий статус певних соціальних категорій. Відсутність єдиного кодифікованого акта призвела до того, що традиційним критерієм класифікацій соціальних пільг став контингент громадян, який має право на пільгу. Отож за суб'єктом соціальні пільги можна поділити на такі: ветеранам війни; ветеранам праці; особам, які мають особливі заслуги перед державою; багатодітним сім'ям; особам, які належать до постраждалих від Чорнобильської катастрофи; дітям-сиротам; реабілітованим особам і т. д.

---

* Указ Президента від 24 травня 2000 р. № 717 // Урядовий кур'єр. — 2000. — 31 травня.

** Указ Президента від 15 серпня 2001 р. № 637 // Урядовий кур'єр. — 2001. — 18 серпня.

Причому обсяг відповідних пільг за одним і тим самим змістом не є однаковим для всіх соціальних груп, які мають право на пільги.

За терміном надання соціальні пільги можна класифікувати на такі:

- 1) постійні — діють постійно протягом тривалого проміжку часу;
- 2) тимчасові — діють протягом встановленого, завчасно обумовленого періоду;
- 3) надзвичайні — надаються у зв'язку з певними обставинами.

За змістом всі соціальні пільги можна поділити на такі: житлово-комунальні; медико-реабілітаційні; транспортні; соціально-побутові; пенсійні; соціально-трудова.

Найбільш поширеною пільгою в сфері житлово-комунальних послуг є *звільнення від плати за житло та (або) комунальні послуги* або її *зменшення*.

Слід зазначити, що при наданні пільг щодо оплати за житло враховується не вся площа будинку (квартири), а лише в межах норми: 21 кв. м опалюваної площі на кожну особу, яка постійно проживає в житловому приміщенні й має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. м на сім'ю.

До комунальних послуг належать: водопостачання, включаючи постачання привізною водою для господарсько-побутових потреб; гаряче водопостачання; користування тепловою енергією; вивезення побутових відходів; водовідведення, включаючи обслуговування вигрібних ям загального та особистого користування в садибах житлових будинків; газ, у тому числі зріджений, що використовується для опалення житлових приміщень, підігріву води в будинках, які не мають централізованого гарячого водопостачання; користування електроенергією.

Пільги щодо плати за користування електроенергією в гаражах, дачних будинках і на садових ділянках не надаються, за винятком, коли споруди знаходяться на присадибних ділянках за місцем проживання.

Повністю від оплати за житло та комунальні послуги незалежно від форми власності житлового фонду, а також від плати за користування позавідомчою охоронною сигналізацією житла звільняються особи, які мають особливі заслуги перед державою, а також члени їх сімей, що спільно проживають з ними. Зазначена пільга зберігається за дружиною (чоловіком), батьками померлих Героїв Радянського Союзу; повних кавалерів ордена Слави; нагороджених чотирма і більше медалями “За відвагу”; Героїв Соціалістичної праці та повних кавалерів ордена Трудової Слави, незалежно від часу їх смерті.

Правом на зниження плати за користування житлом чи комунальними послугами користуються:

- 1) інваліди війни — у розмірі 100 % вартості палива;
- 2) учасники бойових дій та особи, прирівняні до них, — 75 % вартості палива;
- 3) учасники війни та особи, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” — 50 % вартості палива.

Для сімей, вказаних у пунктах 1, 2, 3 цього абзацу, що складаються лише з непрацездатних осіб, надається відповідна знижка (100, 75, 50 %) за користування газом для опалювання житла на подвійний розмір нормативної опалюваної — 42 кв. м на кожную особу, яка має право на знижку, та 21 кв. м на сім'ю.

Плата за житло та комунальні послуги знижується на 50 % також: реабілітованим громадянам; громадянам, віднесеним до категорії 1, 2 постраждалих від Чорнобильської катастрофи; дружині (чоловіку) померлих громадян з числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, віднесених до категорії 3, смерть яких пов'язана з Чорнобильською катастрофою; опікуну (на час опікунства) дітей померлих громадян; дітям-інвалідам, інвалідність яких пов'язана з Чорнобильською катастрофою.

Громадяни, віднесені до категорії 4 постраждалих від Чорнобильської катастрофи мають право на відшкодування 50 % вартості палива, придбаного в межах установлених норм, якщо вони працюють у будинках, що не мають центрального опален-

ня на час постійного проживання або постійної роботи (навчання) у зоні посиленого радіоекологічного контролю.

Пільги при оплаті за користування житлом та комунальними послугами іншим категоріям громадян (наприклад, інвалідам загального захворювання) законодавством не передбачено, але органи місцевого самоврядування можуть надавати додаткові пільги малозабезпеченим верствам населення за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Наступною пільгою у сфері житлово-комунальних послуг є першочергове або позачергове забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов.

Підстави для визнання громадян такими, що потребують поліпшення житлових умов, передбачено статтею 34 Житлового кодексу України. Правом позачергового забезпечення житлом користуються інваліди війни та особи, на яких поширюється Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту".

Правом позачергового забезпечення житлом також користуються громадяни, віднесені до категорій 1, 2 постраждалих від Чорнобильської катастрофи. Для названих категорій громадян такими, що потребують поліпшення житлових умов (крім загальних підстав), визнаються особи, які забезпечені житловою площею нижче рівня середнього забезпечення громадян у конкретному населеному пункті, або які проживають у комунальних квартирах.

Особам, які перенесли променеву хворобу будь-якого ступеня або стали інвалідами внаслідок Чорнобильської катастрофи; сім'ям, що втратили годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи або мають дитину-інваліда, інвалідність якої є наслідком цієї катастрофи, надається додаткова жила площа у вигляді окремої кімнати. Відсутність окремої кімнати є підставою для взяття такої сім'ї на квартирний облік. Порядок надання додаткової жилої площі особам, які внаслідок Чорнобильської катастрофи перенесли променеву хворобу будь-якого ступеня або стали інвалідами, дітям-інвалідам, які потребують особливого догляду, та сім'ям, що втратили годувальника з числа осіб, віднесених до категорії 1, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1999 р. № 1589.

Якщо особа (сім'я), виявляє бажання залишити за собою займане приватизоване житло, їй надається житло площею не більше різниці між загальною площею житла, на яке має право ця особа (сім'я), і тим, яке вона займає фактично.

У першу чергу забезпечуються житлом учасники бойових дій та особи, прирівняні до них; учасники війни, ветерани військової служби, інваліди з дитинства I та II групи, які хворіють відповідно до переліку захворювань, затвердженого Міністерством охорони здоров'я України.

Правом першочергового поліпшення житлових умов із наданням при цьому додаткової жилої площі до 20 кв. м користуються особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед державою.

Пільгою щодо поліпшення житлових умов особа (сім'я) може скористатись один раз.

Наступний вид житлово-комунальної пільги — *надання бюджетних кредитів та позик на індивідуальне житлове будівництво*.

За чинним законодавством правом на одержання позики на індивідуальне житлове будівництво з погашенням протягом 10 років, починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва, мають інваліди війни, учасники війни, учасники бойових дій та особи, прирівняні до них.

Право одержання відсоткової позики на індивідуальне житлове будівництво з погашенням 50 % (25 %) позики за рахунок державного бюджету, а також безвідсоткової позики для будівництва садових будинків та благоустрою садових ділянок, будівництва індивідуальних гарантів незалежно від того, кому з членів сім'ї відведено земельну ділянку, мають відповідно категорії 1 (2) постраждалих від Чорнобильської катастрофи.

Право безвідсоткової позики на індивідуальне житлове будівництво мають громадяни, віднесені до категорії 3 постраждалих від аварії на ЧАЕС.

Особи, які мають особливі заслуги або особливі трудові заслуги перед державою та особи, на яких поширюється Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", користуються пільгою щодо безкоштовного *капітально-*

го ремонту жилих будинків (квартир), що перебувають у їхній власності, або компенсації витрат на його проведення при виконанні власними силами відповідно до Положення про систему технічного обслуговування, ремонту та реконструкції.

Правом на **безоплатну приватизацію житла незалежно від розміру його загальної площі** користуються:

1) громадяни, котрим встановлена ця пільга Законом України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”: категорії 1 та 2 постраждалих від Чорнобильської катастрофи; дружина (чоловік) померлих з числа учасників ліквідації наслідків аварії, віднесених до категорії 3; громадяни, які відпрацювали на території зони посиленого радіоекологічного контролю не менш як п’ять років (житло, яке вони займають у цій зоні);

2) громадяни, удостоєні звання Героя Радянського Союзу, Героя Соціалістичної Праці, нагороджені орденом Слави трьох ступенів, ветерани Великої Вітчизняної війни, воїни-інтернаціоналісти, інваліди I і II груп, інваліди з дитинства, ветерани праці, ветерани військової служби та репресовані особи, реабілітовані згідно із Законом України “Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні”;

3) сім’ї загиблих при виконанні державних і громадських обов’язків та на виробництві;

4) сім’ї, що мають трьох і більше дітей.

Право на безоплатне або пільгове придбання ліків входить в систему медико-реабілітаційних пільг. Постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 р. № 1303 передбачено, що право на безоплатне придбання ліків за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування мають:

1) особи, яким передбачено безоплатне відпускання лікарських засобів згідно із Законом України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”: інваліди війни, учасники бойових дій, учасники війни, особи, які мають особливі заслуги перед державою (у першу чергу), а також особи, на яких поширюється чинність вказаного закону;

2) особи, які мають особливі трудові заслуги перед державою відповідно до Закону України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”;

3) особи, яким передбачено безоплатне відпускання лікарських засобів згідно із Законом України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”: громадяни, які віднесені до категорії 1—4 постраждалих; діти, які належать до потерпілих;

4) пенсіонери з числа колгоспників, робітників, службовців, які одержують пенсію за віком, у разі інвалідності та в разі втрати годувальника в мінімальних розмірах (за винятком осіб, які одержують пенсію на дітей у разі втрати годувальника);

5) діти віком до трьох років;

6) діти-інваліди до 16 років;

7) діти віком до 18 років, які перенесли у 1988 р. хімічну інтоксикаційну алопецію в м. Чернівцях;

8) дівчата-підлітки і жінки з протипоказаннями вагітності, а також жінки, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (забезпечуються безоплатно засобами контрацепції відповідно до Національної програми планування сім’ї, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 13 вересня 1995 р. № 736).

Окрім названих категорій осіб, додатком 2 до Постанови Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 р. № 1303 визначено перелік категорій захворювань, у разі амбулаторного лікування яких лікарські засоби відпускаються безоплатно: онкологічні захворювання, гематологічні захворювання, діабет (цукровий і нецукровий), ревматизм, пухирчатка, туберкульоз, дизентерія, дитячий церебральний параліч, бронхіальна астма, інші види захворювань, передбачені постановою.

Лікарські засоби за переліченими категоріями захворювань відпускаються безоплатно лише в разі амбулаторного лікування основного захворювання, за яким надано пільги (наприклад, якщо особа, яка хворіє бронхіальною астмою, лікує саме цю хворобу, ліки за рецептом лікаря їй відпускатимуться безоплатно; якщо ця сама особа лікує грип, ліки відпускаються в загальному порядку, тобто за гроші).

Хворі на СНІД та ВІЛ-інфіковані незалежно від основного захворювання мають право на безоплатне відпускання лікарських засобів за наявності в них будь-яких інших захворювань.

Групи населення, за амбулаторного лікування яких лікарські засоби за рецептами лікарів відпускаються з оплатою 50 % їхньої вартості такі:

- 1) інваліди I та II груп унаслідок трудового каліцтва, професійного або загального захворювання;
- 2) інваліди з дитинства I та II груп;
- 3) діти віком від 3 до 6 років;
- 4) особи, реабілітовані відповідно до Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні”, які стали інвалідами внаслідок репресій або є пенсіонерами;
- 5) особи, нагороджені знаком “Почесний донор України” та “Почесний донор СРСР” відповідно до Закону України “Про донорство крові та її компонентів”.

Безоплатно і на пільгових умовах відпускаються лікарські засоби вітчизняного та іноземного виробництва згідно з переліком, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 5 вересня 1996 р. № 1071 “Про порядок закупівлі лікарських засобів закладами та установами охорони здоров’я, що фінансуються з бюджету” (всього понад 2000 найменувань).

Лікарські засоби дітям-інвалідам віком до 16 років відпускають за рецептами лікарів незалежно від місця проживання цих дітей, але в межах Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя. Витрати, пов’язані з оплатою вартості лікарських засобів, беруть на себе органи охорони здоров’я за місцем відпускання таких засобів.

Наступною пільгою, яка входить до системи медико-реабілітаційних є *безоплатне або пільгове санаторно-курортне лікування та виплата компенсації за невикористане право на пільгове санаторно-курортне лікування.*

Інваліди війни забезпечуються путівками на санаторно-курортне лікування позачергово щороку, але не частіше ніж один раз на календарний рік у міру надходження путівок; учасники бойових дій мають першочергове право на одержання путівок.

Учасники війни та особи, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, забезпечуються путівками один раз на два роки в міру надходження путівок і мають переважне право на їх одержання.

Інваліди від загального захворювання, інваліди внаслідок репресій, а також пенсіонери з числа репресованих, які реабілітовані відповідно до Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні”, ветерани праці, інваліди з дитинства (безплатне забезпечення непрацюючих інвалідів з дитинства I та II групи), багатодітні матері, які удостоєні звання “Мати-героїня” або нагороджені орденом “Материнська слава”, мають переважне право на отримання путівки.

Усі інші пенсіонери забезпечуються путівками в порядку черги на загальних підставах, але не частіше ніж один раз за два календарних роки.

Грошова компенсація замість санаторно-курортної путівки для інвалідів війни і компенсація вартості самостійного санаторно-курортного лікування для учасників бойових дій, учасників війни, осіб, на яких поширюється Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, та ветеранів праці, за їхнім бажанням виплачується за умови перебування їх на обліку для одержання путівки в органах праці та соціального захисту.

Надання санаторно-курортної путівки особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, або одержання компенсації здійснюється згідно із Законом України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”:

1) категорії 1 — позачергове щорічне безоплатне надання санаторно-курортних путівок або одержання грошових компенсацій у розмірі середньої вартості путівки;

2) категорії 2 — першочергове щорічне безоплатне надання або одержання грошової компенсації у розмірі середньої вартості путівки;

3) категорії 3 (категорії 4) — першочергове щорічне забезпечення пільговою санаторно-курортною путівкою чи одержання

за їх бажанням компенсації в розмірі 70 % (50 %) середньої вартості путівки;

4) потерпілі від аварії на ЧАЕС мають право на щорічне безоплатне забезпечення путівками на оздоровлення строком до двох місяців.

Інваліди I групи всіх категорій при направленні на санаторно-курортне лікування забезпечуються путівкою на супровідну особу в разі наявності відповідного висновку лікувально-профілактичного закладу про необхідність супровідника.

До найбільш використовуваних *транспортних пільг* належить *право безкоштовного проїзду всіма видами пасажирського міського (комунального) та приміського транспорту*.

Так, відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” правом на безкоштовний проїзд всіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів у межах області за місцем проживання користуються: ветерани війни та особи, на яких поширюється вказаний Закон (пункт 7 статті 12, пункт 7 статті 13, пункт 7 статті 14).

Правом безкоштовного користування внутрішньоміським транспортом (трамваем, автобусом, тролейбусом, метрополітемом, водними переправами) і поїздами приміського сполучення, а в сільській місцевості автобусами внутрішньообласних ліній користуються особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед державою.

Репресовані громадяни, реабілітовані відповідно до Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні”, мають право на пільгу щодо безкоштовного проїзду всіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі) та на автомобільному транспорті загального користування (крім таксі) в сільській місцевості в межах адміністративного району (ст. 6).

Безкоштовно користуються всіма видами міського та приміського транспорту:

1) громадяни, віднесені до категорії 1; учасники ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС віднесені до категорії 2; діти, інвалідність яких пов'язана з Чорнобильською катастрофою (крім таксі з числом посадочних місць пасажирів не більше 9) (пункт 15 статті 20; пункт 9 статті 21, пункт 1 абзацу 3 статті 30);

2) пенсіонери за віком та інваліди, незалежно від причин інвалідності (крім метрополітену і таксі) (постанова Кабінету Міністрів України від 17 травня 1993 р. № 354 та від 16 серпня 1994 р. № 555);

3) діти-сироти, що виховуються або навчаються у навчально-виховних та навчальних закладах.

Правом безкоштовного проїзду всіма видами міського, приміського та міжміського транспорту користуються учасники Великої Вітчизняної війни та особи, прирівняні до них відповідно до Міжурядової угоди держав — учасниць СНД “Про взаємне визнання прав на пільговий проїзд інвалідів і учасників Великої Вітчизняної війни, а також осіб, прирівняних до них” від 12 березня 1993 р.

Пільгою безкоштовного проїзду один раз на рік до будь-якого пункту України (туди і назад) автомобільним, повітряним, залізничним, водним транспортом з правом першочергового придбання квитків користуються громадяни, віднесені до категорії 1; 50-відсотковою знижкою вартості проїзду — громадяни, віднесені до категорії 2.

Інвалідам війни I та II груп надається право безкоштовного проїзду один раз на рік всіма видами транспорту, а особам, які супроводжують інвалідів I групи (не більше одного супровідника), та інвалідам III групи — 50-відсоткова знижка вартості проїзду.

Безкоштовний проїзд один раз на два роки (туди і назад) вказаними видами транспорту, або проїзд один раз на рік з 50-відсотковою знижкою передбачено для учасників бойових дій та осіб, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”.

Правом безкоштовного проїзду один раз на рік (туди і назад) у двомісному купе спальних вагонів швидких і пасажирських поїздів, водним транспортом у каютах 1 класу експресних і

пасажирських ліній, повітряним або міжміським транспортом користуються особи, які мають особливі заслуги або особливі трудові заслуги перед державою.

50-відсоткова знижка вартості проїзду в осінньо-зимовий період залізничним транспортом незалежно від факту роботи надається інвалідам з дитинства I та II групи та не більш як одному супровіднику інваліда I групи.

Пільгові перевезення здійснюються пасажирськими перевізниками усіх форм власності та підпорядкування.

До соціально-трудоxвх пільг належать такі.

Право на позаконкурсне зарахування до вищих навчальних закладів при одержанні позитивних оцінок

Умови прийому до вищих навчальних закладів затверджено Наказом Міністерства освіти і науки від 19 лютого 2001 р. (зареєстровано Мін'юстом 7 березня 2001 р. № 200/5391).

Відповідно до пункту 23 цих умов правом позаконкурсного зарахування користуються:

- діти-сироти та діти, які залишились без піклування батьків;
- інваліди I та II групи, яким не протипоказано навчання за обраною спеціальністю;
- діти, чий батьки загинули або стали інвалідами на вугледобувних підприємствах, при вступі на навчання за гірничими спеціальностями;
- учасники бойових дій на території інших держав;
- особи, на яких поширюється чинність Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту";
- громадяни, віднесені до категорій 1, 2 постраждалих від аварії на ЧАЕС та діти, інвалідність яких пов'язана з Чорнобильською катастрофою (з обов'язковим наданням гуртожитку і гарантованою виплатою стипендії, підвищеної на 100 %; особи, які закінчили середні навчальні заклади з відзнакою, приймаються за результатами співбесіди та навчаються за рахунок держави);
- громадяни, віднесені до категорії 3, які проживають на територіях радіоактивного забруднення і направлені на навчан-

ня згідно з планом цільової підготовки або договорами з підприємствами (навчаються за рахунок держави).

За інших рівних умов переважне право на зарахування до вищих навчальних закладів I—IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладів мають інваліди та діти з малозабезпечених сімей, у яких: обидва батьки є інвалідами; один з батьків — інвалід, а інший помер; одинока матір з числа інвалідів; батько — інвалід, який виховує дитину без матері. Під час навчання названим категоріям громадян стипендія та призначена пенсія (державна соціальна допомога з дитинства і дітям-інвалідам) виплачуються у повному розмірі (ст. 22 Закону “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”).

До соціально-трудових пільг також належать: право позачергового працевлаштування за спеціальністю; переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності або штату та на працевлаштування у випадку ліквідації підприємства; підвищений розмір виплати допомоги в разі тимчасової непрацездатності; використання щорічної відпустки у зручний для них час і т. ін.*

До соціально-побутових пільг належать такі.

1. Безоплатне або пільгове встановлення телефонів.

Першочергове (позачергове) і безоплатне встановлення телефонів передбачено для осіб, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед державою (інваліди війни).

Позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів (оплата у розмірі 20 % від тарифів вартості основних та 50 % — додаткових робіт) встановлено для учасників бойових дій, осіб, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, учасників війни.

Встановлення телефону з оплатою 50 % вартості передбачено для категорії 1 та сім’ї, що має дитину-інваліда, якій встановлено інвалідність, пов’язану з катастрофою на ЧАЕС (поза чергою) та категорії 2 (у першу чергу).

---

* Детальніше вони вивчаються в курсі “Трудове право України”.

2. Безплатне або пільгове користування телефоном.

Правом безоплатного користування телефоном наділені особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед державою.

50-відсоткова знижка за користування телефоном законодавством встановлена: для громадян, віднесених до категорій 1 та 2; дружини (чоловіка) померлих громадян з числа учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, віднесених до категорії 3, смерть яких пов'язана з катастрофою; опікуна (на час опікунства) дітей померлих громадян; сімей, що мають дитину-інваліда, якщо інвалідність пов'язана з катастрофою на ЧАЕС; учасників бойових дій; інвалідів війни; учасників війни; осіб, на яких поширюється чинність Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"; інвалідів I та II групи; сімей, в яких два або більше інвалідів.

До соціально-побутових пільг також слід віднести право: на *безплатне або пільгове забезпечення автомобілем; позачергове влаштування в заклади соціального захисту*, а також на *обслуговування службами соціального захисту вдома* (більш детально їх зміст ми розглянемо у розділі 10 "Соціальне обслуговування"); *надання безвідсоткової позики для організації підприємницької діяльності, селянського господарства.*

Всі перелічені вище пільги є матеріальними за характером. У національному законодавстві передбачено велику кількість соціальних пільг, які є нематеріальними послугами, породженими дефіцитом у минулому, та за умов ринкових змін в Україні ці пільги стали просто деклараціями, які не несуть змістового навантаження. До таких пільг, наприклад, можна віднести: першочерговий відпуск місцевих будівельних матеріалів на будівництво чи капітальний ремонт; першочергове право на вступ до житлово-будівельних кооперативів; позачергове обов'язкове забезпечення місцями в дошкільних закладах освіти незалежно від відомчої підпорядкованості; першочергове обслуговування в аптеках; користування при виході на пенсію та зміні роботи поліклініками, до яких вони були прикріплені під час роботи, і т. ін.

За ступенем персоніфікації соціальні пільги можна класифікувати на одноособові (наприклад, пільга щодо оплати медикаментів, забезпечення санаторно-курортним лікуванням) та сімейні (пільга на оплату житлово-комунальних послуг); *за періодичністю їх виплати* — на одноразові (забезпечення спецавтотранспортом) та щомісячні (оплата житла).

Задачі

1. Громадянка Т. є постраждалою від Чорнобильської катастрофи категорії 2. 25 квітня 2002 р. вона звернулася із рецептом для безоплатного придбання лікарських препаратів до приватної аптеки “Медик”. Однак їй відмовили, мотивуючи тим, що право безоплатного та пільгового придбання ліків може бути використано тільки при їх придбанні у закладах та установах охорони здоров’я, які фінансуються з бюджету.

Проаналізуйте наведену ситуацію. Якими нормативними актами врегульовано питання безоплатного придбання ліків громадянами?

2. Громадянин К. — пенсіонер за вислугу років (з числа осіб начальницького та рядового складу органів внутрішніх справ). Разом з ним проживають його дружина (працює медсестрою в районній поліклініці) та син (21 рік) — студент 4-го курсу очної форми навчання університету “Львівська політехніка”. Вони проживають у власній квартирі загальною площею 84 кв. м. Розмір пенсії К. становить 280 грн/міс.

28 січня 2003 р. ЗАТ “УТЕЛ” та ВАТ “Львівобленерго” попередили К. про те, що у 2003 р. він не матиме права на пільги щодо оплати житлово-комунальних послуг, оскільки різниця вартості таких послуг за 2002 р. не була їм компенсована місцевим бюджетом.

Чи правомірна відповідно до умов задачі відмова у наданні соціальних пільг на житлово-комунальні послуги?

Які нормативно-правові акти врегульовують ці питання?

Хто належить до членів сім’ї громадянина К.? Чи поширюватиметься на них пільга щодо оплати житлово-комунальних послуг?

Які норми надання пільг у сфері житлово-комунальних послуг?

3. Громадянин Ц. (1970 р. н.) — інвалід з дитинства II групи. 25 січня 2003 р. він звернувся до поліклініки за місцем проживання; йому поставили діагноз — двостороннє запалення легенів та виписали рецепт на безоплатне придбання усіх необхідних ліків.

Однак, коли Ц. звернувся до державної аптеки № 24 Залізничного району м. Львова, у безоплатній видачі ліків йому відмовили, мотивуючи тим, що правом безоплатного придбання ліків особа може скористатись лише у випадку амбулаторного лікування конкретних (передбачених у спеціальному переліку) захворювань (наприклад, бронхіальна астма). Проаналізуйте ситуацію, дайте відповідь на такі запитання.

Чи правомірною є відмова?

Назвіть суб'єктів права на безоплатне та пільгове придбання ліків.

Чи передбачено законодавством обмеження щодо пільгового придбання ліків?

Який порядок пільгового придбання медикаментів громадянами?

4. Громадянин Л. був військовослужбовцем за контрактом; отримав інвалідність I групи при ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Проживає у м. Пустомити Львівської області.

24 липня 2002 р. Л. звернувся до органу праці і соціального захисту Пустомитівського району із заявою про забезпечення його санаторно-курортною путівкою у м. Трускавець. Однак йому відмовили, вказуючи на те, що для отримання путівки на санаторно-курортне лікування він повинен: 1) принести рішення МСЕК про необхідність забезпечення такого лікування; 2) написати заяву про необхідність поставити його в чергу для придбання такої путівки.

Чи правомірними є дії та пояснення інспектора органу праці та соціального захисту?

Який порядок пільгового забезпечення громадян путівками на санаторно-курортне лікування?

Хто є джерелом фінансування путівки в цій ситуації?

У яких випадках виплачується компенсація за невикористану путівку на санаторно-курортне лікування?

5. Громадянка С. (1985 р. н.) у 1998 р. залишилась круглою сиротою. У червні 2003 р. вона подала документи для вступу на філологічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іспити С. склала позитивно, однак для зарахування на навчання їй не вистачило двох балів.

Проаналізуйте наведену ситуацію та дайте відповідь на такі запитання.

У чому полягає пільгове зарахування до вищих навчальних закладів?

Чи матиме С. право на пільгове зарахування на філологічний факультет КНУ імені Тараса Шевченка?

Які нормативно-правові акти врегульовують це питання?

6. Учасник бойових дій помер у березні 2002 р. Його дружина у квітні 2002 р. звернулася до районної МСЕК про встановлення причинного зв'язку з пораненням, одержаним під час Великої Вітчизняної війни. Чи може МСЕК у цьому випадку встановити причину смерті у зв'язку з пораненням? Чи матиме право вдова на пільги і на які?

7. Громадянин М. інвалід з дитинства III групи. 25 вересня 2002 р. він хотів поїхати до родичів до м. Львова. У касі залізничного вокзалу йому пояснили, що він зобов'язаний повністю оплатити проїзд. М. заперечував, оскільки вважав, що як інвалід з дитинства має право на пільги, зокрема на безкоштовний проїзд. Право на які пільги на проїзд мають інваліди з дитинства III групи? Якими нормативними актами це врегульовано?

8. Громадянин В., працівник органів внутрішніх, справ загинув при виконанні своїх обов'язків. Його дружина звернулася до житлово-експлуатаційної організації із заявою про зміну розміру квартирної плати. Їй пояснили, що право на зменшення розміру квартирної плати мають члени сімей загиблих вій-

ськовослужбовців. Оскільки її чоловіків не був військово-службовцем Збройних Сил України, то вона не має права на пільги з квартирної плати. Право на які пільги мають члени сімей загиблих працівників органів внутрішніх справ? Хто належить до членів сімей загиблих?

Нормативно-правові акти

1. Житловий кодекс Української РСР від 30 червня 1983 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1983. — Додаток до № 28. — Ст. 573.

2. Міжурядова угода держав-учасниць СНД про взаємне визнання прав на пільговий проїзд для інвалідів та учасників Великої Вітчизняної війни, а також осіб, прирівняних до них від 12 березня 1993 р. // Урядовий кур'єр. — 1993. — № 64-65. — 6 травня.

3. Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ // Голос України. — 1991. — № 82. — 27 квітня.

4. Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 45. — Ст. 425.

5. Закон України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні” від 16 грудня 1993 р. № 3721-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 4. — Ст. 18.

6. Закон України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” від 17 квітня 1991 р. № 962-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 22. — Ст. 262.

7. Закон України “Про жертви нацистських переслідувань” від 23 березня 2000 р. № 1584-ІІІ // Офіційний вісник України. — 2000. — № 16. — Ст. 652.

8. Закон України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 28 лютого 1991 р. № 796-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 16. — Ст. 200.

9. Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок надання пільг, передбачених Законом України “Про статус вете-

ранів війни, гарантії їх соціального захисту” від 16 лютого 1994 р. № 94 // Зібрання постанов Уряду України. — 1994. — № 6. — Ст. 147.

10. Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок надання пільг, передбачених Законом України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні” від 12 липня 1994 р. № 552 // Зібрання постанов Уряду України. — 1994. — № 11. — Ст. 280.

11. Постанова Кабінету Міністрів України “Про Порядок надання додаткової жилої площі особам, які внаслідок Чорнобильської катастрофи перенесли променеvu хворобу будь-якого ступеня або стали інвалідами, дітям-інвалідам, які потребують особливого догляду, та сім’ям, що втратили годувальника з числа осіб, віднесених до категорії 1” від 31 грудня 1996 р. № 1589 // Зібрання постанов Уряду України. — 1996. — № 21. — Ст. 604.

12. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку забезпечення інвалідів автомобілями” від 8 вересня 1997 р. № 999 // Офіційний вісник України. — 1997. — Число 37. — Ст. 37.

13. Постанова Кабінету Міністрів України “Про Національну програму планування сім’ї” від 13 вересня 1995 р. № 736 // Зібрання постанов Уряду України. — 1996. — № 2. — Ст. 37.

14. Постанова Кабінету Міністрів України “Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань” від 17 липня 1998 р. № 1303 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 33. — Ст. 1241.

15. Постанова Кабінету Міністрів України “Про безплатний проїзд пенсіонерів на транспорті загального користування” від 17 травня 1993 р. № 354 // Голос України. — 1993. — 19 травня. — № 91.

16. Постанова Кабінету Міністрів України “Про поширення чинності постанови Кабінету Міністрів України від 17 травня 1993 р. № 354” від 16 серпня 1994 р. № 555 // Урядовий кур’єр. — 1994. — № 128-129. — 18 серпня.

17. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України “Про затвердження Інструкції про порядок обліку, зберіган-

ня, розподілу та видачі путівок до санаторно-курортних та інших лікувально-оздоровчих установ в органах соціального захисту населення України” від 25 грудня 1997 р. № 42 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 9. — Ст. 370.

18. Умови прийому до вищих навчальних закладів: Затв. Наказом Міністерства освіти і науки від 19 лютого 2001 р. (заєєстровані Міністерством юстиції 7 березня 2001 р. № 200/5391 зі змінами від 2 лютого 2005 р. № 72 “Про внесення змін і доповнень до прийому до вищих навчальних закладів освіти”).

19. Рішення Конституційного Суду “У справі за конституційними поданнями 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 58, 60 Закону України “Про Державний бюджет України на 2001 рік” та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 2, 3, 4, 5, 8, 9 частини першої статті 58 Закону України “Про Державний бюджет України на 2001 рік” і підпункту 1 пункту 1 Закону України “Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів” (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій)” № 5-рп/2002 від 20 березня 2002 р. // Офіційний вісник України. — 2002. — № 13. — Ст. 669.

20. Рішення Конституційного Суду України від 6 липня 1999 року у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України і Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 22 Закону України “Про міліцію” та частини сьомої статті 22 Закону України “Про пожежну безпеку” // Право України. — 1999. — № 9. — С. 123—124.

Література

1. *Азарова Е.Г.* Пособия и льготы гражданам с детьми. — М., 1997.

2. *Гусов К.М.* Право социального обеспечения России. — М.: Юрид. лит., 2001.

3. *Захаров М.Л., Тучкова Э.Г.* Право социального обеспечения России. — М.: Юрист, 2002.

4. *Синчук С.М.* Соціальні пільги як вид соціального забезпечення в Україні // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали ІХ регіональної наук.-практ. конференції. — Л., 2003. — С. 356—358.

Тема 10

СОЦІАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Основні питання

1. Поняття та принципи соціального обслуговування.
2. Соціальні послуги, що надаються за рахунок коштів соціальних страхових фондів:
  - а) загальна характеристика страхових послуг;
  - б) страхові послуги у зв'язку з втратою працездатності;
  - в) страхові послуги у зв'язку з втратою роботи;
  - г) інші види страхових послуг.
3. Соціальне обслуговування громадян похилого віку та одиноких непрацездатних громадян на дому.
4. Стаціонарне соціальне обслуговування громадян похилого віку.
5. Стаціонарне соціальне обслуговування інвалідів з числа звільнюваних з місць позбавлення волі.
6. Соціальне обслуговування дітей.
7. Соціальна реабілітація та адаптація інвалідів.
8. Санаторно-курортне лікування.
9. Забезпечення протезно-ортопедичними виробами.
10. Забезпечення засобами пересування.

Додаткові контрольні питання

1. Складіть схему “Види соціальних послуг за законодавством України”.
2. Визначте ознаки, за якими соціальні послуги відрізняються від соціальних допомог.
3. У чому виявляється принцип адресності надання соціальних послуг?
4. Які соціальні ризики є підставою для надання соціальних послуг?
5. У чому полягає стаціонарне соціальне обслуговування?
6. Назвіть перелік соціальних послуг, які надаються на дому.
7. Які види соціальних послуг надають психоневрологічні інтернати?
8. Які соціальні послуги є платними?
9. Назвіть види медичних послуг, які надаються згідно із законодавством України.
10. Назвіть джерела фінансування соціальних послуг.
11. Підготуйте зразки документів, необхідних для надання окремих видів соціального обслуговування (за вказівкою викладача).

Соціальне обслуговування має комплексний характер і включає різні види соціальних послуг, спрямованих на задоволення особливих потреб громадян, зумовлених хворобою, інвалідністю, старістю та іншими соціальними ризиками. Воно являє собою діяльність державних, або уповноважених державою органів щодо надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації і реабілітації громадян, які перебувають у важкій життєвій ситуації.

Соціальне обслуговування може надаватися в таких формах: соціальні послуги; матеріальна підтримка.

Матеріальна підтримка полягає в наданні особі, яка перебуває у важкій життєвій ситуації, матеріальних благ: речей, одягу, засобів пересування і т. д. У деяких випадках соціальне обслуговування може здійснюватися у формі надання грошової допомоги або грошової компенсації.

Розрізняють такі види соціальних послуг:

- 1) соціальні послуги, що надаються за рахунок коштів страхових фондів;
- 2) соціальне обслуговування громадян похилого віку та одиноких непрацездатних громадян на дому;
- 3) стаціонарне соціальне обслуговування громадян похилого віку;
- 4) стаціонарне соціальне обслуговування інвалідів з числа звільнюваних з місць позбавлення волі;
- 5) соціальне обслуговування дітей;
- 6) соціальна реабілітація та адаптація інвалідів;
- 7) санаторно-курортне лікування;
- 8) забезпечення протезно-ортопедичними виробами;
- 9) забезпечення засобами пересування.

Соціальні послуги, що надаються за рахунок коштів соціальних страхових фондів. У разі настання страхового випадку Фонд соціального страхування від нещасних випадків надає такі види соціальних послуг:

- 1) сприяє створенню умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання;
- 2) організовує цілеспрямоване та ефективне лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних закладах з метою якнайшвидшого відновлення здоров'я застрахованого;
- 3) забезпечує потерпілому разом із відповідними службами охорони здоров'я за призначенням лікарів повний обсяг по-

стійно доступної, раціонально організованої медичної допомоги, яка має включати:

а) обслуговування вузькопрофільними лікарями та лікарями загальної практики;

б) догляд медичних сестер удома, в лікарні або в іншому лікувально-профілактичному закладі;

в) акушерський та інший догляд удома або в лікарні під час вагітності та пологів;

г) утримання в лікарні, реабілітаційному закладі, санаторії або в іншому лікувально-профілактичному закладі;

д) забезпечення необхідними лікарськими засобами, протезами, ортопедичними, коригуючими виробами, окулярами, слуховими апаратами, спеціальними засобами пересування, зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів).

4) вживає всіх необхідних заходів для підтримання, підвищення та відновлення працездатності потерпілого;

5) забезпечує згідно з медичним висновком домашній догляд за потерпілим, допомогу у веденні домашнього господарства (або компенсує йому відповідні витрати), сприяє наданню потерпілому, який проживає в гуртожитку, ізольованого житла;

6) відповідно до висновку лікарсько-консультаційної комісії або медико-соціальної експертної комісії проводить навчання та перекваліфікацію потерпілого у власних навчальних закладах або на договірній основі в інших закладах перенавчання інвалідів, якщо внаслідок ушкодження здоров'я або заподіяння моральної шкоди потерпілий не може виконувати попередню роботу; працевлаштовує осіб зі зниженою працездатністю;

7) організовує робочі місця для інвалідів самостійно або разом з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування чи з іншими зацікавленими суб'єктами підприємницької діяльності; компенсує при цьому витрати виробництва, які не покриваються коштами від збуту виробленої продукції, за рахунок фонду;

8) організовує залучення інвалідів до участі у громадському житті.

Усі види соціальних послуг надаються застрахованому та особам, які перебувають на його утриманні, незалежно від того, чи зареєстровано підприємство, на якому стався страховий випадок, у Фонді соціального страхування від нещасних випадків.

Фонд загальнообов'язкового соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності надає такі види соціальних послуг:

— для забезпечення відновлення здоров'я застрахована особа та члени її сім'ї мають право на отримання санаторно-курортного лікування, оздоровлення в спеціалізованих оздоровчих закладах (у тому числі дитячих) у межах асигнувань, установлених бюджетом фонду на зазначені цілі, та в порядку і на умовах, визначених правлінням фонду. Надання послуг застрахованим особам, пов'язаних із санаторно-курортним лікуванням, здійснюється за наявності медичних показань;

— часткове фінансування санаторіїв-профілакторіїв підприємств, установ та організацій, утримання дитячо-юнацьких спортивних шкіл, дитячих оздоровчих таборів і позашкільного обслуговування в порядку, визначеному правлінням фонду;

— за поданням відділень фонду правління фонду щорічно розглядає та затверджує програми (у розрізі районів) щодо відновлення здоров'я застрахованих осіб і членів їх сімей, які включають санаторно-курортне лікування, оздоровлення в санаторіях-профілакторіях, пансіонатах, дитячих оздоровчих таборах, утримання дитячо-юнацьких спортивних шкіл, позашкільне обслуговування, та їх кошторис.

Відповідно до Закону України "Про зайнятість населення" центри зайнятості надають такі види соціальних послуг:

1) професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації та профорієнтація;

2) пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних та фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних;

3) інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

Соціальне обслуговування громадян похилого віку та одиноких непрацездатних громадян здійснюють територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян, а також відділення соціальної допомоги вдома.

Територіальний центр через свої підрозділи забезпечує якісне надання таких видів соціально-побутових, комунальних та медико-соціальних послуг непрацездатним громадянам відповідно до висновків лікарів про ступінь втрати здатності до самообслуговування, а саме:

— придбання та доставку продовольчих, промислових та господарських товарів за рахунок обслуговуваних громадян (у разі необхідності за зниженими цінами або безплатно), приготування їжі, доставку гарячих обідів, годування, в тому числі у пунктах харчування, їдальнях, доставку книг, газет, журналів тощо;

— виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів, відвідування хворих у закладах охорони здоров'я, здійснення лікувально-оздоровчих, профілактичних заходів та соціально-психологічної реабілітації, госпіталізацію, консультування у лікарів та інших спеціалістів, створення умов для посильної праці;

— допомогу в прибиранні приміщення, пранні білизни;

— організацію надання платних послуг через пункти побутової техніки, прання білизни, ремонт одягу, взуття і побутової техніки, перукарські послуги тощо);

— оформлення документів на отримання субсидій для оплати житлово-комунальних послуг, оплати платежів;

— читання преси, написання листів;

— допомогу в обробітку присадибних ділянок (площа обробітку присадибних ділянок визначається разом з місцевими органами виконавчої влади);

— оформлення документів на санаторно-курортне лікування, влаштування до будинку-інтернату для громадян похило-

го віку та інвалідів (пансіонату), психоневрологічного інтернату тощо;

— організацію надання необхідних видів протезно-ортопедичної допомоги, забезпечує милицями, палицями, окулярами;

— оформлення замовлень та організацію контролю за своєчасним і якісним наданням послуг підприємствами торгівлі, громадського харчування, побуту, зв'язку, службами житлово-комунального господарства, закладами культури, колективними сільськогосподарськими підприємствами тощо;

— встановлення і підтримання зв'язків з підприємствами, установами та організаціями для надання шефської допомоги самотнім непрацездатним громадянам;

— створення умов для посиленої праці, лікувально-трудової терапії вдома;

— вирішення за дорученням обслуговуваних громадян різних питань у державних та інших підприємствах, установах і організаціях, об'єднаннях громадян, контроль за наданням встановлених пільг;

— організацію відпочинку (відвідання лекцій, участь в екскурсіях, самодіяльних художніх колективах, гуртках і т. ін.), проведення консультацій у спеціалістів з різних питань;

— інші послуги, що визначаються при індивідуальних обстеженнях матеріально-побутових умов проживання самотніх непрацездатних громадян.

Територіальний центр приймає в підрозділи на обслуговування пенсіонерів, інвалідів I і II групи незалежно від віку, самотніх непрацездатних громадян та інших соціально незахищених громадян, які потребують соціально-побутової та медико-соціальної допомоги, на підставі картки медичного огляду, акта обстеження матеріально-побутових умов проживання та особистої заяви.

У відділеннях організації надання грошової та натуральної адресної допомоги беруться на облік і обслуговуються малозабезпечені непрацездатні громадяни, які відповідно до акта обстеження матеріально-побутових умов проживання потребують грошової та різних видів натуральної допомоги (продуктами харчування, організації харчування в їдальнях або вдома, за-

безпечення одягом, взуттям, білизною та їх лагодженні, предметами першої потреби, допомоги у виконанні різних видів ремонтних робіт квартир, вікон, дверей, санвузлів, дахів, парканів, побутової техніки, перукарських послуг, допомоги в обробітку присадибних ділянок, придбанні палива і розпилюванні дров тощо).

До відділень соціально-побутової та медико-соціальної реабілітації приймаються непрацездатні громадяни незалежно від сімейного стану, які не потребують постійного стороннього догляду і не мають медичних протипоказань для перебування в колективі, на підставі особистої заяви і карти медичного огляду.

Відділення організують і проводять комплекс соціально-оздоровчих заходів, соціально-психологічної, трудової реабілітації, консультацій лікарів та інших спеціалістів, організації дозвілля, спрямованих на підтримання життєдіяльності та соціальної активності пенсіонерів, інвалідів та самотніх непрацездатних громадян.

До стаціонарного відділення на постійне проживання, повне державне утримання приймаються самотні непрацездатні громадяни, які не мають працездатних дітей і за станом здоров'я потребують постійного стороннього догляду, соціального обслуговування та медичної допомоги.

У разі наявності вільних місць до стаціонарного відділення на загальних підставах можуть прийматися непрацездатні громадяни, які тимчасово втратили здатність до самообслуговування, терміном до 6 місяців.

Прийом здійснюється за путівкою управління соціального захисту населення районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації. Путівка видається на підставі заяви самотнього непрацездатного громадянина про прийом його до стаціонарного відділення, медичної карти, довідки про розмір призначеної пенсії, довідки про склад сім'ї за формою № 3 і наявності паспорта.

Право на першочергове влаштування до стаціонарного відділення мають ветерани війни, особи, на яких поширюється чинність Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи і віднесені до категорій 1—3.

Ветерани праці й одинокі громадяни похилого віку мають переважне право на прийом до структурних підрозділів територіального центру.

У разі наявності вільних місць за рішенням місцевих органів влади до стаціонарного відділення можуть прийматися непрацездатні громадяни, котрі мають працездатних дітей або родичів, які відповідно до чинного законодавства зобов'язані їх утримувати і які зобов'язуються оплачувати їх утримання.

Протипоказаннями для прийняття на обслуговування територіальним центром є наявність у громадянина інфекційних, онкологічних захворювань IV клінічної групи, СНІДу, захворювань на наркоманію, алкоголізм, психічних захворювань за винятком неврозів, неврозоподібних станів при соматичних захворюваннях, легкого ступеня дебільності, інтелектуально-мнестичних розладів та судорожних синдромів різної етіології без слабоумства і виражених змін особистості.

У лікувально-виробничих майстернях, спеціальних цехах, дільницях, підсобних господарствах до трудової діяльності залучаються пенсіонери та інваліди, які за станом здоров'я можуть працювати.

У їдальнях обслуговуються малозабезпечені непрацездатні громадяни, які за станом здоров'я не в змозі приготувати собі обіди або яким організовано безкоштовне чи за зниженими цінами харчування.

Магазини продають малозабезпеченим громадянам продовольчі, промислові, господарські товари, які виготовляються, вирощуються структурними підрозділами територіального центру або надходять від підприємств, установ, організацій за зниженими цінами або безкоштовно.

Обслуговування одиноких непрацездатних громадян структурними підрозділами територіального центру припиняється у таких випадках:

- коли інвалідові I або II групи під час чергового переогляду встановлено III групу інвалідності (поліпшення стану здоров'я);
- встановлення наявності у непрацездатного громадянина працездатних дітей, які відповідно до чинного законодавства зобов'язані його доглядати, проживають в одному й тому ж на-

селеному пункті або разом з ним і не мають поважних причин для звільнення від обов'язків щодо догляду за ним;

— переїзду на нове місце проживання у разі наявності в них житла, коштів на прожиття та можливості самообслуговування або родичів, які можуть утримувати самотнього і забезпечувати за ним необхідний догляд;

— за систематичне грубе порушення громадського порядку (вживання алкоголю, наркотичних та інших препаратів, сварки, бійки, непристойне ставлення до обслуговуючого персоналу та ін.);

— виявлення протипоказань для обслуговування;

— у разі смерті.

Соціальні послуги можуть також надаватися відділеннями соціальної допомоги вдома, які є або підрозділом управління соціального захисту населення районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації, або підрозділом територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів та самотніх непрацездатних громадян (далі — територіальний центр). Вони призначені для надання соціально-побутової допомоги самотнім непрацездатним громадянам та інвалідам у домашніх умовах.

Відділення створюється за наявності не менше 80 самотніх непрацездатних громадян, які потребують соціально-побутової допомоги вдома.

У складі відділень можуть створюватись спеціалізовані бригади соціальних працівників для надання платних видів послуг (доставка продуктів харчування, обідів, палива, лагодження і пошив одягу, взуття, перукарські послуги, виконання різних видів ремонтних робіт, оранка та обробіток городів, завезення палива, розпилювання дров, транспортні послуги тощо) непрацездатним громадянам та інвалідам, які мають працездатних родичів і спроможні самотійно або за допомогою родичів задовольнити свої соціально-побутові потреби, але бажають скористатися з платних послуг.

Відділення надає соціальні послуги за рахунок місцевих бюджетів на соціальний захист населення, інших надходжень, у тому числі у вигляді прибутку від надання платних послуг

населенню, а також за рахунок внесків благодійних фондів, від окремих громадян, підприємств, установ тощо.

Відповідно до своїх завдань на підставі зазначених у медичній карті висновків лікарів про ступінь втрати здатності до самообслуговування надає самотнім непрацевдатним громадянам та інвалідам соціальні послуги, передбачені договором, укладеним між самотнім непрацевдатним громадянином і відділенням, зокрема щодо:

— придбання та доставки товарів з магазину або ринку за кошти самотніх непрацевдатних громадян, приготування їжі, доставки гарячих обідів, годування, в тому числі у пунктах харчування, їдальнях, доставки книг, газет, журналів тощо;

— виклику лікаря, придбання та доставки медикаментів, надання допомоги в проведенні періодичних медичних оглядів та госпіталізації, відвідування хворих у закладах охорони здоров'я, організації проведення консультацій лікарів та інших спеціалістів;

— допомоги у прибиранні приміщення, пранні білизни, виконання різних видів ремонтних робіт, забезпечення паливом, транспортом;

— оформлення документів на отримання субсидій для оплати житлово-комунальних послуг, оплати платежів;

— читання преси;

— допомоги в обробітку присадибних ділянок (площа обробітку присадибних ділянок визначається разом з місцевими органами виконавчої влади);

— оформлення документів на санаторно-курортне лікування, влаштування до будинку-інтернату для громадян похилого віку та інвалідів, геріатричного будинку-інтернату, пансіонату для ветеранів війни і праці, психоневрологічного інтернату, будинку для ветеранів відповідних галузей за профілем, територіального центру та інших установ;

— організації надання необхідних видів протезно-ортопедичної допомоги;

— оформлення замовлень та організації контролю за своєчасним і якісним наданням послуг підприємствами торгівлі, громадського харчування, побуту, зв'язку, службами житлово-

комунального господарства, закладами культури, колективними сільськогосподарськими підприємствами тощо;

— встановлення і підтримання зв'язків з підприємствами, установами та організаціями, де колись працювали обслуговувані громадяни, для надання їм допомоги;

— створення умов для посильної праці, організації трудової терапії вдома;

— вирішення за дорученням обслуговуваних громадян питань у державних та інших підприємствах, установах і організаціях, контролю за наданням встановлених пільг;

— надання допомоги місцевим органам виконавчої влади в організації виконання ритуальних послуг для здійснення поховання померлих одиноких непрацездатних громадян й інвалідів та інші послуги, які визначаються при індивідуальних обстеженнях матеріально-побутових умов проживання малозабезпечених непрацездатних громадян.

Відділення приймає на обслуговування одиноких непрацездатних громадян (пенсіонерів), у тому числі одинокі (бездітні) подружні пари та інвалідів I і II груп незалежно від віку, які частково або значно втратили здатність до самообслуговування і за висновками медичного закладу потребують соціально-побутового обслуговування та догляду в домашніх умовах.

В окремих випадках відділення може приймати на обслуговування непрацездатних громадян, які мають працездатних дітей або родичів, які відповідно до чинного законодавства зобов'язані їх утримувати, але з поважних причин не мають можливості здійснювати за ними догляд (проживають в іншому населеному пункті або окремо, і за станом здоров'я або через територіальну віддаленість не можуть надавати допомогу батькам, перебувають у відрядженні, на лікуванні та ін.). У таких випадках непрацездатні громадяни, які отримують пенсію в мінімальних розмірах, обслуговуються безплатно, а ті з них, які отримують пенсію у розмірі, більшому від мінімального, вносять плату в розмірі 5 % одержуваної пенсії.

Кошти, що надійдуть від платного обслуговування, спрямовуються на розвиток відділень соціальної допомоги вдома та забезпечення потреб малозабезпечених громадян понад виділені з цієї метою асигнування.

Між саодиноким непрацевдатним громадянином і відділенням укладається договір, у якому передбачаються види послуг, що надаватимуться соціальним працівником безплатно. Визначають умови, періодичність і терміни їх надання.

Соціальний працівник відділення згідно з висновками лікарів про стан здоров'я саодинокого (у медичній карті) та згідно з умовами договору і з погодженим з обслуговуванним громадянином графіком, але не менше двох разів на тиждень, відвідує закріплених за ним громадян і надає передбачені договором послуги, виявляє додаткові потреби, вживає заходи щодо їх виконання.

Протипоказаннями для прийняття на обслуговування відділенням є наявність у громадянина інфекційних, онкологічних захворювань IV клінічної групи, СНІДу, захворювань на наркоманію, алкоголізм, психічних захворювань за винятком неврозів, неврозоподібних станів при соматичних захворюваннях, легкого ступеня дебільності, інтелектуально-мнестичних розладів та судорожних синдромів різної етіології без сабоумства і виражених змін особистості.

Обслуговування громадян відділенням припиняється за рішенням завідувача відділення у разі:

- поліпшення стану здоров'я громадянина відповідно до висновків лікарів закладів охорони здоров'я (медичної карти);
- встановлення наявності у громадянина працевдатних дітей, які відповідно до чинного законодавства зобов'язані його доглядати, проживають в одному й тому ж населеному пункті або разом з ним і не мають поважних причин для звільнення від обов'язків щодо догляду за ним;
- направлення громадянина до стаціонарного відділення територіального центру, будинку-інтернату для громадян похилого віку, пансіонату, психоневрологічного інтернату, будинку для ветеранів та інших установ;
- переїзду на нове місце проживання;
- виявлення протипоказань для обслуговування;
- систематичного грубого ставлення до соціального працівника;
- смерті громадянина.

Стаціонарне обслуговування громадян похилого віку здійснюється в будинках-інтернатах для громадян похилого віку та інвалідів, у геріатричних пансіонатах та пансіонатах для ветеранів війни та праці. Стаціонарне обслуговування осіб, що хворіють психоневрологічними захворюваннями, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування, здійснюється в психоневрологічних інтернатах.

Будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів, геріатричні пансіонати, пансіонати для ветеранів війни та праці та психоневрологічні інтернати є стаціонарними соціально-медичними установами загального типу для постійного проживання громадян похилого віку, ветеранів війни та праці, інвалідів, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування, а також осіб, які хворіють психоневрологічними захворюваннями і потребують стороннього медичного догляду.

Основним завданням будинку-інтернату є забезпечення належних умов для проживання, соціально-побутового обслуговування, надання медичної допомоги громадянам похилого віку та інвалідам, які потребують стороннього догляду і допомоги. Основним завданням психоневрологічного інтернату є забезпечення належних умов для проживання психічно хворих громадян, які потребують стороннього догляду і допомоги.

Відповідно до покладених завдань будинки-інтернати забезпечують мешканців:

— житлом, одягом, взуттям, постільною білизною, м'яким і твердим інвентарем та столовим посудом;

— раціональним чотириразовим харчуванням, у тому числі дієтичним, з урахуванням віку і стану здоров'я осіб, що проживають у будинку-інтернаті в межах натуральних норм харчування (проміжки часу між прийманням їжі не повинні бути більше ніж чотири години, останнє приймання їжі організовується за дві години до сну);

— цілодобовим медичним обслуговуванням, консультативною допомогою, стаціонарним лікуванням на базі закріплених лікувально-профілактичних закладів охорони здоров'я;

— слуховими апаратами, окулярами, протезно-ортопедичними виробами, зубним протезуванням, спеціальними засобами

пересування (крім моторизованих), медикаментами та життєво необхідними ліками відповідно до медичного висновку;

— комунально-побутовим обслуговуванням (опалення, освітлення, радіофікація, тепло-, водопостачання тощо);

— організацією культурно-масової та оздоровчо-спортивної роботи з урахуванням стану здоров'я і віку мешканців будинку-інтернату.

— умовами, що сприяють адаптації громадян похилого віку, ветеранів війни, праці та інвалідів у новому середовищі.

До будинку-інтернату приймаються на державне утримання особи похилого віку, які досягли пенсійного віку, та інваліди I і II групи, старші за 18 років, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового обслуговування, медичної допомоги, яким згідно з медичним висновком не протипоказане перебування у будинку-інтернаті та які не мають працездатних родичів, зобов'язаних їх утримувати за законом.

На позачергове влаштування до будинку-інтернату мають право ветерани війни та особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи і віднесені до категорій 1—3 згідно із Законом України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”.

Переважне право на влаштування до будинку-інтернату мають ветерани згідно із Законом України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”, члени сімей загиблих військовослужбовців.

Як виняток, до будинку-інтернату можуть прийматися особи похилого віку та інваліди, які мають працездатних дітей або родичів, зобов'язаних відповідно до чинного законодавства їх утримувати, якщо останні з об'єктивних причин не можуть цього робити.

За наявності вільних місць до будинку-інтернату можуть прийматися особи, які мають працездатних дітей або родичів, які відповідно до чинного законодавства зобов'язані їх утримувати, за умови 100-відсоткового відшкодування будинкові-інтернату витрат на їх утримання.

Особам, які мають згідно з чинним законодавством України пільги і влаштовуються до будинку-інтернату на платній

основі, розмір суми сплати за їх утримання розраховується з урахуванням наявних пільг.

Для бажаючих громадян та інвалідів за наявності вільних приміщень у будинку-інтернаті можуть утворюватись відокремлені від основного контингенту підопічних платні відділення, які працюють на основі госпрозрахунку.

Громадяни похилого віку та інваліди, ветерани війни і праці за наявності вільних місць у будинку-інтернаті можуть прийматися до будинку-інтернату на тимчасове проживання терміном від 1 до 6 місяців як на загальних підставах, так і на платній основі.

До психоневрологічного інтернату приймаються на державне утримання психічно хворі особи, які досягли пенсійного віку, та інваліди I і II груп з психоневрологічними захворюваннями, старші 18 років, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового обслуговування, медичної допомоги та яким не протипоказане перебування в інтернаті відповідно до медичних показань та протипоказань до прийому в інтернатні установи, незалежно від наявності батьків або родичів, зобов'язаних їх утримувати за законом.

Психічно хворі особи, які мають особливі заслуги перед Україною, інваліди і учасники Великої Вітчизняної війни, а також члени сімей загиблих військовослужбовців та померлих інвалідів і учасників Великої Вітчизняної війни, особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи і віднесені до категорій 1—3 згідно із Законом України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”, приймаються до психоневрологічного інтернату в першу чергу.

Особи, які приймаються до будинку-інтернату, а також до психоневрологічного інтернату, проходять санітарну обробку, перевдягаються в одяг будинку-інтернату і проходять карантин в окремому ізольованому приміщенні протягом 14 днів, після чого, якщо у них не буде виявлено інфекційних захворювань, переводяться на постійне проживання до відповідних кімнат.

Якщо особи, які проживають у будинку-інтернаті, потребують стаціонарної медичної допомоги (санаторно-курортного лікування), вони направляються до відповідних лікувально-профілактичних або санаторно-курортних закладів.

Відрахування підопічного з будинку-інтернату здійснюється на підставі наказу:

— за особистою заявою підопічного і на підставі довідки про наявність у нього житлової площі або письмової згоди родичів про можливість його утримувати і забезпечувати їх догляд;

— при встановленні інвалідам першої або другої груп, які не досягли загальнозстановленого пенсійного віку, третьої групи інвалідності.

За систематичне грубе порушення Правил внутрішнього розпорядку (вживання алкоголю, наркотичних та інших токсичних препаратів, бійки, самовільну відсутність у будинку-інтернаті без поважних причин понад 10 днів тощо) на підставі рішення відповідно колегії Міністерства праці та соціального захисту Автономної Республіки Крим, головних управлінь праці та соціального захисту населення обласних держадміністрацій, Головного управління соціального захисту населення Київської міської держадміністрації, Управління праці та соціального захисту населення Севастопольської міської держадміністрації підопічні переводяться до спеціального будинку-інтернату (відділення).

Відрахування підопічного з психоневрологічного інтернату здійснюється з дозволу відповідно Міністерства праці та соціального захисту Автономної Республіки Крим, головних управлінь праці та соціального захисту населення обласних держадміністрацій, Головного управління соціального захисту населення Київської міської держадміністрації, Управління праці та соціального захисту населення Севастопольської міської держадміністрації:

— за письмовою згодою дітей, родичів, опікунів чи піклувальників про можливість утримувати підопічного і забезпечувати за ним догляд та за довідкою про наявність у них житлової площі;

— за наявності висновку лікарської комісії за участю лікаря-психіатра про можливість відрахування підопічного з інтернату;

— при встановленні інвалідам I або II груп, які не досягли загальнозстановленого пенсійного віку, III групи інвалідності.

Стаціонарне соціальне обслуговування інвалідів, з числа звільнюваних з місць позбавлення волі. Соціальне обслуговування інвалідів I та II груп та престарілих громадян (чоловіків віком понад 60 років, жінок — понад 55 років) із числа звільнюваних з місць позбавлення волі, особливо небезпечних рецидивістів та інших осіб, за якими відповідно до чинного законодавства встановлено адміністративний нагляд, а також тих осіб, які направляються з приймальників-розподільників із числа інвалідів I та II груп, та престарілих, раніше судимих або неодноразово притягуваних до адміністративної відповідальності за порушення громадського порядку, за умови, що ці особи потребують догляду, побутового і медичного обслуговування, систематичного та цілеспрямованого виховного впливу державних і громадських організацій здійснюється спеціальними будинками-інтернатами для престарілих та інвалідів.

Соціальне обслуговування дітей, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування здійснюють дитячі будинки-інтернати.

Дитячий будинок-інтернат є соціально-медичною установою для постійного проживання дітей віком від 4 до 18 років з вадами фізичного або розумового розвитку, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування.

Основними завданнями будинку-інтернату є забезпечення належних умов для проживання, навчання, виховання та надання медичної допомоги дітям з психофізичними вадами розвитку.

Відповідно до встановлених завдань будинки-інтернати забезпечують:

— житлом з усіма комунально-побутовими зручностями, одягом, взуттям, постільною білизною, м'яким і твердим інвентарем та столовим посудом;

— раціональним п'ятиразовим харчуванням, у тому числі дієтичним, з урахуванням вікових груп і стану здоров'я вихованців, що проживають у будинку-інтернаті в межах натуральних норм харчування;

— цілодобовим медичним обслуговуванням, консультативною допомогою, стаціонарним лікуванням на базі закріплених

лікувально-профілактичних закладів охорони здоров'я та щорічним літнім оздоровленням;

— засобами медичної корекції слуху та зору, зубопротезуванням, протезно-ортопедичними виробами, немоторизованими засобами пересування (інвалідними колясками), медикаментами та життєво необхідними ліками відповідно до медичного висновку;

— комунально-побутовим обслуговуванням (опалення, освітлення, тепло- водопостачання, радіофікація тощо);

— засобами навчання і виховання;

— засобами корекції і виховання;

— спортивним інвентарем для проведення оздоровчо-спортивної корекції фізичних вад вихованців;

— придбанням сільськогосподарської техніки та інвентарю для виробничих підрозділів і молодіжних відділень будинку-інтернату;

— організацією працетерапії у виробничих підрозділах будинків-інтернатів;

— умовами, що сприяють адаптації вихованців у новому середовищі, організацією культурно-масової роботи.

До будинку-інтернату приймаються на державне утримання діти віком від 4 до 18 років з вадами фізичного або розумового розвитку, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового обслуговування, медичної допомоги і яким згідно з медичним висновком не протипоказано перебування в цій установі незалежно від наявності родичів, зобов'язаних за законом їх утримувати.

При влаштуванні до будинку-інтернату діти проходять санітарно-гігієнічну обробку зі зміною одягу та взуття і розміщуються в приймально-карантинне відділення на 14 днів для подальшого спостереження, після чого переводяться на постійне місце проживання у відповідні кімнати.

Після досягнення 18-річного віку вихованці:

1) відраховуються з будинку-інтернату на утримання батьків, опікунів (піклувальників) чи родичів за їх заявою;

2) за особистою заявою або заявою батьків, опікунів (піклу-

вальників) та на підставі висновку лікарської комісії за участю лікаря-психіатра переводяться до психоневрологічного інтернату;

3) ті, у яких сформувалися відповідні трудові навички, за бажанням, можуть бути переведені до молодіжного відділення цього самого або іншого дитячого будинку-інтернату.

Реабілітація та адаптація інваліда — це комплекс заходів, спрямованих на відновлення здоров'я і здібностей інваліда та створення йому необхідних умов і рівних можливостей у всіх сферах життєдіяльності.

Відповідно до Закону України “Про реабілітацію інвалідів в Україні” від 6 жовтня 2005 р. основними видами реабілітації інвалідів є: медична реабілітація, медико-соціальна реабілітація, соціальна реабілітація, психолого-педагогічна реабілітація, фізична реабілітація, професійна реабілітація, трудова реабілітація, фізкультурно-спортивна реабілітація.

Документом, що визначає види, форми й обсяг реабілітаційних заходів, оптимальні строки їх здійснення та конкретних виконавців, є індивідуальна програма реабілітації інваліда, що розробляється медико-соціальними експертними комісіями з урахуванням місцевих можливостей, соціально-економічних, географічних і національних особливостей.

Основні види реабілітаційної допомоги такі: медична реабілітація (відновна терапія і реконструктивна хірургія з поступовим протезуванням); професійна реабілітація (професійна орієнтація, професійне навчання або перекваліфікація, раціональне працевлаштування); соціально-побутова реабілітація (соціально-побутове влаштування та обслуговування).

Індивідуальна програма реабілітації має рекомендаційний характер. Інвалід може відмовитися від того чи іншого виду, форми й обсягу реабілітаційних заходів або від реалізації програми в цілому. За наявності згоди інваліда з індивідуальною програмою реабілітації він зобов'язується активно сприяти її реалізації.

Індивідуальні програми реабілітації інвалідів фінансуються відповідно за рахунок коштів Фонду України соціального захисту інвалідів і республіканського чи місцевих бюджетів.

Індивідуальна програма реабілітації інваліда протягом 2 місяців з дня її одержання від медико-соціальної експертної комісії може бути оскаржена інвалідом до вищестоящого органу або до суду.

Соціально-медичною установою для інвалідів I—III груп для тимчасового перебування незалежно від віку, які мають відповідні медичні показання і потребують вжиття заходів щодо професійної, соціальної та медичної реабілітації з метою забезпечення їх адаптації у суспільному житті, подальшої зайнятості, економічної і побутової самостійності є центр професійної, медичної та соціальної реабілітації інвалідів.

Центр забезпечує:

- систему реабілітаційно-експертної діагностики; прогноз динаміки захворювання;

- експертні висновки щодо потреб у реабілітаційній допомозі, пріоритетності її медичних, соціальних і професійних аспектів, а також установалення наступності в проведенні реабілітаційних заходів;

- систему соціальної реабілітації, що включає формування прикладної програми, де передбачено надання конкретних видів і форм соціальної допомоги і послуг, за допомогою яких можлива адаптація інваліда до соціального середовища;

- вибір та застосування методів професійної реабілітації, що базуються на визначенні потреби проведення професійної орієнтації, переорієнтації, професійної підготовки, перепідготовки чи підвищення кваліфікації кадрів, ефективного працевлаштування;

- організацію комплексної психотерапії, психокорекції та професійної діагностики, заснованих на передових досягненнях сучасної медицини, психології і фізіології;

- систему медичної і медико-професійної реабілітації як сукупності відновлювальної терапії і реконструктивної хірургії, спрямованих на відтворення втрачених і тренування нових професійно значущих функцій;

- створення матеріально-технічної бази для реалізації комплексу заходів професійної, медичної та соціальної реабілітації інвалідів;

— сприяння ефективному працевлаштуванню інвалідів відповідно до набутої професії, кваліфікації та попиту ринку праці разом зі службою зайнятості;

— надання рекомендацій з подальшої професійної реабілітації інвалідів і допомоги в їх реалізації;

— оцінку результатів професійної реабілітації інвалідів за соціальними, економічними і медичними критеріями та показниками;

— безпечні умови реабілітаційної діяльності.

До центру приймаються особи за власним бажанням, які є інвалідами I—III групи і мають направлення медичної установи з відповідними медичними показаннями.

У центрі інваліди забезпечуються харчуванням і медикаментами.

Санаторно-курортне лікування. Органи праці та соціального захисту населення за рахунок коштів державного бюджету забезпечують путівками до санаторно-курортних установ, пансіонатів та будинків відпочинку громадян, які не працюють та отримують пенсію в органах праці та соціального захисту населення.

Працюючі інваліди і пенсіонери забезпечуються путівками за місцем роботи або за місцем обліку щодо санаторно-курортного лікування.

Особи, застраховані в системі страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, забезпечуються путівками за рахунок коштів відповідного фонду.

Путівка за рішенням комісії із соціального страхування видається застрахованій особі з частковою оплатою в розмірі 10, 30, 50 % її вартості або безкоштовно, з урахуванням матеріального становища застрахованого.

Путівки за рахунок коштів Фонду страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності в спеціалізовані санаторії для лікування дитини, в дитячі та підліткові санаторії, а також у дитячі оздоровчі заклади видаються безкоштовно або за 10 % їхньої вартості з урахуванням матеріального становища батьків.

Для членів сім'ї застрахованої особи, які працюють на інших підприємствах, путівка за рішенням комісії може видаватися з частковою оплатою за 30 або 50 % її вартості.

Путівка видається, як правило, за 20 днів до початку терміну заїзду в оздоровчий або лікувальний заклад.

Інваліди і пенсіонери, які проживають в інтернатних установах системи соціального захисту населення, інваліди, які навчаються на денних відділеннях в освітніх закладах Міністерства праці та соціальної політики України, вищих навчальних закладах інших міністерств, санаторно-курортними путівками і путівками до пансіонатів та будинків відпочинку забезпечуються органами праці та соціального захисту населення.

Особи, які перебувають на пенсійному обліку в інших органах, путівки на санаторно-курортне лікування одержують за місцем їх обліку в порядку, встановленому цими органами.

Особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, а також члени їх сімей одержують санаторно-курортні путівки в поліклініці або за місцем останньої роботи.

Ветеранів війни, які перебували на лікуванні в госпіталах, а також інвалідів та пенсіонерів, які мають захворювання на туберкульоз, та дітей-інвалідів віком до 16 років санаторно-курортними путівками забезпечують органи охорони здоров'я.

Про направлення на санаторно-курортне лікування інвалідів і пенсіонерів, які пройшли курс лікування в госпіталі або лікарні, органи охорони здоров'я повідомляють органи праці та соціального захисту населення.

Путівки до санаторіїв, пансіонатів та будинків відпочинку видаються інвалідам і пенсіонерам згідно з встановленою чергою в міру надходження путівок, відповідно до медичних рекомендацій з урахуванням пільг, встановлених чинним законодавством для конкретної категорії осіб.

Путівки на лікування видаються інвалідам, пенсіонерам не пізніше ніж за 10 днів до початку лікування.

Інваліди війни забезпечуються путівками на санаторно-курортне лікування поза чергою щороку, але не частіше ніж один раз на календарний рік (із січня по грудень) у міру надходження путівок.

Учасники бойових дій забезпечуються путівками на санаторно-курортне лікування щороку в міру надходження путівок і мають першочергове право на їх одержання.

Учасники війни, особи, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, забезпечуються путівками на санаторно-курортне лікування один раз на два роки в міру надходження путівок і мають переважне право на їх одержання.

Інваліди від загального захворювання, інваліди внаслідок репресій, а також пенсіонери з числа репресованих, які реабілітовані відповідно до Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні”, ветерани праці, інваліди з дитинства, багатодітні матері, які удостоєні звання “Мати-героїня” або нагороджені орденом “Материнська слава”, мають переважне право на одержання путівки.

Усі інші пенсіонери забезпечуються путівками в порядку черги на загальних підставах, але не частіше ніж один раз за два календарні роки.

Грошова компенсація замість санаторно-курортної путівки для інвалідів війни і компенсація вартості самостійного санаторно-курортного лікування для учасників бойових дій, учасників війни, осіб, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, та ветеранів праці, за їх бажанням, виплачується в порядку і розмірах, передбачених Кабінетом Міністрів України, за умови перебування таких осіб на обліку для одержання путівки в органах праці та соціального захисту населення.

Надання санаторно-курортної путівки чи путівки на відпочинок особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, або одержання за їх бажанням грошової компенсації замість санаторно-курортної путівки здійснюється згідно із Законом України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”, у порядку і розмірах, передбачених Кабінетом Міністрів України.

Доплату за поліпшені умови проживання та за продовження терміну лікування, яку здійснюють інваліди та пенсіонери в період перебування в санаторіях, пансіонатах або в будинках

відпочинку, органи праці та соціального захисту населення не відшкодовують.

Путівки до санаторіїв, пансіонатів чи будинків відпочинку отримують Міністерство праці та соціальної політики України, Міністерство праці та соціального захисту Автономної Республіки Крим, обласні, Київське та Севастопольське міські управління соціального захисту населення в централізованому порядку на підставі угод, укладених із санаторно-курортними установами, пансіонатами, будинками відпочинку за рахунок бюджетних асигнувань та інших видів надходжень, передбачених на санаторно-курортне лікування інвалідів та пенсіонерів.

До 5 % загальної кількості путівок у санаторії системи Міністерства праці та соціальної політики України можуть обмінюватись на путівки в інші відомчі та профспілкові санаторії.

Путівки на санаторно-курортне лікування видаються інвалідам та пенсіонерам управліннями (відділами) соціального захисту населення районної державної адміністрації, виконкомів міських (районних у містах) Рад за місцем обліку на санаторно-курортне лікування. Путівка видається згідно з письмовим розпорядженням про її видачу керівника міського (районного) управління (відділу) соціального захисту населення на підставі заяви інваліда, пенсіонера, завізованої головним бухгалтером (відповідальною особою).

Забезпечення протезно-ортопедичними виробами. Протезно-ортопедичні вироби для громадян України виготовляються казенними та державними протезно-ортопедичними підприємствами Міністерства праці та соціальної політики України, а також підприємствами, майстернями інших форм власності.

Інваліди, пенсіонери та інші громадяни України, які мають право на безплатне забезпечення протезно-ортопедичними виробами відповідно до чинного законодавства, забезпечуються ними за рахунок коштів державного бюджету та Фонду України соціального захисту інвалідів через Промислове об'єднання "Укрпротез" (далі — об'єднання "Укрпротез").

Казенні та державні протезно-ортопедичні підприємства забезпечують громадян такими видами протезно-ортопедичних виробів: протези верхніх і нижніх кінцівок та пристосування до

них, чохла на кукси, шкіряні рукавички на протези верхніх кінцівок, ортопедичні апарати, корсети, татори, бандажні вироби, обтуратори, реклінатори, протези молочних залоз із ліфом для них, відвідні пристосування при вроджених вивихах стегна, ортопедичні штани, ортопедичне взуття, взуття на протези, коляски для пересування, палиці, милиці та інші індивідуальні пристрої для компенсації втрачених функцій опорно-рухового апарату або користування з лікувально-профілактичною метою.

Протезами очей, зубів, щелеп, слуховими і голосоутворювальними апаратами, ендопротезами, сечо- та калоприймачами та іншими засобами медичної реабілітації громадян забезпечують спеціалізовані заклади Міністерства охорони здоров'я України.

Потребу інвалідів та інших громадян у протезуванні та засобах пересування визначають медико-соціальні експертні комісії або лікувально-профілактичні установи Міністерства охорони здоров'я України.

Особи, які згідно з висновком МСЕК або лікувально-профілактичної установи потребують протезно-ортопедичних виробів, для оформлення замовлення на їх виготовлення мають звернутися до медичного відділу казенного або державного протезно-ортопедичного підприємства (цеху, дільниці), до працівників виїзної медико-технічної бригади або управлінь соціального захисту населення районних державних адміністрацій, виконкомів міських, районних у містах рад за місцем проживання.

Громадяни, які перебувають у лікувально-профілактичних закладах і потребують первинного протезування, замість довідки МСЕК подають довідку про потребу в протезуванні, підписану керівником цього закладу та завірену печаткою.

Тип протезно-ортопедичного виробу визначає лікар медичного відділу підприємства (цеху, дільниці). Зміни або виправлення в карті протезування й замовленні, що стосуються діагнозу, шифру виробу, розмірів і т. ін., може зробити лише лікар, який призначив цей виріб.

Готовий протезно-ортопедичний виріб видається особисто замовнику з обов'язковою приміркою; в окремих випадках до-

пускається видача виробу, що не потребує примірки, іншій особі за наявності доручення на його одержання.

Протезно-ортопедичні вироби, що не потребують примірки та підгонки, можуть надсилатися замовнику поштою з відшкодуванням витрат за рахунок коштів державного бюджету або за рахунок замовника, якщо вироби оплачуються готівкою.

Первинне та складне протезування інвалідів, як правило, проводиться в стаціонарі первинного та складного протезування підприємства або в клініці Науково-дослідного інституту з проблем соціального захисту населення.

Направлення інвалідів до стаціонару казенного або державного протезно-ортопедичного підприємства здійснює заступник директора з медичної роботи після готовності виробу до першої примірки, а до клініки Науково-дослідного інституту з проблем соціального захисту населення — керівники казенних та державних протезно-ортопедичних підприємств, Міністерства праці та соціального захисту Автономної Республіки Крим, управлінь соціального захисту населення обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій за погодженням з об'єднанням “Укрпротез”.

При первинному протезуванні інваліди в разі потреби забезпечуються лікувально-тренувальними протезами на строки, потрібні для формування кукси.

Час перебування інвалідів у стаціонарі первинного та складного протезування або клініці Науково-дослідного інституту з проблем соціального захисту населення визначається залежно від складності протезування.

Протезно-ортопедичними виробами забезпечуються безплатно за рахунок коштів, передбачених у бюджеті на соціальний захист населення:

- інваліди всіх категорій незалежно від факту призначення і виду одержуваної пенсії;
- пенсіонери незалежно від виду одержуваної пенсії;
- особи похилого віку;
- діти до 16 років;
- підопічні будинків-інтернатів для громадян похилого віку, інвалідів та дітей;

- підопічні дитячих будинків і шкіл-інтернатів;
- особи, які навчаються в загальноосвітніх, професійних, навчально-виховних та вищих навчальних закладах (денна форма навчання);
- особи, які перебувають у лікувально-профілактичних закладах на стаціонарному лікуванні, потребують протезно-ортопедичної допомоги і не мають групи інвалідності;
- жінки, які потребують протезування молочних залоз.

Особи, які не належать до перелічених категорій громадян, протезно-ортопедичні вироби купують за готівку.

Особи, які замовляють протезно-ортопедичні вироби за власний рахунок, вносять підприємству аванс у розмірі 80 % їхньої вартості.

Забезпечення засобами пересування. Позачергове безплатне забезпечення автомобілями інвалідів війни, інвалідів внаслідок Чорнобильської катастрофи, а також продаж автомобілів на пільгових умовах інвалідам від загального захворювання, з дитинства, батькам чи родичам дітей-інвалідів здійснюється за місцем їх постійного проживання та реєстрації Міністерством праці та соціального захисту Автономної Республіки Крим, управліннями соціального захисту населення обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у межах фондів, виділених Міністерством праці та соціальної політики.

Марки автомобілів, якими поза чергою безплатно та на пільгових умовах забезпечуються інваліди, а також розмір плати за них визначаються Кабінетом Міністрів України.

Підставою для забезпечення інвалідів автомобілями є висновок обласної, центральної міської — у містах Києві та Севастополі, Кримської — в Автономній Республіці Крим медико-соціальної експертної комісії (далі — відповідно облМСЕК, ЦМСЕК, КМСЕК) про наявність у інвалідів медичних показань для їх одержання, а також посвідчення на право керування автомобілем.

Заміна автомобілів, одержаних безплатно інвалідами війни, яким групу інвалідності встановлено безстроково, провадиться на підставі раніше виданого висновку облМСЕК (ЦМСЕК, КМСЕК) про наявність медичних показань для одержання ав-

томобіля або мотоколяски без повторного медичного обстеження з урахуванням висновку лікувально-профілактичних закладів про спроможність інваліда керувати автомобілем. У такому ж порядку на пільгових умовах здійснюється заміна автомобілів інвалідам інших категорій, групу інвалідності яким встановлено безстроково.

Безплатне забезпечення інвалідів автомобілями або продаж їх на пільгових умовах провадиться Міністерством праці та соціального захисту Автономної Республіки Крим, управліннями соціального захисту населення обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій на десятирічний термін експлуатації без права продажу, дарування і передачі іншій особі. Після закінчення зазначеного терміну інвалід може користуватися цим автомобілем до одержання нового.

Інваліди, які за медичними показаннями мають право на забезпечення автомобілем безплатно або на купівлю його на пільгових умовах, можуть мати у своєму користуванні лише один такий автомобіль, одержаний через органи соціального захисту населення.

Частина витрат на ці цілі відшкодовується інвалідам війни, загального захворювання, з дитинства, а також батькам або родичам, які доглядають дітей-інвалідів віком до 16 років або інвалідів з дитинства і отримали автомобілі для їх обслуговування за рахунок коштів, що передбачаються на ці цілі у державному бюджеті, і в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, у вигляді компенсаційної виплати на бензин, ремонт і технічне обслуговування автомобіля. Компенсація виплачується також інвалідам зазначених категорій, які мають право на забезпечення автомобілем безплатно або на пільгових умовах, але користуються власним автомобілем, придбаним ними за власні кошти.

Медичне обстеження інвалідів для встановлення показань на право забезпечення автомобілями безплатно чи купівлю їх на пільгових умовах з ручним або зі звичайним керуванням і протипоказань до керування ними провадять облМСЕК (ЦМСЕК, КМСЕК) шляхом вивчення медичних документів закладу охорони здоров'я, медекспертних справ і медичного обстеження інвалідів. Інваліди з необґрунтованим діагнозом, який утруднює

прийняття медико-соціальною експертною комісією рішення, направляються до лікувально-профілактичних закладів або клінік науково-дослідних інститутів Міністерства охорони здоров'я для додаткового медичного обстеження.

За наявності посвідчення водія, медичного висновку на право забезпечення автомобілем безплатно, відсутності протипоказань до керування ним автомобілями забезпечуються:

— поза чергою безплатно — інваліди війни (стаття 7 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”);

— безплатно — особи з числа реабілітованих жертв політичних репресій (стаття 1 Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні”), які є інвалідами внаслідок репресій згідно з висновком медико-соціальної експертної комісії; інваліди з ампутацією обох ніг, які мають протипоказання до протезування, на підставі спільного висновку облМСЕК (ЦМСЕК, КМСЕК) і відповідного підприємства протезної промисловості; інваліди з числа військовослужбовців, які стали інвалідами внаслідок нещасного випадку або захворювання, одержаного у період проходження військової служби.

Незалежно від наявності медичних показань поза чергою безплатно автомобілями забезпечуються інваліди війни I групи за зором або без обох рук; інваліди, які мають кукси обох ніг і рук; інваліди I групи (категорія 1), які стали інвалідами внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, ядерних аварій, ядерних випробувань та інших уражень ядерними матеріалами.

Поза чергою безплатно автомобілями забезпечуються інваліди II групи (категорія 1), які стали інвалідами внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, ядерних аварій, ядерних випробувань та інших уражень ядерними матеріалами, в разі наявності у них відповідних медичних показань. Якщо медичні показання на безплатне забезпечення інваліда автомобілем відсутні, він одержує автомобіль у порядку загальної черги для цієї категорії інвалідів. Забезпечення автомобілем провадиться, якщо інвалід не має в особистому користуванні автомобіля та за умови, що протягом семи років перед зверненням він не купував нового автомобіля.

Продаж автомобілів на пільгових умовах з оплатою 7 % їхньої вартості провадиться інвалідам війни (ст. 7 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”); особам з числа реабілітованих жертв політичних репресій (ст. 1 Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні”), які є інвалідами внаслідок репресій згідно з висновком медико-соціальної експертної комісії; інваліди з ампутацією обох ніг, які мають протипоказання до протезування, на підставі спільного висновку облМСЕК (ЦМСЕК, КМСЕК) і відповідного підприємства протезної промисловості; інваліди з числа військовослужбовців, які стали інвалідами внаслідок нещасного випадку або захворювання, одержаного у період проходження військової служби, інвалідам I і II групи (категорія 1), які стали інвалідами внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, ядерних аварій, ядерних випробувань та інших уражень ядерними матеріалами, якщо керування ним буде здійснювати член сім’ї інваліда.

Продаж інвалідам автомобілів провадиться за рішеннями Міністерства праці та соціального захисту Автономної Республіки Крим, управлінь соціального захисту населення обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, погодженими з відповідними відділеннями Фонду соціального захисту інвалідів. Клопотання про це порушується управлінням соціального захисту населення райдержадміністрації, виконкому міської, районної у містах ради.

Продаж автомобілів на пільгових умовах з оплатою 30 % їхньої вартості провадиться:

— інвалідам від загального захворювання, з дитинства за наявності відповідних медичних показань, посвідчення водія та відсутності у них протипоказань до керування автомобілем;

— інвалідам від трудового каліцтва, якщо вина підприємства, організації або установи не встановлена;

— батькам або родичам (за відсутності у них протипоказань до керування автомобілем), які здійснюють догляд за дітьми-інвалідами до 16 років та інвалідами з дитинства, хворими на дитячий церебральний параліч, прогресуючу дистрофію (міотрофію, аміотрофію), з вираженими наслідками перенесених

органічних захворювань, з травмами головного або спинного мозку (тетрапарез, геміопарез), які не можуть самостійно пересуватися, за наявності у цих інвалідів медичних показань на право забезпечення автомобілем з ручним керуванням.

Взяття на облік дітей-інвалідів для придбання автомобілів провадиться після досягнення такою дитиною п'ятирічного віку.

Автомобілі реалізуються інвалідам на пільгових умовах з оплатою 7 або 30 % їхньої вартості торговельними підприємствами і організаціями з дозволу Міністерства праці та соціального захисту Автономної Республіки Крим, управлінь соціального захисту населення обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Учасникам бойових дій, визнаним інвалідами від загального захворювання, та інвалідам з ампутацією обох ніг (у разі постійної роботи або навчання) автомобілі продаються поза чергою.

Задачі

1. Громадянин М., учасник ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС, є інвалідом II групи внаслідок впливу радіоактивного випромінювання, пенсіонер. 10 липня 2002 р. він помер, не використавши чергової путівки на санаторно-курортне лікування і не отримавши за невикористану путівку грошової компенсації. Син звернувся до управління у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи із заявою про виплату зазначеної компенсації йому як єдиному спадкоємцю. Який порядок надання путівок на санаторно-курортне лікування особам, віднесеним до числа постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи? Кому і на яких підставах виплачується компенсація за невикористану путівку на санаторно-курортне лікування? Чи має право син на отримання зазначеної компенсації?

2. Громадянин Ф. отримував пенсію за віком на пільгових умовах за Списком № 2 у максимальному розмірі, передбаченому законодавством для цієї категорії пенсіонерів. На його утриманні перебувають дружина-інвалід і онучка 7 років, мати

і батько якої загинули в авіакатастрофі. Ф. за його заявою був поміщений у будинок-інтернат для престарілих та інвалідів. Після цього йому припинили виплачувати пенсію, оскільки він у будинку-інтернаті перебував на повному державному забезпеченні, а дружині та внучці виплачується допомога як малозабезпеченим. Ф. звернувся до районного відділення Пенсійного фонду, однак там йому пояснили, що вся його пенсія перераховується до будинку-інтернату. Чи правомірні дії Пенсійного фонду? Який порядок виплати пенсій особам, які перебувають у будинках-інтернатах для престарілих та інвалідів?

3. Громадянка Ш. належить до осіб, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Під час вагітності її було віднесено до категорії 2 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи. Вона звернулася за місцем своєї роботи про здійснення виплати за невикористану путівку на санаторно-курортне лікування на свою доньку. За місцем роботи їй відмовили у виплаті, мотивуючи це тим, що доньці — 18 років, а законодавством такі виплати передбачені лише для неповнолітніх. Ш. звернулася до управління у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи за роз'ясненням, оскільки путівка мала бути використана, коли доньці ще не було 18 років. Які діти належать до потерпілих від Чорнобильської катастрофи? Чи має право донька Ш. на такі виплати?

4. Подружжя М. віком 78 і 75 років звернулося із заявою до районного відділу праці та соціального захисту про прийняття їх до стаціонарного відділення територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів на постійне проживання. У заяві вони вказали, що є непрацездатними, дітей, які б їх утримували і доглядали за ними, немає. Вони обоє є ветеранами праці. Під час розгляду заяви виявилось, що у чоловіка М. є рідний брат, який проживає у цьому ж місті. Він отримує пенсію військовослужбовця і час від часу матеріально допомагає подружжю. Для влаштування в стаціонарне відділення територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів є черга — 10 непрацездатних громадян — через відсутність вільних місць. На підставі цього подружжю відмовили у влаштуванні до

стаціонарного відділення територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів і запропонували влаштувати до іншого структурного підрозділу. Який порядок прийняття громадян на обслуговування до стаціонарних відділень територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів? Хто має переважне право на влаштування до стаціонарного відділення? Які документи для цього потрібні? Чи правильно відмовили подружжю М. у влаштуванні до стаціонарного відділення територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів?

5. Інвалід II групи К. перебував на обслуговуванні у відділенні організації надання грошової та натуральної допомоги територіального центру соціального обслуговування пенсіонерів. У травні 2002 р. він поїхав у гості до брата у Волинську область і через це не з'явився на переогляд до МСЕК, строк якого настав у червні 2002 р. Приїхавши від брата у вересні 2002 р., К. дізнався, що його обслуговування припинено, оскільки він вчасно не пройшов переогляд у МСЕК, а виглядає він здоровішим, і, отже, група інвалідності у нього, очевидно, змінилася. В яких випадках обслуговування в територіальному центрі соціального обслуговування пенсіонерів припиняється? Чи правильно припинили обслуговування К.?

6. Хлопчик С. (11 років) втік з дому через те, що його часто бив вітчим. При медичному освідченні у нього було виявлено стригучий лишай. Чи може він бути влаштований до дитячого будинку-інтернату? Який порядок влаштування неповнолітніх до дитячих будинків-інтернатів?

7. Подружжя С. звернулося до районного відділу праці та соціального захисту м. Львова із заявою про прийняття їх на обслуговування у відділенні соціальної допомоги вдома. При розгляді заяви виявилось, що в них є діти у Харківській області, але через те, що проживають далеко і працюють, не можуть здійснювати за старенькими догляд. У відділі праці та соціального захисту пояснили, що можуть укласти договір про надання соціальних послуг на умовах повного відшкодування їхньої вартості. Який порядок прийняття на обслуговування у

відділення соціальної допомоги вдома? В яких випадках громадяни приймаються на обслуговування безплатно, а в яких за плату? Чи правомірні дії працівників соціального захисту?

8. Громадянин З. звернувся до комісії із соціального страхування із заявою про надання путівки на санаторно-курортне лікування безоплатно, оскільки у нього на утриманні перебувають дружина, яка не працює і зареєстрована як безробітна, і двоє дітей, які навчаються у школі. У нього також низька заробітна плата — 180 гривень. З. також просив про надання путівок для дружини і дітей з оплатою 10 % їхньої вартості. За рішенням комісії йому було надано путівку з оплатою 10 % вартості, а дітям і дружині з повним відшкодування вартості, оскільки вони не є працівниками підприємства. Чи правомірні дії комісії із соціального страхування? Хто має право на безоплатні путівки? Який порядок надання путівок членам сімей працюючого?

9. Інвалід Н. звернувся до обласного управління праці та соціального захисту із заявою про заміну автомобіля з ручним керуванням, яким він був забезпечений на пільгових умовах. Обласне управління відмовило в заміні автомобіля, оскільки М. не пройшов переосвідчення у МСЕК. М. заперечував проти переосвідчення, мотивуючи це тим, що інвалідність йому встановлено безстроково. Які інваліди мають право на пільгове забезпечення автомобілями? Який порядок заміни автомобілів? Вирішіть спір.

10. Інвалід Т. звернувся до відділу праці та соціального захисту із заявою про потребу в колясці для пересування. Відділ праці та соціального захисту направив Т. до МСЕК, яка підтвердила потребу Т. у колясці для пересування. На підприємстві, куди Т. звернувся за виготовленням коляски, йому пояснили, що потрібну йому коляску визначає лікар стаціонару протезування, тому Т. необхідно влаштувати для обстеження в цей стаціонар. Крім того, оскільки Т. не є самотнім, коляску йому буде виготовлено за плату. Чи правомірні дії адміністрації підприємства? Який порядок забезпечення інвалідів колясками для пересування? В яких випадках інваліди забезпечуються колясками для пересування безкоштовно?

Нормативно-правові акти

1. Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” № 875-ХІІ від 21 березня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 21. — Ст. 252.

2. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” від 18 січня 2001 р. № 2240-ІІІ // Офіційний вісник України. — 2001. — № 8. — Ст. 310.

3. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 23 вересня 1999 р. № 1105-ХІV // Офіційний вісник України. — 1999. — № 42. — Ст. 2080.

4. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 2 березня 2000 р. № 1533-ІІІ // Офіційний вісник України. — 2000. — № 13. — Ст. 505.

5. Постанова Кабінету Міністрів України “Про Порядок надання і розміри грошових компенсацій вартості санаторно-курортного лікування деяким категоріям громадян” від 3 квітня 1995 р. № 236 // Зібрання постанов Уряду України. — 1995. — № 7. — Ст. 161.

6. Постанова Кабінету Міністрів України “Про норми надання послуг з харчування та облаштування на нічліг у спеціально відведених для цього місцях особам, які не мають житла, операції з надання яких звільняються від оподаткування податком на додану вартість” від 27 квітня 1998 р. № 573 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 17. — Ст. 632.

7. Наказ Міністерства соціального захисту населення України “Про затвердження типових положень (взірцевих) про територіальний центр соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян і про відділення соціальної допомоги вдома” від 1 квітня 1997 р. № 44 // Офіційний вісник України. — 1997. — Число 39. — Ст. 57.

8. Постанова Ради Міністрів УРСР “Про спеціальні будинки-інтернати для престарілих та інвалідів” від 2 березня 1990 р. № 49 // ІАЦ Ліга.

9. Наказ Міністерства праці України “Про затвердження типових положень про будинки-інтернати (пансіонати) для громадян похилого віку, інвалідів та дітей” від 29 грудня 2001 р. № 549 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 5. — Ст. 212.

10. Наказ Міністерства праці України “Типове положення про дитячий будинок-інтернат” від 29 грудня 2001 р. № 549 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 5. — Ст. 212.

11. Наказ Міністерства праці України “Типове положення про психоневрологічний інтернат” від 29 грудня 2001 р. № 549 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 5. — Ст. 212.

12. Наказ Міністерства оборони України “Про затвердження Інструкції про порядок санаторно-курортного забезпечення у Збройних Силах України” від 11 лютого 2003 р. № 33 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 9. — Ст. 424.

13. Постанова Правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності “Про затвердження Інструкції про порядок планування, обліку, видачі путівок на санаторно-курортне лікування та оздоровлення застрахованих осіб і членів їх сімей, придбаних за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності” від 24 грудня 2001 р. № 51 // Все про бухгалтерський облік. — 2003. — № 35. — Квітень.

14. Постанова Правління Фонду соціального страхування “Про затвердження Інструкції про порядок планування і видачі путівок на санаторно-курортне лікування та відпочинок, придбаних за кошти соціального страхування” від 19 травня 1999 р. № 5 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 28. — Ст. 1440.

15. Наказ Міністерства праці України “Про затвердження Інструкції про порядок обліку, зберігання, розподілу та видачі путівок до санаторно-курортних та інших лікувально-оздоровчих установ в органах соціального захисту населення України” від 25 грудня 1997 р. № 42 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 9. — Ст. 370.

16. Постанова Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань

“Про затвердження Положення про забезпечення інвалідів внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання путівками для санаторно-курортного лікування та облік, зберігання, розподіл і видачу путівок” від 15 серпня 2001 р. № 32 // Орієнтир. — 2001. — № 36. — Вересень.

17. Наказ Міністерства України у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС “Про затвердження Порядку виплати компенсації середньої вартості путівки на санаторно-курортне лікування та відпочинок дітей, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” від 3 жовтня 1995 р. № 102 // ІАЦ Ліга.

18. Постанова Правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності “Про граничні витрати коштів Фонду на санаторно-курортне лікування” від 19 вересня 2001 р. № 36 // Бухгалтер. — 2002. — № 19. — Травень.

19. Наказ Міністерства охорони здоров'я України “Про затвердження зразка санаторно-курортної путівки” від 22 січня 2002 р. № 19 // Все про бухгалтерський облік. — 2002. — № 32. — Квітень.

20. Наказ Голови Державного комітету у справах охорони державного кордону України “Про затвердження Інструкції про порядок санаторно-курортного лікування та відпочинку в Прикордонних військах України” від 7 червня 1999 р. № 279 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 28. — Ст. 1442.

21. Наказ Міністерства соціального захисту населення України “Про затвердження Положення про підсобне господарство та промислові виробництва інтернатних установ Міністерства соціального захисту населення України” від 1 квітня 1997 р. № 42 // Офіційний вісник України. — 1997. — Число 39. — Ст. 54.

22. Постанова Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань “Про затвердження Положення про забезпечення протезно-ортопедичними виробами інвалідів внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання” від 15 серпня 2001 р. № 31 // ІАЦ Ліга.

23. Постанова Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань

“Про затвердження Положення про порядок фінансування витрат потерпілим на слухові апарати, лікарські засоби, окуляри, протезування зубів і очей” від 31 січня 2002 р. № 10 // Орієнтир. — 2002. — № 18. — Травень.

24. Наказ Міністерства праці України “Про затвердження Інструкції про порядок забезпечення населення України протезно-ортопедичними виробами” від 9 березня 2000 р. № 53 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 20. — Ст. 847.

25. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку забезпечення інвалідів автомобілями” від 8 вересня 1997 р. № 999 // Офіційний вісник України. — 1997. — Число 37. — Ст. 37.

26. Положення про індивідуальну програму реабілітації та адаптації інваліда: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 1992 р. № 73 // Зібрання постанов Уряду України. — 1992. — № 3. — Ст. 68.

Література

1. Андреев В.С. Право социального обеспечения в СССР. — М., 1987.

2. Батыгин К.С. Право социального обеспечения. Общая часть: Учеб. пособие. — М., 1995.

3. Захаров М.Л., Тучкова Э.Г. Социальное обслуживание рабочих и служащих. — М., 1987.

4. Иванова Р.И., Тарасова В.А. Предмет и метод советского права социального обеспечения. — М., 1983.

5. Иванова Р.И. Правоотношения по социальному обеспечению в СССР. — М.: Изд-во МГУ, 1986.

6. Право социального обеспечения: Учеб. пособие / Под ред. К.Н. Гусова. — М.: Проспект, 1999.

7. Социальное обеспечение в странах Запада. — М., 1994.

8. Соціальні послуги і неприбуткові недержавні організації // Соціальний захист. — 1999. — № 6. — С. 54—60.

9. Сташків Б. Соціальному обслуговуванню — законодавче закріплення // Право України. — 1997. — № 10. — С. 31—35.

10. Теренс М. Ганслі. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки: Пер. з англ. — К.: Основи, 1996.

11. *Фогель Я.М.* Социальное обслуживание в СССР. — М., 1980.

12. *Фогель Я.М.* Социальное обслуживание инвалидов — М.: Юрид. лит., 1986.

ПРОГРАМА КУРСУ “ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ” ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

I. Загальна частина

Тема 1. Поняття права соціального забезпечення та його місце в системі права України.

Соціальна сутність Української держави. Правове забезпечення соціальних прав громадян. Функції соціально-забезпечувальної політики держави.

Поняття соціального забезпечення, соціального захисту, соціальної політики держави.

Концепція реформи соціального забезпечення в Україні.

Соціально-забезпечувальні відносини та їх види в Україні. Відносини, що тісно пов'язані з соціально-забезпечувальними відносинами.

Поняття та предмет права соціального забезпечення. Юридична природа права соціального забезпечення.

Специфіка методу права соціального забезпечення.

Основні функції права соціального забезпечення.

Система права соціального забезпечення. Публічний характер права соціального забезпечення. Загальні та особливі положення права соціального забезпечення. Проблема поділу права соціального забезпечення на інститути.

Місце права соціального забезпечення в системі національного права. Співвідношення права соціального забезпечення з трудовим, цивільним, адміністративним, фінансовим та іншими суміжними галузями права.

Тема 2. Принципи права соціального забезпечення

Поняття, загальна характеристика та класифікація принципів права соціального забезпечення. Законодавче закріплення принципів соціального забезпечення.

Основні принципи сучасного права соціального забезпечення: поширення права соціального забезпечення на всіх громадян незалежно від громадянства, форми та виду суспільно корисної діяльності; здійснення забезпечення у випадку настання соціального ризику; універсальність соціального забезпечення; здійснення забезпечення на рівні не нижче встановлених у державі соціальних стандартів; державна гарантованість права на соціальне забезпечення; принцип справедливості та неупередженості; принципи солідарної та індивідуальної відповідальності; диференціація умов та обсягів соціального забезпечення; принцип ефективності; адресний характер соціального забезпечення.

Інші принципи права соціального забезпечення.

Тема 3. Джерела (форми) соціального забезпечення

Поняття джерел права соціального забезпечення та їх види. Особливості джерел трудового права.

Нормативні акти як джерела права соціального забезпечення. Загальна характеристика законів та підзаконних актів. Конституція України як джерело права соціального забезпечення. Законодавчі акти загального характеру та їхнє значення для регулювання соціально-забезпечувальних відносин.

Необхідність кодифікації соціально-забезпечувального законодавства за умов ринкових перетворень.

Загальні, спеціальні та комплексні закони як джерела права соціального забезпечення.

Підзаконні нормативно-правові акти джерела права соціального забезпечення. Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти Міністерства праці та

соціальної політики України, інших міністерств. Акти фондів соціального забезпечення

Акти органів місцевого самоврядування як джерела права соціального забезпечення.

Локальні правові акти у системі джерел права соціального забезпечення.

Міжнародні договори як джерела права соціального забезпечення. Співвідношення міжнародно-правових норм і законодавства України. Конвенції МОП як джерела права соціального забезпечення України.

Значення актів судової влади як джерел права соціального забезпечення.

Тема 4. Правовідносини соціального забезпечення

Поняття, особливості та види правовідносин за правом соціального забезпечення.

Соціально-забезпечувальні правовідносини, процедурні правовідносини. Соціально-страхові правовідносини: поняття, правова природа, особливості та види.

Теорії соціально-забезпечувальних правовідносин.

Об'єкт соціально-забезпечувальних правовідносин.

Поняття, ознаки та види пенсій. Страхові та спеціальні пенсії. Поняття, ознаки та види соціальних допомог в Україні. Страхові та нестрахові державні соціальні допомоги. Соціальне обслуговування як вид соціального забезпечення: поняття, форми, види. Соціальні пільги: поняття, ознаки, види. Відмінність соціальних державних пільг від професійних пільг.

Зміст соціально-забезпечувальних правовідносин.

Юридичні факти за правом соціального забезпечення: поняття, особливості, види та система. Стаж як умова виникнення права на деякі види соціального забезпечення.

Поняття, ознаки та види страхового стажу. Загальний та спеціальний страховий стаж. Порядок обчислення стажу. Порядок підтвердження страхового стажу. Свідectво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Тема 5. Суб'єкти права соціального забезпечення

Поняття та властивості суб'єктів права соціального забезпечення. Класифікація суб'єктів права соціального забезпечення.

Загальні суб'єкти правовідносин соціального забезпечення. Громадяни як суб'єкти соціально-забезпечувальних правовідносин. Особливості правового статусу громадян при наданні різних видів соціального забезпечення. Сім'я як суб'єкт соціально-забезпечувальних правовідносин. Факт постійного проживання на території України.

Спеціальні суб'єкти соціального забезпечення. Правовий статус ветеранів війни, ветеранів військової служби, військово-службовців та членів їх сімей. Перелік держав і періодів бойових дій на їх території.

Правовий статус ветеранів праці та осіб, віднесених до реабілітованих репресованих громадян, біженців та осіб, яким Україна надала притулок, жертв нацистських переслідувань.

Уповноважені державою органи як суб'єкти соціально-забезпечувальних правовідносин. Управління праці та соціального захисту населення: завдання та повноваження. Правовий статус територіальних центрів. Органи охорони здоров'я. Правовий статус МСЕК. Інші державні органи як суб'єкти соціально-забезпечувальних правовідносин.

Фонди соціального забезпечення як суб'єкти соціально-забезпечувальних правовідносин: поняття, види, завдання, джерела та напрями використання коштів. Правове становище страхових фондів. Управління страховими фондами. Особливість правового становища державних (нестрахових) фондів.

Тема 6. Соціальні ризики як підстава виникнення права на соціальне забезпечення

Поняття, ознаки, види соціальних ризиків. Основні та додаткові ризики. Страхові та нестрахові ризики.

Система соціальних ризиків за законодавством України.

Непрацездатність: поняття, види, причини, порядок підтвердження.

Старість (пенсійний вік) як соціальний ризик. Загальний та спеціальний пенсійний вік.

Тимчасова втрата працездатності: причини, порядок підтвердження. Обставини, які зумовлюють тимчасову непрацездатність. Загальне захворювання та каліцтво, не пов'язане з виконанням трудових обов'язків. Втрата працездатності внаслідок професійного захворювання та нещасного випадку на виробництві. Порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві.

Інвалідність: поняття, причини, види. Групи інвалідності та порядок їх встановлення. Організація та проведення медико-соціальної експертизи. Діти-інваліди та інваліди з дитинства. Інвалідність внаслідок загального захворювання, нещасного випадку на виробництві, професійного захворювання. Інвалідність, пов'язана з виконанням обов'язків захисту Вітчизни.

Безробіття, часткове безробіття: поняття, порядок підтвердження.

Втрата годувальника: суб'єкти та умови правомірності визнання соціального ризику.

Малозабезпеченість як соціальний ризик: поняття, критерії, порядок підтвердження. Бідність, межа бідності, глибина бідності.

Публічні соціальні ризики: втрата працездатності внаслідок Чорнобильської та інших техногенних катастроф.

Тема 7. Державні соціальні стандарти та соціальні гарантії в системі соціального забезпечення

Поняття та мета встановлення державних соціальних стандартів, державних соціальних гарантій, соціальних норм та нормативів. Принципи формування державних соціальних стандартів, державних соціальних гарантій, соціальних норм та нормативів.

Прожитковий мінімум як базовий державний соціальний стандарт: поняття, значення у сфері соціального забезпечення. Порядок встановлення прожиткового мінімуму. Гарантований рівень забезпечення прожиткового мінімуму.

Система та класифікація соціальних нормативів.

Основні державні соціальні гарантії, порядок їх визначення та затвердження.

Інші державні соціальні гарантії.

Проблеми фінансового забезпечення державних соціальних гарантій на рівні державних соціальних стандартів.

Тема 8. Організаційно-правові форми соціального забезпечення

Поняття організаційно-правової форми соціального забезпечення.

Види організаційно-правових форм соціального забезпечення в Україні.

Соціальне страхування: державне та недержавне. Поняття та ознаки соціального страхування. Відмінність соціального страхування за правом соціального забезпечення від цивільно-правового договору страхування. Суб'єкти та об'єкти соціального страхування.

Поняття принципи та види загальнообов'язкового соціального страхування.

Відмінність страхового соціального внеску (збору) від податку.

Організація пенсійного страхування в Україні. Солідарна система пенсійного страхування. Обов'язкова накопичувальна система пенсійного страхування.

Правові засади соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням.

Організація соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Соціальне страхування від безробіття.

Медичне страхування: теоретичні засади та проблеми запровадження.

Недержавне соціальне страхування. Суб'єкти недержавного соціального страхування. Недержавне пенсійне страхування як вид недержавного соціального страхування.

Асигнування за рахунок державного бюджету. Видатки, що здійснюються з державного бюджету: на охорону здоров'я, на соціальний захист та соціальне забезпечення. Видатки, що

здійснюються з місцевих бюджетів. Субвенції, які надаються з державного бюджету України місцевим бюджетам.

Інші організаційно-правові форми соціального забезпечення: локальні форми соціального забезпечення; благодійна діяльність громадян та юридичних осіб.

II. Особлива частина

Тема 9. Система страхових пенсій за законодавством України

Сучасний стан та напрями реформування державної системи пенсійного забезпечення в Україні. Основні системи пенсійного забезпечення в Україні: солідарна система пенсійного забезпечення, обов'язкова накопичувальна система пенсійного забезпечення; недержавна накопичувальна система пенсійного забезпечення.

Поняття, ознаки та система страхових пенсій у солідарній системі. Суб'єкти права на страхову пенсію в солідарній системі. Умови призначення страхової пенсії в солідарній системі.

Правове регулювання пенсійного забезпечення за віком. Загальні умови, порядок призначення та виплати пенсій за віком. Розміри пенсії за віком.

Пенсії у зв'язку з інвалідністю: поняття, види, умови призначення. Розміри пенсій.

Пенсії у зв'язку з втратою годувальника.

Загальні умови призначення пенсій в обов'язковій накопичувальній системі. Види пенсійних виплат в обов'язковій накопичувальній системі: довічна обумовлена пенсія; довічна пенсія з установленим періодом; довічна пенсія подружжя. Умови здійснення одноразової виплати.

Загальні умови призначення пенсій у недержавній пенсійній системі. Види пенсійних виплат у недержавній пенсійній системі. Пенсійні схеми. Порядок та умови здійснення одноразової виплати.

Тема 10. Спеціальні пенсії за законодавством України

Поняття, ознаки та система спеціальних пенсій. Джерела фінансування спеціальних пенсій. Суб'єкти права на спеціальну пенсію. Умови призначення спеціальної пенсії.

Поняття, особливості, правові засади призначення та виплати спеціальних пенсій: за віком, за вислугу років, у зв'язку з інвалідністю, у зв'язку з втратою годувальника.

Пенсійне забезпечення окремих категорій працівників: військовослужбовців, осіб начальницького та рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб, державних службовців та прирівняних до них категорій громадян, посадових осіб органів місцевого самоврядування, наукових та науково-педагогічних працівників, суддів, народних депутатів, службових осіб митних органів, службових осіб прокуратури, працівників засобів масової інформації, наукових і науково-педагогічних працівників.

Пенсії за особливі заслуги перед державою: поняття, суб'єкти, порядок призначення.

Особливості державного пенсійного забезпечення інших осіб: постраждалих від Чорнобильської катастрофи, жителів гірських населених пунктів, ветеранів війни, донорів.

Тема 11. Система страхових допомог за законодавством України

Поняття, ознаки та види страхових допомог. Правове регулювання надання страхових допомог.

Допомога в разі тимчасової непрацездатності: поняття, умови призначення, суб'єкти, правові підстави та порядок призначення та виплати.

Допомога на випадок вагітності та пологів. Допомога у зв'язку з доглядом за дитиною.

Страхові допомоги в разі безробіття: допомога в разі безробіття, в тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності; допомога в разі часткового безробіття; матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного; матеріальна допомога у разі безробіття, одноразова матеріаль-

на допомога безробітному та непрацездатним особам, які перебувають на його утриманні.

Страхові допомоги у зв'язку з нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням.

Допомога на поховання.

Порядок обчислення середньої зарплати для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Тема 12. Система державних соціальних допомог

Поняття та ознаки державних допомог. Система державних допомог. Правові підстави призначення Особливості фінансування державних допомог. Проблеми визначення розміру державних соціальних допомог.

Загальні державні допомоги. Допомоги особам, які не мають права на пенсію та інвалідам. Допомоги малозабезпеченим сім'ям. Державні допомоги сім'ям з дітьми: суб'єкти, види, правові умови призначення та виплати. Допомога в разі вагітності та пологів. Одноразова допомога при народженні дитини. Допомога у зв'язку з доглядом за дитиною. Допомога на дітей, які перебувають під опікою та піклуванням. Допомога на дітей одиноким матерям.

Державні допомоги дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства. Державні допомоги на догляд за інвалідами внаслідок психічного захворювання.

Поняття та особливості житлових субсидій. Правові засади призначення житлових субсидій.

Медична допомога громадянам в Україні.

Поняття, особливості, суб'єкти спеціальних державних допомог. Державні допомоги особам, що постраждали від Чорнобильської катастрофи та інших техногенних катастроф.

Державні допомоги ветеранам війни, ветеранам праці. Інші види державних соціальних допомог.

Тема 13. Соціальні пільги як вид соціального забезпечення

Поняття та ознаки соціальних пільг як виду соціального забезпечення. Відмінність соціальних пільг від інших, які є близькими за змістом та способом надання.

Класифікація соціальних пільг за суб'єктом. Пільги, які надаються для підтримки життя і які надаються при настанні інших соціальних ризиків.

Види соціальних пільг за змістом. Медико-реабілітаційні пільги; соціально-трудова пільги; житлово-побутова пільги; соціально-побутова пільги; пільги на оплату житлово-комунальних послуг та ін.

Проблема впорядкування та фінансування пільг. Надання пільг за принципом адресності.

Тема 14. Соціальне обслуговування

Поняття, ознаки та принципи здійснення соціального обслуговування.

Форми та види соціального обслуговування. Соціально-побутова реабілітація, соціально-трудова реабілітація, соціально-культурне обслуговування, соціально-медичне обслуговування. Органи, які здійснюють соціальне обслуговування.

Платне і безоплатне соціальне обслуговування. Джерела фінансування соціального обслуговування.

Страхове соціальне обслуговування. Загальна характеристика страхових послуг. Види страхових послуг:

- а) страхові послуги у зв'язку з втратою працездатності;
- б) страхові послуги у зв'язку з втратою роботи;
- в) інші види страхових послуг.

Система нестрахового соціального обслуговування.

Стаціонарне соціальне обслуговування громадян похилого віку. Соціальне обслуговування громадян похилого віку вдома. Соціальна реабілітація та адаптація інвалідів. Соціальна реабілітація безробітних. Соціальне обслуговування неповнолітніх. Санаторно-курортне лікування як вид соціального обслуговування. Забезпечення засобами пересування та протезно-ортопедичними виробами.

Тема 15. Міжнародні стандарти соціального забезпечення

Поняття, види та значення міжнародно-правових стандартів соціального забезпечення.

Право на соціальне забезпечення в системі соціальних прав людини.

Основні права людини у сфері соціального забезпечення.

Зміст права на соціальне забезпечення у Загальній декларації прав людини.

Види соціального забезпечення за Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права.

Система права на соціальне забезпечення за Європейською соціальною хартією.

Міжнародно-правове значення Конвенцій та Рекомендацій МОП:

№ 102 про мінімальні норми соціального забезпечення;

№ 117 про основні цілі та норми соціальної політики;

№ 118 про рівність громадян держави, іноземців та осіб без громадянства у сфері соціального забезпечення;

№ 128 про допомоги по інвалідності, у старості та на випадок втрати годувальника;

№ 69 про медичне обслуговування;

№ 157 про встановлення міжнародної системи збереження прав у сфері соціального забезпечення.

Міжнародні гарантії права на пенсійне забезпечення.

Міжнародно-правові стандарти соціальних допомог.

Проблема імплементації міжнародних норм про соціальне забезпечення у національне законодавство.

Міжнародне співробітництво у сфері державного соціального страхування. Міжнародні договори у сфері соціального забезпечення, учасником яких виступає Україна.

Навчальне видання

*СИНЧУК Світлана Миколаївна,
БУРАК Володимир Ярославович*

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

НЕ ПИСУЄ

695736

Підп. до друку 07.02.2006. Формат 60×84^{1/16}.
Папір. офс. Друк офс. Гарнітура шкільна.
Ум. друк. арк. 18,6. Обл.-вид. арк. 18,8. Зам. № 6-72.

Видавництво “Знання”

01034, м. Київ-34, вул. Стрілецька, 28

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 1591 від 03.12.2003

Тел. (044) 234-80-43, 234-23-36

E-mail: sales@znannia.com.ua

<http://www.znannia.com.ua>

Віддруковано на ВАТ „Білоцерківська книжкова фабрика”,
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4.